

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI**

**SINIR KİMLİĞİ: TÜRKİYE- ERMENİSTAN SINIR
KÖYLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA (KARS-
AKYAKA ÖRNEĞİ)**

MERVE ALP

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN:
DOÇ. DR. FERHAT TEKİN**

KONYA-2021

KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Merve ALP		
	Numarası	18810301051		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyoloji/ Sosyoloji		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	SINIR KİMLİĞİ: TÜRKİYE-ERMENİSTAN SINIR KÖYLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA (KARS-AKYAKA ÖRNEĞİ)			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı

İmzası

Merve ALP

KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Merve ALP		
	Numarası	18810301051		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyoloji/ Sosyoloji		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Ferhat TEKİN		
Tezin Adı	SINIR KİMLİĞİ: TÜRKİYE-ERMENİSTAN SINIR KÖYLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA (KARS- AKYAKA ÖRNEĞİ)			

Bu çalışmanın temel amacı; Türkiye-Ermenistan sınırındaki farklı etnik gruplardan olan Azeri, Terekeme/Karapapak, Türk ve Kürtlerin sınıra ve sınırın karşısına yönelik algı ve söylemleri üzerinden, ortak bir sınır kimliğinin oluşup oluşmadığını incelemektir. Çalışmada, araştırma konusuna uygunluğu açısından “Nitel Araştırma Yöntemi” kullanılmış ve “derinlemesine görüşme tekniği” tercih edilmiştir. Görüşmelerde yarı yapılandırılmış soru formu kullanılmıştır.

Araştırma, Kars/Akyaka’daki Çetindurak (Terekeme/Karapapak), Aslanhane, Büyükdurduran (Azeri) ve Kalkankale (Türk/Kürt) köylerinde yapılmıştır. Sınırdaki ve sınırdan uzak köyler arasında yalnızca Türklerin ya da yalnızca Kürtlerin yaşadıkları köy mevcut değildir. Bundan dolayı sınır deneyimi olan köy olarak Kalkankale köyü tercih edilmiştir. Dört köyden toplamda 18 kişi ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Yapılan görüşmeler neticesinde, ilgili etnik grupların kendi aralarındaki birtakım anlaşmazlıklara rağmen, sınır söz konusu olduğunda birleşebildikleri, kolektif tutum sergileyebildikleri sonucuna ulaşılmıştır. Sınır üzerinden ortak bir sınır kimliğinin mevcut olduğu tespit edilmiştir. Sınır, görüşmeciler açısından, namus, şeref, haysiyet olarak; sınır insanı olmak ise, görüşmecilerin büyük bölümü tarafından nöbetçi, asker olmak olarak değerlendirilmiştir. Bu sınırda “sınır etkisi” çok baskın olarak hissedilmektedir. Sınırın karşısına yönelik söylemlerde; düşmanlık, kin, nefret duyguları ön plana çıkmaktadır. Söylemleri etkileyen önemli hususlardan biri de toplumsal ve tarihi hafızadır. Yörede “Kaçakaç” olarak adlandırılmış olan 1915 sürecine ilişkin anlatılar, günümüz söylemlerini çok etkilemektedir. Sınır karakollarıyla olan fiziki mesafe de söylemleri çeşitlendiren bir faktördür. Karakola yakın köylerdeki görüşmecilerin sınırın karşısına dair söylemleri muhatabı küçümseyici iken karakola uzak köylerde sınırın karşısına dair güvensizlik ve korku söylemleri hakimdir.

Anahtar Kelimeler: Teritorya, Sınır Kimliği, Etnisite, Türkiye-Ermenistan, Söylem

KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Merve ALP		
	Student Number	18810301051		
	Department	Sociology/Sociology		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Associate Professor Ferhat TEKİN		
Title of the Thesis/Dissertation	BORDER IDENTITY: A STUDY ON TURKEY-ARMENIA BORDER VILLAGES (THE CASE OF KARS-AKYAKA)			

The main aim of this study is to examine whether a common border identity is formed through the perceptions and discourses of Azeri, Terekeme/Karapapak, Turks and Kurds, who are among the different ethnic groups on the Turkish-Armenian border, towards the border and across the border. “Qualitative research method” was used in the study in terms of its suitability for the research subject and “in-depth interview technique” was preferred. The semi-structured question form was applied in the interviews.

The research was carried out in Çetindurak (Terekeme/Karapapak), Aslanhane, Büyükdurduran (Azerbaijani) and Kalkankale (Turkish/Kurdish) villages in Kars/Akyaka. Among the villages on the border and far away the border, there are no villages where only Turks or only Kurds live. Because of this, the village of Kalkankale was preferred as a village with a border experience. In-depth interviews were conducted with a total of 18 people from four villages.

As a result of the interviews, it was concluded that the relevant ethnic groups, despite a number of disagreements among themselves, can unite and take a collective position when it comes to the border. It has been established that a common border identity exists across the border. Border, from the point of view of interviewers, as virtue, honor, dignity; being a Border person has been evaluated by most interviewers as being a guard, soldier. On this border, the “edge effect” is felt very predominately. In rhetoric aimed at crossing the border; feelings of hostility, hatred and hatred come to the fore. One of the important issues affecting discourses is social and historical memory. The narratives about the 1915 process, which are called “Kaçakaç” in the region, affects today's discourses very much. Physical distance from border outposts is also a factor that diversifies rhetoric. In villages close to the police station, the discourses of interviewers across the border are dismissive of the interlocutor, while in villages far away the police station, the discourses of distrust and fear about across the border are dominant.

Keywords: Territory, Border Identity, Ethnicity, Turkey-Armenia, Discourse

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	i
ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
ÖNSÖZ	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MODERN SINIRLAR, DEVLET VE KİMLİK

1.1. Modern Öncesi Sınırlardan Modern Sınırlara.....	7
1.2. Modern Çağın Teritoryal Sınırları	10
1.3. Bir Sosyolojik Olgu Olarak Sınır.....	13
1.5. Sınır Kültürü ve Sınır Etkisi.....	18
1.6. Türkiye’de Başlıca Sınır Sosyolojisi Çalışmaları	22
1.7.Coğrafyanın Vatanlaşması Sürecinde Sınırlar-Sınırlama	24
1.8. Teritorya ve Dış Tehdit İlişkisi	28
1.9. Sınır İkonları: Gözetleme, Denetleme ve Baskı Mekanizmaları	30
1.9.1.Sınır İkonu olarak Sınır Taşları	32
1.9.2. Modern Sınır-Duvarlar	34
1.9.3. Dikenli Teller ve Ölüm Tuzağı Mayınlar	35
1.9.4. Bir Milletın Gözü: Gözetleme Kuleleri	37
1.9.5. Karakollar ve Askerler	38
1.9.6. Sınırların Sabit Unsurları: Kapılar.....	39

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRKİYE’DE TERİTORYAL SINIRLAR VE TÜRKİYE-ERMENİSTAN SINIRI

2.1. Türkiye’de Sınırlar Tarihi ve Misak-ı Milli	42
2.2.Türkiye-Ermenistan Sınırının Tarihi Arka Planı.....	46
2.3. Söylem Mekanları Olarak Sınırlar	48
2.4.Ulusun Yeniden İnşasına Katılım Söylemleri: Hudut Namustur!.....	52
2.5.“Gri Alan”ın Kaçınılmaz Gerçeği olarak Yabancı.....	53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

3.1. Araştırma Yöntemi.....	57
3.2. Araştırma Amaç ve Alt Amaçları	58
3.3. Araştırmanın Önemi.....	58
3.4. Araştırma Grubu.....	59
3.5. Veri Toplama Araçları	60
3.6. Çalışmanın Zorlukları	61

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. BULGULAR ve DEĞERLENDİRME

4.1. Aynı Sınırın Farklı Sesleri: Azeri, Terekeme, Kürt ve Türk Aynı Sınırdan	65
4.2. Sınır Algısının Çok Katlılığı	67
4.2.1. Sınırdan İki Azeri köyü Aslanhane ve Büyükdurduran	68
4.2.2. Kalkankale Köyü (Tiknis)	68
4.2.3. Sınırdan Bir Terekeme Köyü; Çetindurak.....	69
4.3. Terekeme (Karapapak) Kimdir?	69
4.4. Sınırın, Sınır İnsanlarına Göre Anlamı	71
4.5. Bir İmge (Metafor) Olarak Sınır	84
4.6. Sınırdan Yaşamak ve Sınır İnsanı Olmak	90

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. SINIRA DAİR ALGI VE SÖYLEMLERİ ETKİLEYEN TEMEL FAKTÖRLER

5.1. Karakola Konumun Söyleme Etkisi.....	124
5.2. Kaçakçısız Sınır: Burada Kaçakçılık Olmaz!	131
5.3. Sınırın Hafızası, Toplumsal Hafızanın Sınırı.....	136
5.3.1. Hafızaya Açılan Derin Yarık, Kaçakaç! (1915).....	139
5.4. Militarize Edilmiş Sınır: “Burada Hepimiz Askeriz”	148
5.5. Sınır Kapısının Geleceğine Yönelik İhtilaflar ve Kapıların Açılmasının Olası Ekonomik Etkileri	153
SONUÇ ve DEĞERLENDİRME	166
KAYNAKÇA.....	172
EKLER.....	177

ÖNSÖZ

Hayatımın ilk fiziki sınırıyla yedi yaşımdayken tanıştım. Yedi yaşında ele avuca sığmayan bir kız çocuğuydum. Köydeki yaşlılarımla çamurdan pasta yapmadığım zamanlarda, sene boyunca hepi topu üç ay güneş gördüğümüz Kars ilinin bir köyünde "güneşi yakalayıp köşeye sıkıştıracağım!" diye güneşi takip ederdim. Ha yakaladım, ha yakalayacağım diye güneşi takipte geçti uzun bir zamanım.

Bir gün yine güneşi takibi çıkmıştım ve göğe baka baka yürürken, köyümüzden epey uzaklaşmıştım. Hava iyice kararmış ve güneş kaybolup ay çıkmıştı. "Güneş gittiye ay yakalarım" diye inatlaşıp biraz daha yürüdüm, neden sonra başımı yere eğdiğimde her yerin üst üste biriktirilmiş taşlarla dolu olduğunu fark ettim. Tarlaların etrafı taşlarla yüksekçe örülmüştü, o zaman da insanlar birbirlerinin tarlasından toprağı, harmanından samanı çalıyordu. Bu çeperler nedense mezar taşları gibi görünmüştü gözüme. Kaybolduğumun farkındaydım ama aya bu kadar yaklaşmışken peşini bırakamazdım. Derken, tarla sınırlarından birine takılıp düştüm ve sol gözümün altında yaklaşık üç yıl benimle kalacak derin bir yara aldım. Sınırlarla ilk defa o vakit acı bir tecrübe ile tanışmış oldum. Küçük bir kız çocuğı için oldukça büyük görünen o tarla sınırı, beni daha o yaşlarda çeperler üzerine düşünmeye sevk etti. O günden sonra da harmanların çeperlerine biriktirilen taşları uçuran çocuk olmuştum. "Yine hangi velet uçurdu bu taşları!" Bu defa o takılıp düştüğümünden daha büyük bir sınırı araştırdım ama amacım taşlarını uçurmak değil; taşlar ve daha fazlasıyla birlikte, taşlara takılan insanları tanımaktır.

Tez çalışmasının bir ekip çalışması olduğunu çalışma sürecimde bizatihi deneyimledim. Yolculuğum boyunca desteklerinden ötürü müteşekkir olduğum çok fazla insan var. Konu seçim aşamasından itibaren her türlü yardım ve desteğı için danışman hocam, Doç. Dr. Ferhat Tekin'e minnettarım. Eğitim hayatım boyunca kendilerinden çok şey öğrendiğim, desteklerini hep hissettiğim hocalarıma çok teşekkür ederim. Bu tez çalışmasının en başından beri en büyük destekçilerimden olan canım anneme, babama, kız kardeşim Ümmüğülsüm'e, tez yazma güdüleyicim canım halam Fatma Alp'e (Merve akşam bir daha arayıp başladım mı diye kontrol edeceğim), bana cesaret ve güç veren arkadaşlarıma, dostum Ayşe'ye, Nazife'ye, Handenur'a ve elbette sorularımı samimiyetle cevaplayan, benden yardımlarını esirgemeyen "sınır insanlarına" müteşekkirim. (Eye daha bitiremediinnn?!)

GİRİŞ

Modern bir olgu olarak gündeme gelen teritoryal sınırlar, yeni dünya düzeninin habercisi sayılan 1648 Westfalya Antlaşması ve Westfalya'ya zemin hazırlayan sürecin nüvesi olarak ortaya çıkmıştır. Teritoryal sınırlar; birtakım coğrafi şekiller, semboller, simgelerin oluşturup, güçlendirdiği yapay hatlardır. Modern devlet sınırları günümüzde, antropoloji, siyaset bilimi, iktisat bilimi ve sosyoloji disiplinlerinin odak konularındandır ve çeşitli yönleriyle ele alınmaktadır. Ancak teritoryal sınırlarla olan münasebetin geçmişi uzak bir tarihe dayanmamaktadır. Tarihsel, toplumsal koşulların da etkisiyle sınır alanlarına ilişkin algı ve kanaatler bu çalışmaların tüm dünyada gecikmesinde etkilidir. Sosyoloji disiplini açısından ele alındığında dünyada 1990'ların başlarına tekabül eden sınır sosyolojisi çalışmaları, Türkiye'de ise 2000'li yılların başlarını bulmuştur.

Sosyolojiye konu olan sınırlar, teritoryal sınırlardır. Bu nedenle sosyolojide sınır denildiğinde akla saldırılardan korunmak amacıyla çekilen, modern öncesi hatlardan ziyade, bizatihi kendisinin korunması gereken, politik ve ideolojik bir içeriğe sahip sınırlar gelmelidir. Modern sınırların birden fazla görev ve işlevi mevcuttur. En yaygın bilinen haliyle, devletleri, komşuları, aşiretleri ve aileleri birbirinden ayıran bir kontrol mekanizması olarak işlev görmektedirler. Sınırların ayırma, bölme gibi işlevlerinin yanında köprü işlevi de vardır. Çeşitli kültürler, pratikler, yaşam formları arasında bir köprü görevi görürler. Kısıtladıkları gibi yeni imkanlar, fırsatlar da sunarlar.

Sınırların bir diğer önemli boyutu da kimlik oluşturma ve kimlikleri pekiştirme boyutudur. Sınır ve kimlik arasındaki ilişki birbirini var etmekte, birbirini tamamlamaktadır. Kimliklerin uzun süre var olabilmeleri için kimlik sınırlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Farklı grupların kültürleri, kimlikleri ancak grup içi etkileşimin sıkı olması ve grup dışıyla olan iletişimin kısıtlı olmasıyla görünür olmaktadır. Sınırın karşısı söz konusu olduğunda, tüm farklılıkların tek bir potada birleşip ortak tavrın sergilenmesi, sınırın kimlik oluşturma yönüne dikkat çekmektedir. Ulus devletler homojen oluşumlar arzu ettiklerinden dolayı ortak bir kimlik altında, ortak ilke ve

idealler çevresinde birleşmiş kimliklerin mücadelesi verilmektedir. Bu mücadele, ortak tehdit yaratılarak mümkün kılınmaktadır.

Sınırların oluşumu kimliğin yeniden oluşumunu tetiklemektedir. Sınır bölgelerinde çok önemli olan dayanışma, güçlü bir “sınır kimliği” duygusu yaratılarak mümkün kılınmaktadır. Kimlik, aidiyetleri temsil aracı olarak bu dayanışmanın taçlanması sağlamaktadır. Sınır sakinlerinin sınıra dair algıları, tanımlamaları ve söylemleri de bu kimliği şekillendirmektedir. Sınırlar, aynı zamanda arada kalan alanlar olmaları sebebiyle belirsizlik mekanlarıdır. Bu alanlarda yaşayan insanların yaşadıkları mekâna uyumu kimliklerindeki belirsizliği belirginleştirmektedir. *“Sınırlarda yaşayan insanlar, iktisadi, kültürel ve dilsel faktörler onları iki farklı yöne çektiği için belirsiz kimlikler sergileyebilirler. Siyasal olarak da iki farklı yöne çekildiklerinden, içinde ikamet ettikleri ulus devletin sadece zayıf bir unsur olarak göz önünde bulundurulabilirler”* (Donnan ve Wilson, 2002, s. 109). Sınır insanların belirsiz kimliklerine karşın ulus devlet sınırları oldukça net ve keskindir.

Ulus-devlet sınırları rijit oluşumlardır ancak bazı sınır bölgeleri diğerlerine göre daha keskin ve katı bir manzara sunmaktadır. Bu durum sınır insanların sınır algılarıyla doğrudan ilişkilidir. Sınırı sosyolojik bir mevzu haline getiren de bu farklılıklardır. Bölünmüşlük alanlarına tutunmaya çalışan sınır insanların algıları, sınır kültürleri ve yaşam formasyonları, sınırları sabit kalan şeylerin arasında sürekli değişimin nesnesine dönüştürmektedir. Algıların oluşumunda en belirgin etkenlerden olan hafıza faktörü, sınır bölgelerinde öne çıkmaktadır. Sınır insanları çoğunlukla sınırlara, sınırın karşısındaki devlet ve toplulukla olan ortak hafıza üzerinden yaklaşım sergilemektedir.

Hafıza mekanları olarak da değerlendirilebilen sınırlar, aynı zamanda toplumların hafızalarının en çok müdahaleye uğradığı alanlardandır. Unutmak ve hatırlamak ile ilgili bütün müdahaleler sınırlardaki sembol ve pratikler üzerinden anlaşılabilir. Soykırım anıtları, askeri liderlerin kent merkezlerine dikilen heykelleri, interaktif müzeler, anma ritüelleri, askeri kontrol sistemleri, unutmak ve hatırlamak ile ilgili bir müdahaleyi meşrulaştırmaktadır. Türkiye- Ermenistan sınır bölgesi de 1915

olaylarına referansla hafızanın gölgesinin çekilmediği bir sınır bölgesidir. Bu sınırda da hafıza, çeşitli güvenlik, kontrol ve baskı mekanizmalarının korumasına alınmıştır.

Sınırlarla bölünmüş, belirlenmiş hemen tüm ülkeler, sınırları korumak için birtakım güvenlik sistemlerine, teknik mekanizmalara ihtiyaç duymaktadırlar. Karakollar, gözetleme kuleleri, kameralar, iz tarlaları, mayınlı araziler bu sistemlerden bazılarıdır. Söylemler de sınır bölgelerinin ayrılmaz parçaları ve etkili bir denetim mekanizmaları olarak kullanılmaktadır. Söylemler, sınırların ve sınıra dair yaptırımların meşrulaştırılmasında bilfiil görev alarak, sınırın muhatabı olan alanlara karşı rol oynamaktadır. Devletler, sınır bölgelerindeki farklılıkları idare etmek, farklı etnik grupları ortak bir ilke etrafında toplamak adına sıkça söylem üretip, sınır insanlarını da bu üretim sürecine aktif olarak dahil etmektedirler. Söylemler; öteki, yabancı ve düşman yaratmanın ilk ayağıdır ve bu müdahalelerin katılımcılar tarafından içselleştirilmeleri sonucunda yayılım göstermektedir. Çeşitli algılardan beslenen söylemler, anlam dünyasının önemli bir tezahürüdürler. Sınır bölgelerinde söylemler hem sınıra hem sınırın karşısına hem de sınırın içesine olmak üzere çeşitlidir.

Türkiye, kara sınırlarının uzunluğu 2949 km olan bir sınırlar ülkesidir. Sınırla olan farklı etkileşimler, sınırları rakamsal değerlerden çok daha farklı bir boyutta değerlendirmeyi gerektirmektedir. Türkiye- Ermenistan arasındaki kara sınırı 328 km ile Türkiye'nin en uzun dördüncü sınırır ve Kars Antlaşması ile son halini alan sınırdan geçişler, 1993 yılından itibaren karşılıklı olarak engellenmiştir. Bu iki ülke arasında fiziki sınırın ötesinde sembolik ve zihinsel bir sınır daha mevcuttur. Zihinsel sınırlar aşılması en zor olan sınırlardır. Bu sınırda etnik çeşitlilikten de kaynaklı olmak üzere, sınırın karşısına, sınıra, devlete ve sınırın içerisine yönelik pek çok söylem mevcuttur. Sınıra yakın mesafelerde yaşayan Azeri, Terekeme/Karapapak, Türk ve Kürt etnik grupların sınır algılarında kişisel farklılıklardan da kaynaklı çeşitlilik söz konusu olmaktadır.

Türkiye-Ermenistan sınırında köylerin bir kısmı Azeri, bir kısmı Terekeme ve bir kısmı da Türk(yerli) ve Kürtlerden oluşmaktadır. Farklı grupların sınıra dair algı ve tanımlamaları, sınırın karşısına dair görüşleri, sınırla münasebetleri, sınırın hayatlarının ne kadarını, nasıl etkilediği noktalarında çeşitlilik göstermektedir. Zira

sınır insanların sınır deneyimleri birbirinden farklıdır. Böylece bu çalışma, Türkiye-Ermenistan sınırını Akyaka ilçesinin etnik çeşitliliğe sahne olan köyleri üzerinden, sınıra ve “ötekine” yönelik algıları, insanların sınırı ve sınırla bağıntılı etkenleri nasıl tanımladıklarını, köylülerin sınır söylemlerinde çeşitlilik olup olmadığını açığa çıkarmayı amaç edinmiştir.

Çalışmanın birinci bölümü sınırların tarihi ve modern öncesi sınırların teritoryal sınırlara dönüşümü sürecini ele almıştır. Farklı disiplinlere konu olan ulus devlet sınırlarının, sosyoloji disiplini tarafından hangi boyutlarıyla, nasıl işlendiği ele alınmış ve Türkiye’de yapılan sınır sosyolojisi çalışmalarına kısaca değinilmiştir. Sınır literatüründe yaygın kullanılan kavramlardan; sınır kültürü, sınır etkisi, sınır kimliği, sınırlama kavramları açıklanmış ve sınır koruma mekanizmalarından en yaygın kullanılanlara dair alt başlıklar halinde bilgi verilmiştir.

İkinci bölüm, daha özeldir Türkiye’deki sınırların tarihi, Misak-ı Milli süreci ve akabinde bu çalışmanın inceleme alanı olan Türkiye- Ermenistan sınırının tarihi arka planına ilişkin bilgileri içermektedir. Söylem üretim mekanları olan sınırların, söylemlerle ilişkisi ve sınır üzerinden anlamlı hale gelen yabancılığa dair paylaşım yapılmıştır.

Üçüncü bölüm çalışmanın metodolojisinin paylaşıldığı bölümdür. Çalışmanın yöntemi, amaç ve alt amaçları, önemi, araştırma grubu ve görüşme sürecindeki zorluklardan bahsedilmiştir. Covid-19 pandemi sürecine denk gelen bu çalışma, sesli ve görüntülü arama yapmak suretiyle gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışmada görüşmecilerin belirlenmesi, görüşmeye ikna edilmeleri beklenenden daha zor olmuştur. Sınır köylerinde çekmeyen telefon şebekeleri yüzünden görüşmecilerin hiçbirine ilk aramada ulaşılamaması ve birkaç aramadan sonra ulaşılan bazı kişilerin de görüşme için söz verdikten sonra vazgeçmeleri çalışmayı zorlaştıran faktörlerden bazılarıdır.

Dördüncü bölümde, saha çalışmasından elde edilen görüşme verileri ve bu verilere ilişkin olarak araştırmacının yorumları paylaşılmıştır. Sınır algısının çok katlılığı ile anlatılmak istenen şey açıklanmış ve Azeri, Terekeme (Karapapak), Türk

ve Kürt grŖmecilerin söylemleri paylaŖılmıştır. GrŖme verileri paylaŖılmadan evvel araŖtırma için tercih edilen köyler kısaca tanıtılmış ve çok tanınmayan bir grup olan Terekemeler ile ilgili ayrıca bilgi verilmiştir. Sınırın sınır insanları tarafından nasıl tanımlandığı, sınırda yaŖamanın ne demek olduğu, sınırın karŖısına yönelik söylemler paylaŖılmıştır.

BeŖinci Bölümde, grŖmelerde algı ve söylemler üzerindeki etkisini baskın Ŗekilde gösteren bazı etkenler baŖlıklar halinde paylaŖılmıştır. Bu noktada, karakola yakın/uzak olmak, toplumsal-tarihi hafızanın aktarımı, kaçakçılığın olmaması, militarizmin yoğun bir biçimde hissedilmesi ve sınır kapılarının kapalı olması bu etkenlerden en baskın olanlarıdır. İlgili baŖlıklar altında grŖmeler ve grŖmelere iliŖkin yorumlara yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MODERN SINIRLAR, DEVLET VE KİMLİK

1.1. Modern Öncesi Sınırlardan Modern Sınırlara

Sınırlar köklü gerçekliklerdir. Bir olgu olarak sınırların tarihi oldukça eskiye dayanır. Bugün var oldukları gibi geçmişte de var olmuşlardır. Köklü bir olgu olan sınırlar, çeşitli süreçlerden geçmiş ve anlamları, amaçları, değeri değiştikten sonra günümüzdeki halini almıştır. Modern öncesi sınırlar modern sınırlardan pek çok yönden farklılık göstermektedir. Sınır olgusu, esas itibariyle yerleşik yaşama geçiş tarım ve hayvancılık ile uğraşmaya başlanmasıyla birlikte bir ihtiyaç olarak gündeme gelmiştir.

Abdulla, *İmparatorluk, Sınır ve Aşiret* (2009), adlı çalışmasında sınırların tarihini yerleşik hayatla birlikte başlatmakta ve modern öncesi sınırların amacını korunma olarak sınırlandırmaktadır. Yerleşik hayata geçiş ve tarımın gelişmesiyle birlikte insanlar, dışarıdan gelecek her türlü saldırı karşısında korunabilecekleri ve daha rahat tarım yapabilecekleri arazilere ihtiyaç duymuşlar ve böyle arazileri bulunca da üzerinde toplanmışlardır. Bu birikmeler sonucunda kaçınılmaz olarak çatışma yaşanmıştır. Korunmak amacıyla, diğer insanlarla mesafeyi sağlayacak toprak arayışı, insanları sınırlar formüle etmeye itmiştir. Tarım yapmak, korunmak ve savunma amacıyla toprak sahiplenen insanlar, bu amaçlarını gerçekleştirebilmek için dağları, nehirleri, çölleri seçmişlerdir. Doğal hatlar olarak belirlenmiş bu alanlar üzerinden topluluklar arası çatışmalar da engellenmiştir. Çekilen hatlar, taşlarla ve kazıklarla belirginleştirilmiştir (Abdulla,2009, s.157-159).

Sınırların tarihinin, insanların komşularıyla karşılaştıkları ilk ana kadar götürülebileceğini belirten Krukoski'ye göre; *Yeryüzündeki ilk sınır, komşusunun karşısındaki konumunun farkına varıldığı ilk andan itibaren başlamıştır. Bireysel mülkiyetin korunması zamanla kolektif egemenliğin, oradan hanenin, evden şehrin, şehirden ülkenin korunmasına dönüşmüştür. İnsanlığın ya da toplumsallığın varoluşundan itibaren her şeyin sınırları, şeritleri, çitleri, duvarları var olmuştur* (Krukoski, 2008, S.Y). Sınırların var ediliş tarihini özel mülkiyet edinmeye

başlamakla eş tutan bu tanımdan da anlaşılacağı üzere sınırlar, toplumsal, siyasal ve ekonomik hayat için oldukça önemli olgulardır. Pek çok sistem sınırlarla ilişkili olarak çalışmaktadır. Dolayısıyla sınırlar, basit birer çizgiden ibaret değildir, her zaman bir çizgiden çok daha fazlasını ifade etmişlerdir. Krukoski'nin sınırlarla ilgili olarak belirttiği korunma işlevine Anthony Giddens da katılmaktadır.

Anthony Giddens, *Ulus, Devlet ve Şiddet* (2008, s.73-74)de imparatorluk sistemlerinde yapay sınır inşaatının en ünlü iki örneği kabul edilen, Romalılar tarafından yapılan surları ve büyük Çin Seddi'ni örnek göstermektedir. Bu surlar da Çin Seddi de tamamen savunma amacıyla inşa edilmiş yapılardır. Savunma amacıyla var edilen surlar, Çin'de de Roma'da da günümüz teritoryal sınırlarının ihtiva ettiği modern anlamıyla ulusal egemenliğin sınırlarına tekabül etmemektedir. Savunma sisteminin bir dış uzantısı olarak mevcut olmuşlardır. Giddens, ilgili çalışmasında modern öncesi geleneksel devletlerdeki sınırlardan, sınır boyları olarak bahsetmekte ve böylece modern sınır mefhumuyla aradaki farka dikkat çekmektedir. Zira modern sınır(border), ulus devletin ortaya çıkmasıyla oluşmuştur, devletleri ayırıp birleştiren, kesin olarak belirlenmiş bir çizgiye tekabül etmektedir.

Giddens'in ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, modern öncesi sınırlar ile modern sınırlar var ediliş amaçları ve hizmetleri noktasında farklılık gösterirler. Modern sınırlar ulus egemenliğinin göstergeleri, sembolleridirler. Savunma hattı kabul edilen modern öncesi sınırlar yalnızca korunma amacı güden sınırlardır. Bilgiyi destekler bir başka görüş de Erözden'e aittir. Modern öncesi sınırlar, modern sınırlar gibi politikleşmiş sınırlar değil; bir mülkü korumak amacıyla çevrelemek dışında özel bir amacı olmayan sınırlardır (Erözden, 1997, s.116). Küçük site devletlerinde savunma hatları olarak kullanılan sınırlar, devletlerin ulusal egemenlik alanlarının göstergesi mekânlar değildir. Geleneksel devletlerde teritoryalite sınır boyları (frontier) esasına dayalıyken, modern devletlerinkinde ise sınırlar (border) esas olmuştur.

Sınır literatürü incelendiğinde hudut, sınır boyu ve sınır kavramlarının çoğunlukla aynı alanı ifade ediyormuşçasına, birbirlerinin yerine kullanıldıkları görülecektir. Bu kavramlar esasında birbirinden farklı alanlara karşılık gelmektedir.

Kavramların kullanımları süreçsel olarak da farklı zamanlara denk düşmektedir. Sınır olgusu literatürde sınır(border), hudut(boundary) ve sınır boyu(frontier) kavramları ile ifade edilmektedir. Sınır, egemen ulus-devletle birlikte anlam kazanmıştır, dolayısıyla modern döneme ait bir kavramdır. Siyasi birimlerin hakimiyet alanını rijit olarak sınırlayan hatta karşılık gelmektedir. Hudut, siyasi birimin etkinlik alanının nerelere kadar ulaştığını göstermek için kullanılmaktadır. Sınır boyu ise egemen devletlerde de imparatorluk dünyasında da geçerli olmuştur. Bir siyasi birimin kendi sınırlarının dışı ile ilişkili olarak, etkinlik kurulmaya çalışılan alanı işaret etmektedir (Aslan, 2016, s.8-10).

Prescott ve Triggs, hudut (Boundary) kavramının bir çizgi ya da hatta, sınır boyu (frontier) ve sınır (border) kavramlarının ise bir alanın farklı türlerine karşılık geldiğini belirtmekte ve sınır teriminin iki anlamı üzerinde durmaktadır. Sınırın ilk olarak ihtiva ettiği anlam, sınırın bölen ayıran yönüne vurgu yapar. Sınırlar, modern öncesi dönemde kabileleri, krallıkları, beylikleri ayırt etmeksizin bölmüş ve böylece daha karmaşık, kontrolü daha zor alanlara dönüşmüştür. Sınır diğer anlamı ile kontrol altındaki coğrafya ve boş, kontrolsüz toprakları birbirinden ayırt eden araziye temsil etmektedir (Prescott ve Triggs, 2008, s.12).

Kavramların karşılık geldiği anlamların kavranması, modern sınırların geçirdikleri tarihi serüvenin bilinmesini gerekli kılmaktadır. Sınırların anlamındaki güncellemede en büyük pay kuşkusuz ulus-devletleşmenin ön ayağı olan Fransız Devrimine aittir. Modern devletin en belirgin fenomenlerinden olan ulus ve ulusçuluk da Fransız Devrimi ile boy vermiştir (Giddens, 2008, s.159). Fransız Devrimi, modern sınır olgusu için bir dönüm noktası niteliğindedir. Devrimi takip eden süreç ulus devletlerin oluşumunu tetiklemiş ve teritoryalite ulus devletleşme süreciyle görünür olmuştur. Modern teritoryal sınırlar, korunma amacı dışında anlamlara gelecek şekilde yeniden dizayn edilmiştir. Ulus-devletin kıymetli simgeleri olarak sınırlar, egemenliğin taşıyıcı ve tamamlayıcıları olarak yerlerini almışlardır.

Sabri Ateş'in (2020, s.48) de belirttiği üzere Osmanlı-İran sınırını belirleyen Zohab ya da Kasr-ı Şirin Antlaşması, modern sınırların resmi metni sayılan Westfalya Antlaşmasından on yıl evvel imzalanmıştır. Kasr-ı Şirin ile birlikte devlet otoritesi

devlet sınırlarında tanınmaya başlamıştır. Osmanlı- İran sınırı için ele alındığında, Arap veya Kürt yerel hanedanların belirlediği sınırlar yerine, artık belirli bir teritorya ve tanımlanabilir coğrafi işaretlerle belirlenen sınırlar mevcuttur. Ancak modern sınır mefhumu, literatürde Westfalya Antlaşması ile başlatılıp Fransız Devrimi ile şahlanan ulus-devletleşme süreciyle tanımlanmaktadır. Kasr-ı Şirin ve Westfalya, toprakların anlamında ciddi dönüşüm yaşanmasını etkilemişlerdir.

1648 Westfalya Antlaşması'yla tüm siyasi birimler birbirlerinin egemenlik alanlarına saygı göstereceklerine dair anlaşmış ve hukuken eşit olduklarını kabul etmişlerdir. Sınır kavramı, Westfalya Antlaşması ile ortaya çıkan ulus-devletlerin egemenlik alanlarına karşılık gelmektedir ve antlaşmalar yeni bir dünya düzeninin habercisi sayılmaktadır. Mülki sınırların ihtiva ettiği anlam, hiç kuşkusuz günümüz ulus-devletlerinin ideolojik anlamıyla aynı zeminde ilerlemektedir.

1.2. Modern Çağın Teritoryal Sınırları

Teritoryal sınır kavramı, toprağa bağlı mülki sınırlara karşılık gelmektedir. Ulus devletin kurgulanışı sınırları sahip oldukları modern öncesi anlamdan sıyrarak ideolojik ve siyasi içeriklerle dolu bir konuma getirmiştir. Ulus devletlerin varlıklarının en belirgin göstergeleri olan modern sınırlar, modern öncesi sınırlardan farklı olarak bilhassa korunması gerekli olan bir gayeye dönüşmüştür. Kendisi bizatihi bir gösterge olarak, varlığını devamlı kılacak birtakım gösterge ve sembollere ihtiyaç duymaktadır. Teritoryal sınırlar, türdeşlik arzusunun dışarıdan olanlara karşı çıkan tepkisel refleksi ve ulus-devletin basite alınamayacak gücünün de yansımasıdır.

Modern öncesi dönemlerdeki sınır anlayışları devletin egemenliği ilkesini değil, dış saldırılardan korunmaya dayalıdır. Ulus- devletin kurgulanışında ülke, oldukça değer yüklü bir kavram olan “vatan”la eşanlamlıdır. Vatanın türdeşlikler zemininde kurgulanması süreci, ulus-devlet kurgusu içinde yer alan ülke unsurunun, ulus kurgusu ile doğrudan bağlantılı hale gelmesi anlamına da gelmektedir. Fransız Devrimiyle birlikte, çizgisel ve homojen bir toprak parçasını kuşatmış olan sınır anlayışı geçerli hale gelmiştir. Sınır kavramı, vatan ile bütünleşmiş ve kutsal bir içerik kazanmıştır. Vatan kavramı, ülke kavramına göre daha duygusal bir bağlılığı ifade

etmektedir. Bu noktada kutsalla şekillenen sınırlar da kutsal referansı ile daha imtiyazlı hale gelmiştir. Ulus-devletin tüm ideolojik içeriğiyle yer etmesiyle, eski sınır anlayışını ifade eden kavramlar terk edilmiştir. Köken olarak “cephe” anlamına gelen “front” sözcüğünden türetilmiş olan “frontières” sözcüğü benimsenmiştir. Askeri bir içeriğe sahip olan bu kavramsal değişim, sınırların savunulması zorunlu çizgiler olarak anlamlandırıldıklarını göstermektedir (Erözden,1997, s.116-117).

Sınırların tespit edilmesi devlet sisteminin tepkisel düzenlemesine bağlıdır. Ulusların çoğalması ve gelişimi devlet egemenliğinin merkezileşmesi ve idari genişleme için temel kabul edilmektedir. Anthony Giddens ulus-devleti, modern çağın sınırlara sahip üstün bir güç kabı olarak tanımlamaktadır. Hudut boylarından farklılaşan modern sınırlar, Jones’ten ödünç alınan dört temel unsur ekseninde dönüşmüştür. Bunlar; tahsis etme, sınırlandırma, işaretleme ve yönetmedir. Tahsis etme, bir bölgenin pay edilmesi noktasında devletlerin kendi aralarındaki anlaşmaları ve siyasi kararları ifade etmektedir. Sınırlandırma, paylaşılan bölgenin tanımlanması, belirlenmesi anlamına gelir. İşaretleme fiziki çevre üzerindeki alametleri ifade ederken; yönetim ise sınırların korunması ve denetlenmesi için gerekli tedbirleri konu etmektedir (Jones’ten Aktaran: Giddens,2008, s.163-164). Sınırların anlamındaki değişim aynı zamanda tüm bu belirleyici faktörlerin yegâne belirleyeni olan devletin de merkezi konumunu, etkin gücünü göstermektedir. Modern ulus-devlet sınırları mülkün ifadesi ve göstergeleri olarak hem sosyal hem de politik yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Politik sınırlar aynı zamanda devletin yetki alanının da sınırındırlar.

Sınır bölgelerinin iktidar alanları ve sembolleri olarak devlet iktidarlarının meşruiyet alanları sayıldıklarını belirten Donnan ve Wilson, devletlerin bu iktidar alanlarını korumak için çeşitli mekanizmalar kullanmak durumunda olduklarını ifade etmişlerdir. Bu mekanizmalar, güvenlik, uyarı mekanizmaları oldukları gibi devletin siyasi, askeri ve teknik gücünün de göstergeleridir. Araştırmacılara göre, güvenlik kuleleri ve dikenli teller, çok rastlanan ve her zaman var olacak sembollerden olarak, devletlerin uç noktalarına işaret eden egemenlik göstergeleridirler. Ulus devletleşme süreçlerinin yarattığı güçlü savaşların güçlü milliyetçi duyguları açığa çıkarması,

insanlara cazip gelmektedir. Azınlık konumundaki ulusların kendi kaderlerini tayin etme hayalleri, dünyanın her tarafından aynı hayalin peşinde olanların ilgisini çekmektedir (2002, s.11-15). Bu hayalin bağlı olduğu ilk koşul ulusu ayakta tutacak en temel zemin olan topraktır. Modern devletlerin toprakla olan etkileşimi, sınırlara atfedilen anlamı açığa kavuşturmuştur.

Ulusal ve uluslararası bütün sınırların varlığı toprağa bağlıdır. Devlet sınırlarının olmazsa olmaz gerçeği, bütün sınırların toprağa sahip olmaları ve toprak üzerinden tanımlanmalarıdır. *Sınırlara ilişkin tanımlamanın belki de tek tartışılmaz unsuru topraktır* (Donnan ve Wilson, 2002, s.83). Modern devletin toprağa olan bağlılığı göz ardı edilemeyecek kadar derindir. Toprak uğruna can vermek temelde derin bir maneviyatın yer etmesinin sonucudur. Poggi de *Devlet: Doğası, Gelişimi ve Geleceği* (2016), isimli kitabında devleti bir organizasyon olarak tanımlamaktadır. Bir organizasyon olan devletin egemenlik ve özerkliğinin en temel ifadesi, belli bir toprak parçası üzerinde, kendine özgü kontrol gücünün olması olarak ifade edilmektedir.

İşte bu belirli toprak sınırlardır ve devlet her türlü saldırıya karşı sınırlarını korumakla mükelleftir. Poggi'ye göre, devletin toprak sınırlarıyla ilişkisinin somut ve soyut boyutları vardır; Somut boyutu sabitler olarak sınırların askeri olarak korunmasıyla ilgilidir. Soyut yönleri ise ülkenin kazandığı anayurt, baba toprağı gibi bağlılık anlamlarını ifade etmektedir. *Devlete ait bir toprak parçası yoktur, devletin kendisi sınırları olan bir toprak parçasıdır* (Poggi, 2016, s.28-31). Sınırları devletin mutlak iktidar alanları olarak kabul eden bu anlayış, aynı zamanda mutlak iktidarın devamlılığını esas almaktadır. Devamlılığın sağlanması için de devlet, karmaşık ve oldukça da kıymetli kabul edilen bir göreve tayin edilmiştir.

Genel olarak; uluslararası sınırlar devlet iktidarının fiziksel sınırlarına işaret eden mekanlardır ve devletlerin siyasal örgütlenmelerinin ve teritoryal bölünmelerinin uzamsal ifadeleridir. Yeni Westfalya düzeninde ulus-devletleşmeyle beraber devletlerin ve sınırların anlamında ciddi dönüşümler olmuştur. Coğrafyanın yeni ad alması, ülkenin vatana dönüşümü sınırların kutsallaşmasıyla eş zamanlı gerçekleşmiştir. Vatan, böylece uğruna kurban verilen maneviyata erişmiştir. Devletlerin toprağa olan ilgilerinin artışı yeni sınırlara zemin hazırlamış, sınırlar da

sınır bölgelerini yeni kültürlerin oluşum mekanlarına dönüştürmüştür. Sınırlar günümüzdeki işlevleri itibariyle, tek bir disipline net olarak tanımlanabilecek olgular değildir. Dolayısıyla, karmaşık bir formu olan sınırlar, bir olgu olarak çeşitli yönleriyle ve farklı disiplinlerce ele alınmalıdır. Bir sınırın çeşitli boyutlarıyla anlaşılması açısından bu bir zorunluluktur. Bu çalışmanın hedefi açısından da sınırların sosyolojik boyutu önem arz etmektedir.

1.3. Bir Sosyolojik Olgu Olarak Sınır

Fransız İhtilali ile birlikte yayılmaya başlayan uluslaşma yarışının zorunlu bir sonucu olarak dönüşüme uğramış olan sınırlar, soğuk savaş sonrasında özel bir ilgi alanı haline gelmiştir. Soğuk savaş sonrası sınırlara yönelik ilgiye eşlik eden sınır çalışmalarında ciddi artış görülmüştür. Sınır rejimlerinin kırılma saikleri arasında yer alan 1980'lerin sonu 1990'ların başından itibaren yaşanan kargaşa ortamı, yeni sınır rejimlerinin kendileri için yol belirlemede önemli etki yaratmıştır. Soğuk savaşın sona ermesini takip eden süreçte Avrupa'da sınırların yeniden çizilmesi, Çin ve Rusya'daki gelişmeler sürecin önemli karakterleri arasında yer almıştır. Eski Sovyetler Birliği'nin çöküşü, sınır ve sınır rejimleri için hızlı bir yeniden tanımlama sürecini başlatmıştır (Green, 2014, s.33).

Sınırlar, küresel ölçekteki hızlanma ve teknik ilerlemelerle beraber pek çok disiplinin kendi yöntem ve yaklaşımlarla ele alıp incelemesine olanak sağlayan çok anlamlı araştırma nesnelere haline gelmiştir. Yorum farklılıkları sınırların bir olgu olarak değerlendirilmesinde oldukça ufuk açıcudur. Sınırlara yönelik çeşitli tanımlamalar yapılmış ve çeşitli kavramlar gündeme gelmiştir. Sınırlar, bütün farklılık ve yaratıcılıklarıyla disiplinler arası bir alan olarak ele alınmayı gerektirmektedir.

Sınır kavramının antropoloji, siyaset bilimi, iktisat bilimi ve sosyoloji disiplinlerinin ilgi alanına girmesi henüz yakın bir tarih olsa da ele alındığı süre itibariyle kavram çeşitli yönleriyle dile getirilmiştir. Sınır sosyolojisi, sınır toplumlarının sosyo-kültürel görünüşleri ile ilgili çalışmalara katkıda bulunarak, sınır bölgelerinde yaşayan bireylerin günlük aktivitelerini belirleyen gerçeklikleri göstermeye çalışan bir alandır. Sınır sosyolojisi sınır toplumlarının karakteristikleri

olan olayların analizine ve tanımlanmasına odaklanmaktadır. Sosyal gerçeklik, ortak unsurlara rağmen her bir sınırı diğerinden farklı kılmaktadır. Bu halleriyle de her sınır bölgesi sınırların ortak yönlerine rağmen, farklılaşan toplumsal gerçeklikleri sebebiyle biriciktir.

Sınır anlayışları yeni biçimler ve analiz ölçekleri aldığından dolayı sınır olgusunun incelenmesi de doğal olarak çok disiplinlidir. Sosyologlar, siyaset bilimciler, tarihçiler, uluslararası hukukçular ve antropologlar genişleyen söylem alanında kendi disiplinlerinin gerektirdiği şekilde aktif rol oynamaktadırlar. Her sınır bölgesi kendi toplumsal formasyonunu sunduğundan dolayı sınırların dili, semantiği ve anlamları çeşitlidir. Bundan dolayı birçok disiplinler arası söylem gibi tek bir tanımlanabilir değişken ve kavram üzerinde anlaşmak zorlaşmaktadır (Newman, 2003, s.17). Sınıra dair bir teorik çerçevenin çizilememesinin sebeplerinden biri, içerik ve anlamın şartlara, farklı kültürel alanlara göre değişmesi, diğeri ise disiplinlerin sınır yaklaşımlarının birbirinden farklı olmasıdır.

Sınır denildiğinde her zaman ilk olarak teritoryal sınırlar anlaşılmamaktadır. Sınır kavramının ifade ettiği anlamların çok çeşitli oluşu, sınırları olduğundan farklı bir boyuta taşımaktadır. Sınır denildiğinde genellikle, sosyal sınırlar, etnik, sınıfsal ve toplumsal cinsiyet sınırları akla gelmektedir. Teritoryal sınırların sosyoloji için bir araştırma nesnesi haline dönüşmesi zaman almıştır. Sınırların ve teritoryanın verili olduğu kabulü, sınırların sosyal ve siyasal olarak inşa edildikleri gerçeğini ıskalayan sosyoloji anlayışı, yalnızca ulus-devletin sınırlandırılmış toplumuna odaklanmıştır. Böylelikle kimliğin oluşumundaki teritoryal ögelerin etkisi göz ardı edilmiştir (Tekin, 2014, s.14-15).

Yakın tarihli sınır sosyolojisi çalışmaları, teritoryal ögelerin sosyal sınırlar üzerindeki etkisinin bilinciyle sınıra yaklaşmaktadır. Sınır sosyologlarının bu noktadaki farkındalıkları, sınırların sosyal müessese olma özelliklerini açığa çıkarmaktadır. Sınırlar farklılıkların bir arada yaşatıldığı kolektif mekanlardır. Devletçi perspektifin sınır kültürlerini saf dışı tuttuğu tanımların aksine; sosyoloji sınırın sınırlarda yaşayan kişilerce nasıl tanımlandığını, sınırı deneyimleyen kişilerin gündelik yaşam pratikleri üzerindeki sınır etkisini, sınır hafıza ilişkisini mesele

edinmektedir. Türkiye’de sınır sosyolojisi çalışmalarının ivme kazandığı dönem 2000’li yılların başıdır. Oldukça taze bir alan olmasına rağmen, akademik olarak oldukça verimli çalışmalar da mevcuttur.

Türkiye’de sınır sosyolojisinin ilk örneklerini veren Neşe Özgen sınırı tuhaf bir âlem olarak yorumlamaktadır. O’na göre, devletin sınırları çizilmeleriyle birlikte tamamen gerçek, öfkeli ve kanlı kırmızı çizgi olmuşlardır. Sınırlar aynı zamanda da vatandaşlar ile devlet arasındaki ilişkinin karşılıklı olarak en itibarsız ve sahte hallerinin geliştiği mekânlardır. Bir gün müsaade edilen şeye ertesi gün engel olunması, aşına olanın gizlenmesi gibi durumlar sınır bölgelerini iki yüzlü ve belirsizlikler formasyonu olduğunu göstermektedir. Sınırlar, çoğunlukla kasti olarak insandan arındırılmış alanlar gibi görülüp gösterilmiştir ancak sınırları anlamlı kılan esas faktör sınır insanlarıdır (Özgen,2013, s.2). Sınırlar, insandan arındırılmış alanlar değildir. Sınırı anlamlı kılan esas olarak sınırı deneyimleyen insanlardır. Sınırlarda yaşayan insanlar her zaman “öteki” ile karşı karşıya getirilir, bu karşılaşma alanlarında ötekilik beslenmektedir. Farklılıkların karşılaşma mekanları olarak ulus-devlet sınırlarının, dışarı ile ayrılan, sınırın içerisiyle barışık bir portre çizmesi beklenmektedir.

Sınırlar esas itibarıyla “biz” ve “onlar” arasındaki bölünmüşlükte biz olanı, onlar olandan ayırma, ötekini dışlama işlevi görmektedir. Modern sınırların varlıklarını devam ettirmenin bir yolu öteki yaratmak ve ötekilik üzerinden kendini meşrulaştırmaktır. Sınırları belli edilmiş bir alan içinde kalan toplulukların sınıra, birbirlerine, sınırın karşısına yönelik algıları, tutumları, söylemleri sınırı sosyoloji disiplini için önemli bir alana dönüştürmektedir. Sınır bölgeleri farklı yaşam pratikleri ve bu pratikleri hayata geçiren aktörler vasıtasıyla, devletlerin tek tip koruma ve korkutma simgeleriyle birlikte sosyal alanlara dönüşür. Tüm katı görünümüne rağmen sosyolojiye konu olduğu biçimiyle günümüz sınırlarının akışkan ve bağımlı yönleri de göz ardı edilmemelidir. Sınırlar artık değişmez, çizildiği gibi kalacak olan ya da bir kere kapandıktan sonra artık açılmaz görülen alanlar değildir. Sınırların akışkan ve değişebilir halleri de disiplinler açısından bir araştırma nesnesi olmasında etkilidir. En nihayetinde insanın yaşadığı, toplumsallığın olduğu bir alanda değişim

mutlaktır. Bu değişim sınır formasyonlarını sürekli olarak araştırmayı gerektirmektedir.

Genel olarak; sınır sosyolojisi, sınır- kimlik ilişkisini ele almaktadır. Sınırın, sınırdaki yaşayan insanlar açısından ne ifade ettiği, sınır insanların sınırla gündelik hayatlarındaki münasebetleri, koruma sistemlerine bakış açıları önemsenmektedir. Sınırdaki farklı etnik ve kültürel toplulukların, sınırın karşısıyla sosyal, kültürel, iktisadi bağlarını nasıl sürdürebildiklerini ele almaktadır. Bu yönüyle sınırlar diplomatik anlaşmalardan doğan hayali çizgilerden öte özel bir anlam kazanmaktadır.

1.4. Kimlik ve Ulusal Kimlik

Bireyden başlayarak toplumsal alana kadar uzanan bir süreci kapsayan kimlik, birey ile toplum arasındaki etkileşimi ifade etmektedir. Toplumsal bir varlık olan bireyin kendini tanımlamada kullandığı ilişkiler kimlik teorisinin ilgi odağı haline gelmiştir. “Ben kimim?” sorusuna verilecek yanıtın içeriğini dolduran tüm faktörler kimlikle ilgilidir. Bireysel kimlikler, kolektif kimliklerden bağımsız değildir çünkü toplum, bireyin kimlikleri üzerinde de etkili bir belirleyendir. Kimliği sosyolojik bir olguya dönüştüren de bu toplumsal yönüdür. Kimlikler, grup içi dayanışmayı sağlamakta ve sağlamlaştırmakta önemli bir role sahiptir.

Kimlikler etkileşim süreçleri dahilinde oluşur ve dinamiklik kazanırlar. Etkileşim içerisindeyken, söz konusu grup kendi kimliğini aidiyet ve dışlama mekanizmalarını devreye sokarak mümkün kılar. Ortak bir gruba aidiyet duymak, birtakım ortak ideal ve yaşanmışlıklara gereksinim duymaktadır, bu ortak paydalar, etnik kimliklerin varlığını devam ettirmesi için de gereklidir. Kimlik sınırları ve aidiyet- dışlama mekanizmaları grup kimlikleri oluşturulurken göz önünde tutulmaktadır. İki insanın aynı gruba mensubiyeti bu iki kişinin birbirlerinin anlam dünyasındaki tanışıklıkları, toplumsal hayatın farklı noktalarında benzer tutumlar geliştirebildikleri anlamına gelmektedir. Başka bir grubu temsil eden yabancı ile aralarında bu ortak değerlerin, anlayışların sınırlı olduğuna yönelik anlamlar çıkarılmaktadır. Burada üzerinde durulması gereken esas konu, genel geçer anlamdaki farklılıklar değil; bireylerin kendi kimliklerini tanımlarken başvurdukları,

etkileşimden doğan etkenlerin neler olduğudur. Yani aynı grupta bulunmayan kişiler kendilerini başka bir gruba referansla da tanıtabilirler. Kimlikler sosyal şartlara göre değişkenlik gösterebilmektedir. Bu nedenle de etnik kimliklerin tipolojisini oluşturmaya çalışmaktan ziyade, kimliklerin oluşum koşullarını anlamaya çalışmak daha yerinde bir iştir (Barth, 2001, s.17-32).

Bireylerin kimlik ve söylemlere atfettiği önem, dönemin ve durumların değişmesine bağlı olarak değişecektir. Kimliklerin değişmeye meyilli bu yönü, etnikliğin, kişisel çıkarlar, kolektif çıkarlar ve özellikle de iktidar mücadelelerinde araçsal olarak kullanımını mümkün kılmaktadır. Çeşitli siyasi ve ideolojik çekişmelerde etniklik yararlı bir araç haline gelmektedir. Etnik kimlikler, farklı etnik toplulukların aidiyet göstergeleridir. Etnik toplulukların temel bazı nitelikleri vardır ve Smith bu nitelikleri; *kolektif bir özel ad, ortak bir soy miti, paylaşılan tarihi anılar, ortak kültürü farklı kılan bir ya da daha fazla unsur, özel bir yurtla olan bağ, nüfusun önemli kesimleri arasında dayanışma duygusu* olarak sıralamaktadır. Bu unsurların belirlediği yerde ortak bir kimlik duygusuna sahip topluluklarla karşılaşma ihtimali yükselir (Smith, 2004, s. 39-43).

Kimlik ve kültür birbirinden ayrılabilir kavramlar değildir. Farklı kültürler farklı kimlikler demektir. Gellner, ulusçuluk açısından en önemli kavram olarak, kimlik kavramını farklı kültürler unsuruyla birlikte zikretmektedir (Gellner, 1992, s.159). Kimlik sosyolojiktir ve toplumsal, kültürel, ekonomik, siyasi sac ayaklarıyla beraber ele alınması gerekmektedir. Etnik grupların toplumsallaşma süreci içerisinde kimliklerinin daha fazla görünür olmasıyla farklılıklar mümkün olduğunca güncel kalabilmektedir. Farklı etnilerden meydana gelen heterojen yapının zorunlu bir sonucu ve etnik kimliklerin varlıklarını devam ettirebilmelerinin mecburi nedeni olarak, farklılıkların görünür olması gerekmektedir (Yanık,2013, s.234).

Farklı etnik grupların ortak bir zeminde yaşayabilmelerini mümkün kılan şey sınırlardır. Kimlik sınırları grupların ömürlerini belirlemektedir. Sınırın içinde olan bireyler ile kurulan etkileşim ve iletişim dışarıda kalanlardan açık şekilde farklılaşır. Kullanılan dil dahil pek çok husus farklıdır. Ötekinin penceresinden bakanlara yönelik olarak çoğunlukla dışlayıcı bir dil tercih edilir. Kimlik ve sınırlar aynı madalyonun

farklı tarafları gibi görülebilir. Bu da sınırların hem kimlik oluşturup hem de kimlik yoluyla oluşturuluyor olmaları anlamına gelmektedir (Newman ve Paasi, 1998, s.194). Kimliklerin istikrarı dış tehdidin ömrüyle eş tutulmakta ve dış tehdide karşı bir bilinçlilik düzeyi oluşturulmaya çalışılmaktadır. Kimlik sınırlarının varlığı dış tehditle, tehlike timsaliyle garanti edilmektedir. Bundan dolayı da tehdit, ulusal birlik ve bütünlük için önemli bir unsur olarak görülmektedir (Paasi, 1998a, s.86). Kolektif bilinçte yer alması istenen iç- dış ayrımını sürdürebilir kılmak tehdidin devamlılığına bağlıdır. Öteki var oldukça biz kimliği var olabilir. Bu noktada bölünme kimlikleri anlamlı hale getirmektedir.

Smith ise, ulusal kimliklerin varlığını, farklı etnik gruplar arasındaki çatışmaya bağlamaktadır. O'na göre, II. Dünya Savaşından sonra kurulan devletler bünyesindeki farklı gruplara, kendilik bilincini, ortak tarih ve kader duygusunu kazandıran esaslı nokta; öteki topluluklarla olan çatışmalardır (Smith, 2004, s. 209-212). Etnik kimlikler arasındaki çatışmanın ortak bilinç oluşturmadaki payı oldukça büyüktür. Farkların görünür olması ve farklılık üzerinden sürdürülen mücadele devamlılığın temel koşuludur. Sınır bölgelerindeki farklı etnik grupların kendi öz değerlerini, kültürlerini yaşatabilmeleri, kendi içlerinde korumacı, bütünleşik bir tavır sergilemeleri ve diğer gruplarla aralarındaki sınırın belirgin olmasındandır. Gruplar arası çatışmalar gündelik hayat pratiklerine çeşitli yaptırımlar olarak yansımaktadır. Bu çatışmadan fiziki bir çatışma anlaşılmalıdır, devletlerin bütün aygıtları ile sınırlardaki varlıkları, çok etnili sınır bölgelerinde fiziki çatışmalara müsamaha gösterilmeyeceğinin göstergesidir.

Kültürlerin ve kimliklerin birbiriyle en sık karşılaştıkları alanlardan olan sınırlarda, sınır topluluklarının tutumlarına göre belirgin hale gelen en önemli kavramlardan biri de “sınır etkisi”dir. Sınır etkisi kavramı, sınır kültürlerinin birbirlerine ne kadar nüfuz edebildiklerini ifade etmektedir.

1.5. Sınır Kültürü ve Sınır Etkisi

Kültür, sosyal bir varlık olan insandan bağımsız olarak ele alınamayacak kadar insana içkin bir olgudur. Kültürler insanları bir arada tutan, farklılıklar karşısında ben

ve biz olabilmeye imkân sağlayan unsurların vazgeçilmez gösterenidirler. Böylece bir bireyin kültürle olan ilişkisi onun kimliğine dair ipuçları taşır. Kültürü konu edinen çalışmalarda çoğunlukla kültürün değişken yönüne vurgu yapılır, kültür bir sabit değildir. İnsan değişimle anlamlı iken, insanın yapıp etmeleriyle ilgilenen kültürün değişmeden kalması mümkün olmayacaktır. Kültür değişebilir ve böylece insanların kimlikleri de değişimden meydana gelmektedir.

Anthony Cohen, kimlik-kültür ilişkisi üzerine pek çok çalışma yapmış bir araştırmacı olarak kültürü, anlam ifade ettiğimiz araçlar, dünyayı kendimiz için anlamlı kılan anlam taşıyıcısı semboller olarak tanımlamaktadır. Diğer bir deyişle kültür, insanın dünyasını anlamlı hale getirme çabasının bir ürünüdür. Kültürün ontolojisinin mevcut olmadığını belirten yazara göre, insandan ve bilinçlerinden ayrı olarak anlaşılacak olan kültürü aramak, gölge kovalamaktır. Bu nedenle de kültür bizatihi insanın kendisine karşılık gelmektedir. Kültürün kimlik olarak dağıtıldığı durumlarda, kimlikleri temsil etmenin bir aracına dönüşmektedir (Cohen, 1994, s.50-60). Kültür, insanın yapıp ettiklerinin çok güçlü bir tanımlayıcısı olarak, insana ilişkindir ve insana içkindir.

Sınır bölgeleri, devlet otoritesinin yoğun hissedildiği mekanlardır. Otoritelerin sınırları insandan arındırılmış alanlar olarak görme eğilimleri hep söz konusu olmuştur. Bu tutum, sınırlarda yaşayan insan faktörünün çoğu zaman göz ardı edilmesi, araştırmalar yapılırken sınır kültürlerinin ıskalanmasıyla sonuçlanmıştır. Sınır insanların gündelik hayat pratiklerinin de bir yansıması olarak doğmuş bir sınır kültürü vardır. Oldukça güçlü bir şekillendirici olan kültür; sınırları ve sınır bölgelerini, piyasa güçlerinin veya hükümetlerin çoklu faaliyetlerinden daha etkili bir biçimde yapılandırmaktadır. Uluslararası sınırlar vatansız ulusları bölerken, sınır bölgelerindeki toplulukların ayakta kalması ancak kültür sayesinde mümkün olmaktadır (Brunet-Jailly ve Dupeyron, 2007, s.8). Kültür, sınır bölgelerindeki toplulukları bir arada tutan, bölünmelere, ayrışmalara karşı birleştirici ve güçlendirici bir etki göstermektedir. Toplulukların ve dolayısıyla sınırların ömrü de kültürün ömrüyle bağlantılıdır.

Sınırlarda yaşayan farklı etnik grupların kültürleri, kültürün etkileşime açık olma doğası gereği birbirleriyle etkileşime girer. Etnik gruplar arasındaki sınırların belirgin olması sahip ve ait olunan kültürle olan bağı açığa çıkarmaktadır. Grupların kendi kültürlerini benimsemeleri ve sahiplenmeleri diğer tüm gruplarla bir ayrışma ve nihayet çatışma ortaya çıkarmaktadır. “Biz” olmak çoğu zaman “onların” varlığıyla mümkün olmaktadır. Sosyolojide kimi zaman iç grup ve dış grup olarak karşılık bulan “biz” ve “onlar” birbirinin varlığını anlamlandırmaktadır. Bauman, dış grup olmaksızın iç grubun olamayacağını belirtir, elbet tersi de geçerlidir. Bu zıtlıklar birbirini tamamlarken anlamlarını da zıtlıklardan almaktadır. “Onlar” olmadan “biz” olmaz ve “onlar” biz değildir. Biz ve onların anlaşılabilmesi ancak karşılıklı çatışma dahilinde mümkündür (Bauman, 2009, s.51). Biz ve onlar ayrımı, içerisi ve dışarı ayrımı için de geçerlidir. İçerinin bütünlüğünü sağlamak için bir tehdit unsuruna, dış düşmana ihtiyaç vardır. Ortak bir düşman algısının grup içi dayanışmayı güçlendirmesi bu sebeptendir. Grup dışından gelen ya da geleceği umulan herhangi bir tehdit unsuru iç grubu birlikte hareket etmeye, tek yumruk olmaya sevk etmektedir.

Kültürel aidiyet kodları grup içi bireylerde tezahür ettiğinde ortak bir bilinç inşası gerçekleşir, bu ortaklık dışında kalanlar aidiyet kapsamının da dışındadır. Grup dışından olanlar hariç tutularak gruplar arasındaki sınır belirginleştirilir. Bu noktada Newman’ın da belirttiği gibi; *çoğumuz sınırları duvarın diğer tarafındaki, yasaklı ve çoğu zaman görünmez olan alanlara geçmeye çalışırız, fakat hiç kimsenin bizim tanımlanmış bize tanıdık olan dünyamıza girmesini istemeyiz. Farklılık ancak aidiyet kuralları bizim tarafımızdan tanımlanmış ise makbul kabul edilir* (Newman, 2003, s.15). Sınırlar hem devletlerin toprak sınırlarına hem de sosyal sınırlara karşılık gelmektedir. Newman’ın da belirttiği üzere, gerçekten de pek çok insan başkalarının sınırlarını aşmaya karşı cüretkâr davranırken, kendi grubunun sınırları söz konusu olunca daha içe kapalı daha muhafazakâr bir tutum sergilemektedir. “Biz olma” kural ve kaideleri biz kimliği tarafından belirlendiği sürece sorun yoktur, diğerleri bizden farklıdır ve bizim kural ve kaidelerimize ayak uyduramayacak olanlar dışlanır, soyutlanır. Biz kültürü ve onların kültürünün karşılaştığı yerde sınır etkisini tartışmak gerekmektedir. Zira sınır etkisi, kültürel çeşitlilik alanlarında zıtlıkların karşılaştığı ve kaynaştığı alanlarda etkisini hissettirmektedir.

İnsanlar çağlar boyu coğrafi geçiş alanlarında yaşamışlardır; nehir kenarları, deniz kenarları, ovanın dağla birleştiği noktalar toplu yaşamaya elverişli alanlar olarak tercih edilmiştir. Sınırlar coğrafi geçiş alanlarıdır, benzerlik ve farklılıklar arasındaki bir köprü bir geçiş bölgesi olarak özel bir görünüm sergilemektedirler. Farklı etnik ve kültürel toplulukların birbirleriyle etkileşimi sınır etkisi kavramıyla daha da anlaşılır olmaktadır. Sınır Etkisi (edge effect) kavramı, ekolojik olarak suyun toprakla bulunduğu alana karşılık gelmektedir. Bir geçiş alanına ait özellikleri ifade etmek için sınır etkisi kavramına başvurulmaktadır. Geçiş alanlarında her iki ortamın özellikleri birbirine nüfuz etmiştir. Bazı zamanlarda her iki alanın da özelliklerini taşıyarak her iki alanın dışında yeni özellikler taşıyan yeni canlı formuna ortam oluşturulmaktadır (Scott, 2009). Doğa için biyolojik hareketliliğin fazla olduğu alanlara karşılık gelen sınır etkisi kavramı, farklı kültürleri içinde bulunduran ülkeler arasındaki sınırlarda da çok belirgindir. Doğadan hareketle ele alınmış bu kavramı, sınır bölgelerindeki canlılık ve çeşitliliği ifade etmek için de kullanmaya oldukça uygundur. Sınır bölgelerindeki kültürler de canlıdır, değişime açıktır ve sınır etkisi aralarına çizgi çekilmiş, duvar örülmüş iki ülke kültürünü de kucaklayabilecek bir kavramdır. Sınır sosyolojisi de sınıra rağmen bu etkinin nasıl devam ettirildiğiyle ilgilenmektedir.

Sınır toplulukları sınır bölgelerinde adeta bir köprü oluşturmaktadır. Topluluklar sınırları köprülemek veya bölmek noktasında rol oynarlar, sınırın her iki tarafındaki toplulukların birbirleriyle etkileşimlerinin olmaması sınırın ayırıcı etkisini arttırmaktadır. Kültüre farklılaşmalar da sınır etkisini arttıran diğer bir faktördür. Kültür, sınır bölgelerinde bir köprü vazifesi görür ve sınırın karşısıyla benzer kültürel etkileşimler sınır etkisini zayıflatır. Sınırın her iki tarafındaki topluluklar arasında kültürel farkın belirgin olması durumunda sınır, etkisini arttırmaktadır. Sınırdaki topluluklar arasında etnik, dilsel, dini ve sosyo-ekonomik benzerliklerin olması durumunda ise, karşılıklı ilişkiler sınıra meydan okuyarak sınırın işlevini zayıflatmaktadır (Brunet-Jailly ve Dupeyron, 2007, s.6-7).

Sınırlar, kendilerini aşmaya müsaade eden ortak kültürel faktörlerden hareketle etkisini göstermektedir. Topluluklar arasındaki farklı düzeylerde faaliyetlerin olması sınır etkisini azaltıp, geçirgenliği arttırmaktadır. Akrabalar, kabileler, aşiretler ve

kültürler arasındaki alışveriş, sınırlardaki sıkı güvenlik önlemlerine rağmen durmuyorsa, sınırın etkisi azalmış demektir. Sınırın karşı tarafında tanıdık birilerinin olması bir sınırın etkisini azaltan önemli bir faktördür.

Bu çalışmanın araştırma alanı olan Türkiye-Ermenistan sınırı, sınır etkisinin çok açık ve sert bir biçimde hissedildiği bir sınırdır. Sınırın karşısıyla iletişim kurulmaması, siyasi otoritelerin sınır üzerindeki söylem ve uygulamalarıyla hafızanın diri tutulması göz önüne alınca sınırda farklılıklar daha belirginleşmektedir. İfadeleri destekleyen benzer bir tespit de Alagöz'e aittir. Alagöz (2020, s.159), Türkiye-Ermenistan sınır bölgesinin her iki tarafındaki kültürel farklılaşmalara dikkat çekerek bu farklılaşmaların devlet söylemleriyle keskinleştirildiğini ifade etmektedir. Çatışmacı ve düşmanlık yaratan politikaların her seferinde yeniden üretilmesi, sınırın keskinliğini artırmakta, geçirgenliğini azaltmaktadır. Dolayısıyla bu sınırda sınır etkisi çok açık bir biçimde görülebilir.

Sınır etkisinin zayıf olduğu bir çalışma örneği ise; Tekin'in, "Sınırın Sosyolojisi: Ulus, Devlet ve Sınır İnsanları" (2014), adlı çalışmasının saha kısmında paylaşılmıştır. Türkiye-İrak sınırında yer alan Hakkâri ili özelinde, aşiret ve akrabalık bağlarının etkisiyle de sınırdan karşılıklı geçişlerin olduğu ifade edilmiştir. Ortak kültürel öğelerin sınırın her iki tarafında yaygın olmasına bağlı olarak sınır etkisinin zayıf olduğu sonucuna ulaşılmıştır (2014, s.126). Her iki örnekte de görüldüğü üzere karşılıklı etkileşim, sınır etkisini arttırıp/azaltan esas faktördür. Sınır etkisi en genel tanımıyla, sınır topluluklarının sınırın karşısındaki topluluklarla çeşitli alanlardaki etkileşimlerini ifade etmektedir. Çatışma, düşmanlık gibi faktörler sınırın etkisini güçlendirirken; iletişim, diyalog, alışveriş, ziyaretler ise sınırın etkisini zayıflatmaktadır. Türkiye- Ermenistan sınırı, bu etkinin en yoğun hissedildiği sınırlardan biridir.

1.6. Türkiye'de Başlıca Sınır Sosyolojisi Çalışmaları

Sınır çalışmaları sosyoloji disiplini için dünyada 1990'lı yıllarda ilgi odağı haline gelmişken, Türkiye için bu tarih 2000'li yılların başlarına tekabül etmektedir. Özellikle son on yıldır sınır sosyolojisi çalışmalarının sayısında gözle görülür bir

artışın olduğu söylenebilir. Türkiye’de sınırlara yönelik sosyolojik çalışmaların ilk örneklerini Neşe Özgen (2004; 2010; 2013) vermiş ve çalışmalarında sınırları iktisadi, sosyal, kültürel, fiziki yönleriyle ele almıştır.

Sınır alanında kayda değer bir diğer çalışma Ramazan Aras tarafından yapılmıştır. *Mayın ve Kaçakçı* (2015), isimli çalışma sınırın ve kaçakçılığın antropolojik tarihini tartışmaktadır. Yazar, Osmanlı sonrası dönemde ortaya çıkan Türkiye-Suriye ulus devlet yapıları arasında çizilen politik sınırın, sınır hattı boyunca yaşayan insanlar arasında yol açtığı toplumsal, siyasal ekonomik ve psikolojik etkileri “kaçakçılık” gerçekliği üzerinden ele almıştır. Kaçakçılık yaparken mayın patlaması sonucu ölen kişilerin yakınları, yaralananlar ve yaralanmış kişilerin aileleriyle görüşmeler yapmıştır. Sınır ihlal etme pratiklerinin kaçakçılık dışında, akraba ziyaretleri, bayram ziyareti ve evlilik gibi sebepler dahilinde gerçekleştirildiği ifade edilmiştir.

Sınırı sosyolojik açıdan ele alan bir diğer çalışma, Ferhat Tekin’in *Sınırın Sosyolojisi: Ulus, Devlet ve Sınır İnsanları* (2014a) çalışmasıdır. Modern teritoryal sınırları sosyolojik boyutuyla ele alan bir çalışmadır. Türkiye- Irak sınırının sıfır noktasında bulunan Derecik mıntikasında yaşayan Gerdi aşiretine odaklanan bir saha çalışması gerçekleştirilmiştir. Çalışmada Gerdilerin sınıra rağmen sınırla kurmuş oldukları ilişki sosyolojik olarak işlenmiştir.

Kerem Özbey’in *Sınır Kapitalizmi: Gürcistan’dan Türkiye’ye Günübirlilik İşgücü Göçü* (2018), adlı çalışması Türkiye-Gürcistan sınır bölgesinde yer alan Hopa’da gerçekleştirilmiştir. Sınıra dayalı ekonomik örgütlenme ile sınır bölgelerinin sosyo-ekonomik yapısındaki değişimi ele alınmıştır. Özbey çalışmalarında sınırların ekonomik fonksiyonuna vurgu yapmaktadır.

Sınırlar üzerine birçok yüksek lisans, doktora tez çalışması mevcuttur. Çalışmaların çoğunun nitel araştırmalar olmaları alanla ilgili derinlemesine bilgi elde etme imkânı vermiştir. Türkiye’deki sınır sosyolojisi çalışmaları başarılı bir şekilde sınır insanlarını, sınırda yaşamının yarattığı sınır kimliklerini incelemektedir. Yapılan çalışmalarda sınır kültürü, sınır aşırı kültürler, sınır iktisadı, sınır hafızası gibi pek çok

noktanın özellikle üzerinde durulmaktadır. Açık sınır kapıları çoğu zaman gündelik hayata sağladığı iktisadi katkılarıyla gündeme gelirken; kapalı sınır kapıları ise kapının arkasındaki hafızayı daha da gün yüzüne çıkarmaktadır. Sınırdan legal ve illegal yollarla geçiş ritüelleri, kaçakçılık hikayeleri de sosyolojik boyutuyla ele alınmaktadır.

Çalışmalardaki niceliksel artışın iyimserliği bir yana, Türkiye’de yine de sınır sosyolojisi hak ettiği ilgiyi görememektedir. Sınırlar “metodolojik devletçilik”in de etkisi ile dokunulmaz alanlar olarak görülmektedir. Sınırlara atfedilen kutsiyet ve sınır algıları çalışmacıları sınıra karşı mesafeli olmaya sevk etmektedir. Sınırlar Türkiye’de dokunulmaz, tehlike ile özdeşleşmiş stratejik mekanlar olarak algılanmaktadır. Sınır üzerine araştırmalar yapmaya başlamak için öncelikle kırılması gereken pek çok kalıpla baş etmek gerekmektedir. Fiziki ve coğrafi şartların zorluğu ve buna bağlı olarak çalışma maliyetlerinin artması ilgisizliğin diğer sebeplerindendir (Tekin, 2014b, s.247-249). Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de modern teritoryal sınırlar, coğrafyanın vatana dönüşmesi sürecinin hem özne hem de nesnelere olarak, türdeşliğe hizmet etmektedir. Türdeşleştirme çabalarına destek olan söylemler, semboller ve simgeler hem gösterge hem de koruma ve kontrol mekanizmaları olarak coğrafyanın vatana dönüşmesi sürecini daha da görünür kılmıştır.

1.7.Coğrafyanın Vatanlaşması Sürecinde Sınırlar-Sınırlama

Vatan sözcüğünün semantik gelişiminin ele alınması kuşkusuz dönüşümün anlaşılmasına dair pek çok ipucu verir. Vatan kavramı yerleşmek, bir yeri yurt edinmek, kendini bir şeye alıştırmak anlamındaki “vatan” kökünden türetilmiştir. Kişinin doğduğu, yerleştiği barındığı, yaşadığı yer anlamına gelmektedir. Türkçede yurt, ülke, il, ev kelimeleri de vatan manasında kullanılmaya uygundur. Dolayısıyla bir kimsenin, vatanını ülke, il, kent, köy olarak tanıtmada bir beis yoktur. Duygusal yönden bağlı olunan toprağa gönderme yapan bir kavramdır ve bu haliyle siyasal bir anlamı söz konusu değildir (Lewis, 1993, s.332). Türkiye’de tarihi inişli çıkışlı bir seyir izleyen vatan kavramı, semantik boyutu dolayısıyla, bir insanın aidiyet duyduğu, gönül bağıyla bağlı olduğu köyü de olabilir. Siyasal bir anlam kazanmasına takiben vatan kavramının temsil ettiği zihinsel alan daha da genişlemiştir. Toprağın anlam ve misyonunun dönüşümüyle vatan kavramı da ideolojik bir rol üstlenmiştir.

Toprağın maddi ve manevi olarak değerlendirilmesi coğrafyayı politik bir dönüşümün ana ögesi yapmıştır. Belirli bir toprak parçası üzerindeki yaşayan, farklı anlam ve değerleri olan topluluklar, ortak ilke ve idealler etrafında birleştirilerek yaşamaktadırlar. Ders kitaplarında çoğunlukla bir manzara olarak ele alınan coğrafya; dağlar, ovalar akarsular ve devletlerin birbirlerine fiziki yakınlık ve uzaklıklarıyla anlamlı hale gelmektedir. Manzara olarak tezahür ettiğinde dahi coğrafya ideolojik bir anlatım ile vatandaşlarda karşılık bulmaktadır. Donanımlı bir coğrafya stratejik ve jeopolitik olarak bir zenginlik kaynağıdır. Sınırları belli edilmiş, çeşitli sözleşmeler ile güvence altına alınmış olan toprak ve yer şekillerinin çeşitliliği devletler açısından pek çok noktada avantajdır.

Doğal güzellik ve zenginliklerden olan dağlar, ovalar, akarsular coğrafyanın kazanmış olduğu anlam ve öneme binaen, doğal oluşumlardan farklı olarak özel bir anlama bürünür. Artık dağ yalnızca bir dağ değildir, aynı zamanda komşu ülkeleri birbirinden fiziki olarak ayıran bir sınırdır. Elde olanları tutabilmek için de her an kaybetme korkusu diri tutulmakta ve düşman imgesi üzerinden iç bütünlük ve bağlılık oluşturulmaya çalışılmaktadır. Diğer ülkelerin nihai hedefi, bizi bizde olan bu zenginliklerden mahrum bırakmak olarak tahayyül edilir. Böylece vatanlaşma sürecinin ihtiyaç duyduğu “düşman” yaratılır ve sahneye çıkarılır. Coğrafyadan mahrum olmak, yeryüzünden silinmek anlamına geldiğinden, bu uğurda savaşmak da ölmek de kutsal görülmektedir. Vatanlaşma sürecinin en belirgin yönlerinden biri de gerektiğinde vatan için savaşmaktan ve bu yolla halkları denetlemekten geri durmamaktır.

Yves Lacoste (2004, s.50) coğrafyanın, her şeyden önce, savaş yapmaya yaradığını belirtir. Bu söylemin kastı, coğrafyanın sadece düşmanlara karşı planlanan savaşları, operasyonları yürütmeye yaraması değildir; aynı zamanda devlet otoritesinin muhatabı olan halkları denetlemek noktasında önemli bir araç olduğudur. Coğrafya, mekân üzerinden mekânın kapsadığı insanları denetlemeyi amaç edinen devletlerin adeta muharebe alanıdır. Coğrafyanın fiziki, sosyal, iktisadi, demografik ve siyasi birtakım fonksiyonları mevcuttur. Devletler bu fonksiyonların tümünü dışarıyla savaşmak ve coğrafyanın kapsadığını alanın içerisini kontrol etmek maksadıyla

kullanmaktadır. Mekândan hareketle teritoryal kontrol sağlamak ancak mekânın sınırlandırılması ile mümkün olabilir. Bütün ulus-devletler sınırlı bir toprak üzerinde söz sahibi olmakla ilgilenmişlerdir. Bu sınırlama beraberinde teritoryal toplumsallaşmayı görünür kılmaktadır.

Sınırlamak ayırım yapmakla birlikte, sınır ve sınırın getirdiklerini de yeniden anlamlandırmak, tanımlamaktır. Kapsama ve dışlama kriterleri ekseninde içeri ve dışarı ayırımını pekiştiren sınırlar, içine alıp dahil ettiklerini şekillendirmekte ve diğer taraftan da içindekiler tarafından yeniden anlamlandırılarak şekillenmektedirler. İçeri ve dışarı arasında her zaman çift taraflı bir etkileşimin olduğu söylemek mümkündür. Sınırlar birtakım semboller, söylemler ve pratiklerin bütünüdür. Bu göstergeler sınırlarda teritoryal toplumsallaşmayı mümkün kılmaktadır. Teritoryal toplumsallaşma, sınırları anlamlı kılan söylem, sembol, pratiklerle pekiştirilmektedir. Böylelikle açığa çıkan “Biz” kimliğini oluşturan, birlikte hareket etmeyi, ortak tavır mümkün kılan anlam ve değerlerin bilincinde olmak teritoryal toplumsallaşmanın esas karakterini açığa çıkarmaktadır. Teritoryal bilinçlilik de toplumsallaşmayla bağlantılıdır ve “kolektif bilinç”in sınırlar vasıtasıyla oluşturulmuş hali olarak yorumlanmaktadır (Tekin, 2021, s.119-126).

Prescott ve Triggs sınırlamayı, bir bölgenin düz veya hayali çizgilerle tahsis edilmesi olarak değerlendirmektedir. Teritoryanın sınırlandırılmasında ilgili sınır bölgesinin ekonomik değere, güvenlik değerine sahip olması veya politik olması hususu göz önünde bulundurularak gerçekleştirilmektedir. Sınırlama öncesinde pek çok hesaplama yapılmaktadır ve sınırlamaya geçecek alanların tespiti önemsenmektedir. Sınırlama için gereken şartları taşıyan bölgeler tespit edildikten sonra da mümkün olan en iyi haritaları kullanmak bir zorunluluktur (Prescott ve Triggs, 2008, s.64). Başlangıçta hayali bir çizgi olarak tahayyül edilen sınırların, işaretleme yapıldıktan sonra hayalden öte keskin bir gerçekliğe sahne oldukları görülür. Haritalama, bölme ve işaretleme sınır belirlemede oldukça başat uygulamalardandır ve bu belirlemeler yapılırken çoğunlukla sınır toplulukları, kültürel benzerlikler göz ardı edilmiştir. Türdeşlik ulus devletlerin temel gayelerindedir ve en

çok da sınır insanlarını olumsuz etkilemektedir, çünkü sınırlar kültürel çeşitliliğin sahneleridir.

Sınırlama, hiçbir zaman harita üzerinde bir çizginin çizilmesinden ibaret olmamıştır. Asıl sınırlama sınırın içerdiği ve hariç tuttuğu alana yapılmaktadır. Sınırlama, belirli bir gruba üye olabilmenin kriterlerinin belirlendiği süreçtir. Kimin grup dışı kalacağı, kimin gruba mensup olacağına dair aidiyet kodları sınırlama sürecinde belirlenir ve bu belirleme sosyal elitler, politik ve siyasi otorite sahipleri tarafından gerçekleştirilir (Newman, 2006, s.149).

Egemenliğin sağlanması için öncelikli olarak sınırlı bir toprak parçasının çevrelenmesine ihtiyaç vardır. Önce etrafını çevirme gelirken, egemenlik bu sınırlamanın ardından gelmektedir. Tersten bir ifadeyle egemenlik ancak mekânın sıradan olandan ayrılması ile vücut bulabilir (Brown, 2011, s.56). Newman'ın da Brown'un da vurguladıkları üzere, sınırlama bir çitin çekilmesinden, bir duvarın inşa edilmesinden yani basit bir çizgiden ibaret değildir. Sınırlama sosyal, siyasi, ekonomik, toplumsal bölünmeyi ve kısıtlamayı da beraberinde gündeme getirir. Sınır çekmek sıradan olanla özel olanı birbirinden ayırt ederek, mekânı yeniden yaratmaktır. Ölçüleri belli edilmiş, çevrelenmiş alan, artık duygu yüklü bir terim olan vatan olarak tanımlanacaktır.

Coğrafyanın vatanlaşması sürecinin pek çok aktörü mevcuttur. Coğrafya ders kitapları, haritalar, müzeler, sınır işaretleri karakollar, okullar ve elbette ki söylemler ideolojik bir yayılım için kullanılmıştır. Ortak bir ideale hizmet eden bu araçlar, vatani kutsallaştırmanın yanı sıra korunmaya muhtaç bir profil çizerek kutsal olan vatani mahzunlaştırmaktadır. Hem zengin, ulu hem de mahzun bir coğrafya, vatan olma sürecinde vatandaşlarının her türlü fedakarlığına taliptir. Coğrafya, uğruna kan dökülebilecek değere ancak vatan olarak erişebilecektir.

Fusun Üstel, vatan kavramı üzerinden makbul vatandaş profilinin nasıl çizildiğini, ülke ve vatan kavramları özelinde ele almaktadır. “Ülke”, kişinin doğduğu yer, sınırları belirlenmiş ve isim almış bir coğrafi gerçeklik oluşturan toprak anlamına gelmektedir. “Vatan” ise ülkeden farklı olarak daha değer yüklü bir kavram olarak

karşılık bulmaktadır. Vatan kavramını aidiyet, duygu ve bağıllık ilişkisi temelinde temsil etmeye yönelik olan vurgu “vatani” ülkeden daha ayrıcalıklı kılmaktadır. Vatan için fedakarlıkta bulunmak, vatan için savaşmak, vatan için ölmek benzeri söylemler bu duygu alanına gönderme yapmaktadır (Üstel, 2019, s.158-159).

Sezgi Durgun, “Memalik-i Şahanedan Vatana” (2018), isimli çalışmasında coğrafyanın vatana dönüşmesi sürecini ayrıntılı olarak ele almıştır. Çalışmada toprağın vatanlaşması hususunda sembol ve anlatılara büyük pay düştüğünün altı çizilmekte, ulusçuluk ekseninde oluşturulan köken anlatısının sembolik ve fiziki boyutlarına değinilmektedir. Köken anlatısını anlaşılır kılan şeyin vatan ve anavatan kavramları ayırımında gizli olduğu vurgulanmaktadır. Vatan kavramı, rasyonel ve fiziki aidiyeti simgelerken; anavatan kavramı ise imgesel ve zihinsel bir haritayla, sembolik alana karşılık gelmektedir. *Anavatan kavramı hissiyat yüklüdür*. Bu hissiyatı ifade eden terimler de bir hissi aidiyet mekanlarını tarif etmektedir (2018, s.71-73).

Coğrafyanın vatanlaşması süreci, ülkeyi vatandan, vatani da anavatandan ayırtırmayı gerekli kılan bir süreçtir. Sınırlara yönelik hassasiyetin temelinde çoğunlukla sınırların anavatanın temsil nesnesi olarak algılanması vardır. Anavatana yüklenen bireysel anlamlar da sınırlara olan hassasiyeti arttırmaktadır. Anne, kardeş, eş, sevgili olarak tahayyül edilen anavatanın rahat etmesinin teminatı olan sınırlar, işlevleri dolayısıyla dokunulmaz olmaktadır. Yapılan tanımlamalar ışığında denilebilir ki; vatan ve anavatan insanın kendini en güvende hissettiği yer olması beklenen ve böyle olduğu kabul edilen yerdir. Bir vatana bir kere sahip olduktan sonra daha zoru onu ele tutmaktır. Tehdit ve tehlikenin sürekli varlığına olan inanç, saldırının gerçekleşme zamanını belirsizleştirmektedir. Belirsizlikler, sınırların korunmasında insanları tetikte durmaya sevk etmektedir.

1.8. Teritorya ve Dış Tehdit İlişkisi

Sınır belirleme ve işaretleme süreçleri, anlamsal değişim ve dönüşümler nihayetinde korunmaya muhtaç ve uğrunda fedakârlık yapmayı gerektiren vatan var olmuştur. Sınırlamalar sonrasında iç mekân ve dış mekân tanımlanmış ve ayırımın görünür olması için farklılıklar hassasiyetle belirginleştirilmiştir. Sınırlar bu zıtlıkların

en belirgin oldukları alanlar olarak tasarlanmaktadır. Aynı zamanda farklı pratiklerin birbirine çokça nüfuz ettiği bu alanlar, devletin sembol ve simgeleri, haritalar, bayrak, tarih öğretileri, söylemler ve anlatılar aracılığıyla görünür kılınmaktadır.

Vatan kurgusunda tehlikeye ihtiyaç vardır. Vatan bir defa kurgulandıktan sonra dış düşman anlatıları üzerinden içeride birlik sağlamak amaçlanmaktadır. “İçeri”nin kıymeti ancak “dışarı”nın var olmasıyla anlaşılabilir. Milli birliği mümkün kılan duygular dışarının varlığıyla ve buna ilişkin söylemlerle sağlanmaktadır. Böylelikle vatan, uğruna can verilir hale gelecektir (Bauman, 2009, s. 53). Bu noktada dış düşmanı işlevsel kılan devletler, yeni nesilleri bu konuda bilgilendirmek amacıyla çeşitli aygıtları işletmektedir.

Eğitimde müfredat, coğrafya ve tarih ders kitapları, atlaslar, ilahiler, değerler, normlar ve ritüeller olmak üzere toplumsal hayatın bütünü üzerinde kontrolü olan aygıtlar, hiç durmadan dış tehdidi meşrulaştırmaya uğraşmaktadır. Okul coğrafyası hem mühim mevzuları içermesi hem de coğrafyanın anlamı şimdiye dek eksik ölçüldüğünü için tehdit altında olduğuna dair bir eğitim sunmaktadır (Lacoste, 2014, s. 62).

Siz ve kardeşleriniz ancak ortak bir düşmanınız olursa gerçek kardeşlik ruhunu hissedebilirsiniz (Sennett, 2013, s.314). Gruplar arasındaki çatışma hali, üyeleri kendi aralarında bütünleştirmektedir. Ortak düşman figürü grup içi dayanışmayı güçlendiren, kardeşlik ruhunu açığa çıkaran faktörlerdendir. Grup kimliğini ve dolayısıyla da bireysel kimlikleri anlamlı kılmakta ortak düşman olgusu rol almaktadır. Vatan çoğunlukla, dört tarafı düşmanlarla sarılmış, çepeçevre kuşatılmış mağdur bir beden, aynı zamanda kutsalla bağlantılı bir toprak olarak imgeleştirilir. Türkiye için en yaygın olarak kullanıldığı haliyle “Türkiye üç tarafı denizlerle, dört tarafı düşmanlarla çevrili bir ülkedir” ve “Türkün Türk’ten başka dostu yoktur” söylemleri bunun en net ifadelerindendir. Benzer söylemlerin diğer ulus devletler tarafından da kullanılması sonuçta hayali de olsa kendi içinde bağlı bir ulusal birliği sağlamlaştırmaktadır. Harita üzerindeki devletlerin hiçbir fren mekanizması olmaksızın birbirlerini iflah olmaz düşmanlar olarak görmeleri, ülkelerin fiziki karşılaşma alanları olan sınırları gergin alanlara dönüştürmektedir. Bu durumda

sınırları korumak için etkili birtakım simgelere, güçlü sınır işaretlerine ve koruma mekanizmalarına başvurmak gerekmektedir.

1.9. Sınır İkonları: Gözetleme, Denetleme ve Baskı Mekanizmaları

Egemenlik alanlarının başlangıç ve bitiş noktalarının temsili olan sınırların çekilmesi beraberinde sınırın güvenliği problemini gündeme almayı gerektirmiştir. Sınırların varlığı ve korunması yalnızca teritoryanın korunması demek değildir; aynı zamanda hakimiyet alanının göstergesidir. Sınır bölgeleri, vatanlaşma süreciyle beraber kazandığı kutsiyet ve güçle vazgeçilmez unsurlar olmuşlardır. Sınırlar, iç- dış ayırımının belirginleştiği ve aynı zamanda da içerinin dışarıya karşı korunduğu alanlar olarak kurgulanmıştır. Sınırla korunmak bir yana, sınırı korumak başlı başına bir ilke haline gelmiştir. Sınırın beden dili analizi ancak sınır işaretleri ile anlaşılabilir. Etkili iletişimin unsurlarından sayılan beden dili analizi, tıpkı bir insan bedeni gibi okunabilecek sınırlara da uygulanacak olursa, sınırların oldukça anlamlı ve gizemli hareketlerinin olduğu anlaşılabilir. Her bir sınır işareti sınırın bir uzvudur.

Sınır bölgelerinde, sınıra yaklaştığınızı ya da sınırdaki olduğunuzu gösteren işaretler, belli gözetleme ve denetleme mekanizmaları bir uyarı ya da tehdit unsuru olarak mevcuttur. Sınır çekim süreçleri beraberinde modern devletin yeni pek çok kurumunu da şekillendirmeye zorlamaktadır. Sınırdaki devriyeler ve gümrük istasyonlarına ek olarak bu kuruluşların yanına karantina istasyonları, geçiş belgeleri pasaportlar ve kimlik kartları da eklenmiştir. Gözetleme ve kontrol mekanizmaları güçlendirilmiştir (Ateş, 2020, s.187).

Bu mekanizmalar, modern ulusun en son teknolojik imkanların seferber edilmesiyle oluşturulmuştur ve teknik ilerlemeler bu cihazların sürekli olarak güncellenmesini gerektirmektedir. Sınırlar günümüzde, devletlerin güç gösterisi yaptıkları arenalar olarak da değerlendirilebilir. Sınırını en son teknolojik cihazlarla en iyi koruyan devletler en güçlü devletler olarak görülürken; sınıra yönelik koruma görevine en çok yardımcı olan askerler ve vatandaşlar da en makbul vatandaş olmaktadır. Sınırlara devletin bir müdahale tarzı olarak konulan bu bölme, ayırma işaretleri, toplumsal huzur ve güvenlik gerekçe gösterilerek meşrulaştırılmaktadır.

İşaretlerle her gün muhatap olan sınır insanları için bu göstergeler devletlerin anlattıklarının haricinde çeşitli karşılıklar bulmaktadır.

Sınırlarda boy salan gözetleme kuleleri, tel örgüler, iz tarlaları, kesintisiz kayıt yapan termal kameralar, mayınlı araziler, duvarlar, karakollar ve askerler, sınır kapıları gibi onlarca sınır sembolü mevcuttur. Sınırlar iktidar göstergeleri olarak varlık göstermektedir. Güvenlik gerekçesiyle inşa edilen kule, tel örgü, nehirlere döşenen elektrik kabloları, iz tarlaları, siyasal, ekonomik ve kültürel karşılaşma biçimleri ve hatta sınırda görev yapan görevlilerin davranışları bile açık biçimde iktidarın bir göstergesidir. İktidarın sınırla olan ilişkisinin bir tezahürü olarak birtakım mekanizmalara başvurulmaktadır (Ayman, 2006, s.146). İtaatsizlik edecek olanların en iyi ihtimalle canının yanacağını önceden haber eden bu uygulamalar, sınır korumasının mekanik yönüdür. İlgili bu iktidar göstergeleri, sınırın karşıyla ortak benzer pratik ve kültürleri olan sınır bölgelerinde, aşiretleri, akrabaları, aileleri umarsızca birbirinden ayırmaktadır.

Devletler, egemenlik sembollerine sahip olduklarında bu sembolleri dışarıya karşı olduğu gibi içeri karşı da kullanmaktadır. Dışarının olduğu kadar vatandaşların da sınırla ilgili tereddütlerinin olması istenen bir şeydir. Egemenlik alametleri mümkün olduğunca sık aralıklarla ve görülebilir şekilde sergilenmektedir. Dağların görünen kısımlarından, hükümet binaları, vatandaşların şahsi meskenleri, okullar, sokaklar, parklara yani kamusal alandan özel alana kadar egemenlik simgeleri her yerde gururla gösterilmektedir. Bu hususla ilgili olarak, Durgun, “toprakların sahibinin” her yere durmadan bunu hatırlatıcı bayrak, harita, vb. işaretler koymasını, sahip ve ait olmaya dair derin bir şüphe ve endişenin ifşası olarak yorumlamaktadır. Zira, bir simgenin her yerde olması demek aslında hiçbir yerde olmaması anlamına gelmektedir (Durgun, 2018, s.309). Sembol ve simgeler sınıra yaklaşıldığını belli etmektedir. Sınıra en yakın olan il “Serhat Şehri” olarak anılmaktadır. Dağ ve tepelerin üzerinde renkli taşlarla devasa bayraklar çizilmekte, hudutların bir devletin namusu olduğu ve sınıra yaklaştıkça namusla yüz yüze gelineceğinin uyarısı yapılmaktadır.

Sınır taşları, karakollar, kuleler, mayınlar, tel örgüler, askerler, iz tarlaları ve sensörler, sınırın korunmasında kullanılan bazı mekanizmalardır. Mekanizmaların her

biri sınır insanları açısından kapladıkları fiziki alandan çok daha fazlasını anlatmaktadır. İktidar sembolleri olarak sınır halklarının karşısına dikelen ve sınırın karşısındakilere sessiz bir meydan okuyuşun nesnelere en yaygın olanı, sınır taşlarıdır. Sınır taşları, modern öncesi sınırları belirlemek için de en çok tercih edilmiş sınır işaretidir.

1.9.1.Sınır İkonu olarak Sınır Taşları

Sınır taşları, sınır göstergeleri olarak henüz modern meydan okuma araçları, gözetleme ve koruma sistemleri mevcut değilken ya da henüz günümüzdeki kadar yaygınlaşmamışken de kullanılmış işaretlerdir. Mezar taşına benzeyen irice taşlar, iki ülke sınırının ayrılıp belirlenmesinde kullanılan işaretlerdendir. Sınır taşları, coğrafyaların haritalar üzerinde parçalanma, bölünme işleminden sonraki sürecin ilk somut yansımasıdır. Sınırları belli etmenin hem en yaygın hem de en köklü işareti taşlar olmuştur.

Aras'ın, alan çalışmasından elde ettiği görüşme verilerinde, sınır taşları ile mezar taşları arasında bir benzerlik ilişkisi kuran görüşmecisinin ilgili ifadeleri dikkat çekicidir. Sınır sembol ve işaretlerinin sınır insanlarındaki yansımasının anlaşılması açısından da önemlidir. *...Beyaz, mezar taşları gibi taşlar vardı, bu taşlarla sınırı işaretlemişlerdi. Sınırı bir adam boyundaki taşlar ayırıyordu.* Coğrafi bölme kalkışmalarının ulusal, etnik ya da toplumsal boyuttaki çatışmaları çözüme kavuşturmak, yeniden yaşanmasının engellemek gibi bir amaçla gerçekleştirildiği ifade edilir. Ancak sınırların müşterek hayatları da bölmesi söylendiği kadar iyi niyetle yapılmadığı yönündeki düşüncenin beslenmesini etkilemektedir (Aras, 2015, s.35-36). Sınırlar gibi sınır sembol ve işaretleri de çok anlamlı çok yüzlüdür. Devlet için koruma olarak görülen işaretler, sınır insanları açısından ceza mekanizmalarına dönüşebilir.

Sınır taşlarının koyulduğu dönemlerin karakteri, sınırlardan izin belgesi ile ya da belgesiz geçişlere görece müsaade etmektedir. Sınırların sınır taşlarıyla bölüldüğü dönemler, karşılıklı etkileşimin akrabalık ilişkileri, aşiret bağları eksininde yürütüldüğü ve sınır ticaretlerinin yapılabildiği dönemler olarak karşımıza çıkmıştır (Özgen, 2010, s.1010). Sınırların henüz katı güvenlik sistemlerine teslim olmadıkları

dönemlerde sınırlar, taşlara emanet edilebilmiştir. Ancak zamanla taşların da ideolojik bir ayrımın simgesine dönüştüğü görülmektedir. Teritoryal sınırların bekçileri arasında yerini alan sınır taşlarının üzerine çizilen şekiller, yazılan yazılar ile taşlar da mesajın kendisine dönüşmüştür.

Türkiye- Ermenistan sınırındaki 51 numaralı sınır taşının üzerinde bir hançere yılan gibi dolanmış bir zeytin dalı kazınmıştır. Verilmek istendiği ifade edilen mesaj ise; Türklerin hem savaşmayı hem de barış yapmayı çok iyi bilen bir millet olduklarıdır. Simgeler sınır ikonlarıdır ve bu ikonlar da gizil mesajlar barındırmaktadırlar. Günümüz teritoryal sınırları asla yalnızca sınır taşlarının mesaj ve korumasına emanet edilmemektedir.

Hrant Dink vakfı tarafından 2013 yılında Türkçe, İngilizce ve Ermenice olmak üzere üç dille yayınlanmış olan “Sınırlar” temalı ajandada, Eski Roma’da kutsal kabul edilen sınır taşlarını koruduğuna inanılan sınır taşı tanrısı Terminus için bir bölüm mevcuttur. Verilen bilgiye göre, sınır taşı dikileceği zaman, kurban kesilip, kurbanın kemikleri ve külleri bir çukura gömülme ve sınır taşı bu küllerin üzerine dikilmektedir. Her yıl 23 Şubat’ta Terminus onuruna düzenlenen “Terminalia Festivalinde” sınır taşlarının kurban kanıyla yıkanması ritüeliyle ilgili bilgiler yer almaktadır. Yazının devamında ise, modern zamanlarda sınır taşlarına kurban verme adetinin ortadan kalkmış olduğu halde sınırları korumak adına yapılan savaşlarda her yıl binlerce insanın kurban edilmesine yönelik bir sitem mevcuttur (HDV, 2013, s.62). İnsanların sınırları korumak uğruna kurban edilmesi ya da bunun için gönüllü olması meselenin yalnızca zor kullanmakla ilgili olmadığını, gönüllü bir adanmışlığı ifade etmektedir. Sınır taşları da insanlar, inanç, değerler ve kültürler arasında dikilen soğuk ve sert bir simge olması yönüyle tam da sosyolojik bir içerik sunmaktadır.

Sınır koruma mekanizmalarındaki detaylar arttıkça, sınırlar daha yaklaşılmaz alanlara dönüşmekte, dönüşümün hâkim duygusu korku olmaktadır. Sınırdan geçişlerin zorlaştırıldığı sınırlarda sosyal ve ekonomik ilişkiler de sekteye uğramakta ve sınır insanları sınırın karşısına geçebilecekleri illegal yollara başvurumaktadırlar. Ulus devletler hızla zayıflarken, modern çağın en yaygın mekanizmalarından biri

olarak duvarlar, bu açığı kapatmak adına inşa edilmektedir. Ulusların yeniden inşasında duvar inşası önemli bir simgedir.

1.9.2. Modern Sınır-Duvarlar

Duvarlar eğer bir ev için inşa ediliyorsa; evin mahremini koruyan, bir odayı diğerinden ayıran, insanın sırtını dayadığında güvende hissettiği yapılardır. Yapının geçirdiği mekân değişimi, verilmek istenen mesajı ne kadar değiştirebilir, sınır duvarları bunun en net örneğidir. Duvarlar, ulus devletlerin çökmeye başlamaları üzerine yeniden inşaya yönelik uğraşın nüvesidir. Sınır taşlarının bir engel mekanizması olarak tek başlarına yeterli olmaması sonucunda taşlar üst üste örülüp, kilometrelerce uzunlukta ve metrelerce yükseklikte duvarlar koruma sistemlerine entegre edilmektedir. İnşa edilen duvarların sağlam olması istendiği için de ciddi miktarda para harcanmakta, duvarlara yatırım yapılmaktadır. Ulus devletlerin çırpınılarının bir tezahürü olarak görülebilecek duvarlar için yapılan hiçbir ödeme, devletler nezdinde israf olarak değerlendirilmemektedir.

Günümüzde çoğunlukla göçmenlerin sınırlardan kaçak yollarla girişini durdurmak amacıyla başvuru bir çözüm yolu olarak duvarlar, bütün acımasızlıkları ve katlıklarıyla bazı sınır bölgelerinde mevcuttur. Duvarı sembolik olarak önemli kılan şey duvar düşüncesidir. Duvarın önü ve arkası ne taraftan bakıldığına bağlı olarak değişirken, “biz” ve “öteki” arasında bir ayrışma, bir kavga sebebidir. Duvar kutuplaşmanın, ayrışmanın muhafızıdır. Duvarların mağdur ettiği insanlara pek çok edebi ve akademik çalışmada rastlamak mümkündür.

Duvarlar, insanları birbirinden bölüp ayırmakta ve bulunulan tarafta zor kullanarak tutmaya çalışmaktadır. Bu, ulus devletlerin bir başarısı değildir; aksine başarısızlığının ilanıdır. Wendy Brown’a göre, ulus devletin fiili sınırları kapsama görevini artık yerine getiremez olunca, duvar çekmek imgesel düzeyde bir sığınak temin ettiğinden dolayı tercih edilir. Ulus-devletlerin egemenlikleri aşınmaktadır ve bu aşınma ile devasa duvarlar arasında sıkı bir ilişki vardır. Duvarlar dışındaki güvenlik sistemlerinin yetersiz kalması, devletleri duvar çekmeye sevk etmektedir (Brown, 2011, s.140). Duvarların varlığı, ulus devletlerin koruma sistemlerinin

başarısızlığını simgelemektedir. Duvarlar bu haliyle bir yenilgiye, başarısızlığa karşı direnç sayılabilir.

Sınırlar hayatımızın her yerine nüfuz etmiş olduğundan dolayı sınırsızlık ideali yakın gelecekte de pek mümkün değildir. Bir taraftan yeni duvarlar örülürken, diğer yandan da insanlar duvarlara karşı bilinçlenmekte duvara karşı birleşmektedir. Ayrılık, zorluk ve zorbalığı simgeleyen sınır duvarlarına, güvercinler, zeytin dalları resmedilmekte, duvarların üzerlerine “Duvar değil, Köprü inşa edin” mesajları yazılmaktadır. Duvarlar bazı sınırlarda vatandaşların devletlerle mesajlaşma panolarına dönüştürülmektedir. Sınırların ve sembollerinin etkisinin günümüzde azaldığı, sınırların silikleştiği yönünde pek çok görüş vardır. Bunlar kısmen de doğrudur. Ulus devletlerin zayıflamaya başlaması ve küreselleşmeyi takiben sınırların aşılamaz engeller olmadığı yönündeki inançlar da güçlenmektedir.

Sınırlar bir yandan güç kaybederken diğer yandan da ivedilikle yeni sınır sembol ve ikonları yaratılmaktadır. Zayıflayan, çürüyen, paslanan dikenli teller yenileriyle değiştirilip, yeni duvarlar sınır insanların karşısına gururla dikilmektedir. Sınır işaretleri arasında yer alan dikenli teller ve mayınlı araziler sınırlardan geçişleri engellemede devletlerin başvurdukları yaygın işaretlerdendir.

1.9.3. Dikenli Teller ve Ölüm Tuzağı Mayınlar

Çitle çevirme, “bu benimdir!” demenin başka bir halidir. En basit açıklamasıyla, benim olan, senin değil demektir ve aynı zamanda bu benimdir demek benim olan üzerinde söz hakkı sahibinin yalnızca ben olduğumu da söylemenin bir yoludur. Dikenli çitler ise, sahipli olana yaklaşılması durumunda çekilecek acının, ödenecek bedelin habercisidir. Sahip olmak özel değil sosyal sosyal bir olaydır ve bir şeye sahip olmak ötekileri ona ulaşma imkanından mahrum bırakmak anlamına gelmektedir (Bauman, 2009, s.143). Dikenli teller, her biri kendi içinde oldukça güçlü sembolik anlamlar bulunduran koruma, korunma sistemlerinden ve sınır işaretlerinden birisidir.

Etrafını çevirme işleminin tarihi ve toplumsal pek çok örneğini vermek mümkündür. Gündelik hayatta pek çok şekliyle karşılaştığımız sınırlama ve çevreleme

işlemi, özel mülkiyeti güvence altına almak için oldukça sık başvurulan bir yöntemdir. Komşular arasında, bahçelerini, tarlalarını, evlerini ayırma ihtiyacı hep hissedilmiştir. Başkasının tavuğunun, ineğinin hatta çocuğunun şahsi mülkümüze iznimiz, müsaademiz olmaksızın girmesi rahatsızlık vericidir. Komşulara karşı güvensizlik, onlardan zarar görme korkusu, hakkımıza tecavüz edilebileceği ihtimali veya başkasının olana zarar vermekle ilgili şahsi şüphelerin güçlü olduğu durumlar, insanları böyle bir yönetime yönelmeye itmektedir.

Rousseau, “*İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine Konuşma*” (1990), isimli çalışmasıyla çit çekerek toprağa ve toprağın sunduğu ürünlere sahip olduğunu iddia eden insana bir eleştiri sunmuştur. Çalışmasında sınır kazıklarını sökebilecek kişinin insanlığa büyük bir bağışta bulunacağını şu ifadelerle dile getirir;

Bir toprak parçasının etrafını çitle çevirip, “bu bana aittir” diyebilen, buna inanacak kadar saf insanlar bulabilen ilk insan, uygar toplumun gerçek kurucusu oldu. Bu sınır kazıklarını söküp atacak ya da hendeği dolduracak, sonra da hemcinslerine “bu sahtekâra kulak vermekten sakınınız!” meyvelerin herkese ait olduğunu, toprağın ise kimsenin olmadığını unutursanız mahvolursunuz” diye haykıracak olan adam, insan türünü nice sıkıntılardan esirgemiş olurdu fakat öyle görünüyor ki işler artık değişmişti! (1990, s.135).

İşaretleme ve koruma sistemleri bir ölüm mekanizması olan mayınlarla da desteklenmiştir. Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de sınır insanları tarafından aşılmasından korkulan sınırlara mayınların döşendiği tarihler vardır. Farklı sınır bölgelerinde mayınla koruma söz konusu olduğundan dolayı özellikle çocukların ve hayvanların mayınlara basıp, uzuvlarını kaybettikleri, hatta öldükleri çeşitli çalışmalarda paylaşılır. Mayınla korumak bir bakıma da sınır insanlarını cezalandırmaktır. İnsanı merkeze alarak, insan onurunu korumayı hedef edinen hiçbir sistem için, insanların bedel olarak uzuvlarının herhangi birinden vaz geçmeleri kabul edilebilir değildir. Sınır insanlarını kaçak yollardan geçişlerden ve kaçakçılıktan caydırmak için daha pek çok baskı ve denetleme mekanizmasına başvurulmaktadır.

Türkiye- Ermenistan sınırına uyarlayınca, sınırın koruması ve sınır insanların engellenmesi için her iki ülke tarafından da dikenli tel örgüler kullanılmaktadır. Görüşmecilerin de vermiş olduğu bilgilere göre, bu teller iki tarafın çobanları tarafından da kesilip tahrip edilmiştir. Türkiye-Ermenistan sınır korumasında az da olsa mayınlı arazi mevcuttur. Çalışmanın saha kısmında daha net olarak görüleceği üzere, mayın etkisi yaratan katılık ve acımasızlıkta, sınırı nasırlaştırın ve ötekiliği güçlendiren söylemler mayınlar kadar tehlikelidir. Sınırların başka bir güvenlik mekanizması da gözetleme kuleleridir. Sınır karakollarının içinde ve karakol dışında belli aralıklarla yapılmış gözetleme kuleleri sınırla özdeşleşmiştir.

1.9.4. Bir Milletın Gözü: Gözetleme Kuleleri

Gözetleme kuleleri sınır boylarında belirli aralıklarla dikilmiş olan içinde bir kamera, dürbün gibi gözetleme aygıtlarının bulunduğu kulübelerdir. Gözetleme kulelerinde dürbün ve kameraların başında askerler yirmi dört saat nöbet tutmaktadır. “Bir millet bakmaktadır, senin bir çift gözünden!” Behçet Kemal Çağlar’ın “Hudut Nöbetçisine” isimli şiirindeki mısralarında dile getirildiği gibi, milletin yükü bir çift göze yüklenmektedir. Sınıra sonradan eklenen her şey için yeni bir korumaya ihtiyaç duyulmaktadır. Termal kameralar ve kameraları koruyanlar, dürbünler ve başında bekleyen askerler bu sistemin türevleri olarak yer almaktadırlar. Sınırlardan kaçak yollarla geçmeye çalışanlara ya da sınırlara yaklaşması gerektiğinden fazla yaklaşanlara karşı gerekli ikazı yapmak engellemek, onları def etmek üzere görevlidirler.

Gözetleme kulelerinin içlerinde çok büyük ve donanımlı dürbünler kullanılmaktadır. Bu dürbünler gece görüşünü de kolaylaştırmaktadır. Dürbünün başındaki askerden gözünü kırpmadan gözetleme yapması, sınırdan kaçak geçen insan ve hayvanları, sınırdaki en ufak hareketliliği rapor etmesi istenmektedir. Bir dürbün, adeta bütün bir devletin huzur ve refahının gözetleyicisi konumundaki bir sınır ikonudur. Gözetleme sınır bölgelerinde sınır komşusu olunan devlet veya devletler tarafından da yapıldığından dolayı sınırdan geçişler zorlaşmaktadır. Günümüzde sınır bölgelerinde sıkça karşılaşılan gözetleme kulelerinin fikri ve modellemesi Jeremy Bentham’a aittir.

Gözetleme kuleleri fikrinin maddeleşmiş hali İngiliz filozof ve teorisyen olan Jeremy Bentham tarafından 18.yy sonlarına doğru açığa çıkarılmıştır. Hapishane olarak kullanılacak olan mimari yapıya “panopticon” adını vermiştir. Düzenek daire şeklinde dizayn edilmiştir, ortasından yirmi dört saat mahkumları gözetlemeye imkân sağlamaktadır. Etrafta bulunan hapishane hücreleri gardiyanlar tarafından da gözetlenmektedirler. Bu süreçte gözetlenenler, kim tarafından, nereden, ne zaman gözetlenmediklerini bilememektedir. Gözetleme yer ve zamanının belirsiz olması, mahkumların kendi davranışlarını kontrol etmeye itmektedir. Böylelikle olası bir kavga ve kargaşanın yaşanmasının önüne geçilebileceği, mahkumların bu yolla terbiye edilecekleri düşünülmüştür. Pan-opticon iktidarı otomatikleştiren ve bireysellikten çıkartan, iktidar ve insanların gündelik hayatları arasındaki ilişkileri düzenleyen bir paradigmaya dönüşmüştür (Faucault, 2015, s.296-298; Agamben, 2002, s.3).

Gözetlenen toplumlarda ahlaki çözümlere sahne olan, bireysel çıkarların kamu çıkarlarına tercih edildiği günümüz dünyası söz konusu olduğunda, gözetlemenin ihtiyaç boyutu da elbette göz ardı edilmemelidir. Gözetleme ihtiyaca dönüşebilir ancak toplumsal hayatın tümünden gözetlenmesi bireylerin ve toplumun mekanikleşmesine sebep olacaktır. Teknolojinin bütün imkanlarının seferber edildiği sınırlarda, her geçen gün yeni teknolojik donanımlara sahip düzenekler kullanılmaktadır. Termal kameralar kesintisiz kayıt yapmaktadır. Modern gözetleme, koruma ve baskı cihazları, ilkel gözetleme düzeneklerinden çok daha ayrıntılı ve çok daha katı görünümsergilemektedir. Gözden kaçma/kaçırma minimum seviyeye inerken, hedeflenen güvenlik ve korumanın ise maksimum seviyede olması beklenmektedir. Karakollar ve askerler de bu sistematik içerisinde sınır insanları için bir sığınak, güvence ve aynı zamanda tedirginlik unsuru olarak varlık göstermektedir.

1.9.5. Karakollar ve Askerler

Sınırdan ve sınıra yakın noktalarda pek çok karakol kurulmaktadır. Karakollar, ulus devlet teritoryası içinde sınıra yakın yaşayan insanlar için askeri güvencenin teminatıdır. Verilen mesaj itibarıyla düşmana, tehlikeye bu kadar yakın yaşayan insanlar için sığınak olarak görülmektedirler. Karakollar çeşitli bağlantılar ile diğer askeri güç merkezlerinden ve merkezden yardım taleplerine en ivedi dönüşlerin

yapıldığı yerlerdir. Bu nedenle de karakolun bulunduğu il veya ilçede asfalt yol olmasa dahi karakolların oldukları yerlerde asfalt yollar vardır. Sınır karakollarına yakın olmak da sınır insanları için bu hususta da bir avantaj olarak görülmektedir. Bu çalışmanın saha bölümünde yer alan ilgili verilerin çoğu ifadeleri destekler mahiyettedir.

Sınırlara yakın mesafelerdeki karakollar vatanın kutsala ilişkin propagandasının en fazla yapıldığı yerlerdir. “Sınır karakolunda görev yapmak her askere nasip olmaz” söylemi örtük bir şekilde de olsa, kutsal bir görev olarak kabul edilen askerliğin daha kutsal bir boyutunun varlığına dikkat çekmektedir. Karakollarda görev yapan askerler, tekmil ve söylemler, marşlar ve tekrarlar ile sınır insanları arasında da kolektif bilincin oluşumunda önemli rol üstlenmektedir.

Sınır karakollarında görev yapan askerler ile sınır insanları arasında çoğu zaman olumlu ilişkiler gelişmektedir. Kendilerini sınırdan ve karşısından koruyan askerlerin sıkıntılarını gidermeye çalışmak da vatandaşlar açısından vazife ve vefa borcu olarak görülmektedir. Ancak bu iletişimin olumsuz boyutunun daha açık olduğu sınır bölgeleri de mevcuttur. Aras’a göre sınır karakolları sınır bölgesinde, mayınlı alandan sonra en çok korkulan yerdir. Karakol ile askerler birbirlerini tamamlayan unsurlar ve korku üreten eyleyenlerdir. Karakola götürülme ve tutuklanma korkusu hem kaçakçılık yapan bireyler arasında hem de bütün sınır bölgelerinde bireysel ve kolektif formlarda hissedilmektedir (Aras, 2015, s.60). Sınır koruma mekanizmaları bazı durumlarda korkutma, baskılama mekanizması olarak işlemektedir. Aras’ın bahsettiği durum bunu net olarak açıklamaktadır. Sınırlardaki koruma mekanizmaları içerisinde en sabit unsurlardan biri sınır kapılarıdır. Sınırlarda denetimin ilk ayağını kapılar oluşturmaktadır. Her sınırın en az bir kapısı mevcuttur.

1.9.6. Sınırların Sabit Unsurları: Kapılar

Sınır ikonları arasındaki en sabit unsurlardan olan sınır kapıları değişmez unsurlardan biri olarak mevcudiyetini korumaktadır. Kapı, açılacağı mekân neresi olursa olsun ilgili alanın koruyucusu, karşılayıcısı, bu haliyle de mekânın sahibi temsilidir. İçeriden dışarı çıkmak isteyen de dışarıdan içeriye girmek isteyen de

öncelikle kapıya başvurmaktadır. Sınır kapıları ise insan ve diğer her türlü canlının ve materyalin ülke sınırlarına giriş ve çıkışlarını kontrol altında tutmak için devletlerin sınırlarda kurmuş olduğu mekanizmalardır. Sınır kapıları devlet iktidarının belirgin simgelerindedir. Sınırın karşı tarafına geçmek için başvuru kapılarda bürokratik pek çok işlem gerçekleştirilmektedir. Geçişlerin bir takım bürokratik işlem ve yükümlülükleri vardır. Pasaportlar, vizeler, geçiş belgesi adını taşıyan belgeler geçişlerin legal sayılması için şarttır.

Özgen, kapıları sınırların en sabit unsurları olarak tanımlamaktadır. Zaman içinde, bir kapının açılıp kapanması ya da daha çok ticarete izin verecek şekilde yeniden düzenlenmesi gibi küçük değişimler sayılmadığı takdirde; kapılar açıldıkları andan itibaren en sabit unsurlar olarak iş görmektedirler. Sınırların daimî ve değişmez unsurlarından olması sebebiyle sınır bölgelerinin demirbaşı sayılabilecek olan sınır kapıları, aynı zamanda iki sınır hattının iktisadi serüvenini de izleyebilmeyi mümkün kılmaktadır (Özgen, 2004, s.77).

Sınırların sabit unsurlarından olan kapıların açılır, kapanır olma durumları kapıların varlıkları kadar istikrarlı değildir. Sınır kapıları devletlerin karşılıklı fayda ilkesi gereğince bazı durumlarda açılmakta ya da kapatılmaktadır. Çoğunlukla otoritelerin insafına kalmış bir karar olması sebebiyle de sınır insanlarını ve komşu devletleri terbiye etme aracı olarak da değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Bazı sınır kapıları siyasi ve iktisadi çıkarlar gözetilerek, uygun görülmesi durumunda belli dönemlerde açılmış, karşılıklı olarak geçişlere müsaade edilmiştir.

Türkiye sınırları içerisinde bu geçişin en yoğun olarak görünür olduğu sınır kapılarından olan Türkiye-Gürcistan arasındaki Sarp sınır kapısı, ülkelerin karşılıklı çıkarları ve talepler doğrultusunda açıldığında bu etkileşim net olarak görülmüştür. Kapının açılması ile valiz ticareti dönemin görünür faaliyetlerinden biri haline gelmiştir. Dünyada salgın hastalık ve pandemi süreçleri de sınır kapılarının açılıp kapanmalarının sanıldığından daha mümkün olduğunu göstermektedir.

Türkiye-Ermenistan arasındaki sınır kapıları olan Alican kara sınırı kapısı ve Akyaka demir yolu sınır kapıları 1993 yılından beri süresiz olarak kapatılmıştır. Zira

bu sınır, tarihi arka planından başlayarak sınırın çekilme aşamasına değin köklü bir yaşamışlığın sonucudur. Türkiye’de sınırlarının tarihi arka planında yer alan ideoloji ve eylemlere dair bilgi sahibi olmak, özelde Türkiye-Ermenistan sınırının belirleniş ve günümüze kadar geliş serüvenini de anlaşılır kılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRKİYE'DE TERİTORYAL SINIRLAR VE TÜRKİYE-ERMENİSTAN SINIRI

2.1. Türkiye'de Sınırlar Tarihi ve Misak-ı Milli

Türkiye sınırlar tarihi ancak Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki sınırların tarihiyle birlikte anlaşılabilir. Osmanlı Devleti'nde sınırlar ne anlam teşkil ediyordu, hangi amaçla ve nasıl korunuyordu? Sorularının yanıtları Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından çizilmeye başlanan sınırlar ile Osmanlı sınırlarının anlamları arasındaki farklılıkları kendiliğinden açığa çıkaracaktır.

Sınır bir olgu olarak Osmanlı Devleti döneminde de var olmuştur. 16.yy öncesinde alanın kesin olarak belirlendiği hudut uygulamalarından söz etmek mümkün değildir. Modern çağın başlarından itibaren Avrupalı devletlerin istekleri doğrultusunda kesin olarak belirlenmiş sınırlara sahip bir devletler profilinden Osmanlı da etkilenmiştir. Osmanlı geçirgen sınırlarına yüklenen anlam; modern sınırların işgal ettiği anlamdan net bir şekilde ayrılmaktadır. Ancak modern sınır olgusunun gündeme gelmesiyle birlikte, Avrupalı devletler Osmanlı sınırlarıyla ilgili meselelere müdahil olmuşlardır.

Avrupalı devletlerin sınırların belirlenmesi ve çekilmesi yönündeki müdahaleci tavrın bir örneğini Ateş, (2020, s.220) Osmanlı- İran sınırının belirlenme aşamasındaki sınır komisyonu üyelerinin faaliyetleri üzerinden ele almaktadır. Sınır komisyon üyeleri Avrupa devletlerinin temsilcileridir ve alanda fiziki, dini, etnik olmak üzere pek çok noktayı araştıran saha çalışmaları yapmışlardır. Bölgede yürüttükleri çalışmalar, yeni sınır düzenine yönelik bir ön bilgilendirme niteliği olarak değerlendirilmiştir. Kesin ve keskin sınırların haberiyle birlikte seçmeleri gereken bir tarafın olduğu sinyali verilmiş, diğer taraftan da bölge halklarına sınır dayatılmıştır. Komisyon üyeleri, karşılaştıkları topluluklara yeni sınırın filtreli olacağını daha az geçirgen olacağını bildirirken; bölgenin artık belirli ve kontrollü olduğunu da açıkça göstermişlerdir.

Osmanlı'da devlet sınırları, kaleler ve kontrollü geçitlerle korunmuş, fiziksel öneminden daha ziyade askeri niteliğiyle ön plana çıkmıştır. Askeri niteliğiyle ön plana çıkan bu sınırlar içerisine girmek, o topraklarda yaşamak isteyen insanların, Osmanlı hâkimiyet alanına zarar vermeyecek şekilde çeşitli vergiler vermeyi kabul edip, iş gücü talebinde bulunmaları durumunda mümkün olmuştur (Dinçer, 2014, s.322-330). Güvenliğin öncelik olduğu Osmanlı topraklarında farklılıklar bir arada yaşayabilmiştir.

Osmanlı Devleti hâkimiyeti altında pek çok farklı etnik, dini, kültürel gruptan insan yaşamıştır. Ulus devletleşme yarışı, Osmanlı hakimiyeti altındaki çok milletli yapıyı da doğal olarak etkilemiştir. Sınırların anlamının dönüşümüyle birlikte toprak, var olan anlamından uzaklaşıp bağımsızlık için bir hedef olmuştur. Dolayısıyla yeni devletlerin kurulması için bir mücadele alanına dönüşmüştür. Osmanlı Devletindeki çok milletli yapının ve dolayısıyla da devletin yıkılması sürecini hızlandıran en önemli sebeplerden biri ulus devletleşme ideolojisidir. Bu ideolojinin sonucunda ve yeni bir anlam dünyası yolunda bir Türkiye devleti kurulmuştur.

Cumhuriyet ilan edildikten sonra çok milletli olan Osmanlı, homojenliği arzulayan ulus devlet olan Türkiye Cumhuriyeti'ne dönüşmüştür. Söylemler, kuruluş aşamasında da sonraki dönemlerde de politik sınırları önemli bir yere taşımıştır. Yaratılmak istenen yeni sınırların amacı, yeni ülkeyi dışa doğru ayırırken ve içe doğru birleştirip bütünleştirmesi olmuştur (Aras, 2015, s.24-27). Bu noktada yeni sınırların düzenleme ve kontrol işlev alanının genişliği açıktır. Sınırlar, bir taraftan dışarıyla ayırırken, içeriye yönelik de bir düzenlemeyi amaçlayan otoritelere dönüşmüştür. Bu dönüşüm Türkiye'de Misak-ı Milli kararlarıyla daha görünür olmuştur.

Misak-ı Milli, İstanbul'da toplanan son Osmanlı Mebusan Meclisi tarafından 28 Ocak 1920'de oybirliği ile kabul edilmiştir. 17 Şubat'ta kamuoyuna açıklanmış olan Türkiye kara sınırları yaklaşık 3000 km'yi bulmuştur. Tarihi konjonktürü göz önüne alındığında Misak-ı Millînin ilanı, Kurtuluş Savaşı'nın başlarına, Anadolu'nun önemli bir bölümünün işgal edildiği bir döneme tekabül etmektedir. Verilen kararların anlaşılması ancak dönemin şartları dahilinde okunabilir, dolayısıyla tarihi okurken anakronik hatalar yapmamak önemlidir. Misak-ı Millîye göre Anadolu ve

Trakya modern Türkiye'nin vatanıdır. Sınırlar belirlendikten sonra toprakların bütünlüğü ile ilgili çok fazla değişiklik yapılmamıştır.

Kurtuluş Savaşı'nın ardından modern Türkiye'nin kalıcı vatani hâline gelmiş olan bu topraklar, 1923'teki Lozan Anlaşması'nda uluslararası toplum tarafından da tanınmıştır. Böylece uluslararası alanda da tanınan bir ülke, eski çok milletli Osmanlı devletinden, bir ulus devlet olan Türkiye'ye dönüşmüştür (Karpaz, 2009, s.25). Misak-ı Milli beyannamesinde genel olarak çerçevesi çizilmiş, belli edilmiş kara sınırları vardır. Beyannamenin içeriğinde yer alan ifadeler Osmanlıdan Türkiye'ye geçişin yalnızca teritorya bağlamında olmadığını, değişimin aynı zamanda ülkü ve ideal olarak da yaşandığını gösterme noktasında önem arz etmektedir. Bahsi geçen beyannamenin içeriğinde özellikle vurgulanan “Millet” ve “Milli” kelimelerinin anlam ve görevine, Karpaz bir başka çalışmasında değinmiştir.

Karpaz, *Kısa Türkiye Tarihi* (2019), adlı çalışmasında Misak-ı Milli beyannamesinin içeriğini kullanılan kelimelerin bağlamına değinerek, kongre esnasında sık sık kullanılan “millet” ve “milli” tabirlerinin din, dil, tarih, soy ve mukadderat birliği ile birbirine bağlı olan bir topluluğu ifade ettiğine dikkat çeker. “Millet” ve “milliyet” kavramları yavaş yavaş siyasi bir kavram şekline bürünerek; bireyin, toplumun bir kimliğini ve dolayısıyla benliğini oluşturmaya başlamıştır. İçeriği doldurulmuş olan bu kavramlar bir ideal halinde vücut bulmuş ve Millî Mücadele yıllarında Türkiye sınırları içinde kalmış olan insanları özgürlük ve bağımsızlık fikri etrafında birleştirmiştir (Karpaz, 2019, s.120). Ortak ilke ve idealler; milli bilinç, milli birlik ve beraberliğin sağlanmasında kuşkusuz önemlidir. Ortak bilinç belirli bir mekân üzerinde sağlanmaktadır. Bu nedenle mekânın kapsadığı alanın belli edilmesi azami önem taşımaktadır.

Misak-ı Milli, mekânsallığı garanti etmesi ve ulusu harita üzerinden somutlaştırmaya meyilli olması sebebiyle önemli bir aşamadır (Durgun, 2018, s.135). Sınırların daha görünür olduğu Misak-ı Milli kararlarının kabulü ve ilanıyla da sınırlar ulusal sınırlar olarak kabul edilmiş, ulusal devletin ideolojik olarak amaçladığı esas ideale yönelik ciddi somut bir adım atılmıştır. Osmanlı Devleti'nin bir ölçüde tesadüfi olarak belirlenmiş sınır gerçekliği yerini, ulusal sınırlar olarak kabul edilen, tesadüfi

olana fırsat vermeyen sınırlara bırakmıştır. Misak-ı milli süreci modern Türkiye için bir dönüm noktası olmuştur. Türkiye de uluslaşma yarışına resmi olarak dahil olmuştur. Toprak bütünlüğüne hanel gelmemesi gerektiği için bütünlüğün muhafazası amacıyla güvenlik sistemlerine yönelik yatırımlar yapılmaya başlanmıştır.

Erken Cumhuriyet dönemi sınır güvenliği politikasının temel eksenini güvenliği önelemesidir. Bu politika temelde ülkenin toprak bütünlüğünü korumayı hedeflemektedir. Bu noktada devletin esas görevi de sınırı korumak olarak belirlenmiştir. Koruma için de ordunun güçlendirilmesi temel ihtiyaçlardan olmuştur (Yeşiltaş, 2015, s.14-16). Devlet sınırlarına yakın yaşayan insanlar açısından orduya duyulan güvenin tarihi, Türkiye Cumhuriyeti'nin modern sınırlarının tarihiyle örtüşür. Sınırlamak var olmanın şartı olarak görülürken, sınırların var olmasının önemli bir ayağı olarak da güçlü ordu var edilmiştir.

Sınırlara yakın yaşayan insanların sınıra ve sınırın karşısına bakış açısını belirleyen ve insanlara cesaret veren asıl husus da sınır güvenliği ve dolayısıyla da orduya duyulan güvendir. Devletler, orduları aracılığıyla sınırlardaki varlıklarını, sınır insanların iliklerine kadar hissettirirler ve bununla da gurur duydukları bellidir. Sınır hatlarında devletler, kendilerini sınır insanlarına özlettirecek mesafeyi bırakmaz, en heybetli halleriyle hep oradadırlar, devlet sınır insanlarını kuşatmıştır. Politik bir hal almış olan Türkiye sınırları yalnızca dışarıya karşı vatanın savunulduğu yapılar değildir; aynı zamanda içeriye doğru genişleyen ve vatanın sosyal alanını içeriye doğru genişleten bir işlev görmektedir (Özgen, 2010, s.1008). Sınırlar, böylelikle dış-ıç ayrımı yapılırken, dışarıya karşı güvenlik ihtiyacını karşılamaya, içeriyle de sosyal alanı genişletme görevini ifa etmektedir. Devletler, sınırları içinde kalan alanda da düzenlemeler yaparak içeriye de sınırlamaktadır. Sınırın içinde kalan alan sosyal olarak dönüştürülerek, sosyal gruplar arasında sınır var edilir.

Türkiye'de modern teritoryal sınırların oluşum amacıyla paralellik gösteren bir sınır da çalışmamızın araştırmaya gayret ettiği Türkiye-Ermenistan sınırınıdır. Politik ve sosyal hallerini en net biçimiyle görebileceğimiz bir sınır bölgesi olan Türkiye-Ermenistan sınırı, oluşum aşamasından günümüze dek ulus devletin istekleri doğrultusunda itaatkâr bir sınır bölgesi olmuştur.

2.2.Türkiye-Ermenistan Sınırının Tarihi Arka Planı

Türkiye- Ermenistan arasındaki sınırın tarihi, Ermenilerin Osmanlı topraklarından bağımsız bir devlet kurma istemiyle ayrılış sürecine dayanır. Bu ayrılık sürecinde tarihi hafızada derin izler bırakmış olaylar yaşanmıştır. Osmanlı'nın son yüzyılında, devleti meşgul eden en önemli konulardan biri olan Ermeni sorunu, kısa sürede uluslararası bir boyut kazanmış ve devletlerarası açık ve gizli anlaşmalarda yer almıştır. Birinci Dünya Savaşı'nı kaybeden Osmanlı Devleti ile ilk defa uluslararası bir metin olan Sevr Antlaşması'nda Ermeni Devleti ile ilgili bir ifade yer almıştır. İlgili bölgelerde “Büyük Ermenistan” devletinin kurulması hedeflenmiştir. Ermeniler, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da İtilaf devletlerinin desteğini arkalarına almış olmanın da güvencesiyle ayaklanmışlardır.

Bölgedeki nüfus çoğunluğunun kimlerden oluştuğunu ispat etme çabasının çekişmeli hal aldığı sürecin en kayda değer adımı Gümrü Barışı olmuştur. 3 Aralık 1920 tarihinde imzalanan Gümrü Barış Antlaşması TBMM'nin imzaladığı ilk antlaşmadır. Doğu cephesinde Ermenilerin ağır kayıplar vermeleri sonucu barış istemeleri üzerine imzalanmıştır. Bu antlaşmayla, Kars ve çevresi Türklere geri verilmiştir. Aras Nehrinden, Çıldır gölüne kadar olan mıntıka sınır kabul edilmiştir. Antlaşmaya göre, Ermenistan Doğu Anadolu'daki toprak hak iddialarından vaz geçecek ve Sevr Barış Antlaşmasını tanımayacaktır. Böylelikle Doğu Anadolu'da bağımsız bir Ermenistan devleti kurma hakkı tanıyan Sevr maddesi geçersiz olmuştur.

Gümrü Barış Antlaşması, sınırları belirleyen ve Türkiye adını içeren ilk antlaşma olması bakımından önemlidir. Türkiye'nin Doğu sınırının son halini aldığı Antlaşma ise Kars Antlaşmasıdır. Kars Antlaşması 13 Ekim 1921 tarihinde Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye arasında imzalanmıştır. Gümrü, Moskova ve Kars Antlaşmaları ile Doğu Anadolu, Doğu Karadeniz ve Kafkasya üzerindeki Ermeni iddiaları sona ermiştir. Kars Antlaşması'yla Türkiye ve Ermenistan arasındaki sınır iki ülke tarafından da tanınmıştır (Okur, 2011, s.74-86). Sınır kesin olarak belirlendikten ve karşılıklı antlaşmalar ile garanti altına alındıktan sonra dünyadaki diğer tüm sınırlar gibi bu sınır da sınır kapılarının inisiyatifine bırakılmıştır.

Türkiye- Ermenistan sınırında 1993 yılı öncesinde açık olan kara ve demiryolu ulaşımının denetlendiği sınır kapıları inşa edilmiştir.

Türkiye'nin Ermenistan'a açılan, kara taşıtlarının geçebileceği tek sınır kapısı olan Alican Sınır Kapısı, Iğdır'dan Erivan'a açılmaktadır. Bölge halkının Doğu Kapı olarak adlandırdığı Akyaka Sınır Kapısı ise Demiryolu ulaşımının sağlandığı sınır kapısıdır. Akyaka İlçe merkezine 13 km, Kars İl merkezine 75 km uzaklıkta bulunan ve sonrasında Ermenistan'ın Gümrü kentine ulaşılan Doğu Kapı Demiryolu Kapısı da Alican Sınır Kapısı da 1993 yılından beri karşılıklı olarak kapalı durumdadır. 1993 yılından beri Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ bölgesini Ermenistan'ın işgal etmiş olması sebebiyle süresiz olarak kapatılmıştır. Bu kapatmada yalnızca Dağlık Karabağ meselesinde takınılan tavrın etkisi yoktur; kapıların kapalı tutulmasının bir diğer sebebi de Ermenistan'ın Kars Antlaşmasını tanımamasıdır. Kars Antlaşması ile Doğu Anadolu'da hak talep etmeyeceğini kabul eden Ermenistan, antlaşmayı tanımadığını ifade etmektedir. Her iki ülkenin de kendilerine soykırım uygulandığı iddialarındaki ısrar ve diplomatik alanda bir masada oturamamaları sınır kapılarının kapalı kalmasının siyasi sebeplerindedir.¹

Türkiye-Ermenistan sınırından da anlaşılacağı üzere, Sınır kapılarının kapalı tutulması bir bakıma ambargo uygulamasıdır. Çünkü esas itibariyle bu cezalandırma ile sınırın karşısındaki devlet ve devletler bezdirilerek terbiye etmeye çalışılmaktadır. Bu yaptırımlar siyasi iradelerin kararları neticesinde uygulamaya konulan ve

¹ Güncel tarih itibariyle Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan tarafından geri alınmasının üzerinden aylar geçmesine rağmen, sınır kapılarının açılmasına yönelik herhangi bir durum söz konusu olmamıştır. Dağlık Karabağ için yapılan savaşa Türkiye "Bir Millet İki Dövlət" söylemiyle maddi ve manevi yönlerden destek vermiş ve Türkiye'nin bu duruşu Azerbaycan ile olan ilişkilerini daha da geliştirmiştir. Başkan Erdoğan ve İlham Aliyev siyasi liderler olarak, Ermenilerin bölgede huzuru bozan tehdit unsuru olduğunu bir kez daha teyit ettikleri yönünde söylemler kullanmışlardır. Neticede büyük topluluklar üzerinde etkili olan liderlerin söylemleri sınırın iyice katılaşmasına ve düşmanlığın pekişmesine sebep olabilmektedir. Türkiye gündemini de uzun süre meşgul eden Azerbaycan -Ermenistan arasındaki çatışma süreci, sosyal medya üzerinde de fazlaca ayrılık ve çatışmalar yaratmıştır. Ötekine yönelik söylemlerin ulaşmış olduğu boyut sosyal platformlar üzerinden de net olarak görülmektedir. Zira orta yollu bir cümle kurmak demek, düşman olarak tanımlanan gruba sempati ile bakmak, hatta desteklemek olarak yorumlanmakta, görüşünü belirten binlerce kişi sosyal linçten kurtulamamaktadır. İki ülke arasında devam eden siyasi gerginlik, sınır kapılarının kapalı tutulmasına sebep olmaktadır.

çoğunlukla sınırdan yaşayan halkları çok da hesaba katmayan yaptırımlardır. Sınır köyleri, ilçeleri ve illeri bu kararlardan çeşitli boyutlarda olumsuz etkilenmektedir.

2.3. Söylem Mekanları Olarak Sınırlar

Söylemler, diyalogdan çıkan ve var olan sistemin yeniden üretilmesine katkıda bulunan temsiller olarak değerlendirilebilirler. Söylemle olan münasebet zorunlu olarak dile baş vurmayı gerektirir. Söylemler dil ve sosyal yapılar arasındaki ilişkide kendini gösterir. Dil anlam üretmektedir ve insanın toplumsal pratiklerini anlamlandırmaktadır. Söylem kavramı ise, insanın dil kullanımı neticesinde oluşan toplumsal anlamlandırma bütünleri olarak tanımlanmaktadır. Günümüzde sıkça ideoloji kavramının yerine kullanılmaktadır. Söylemler, toplumsal pratikleri anlamlı hale getiren dil ve dilin anlam oluşturma kuralları içinde benimsenmekte, dilin toplumsal ilişkisi neticesinde oluşmaktadır (Sancar, 2005, s.579-581).

Söylem bir gerçeklik alanı olarak ne yalnız sözdür ne de yalnızca üsluptur. Anlam dünyasının dışavurumudur. Kelimelerin ve kavramların anlam dünyasını temsil edecek şekilde belli bağlamlarda bir araya getirilmesiyle söylemler oluşturulmuştur. Basitlikten uzaktırlar ve söylenenlerin kendilerine has bir gerçekliği ve bir ruhu vardır. Kendi toplumsal gerçekliği ve bağlamı içerisinde anlaşılabilir. Söylem için bağlam çok önemlidir. Söylemin anlaşılır olması da bağlamına aşinalık ile mümkün olabilir. Söylemler, bağlamları içerisinde gelişip dışsallaşan ve çoğunlukla taraflı sahalardır. Sosyal hayatın verileri olan söylemler, büyük oranda öznelğin ürünü olmaları sebebiyle tarafsız değillerdir. Tarafsız olmayı engelleyen bir başka boyut da söylemlerin iktidar ile olan bağlarıdır.

Söylemler pek çok fonksiyona sahiptir; bilgi, güç, iktidar, hakimiyet, otorite ve kontrol bu fonksiyonlardandır. Ayrıca tür bildiren söylemler, analizi yapılan söylem kategorisinde geniş bir yer edinir. Özellikle sosyoloji disiplini açısından sıkça başvurulan, dini söylem, tıp söylemi, medya söylemi ve politik söylem tür bildiren söylemlerdendir. Söylemlerin fonksiyonları dilin eylemleridir. Esas olan iletişim ve etkileşimdir. Söylemler güç ilişkilerine uygunlukla yukarıdan aşağı doğru hareket eder. Kültürel faaliyetlerden, gündelik hayat faaliyetlerine kadar uzanırlar (Sözen,

1999, s.13-25). Bir dilin ya da dillerin hakimiyet sağladığı her yerde, hangi kültür olursa olsun söylem açığa çıkmaktadır. Diyaloğsuzluk bile bir iletişim şekli olduğundan, mecburi bir dışavurum olarak söylem kaçınılmazdır.

“Dilin altında ondan ayrılamaz bir ideolojik söylem vardır” (Çelik ve Ekşi, 2008, s.102). Sınırlar söz konusu olduğunda dilin ve dolayısıyla da söylemlerin iktidar ile olan ilişkisine değinmek zorunlu bir hal almaktadır. Zira sınır bölgelerindeki söylemler, iktidarın gücüne güç katan yardımcılarıdır. Söylemlerin üretilmesi ve iktidar kullanımı arasındaki bağ nedeniyle söylemlerin analiz edilebilmesi için iktidar kavramı oldukça önemlidir. Foucault’un, söylem üzerine yaptığı çalışmalarının ortak varış noktası, bilgi ve iktidar ilişkisinin söylemler üzerinden kurulmasıdır. Bilimler söylem ve ideolojiyi içinde barındırır. Bilimlerin ürettikleri bilgiler çoğu zaman ideolojik ve söylemseldir. Üretilen bilgi bizatihi iktidar aracına dönüşmektedir. Bilimsel söylem üzerinde ideolojinin etkisi ve bilimlerin ideolojik fonksiyonu, bilimin bilgi üzerinde kendini belli ettiği noktada eklenmektedir. Bu, ideolojiyi yapan öznelerin bilincini de aşan bir düzeydir (Foucault, 1999, s.68). Bilgi ve iktidar arasında sürekli olarak birbirini besleyen bir ilişkiden söz etmek mümkündür.

Söylemler iktidarın ürettiği gerçeklik sahalarıdır. Devletler iktidarını söylemler ile oluşturup, devam ettirir ve meşrulaştırırlar. Bir devlet açısından en makbul vatandaş, söylemi içselleştirmeyi başarmış olandır. Çünkü söylemi içselleştirmek ile devlet otoritesini içselleştirmek aynı anlamına gelmektedir (Durgun, 2018, s.242-44). Sınırlar bu otoritenin de otoriteyi içselleştirenlerin de en net olarak görüldükleri alanlardır. Sınır bölgelerinin sınırın karşısına fiziki olarak daha yakın olması ve muhatapları daha sık görmek söylemlerin niceliksel boyutunu da içeriklerini de etkilemektedir.

Sınırlara yönelik oluşturulmuş söylemler, sınır uygulamaları ve politikalarından daha az önemli değildir. Söylemler, sınır politikalarına dair pek çok ipucu vermektedir. Sınırların geçişsiz olduğu yerlerde, söylemler de katı bir hal almaktadır. Sınır söylemleri tam da bu noktada ulus devlet ile yakından ilişkilidir. Söylemler çoğunlukla sınır kadar gerçek ve teritoryal sınırlar kadar keskin olmaları bakımından, sınırlar gibidir. Bir sınır bölgesindeki sınır söylemleri o sınırın kimlik

ibareleri gibidir. Söylemler üzerinden bölge hakkında da sınır hakkında da sınırın karşısında konumlanmış olan insanlar hakkında da bilgi elde etmek mümkündür. Bir söylem doğası gereği hangi iktidarın elinden çıktıysa var edildiği toplum ya da toplulukların karakteristik özelliklerini taşımaktadır. İçinden çıktığı toplumun değer ve anlam dünyasını yansıtır.

Ulus devlet sınırları dokunulmaz alanlardır, bu durum söylemlere de yansımaktadır. Söylemler de bizden olan grup üyelerini kucaklayıcıdır, sınırın dışındakine karşı saldırgan ve tahammülsüzdür. Çalışmalarla sınır söylem ilişkisini sıkça vurgulayan ve söylemlerin sınır yaratmasına değinen Paasi (1999a, s.670), sınırların, toplumsal uygulamalar ve söylemlerde üretilen ve yeniden üretilen kurumlar ve semboller olduğu ifade etmektedir. Paasi, sınırlara yönelik yaptığı çalışmalarında ortak olarak, söylemlerin sınırların yeniden ve yeniden üretilmesinde çok büyük payının olduğunu vurgulamaktadır. Sınırlar bir bütün olarak sosyal olduğu kadar politik ve söylemsel yapıdadır. Sınırlarda bu yapılar çoğu zaman birbirinin içine geçmiş gibi birbirlerine nüfuz etmiştir.

Sınırların anlam temsilcilerini de vizyonlarını da belirleyen genellikle askeri liderler ve devlet adamlarıdır. İktidarlar sınırlarda anlamı da istekleri doğrultusunda inşa eder ve bu anlam ile kendilerini meşrulaştırır. Anlamdan yoksun olan bir öğretiyi sürdürmek zorlaşır bu nedenle de istekler doğrultusunda anlam dünyası yeniden inşa edilmeye çalışılır. Sosyal güç, sosyal kontrol ve sosyal düzenin koruyucusu olarak, söylemsel manzaranın parçasıdır. Söylemsel manzara yalnızca sınır bölgelerinde mevcut değildir, var olduğu her yerde topluma, sosyal ve kültürel uygulamalara sırtını dayamaktadır. Manzara, genellikle güç ilişkilerini ortaya çıkararak, onları meşrulaştırmayı amaçlamaktadır (Paasi,1998a, s.85). Söylemler, kendilerini üretenlere ve yayanlara sadıktırlar. Onları oluşturup yaşatanların güçlerini pekiştirir, varlıklarını meşru gösterirler, zaten bu amaçla var edilmişlerdir. İktidarların sınır bölgelerindeki elleri kolları olarak, hiçbir anlamı olmayan uygulamaların bile anlam kazanmasını ve kabul görmesini sağlamaktadır.

Söylemlerin temsil ettiği anlam alanı, günümüzde ulusun yeniden inşasına katılım sürecinde kazandığı dokunulmazlık üzerinden anlaşılabilir. Vatan, hiç

olmadığı kadar önemli olmuş, kurbanların gönüllü olarak uğrunda kan döktükleri, can verdikleri bir alana dönüşmüştür. Sınırlara yakın yerleşim yerlerinde, sınır karakollarının duvarlarında, dağların üzerinde sınıra yaklaşıldığını haber eden söylemler karşılmaktadır. Şehirler “Serhat Şehri” olarak adlandırılmıştır. Serhat il ve ilçelerinin girişlerinde büyük harflerle yazılmış “Serhat İlçemize Hoş Geldiniz” yazısı vatandaşları karşılmaktadır. Vatanın bölünmezliği, hudutların namusu temsil ilanı, sınır karakolunda görev yapmanın kutsallığı gururla ilan edilmektedir. Bir taraftan “Memleketin her karış toprağı kutsaldır” mesajı verilirken, diğer taraftan da il ve ilçeler serhat şehri söylemiyle bezetlenmektedir. Zira sınıra yakın yaşayan insanlar açısından katı sınırları yaşanılır kılmak için orada yaşamayı kutsamak oldukça akıllıca bir iştir. Söylemler toplumsal birlik ve beraberlik sağlamak noktasında etkili bir katalizör görevi görmektedir.

Sınırların tekrar üretilmesinde söylemler ve toplumsal uygulamaların gücünün yadrganmayacak kadar olduğu sınır literatüründe sıkça dile getirilmektedir. Sınırlar bu yönleriyle ulus devletin devamlılığının birer aracıdır. Kendi başlarına pek çok anlam barındıran kurumsal bir yönü de olan modern sınırlar, semboller, simge ve imgelerin bütünüdür. Uluslararası sınırların tamamında en belirgin sembollerinden biri de sınırlandırılmış, çevrelenmiş ve ideolojik bir hal almış topraklardır. Toprak, uğrunda can verilecek bir varlık olarak sembolik bir anlam kazanmıştır. Zira bu uğurda can vermek kolektif bir ödev olarak algılanmaktadır. Ulus devlet seküler temellere dayalıdır, ancak vatana adanmışlık için dini söylemlere başvurmadan da geri durmamaktadır.

Söylemler, sınıra can vermekte, sınırın var olan şeklini korumasına yardım etmekte, sınırın karşısıyla araya set çekilmesinde ve sınır hafızasının taşınmasında oldukça önemli bir role sahiptir. Sınır bölgeleri millileştikçe, sınırlar da nasırlaşmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti’nin milli sınırları söz konusu olduğunda sınırların cinsiyeti dikkate değer bir söylem olarak gündeme gelmektedir. Hudutlar kadın bedeniyle eş tutulmakta, bir anda kırmızı bir noktaya dönüşmektedir.

2.4.Ulusun Yeniden İnşasına Katılım Söylemleri: Hudut Namustur!

Vatanın kurgulanışı, zorunlu olarak toplumsal cinsiyet ilişkilerini, kadınlık ve erkeklikleri tartışmaya açmaktadır. Vatan, kadın olarak cinsiyetleştirilmiştir. Bu yaklaşım sınırları namus kabul edilip, uğruna savaşmayı kutsamaktadır. Dişillik evrensel düzeyde acizlik, savunmasızlık boyutuyla kodlanmış ve erillik ise; egemenlik, denetim altında tutma ve himaye gücü ile zihinlerde yer etmiştir (Brown, 2011, s.155). Bu kabulden yola çıkıldığında, vatanın kadın bedeniyle eş tutulması ve savunma sistemlerinin sürekli yenilenmesi şaşılacak bir şey olmaktan çıkmaktadır. Vatan, kadın olarak anılırken, ulus ise vatanın güvenlik teminatı kabul edilen erkek olarak konumlanmıştır. Erkek ulus ile kadın vatan, namus kavramı üzerinden birbirine bağlamakta aralarında bağ kurulmaktadır. Namus kavramı, İslami referansları olan bir kavram iken, uluslaşma sürecinden payını alıp dönüşmüş, dinsel anlamından sıyrılarak ulusal bir içerik kazanmıştır (Najmabadi, 2000, s.131).

Vatan kadındır, ancak kadın yalnızca kadın değildir. Kadın hem annedir hem bacıdır hem de sevgilidir. Farklı kadınlık ve erkeklikler üzerinden farklı vatan tahayyülleri de mümkündür. “Anavatan”, “toprak ana”, “Anadolu” ifadeleri, Türk toplumunda günlük hayata derinlikli olarak sirayet etmiştir. Bu derece önem atfedilen kavramların üretkenlik, bereket, güzellik, vefa; hırs ve cefa meziyetlerinin yoğun olarak kadınlarla özdeşleştirilmesiyle de yakından ilgilidir. Vatan, aynı zamanda duygusal bağlılığı temsil etmesi sebebiyle de duygusal bir sembol olan kadını işaret etmektedir.

“Hudut namustur” söylemine çokça muhatap olan askerlerin vatan nöbetlerini kendi anne, bacı, eşleriyle birlikte tüm vatandaşların namusuna bekçilik yaptıkları bilinciyle tutmaları istenir. Ulus devletin çizdiği makbul vatandaş profiline göre, kendini kanıtlamak adına gerektiğinde bu uğurda canını feda etmesi beklenmektedir. Ordu, özellikle Türkiye’de daha küçük yaşlardan itibaren aşılana erkeklik bilincinin yer etmesinde de önemli bir rol üstlenmektedir.

Kondiyoti, erkeklik değerleri ve erkek kimliğinin üretiminden birinci derece sorumlu kurum olarak Türk ordusunun, kadınlara biçmiş olduğu konum gereği,

kadınları dışlayıcı bir politika izlediğine dikkat çekmektedir. Kadınlara uygun görülen ordu dışı konumun tekil ataerkillikle ilişkili olduğunu belirtmektedir. Tekil ataerkil mantık, cinsiyet hiyerarşisinin yaratılıp sorgulandığı siyasal süreçlerin ve iktidar ilişkilerine sahne olan toplumsal kurumların mantığıyla çatışmaktadır (Kondiyoti, 2013, s.187). Ayşe Gül Altınay, *Vatan, Millet, Kadınlar* (2013), isimli çalışmasında Milliyetçilik söz konusu olduğunda toplumsal cinsiyet alanına dokunmadan geçmenin mümkün olmadığını ifade eder. Esasında toplumsal cinsiyet konusu birçok alanla iç içe geçmiş durumdadır, buna rağmen uzun süre görmezden gelinmiş ya da eksik olarak ele alınmıştır. Toplumsal cinsiyet, milliyetçiliğe dair kurguların önemli bir faktörü olarak görülmektedir. Kadınlık ve erkeklik, biyolojik olarak anlam kazanan farklılıklardan ziyade; içinde yaşanılan dönemin ve toplumun şartlarına bağlı olarak anlam kazanan, değişen farklılıklardır (Altınay, 2013, s.19-20).

Vatan ve dolayısıyla sınırlara atfedilen anlam bu alanları hassas, dokunulmaz alanlara dönüştürmüştür. Kıskançlığa mahal bırakmayacak şekilde vatanın ulusa bağlı olarak var olması istenir. Namusa yönelik herhangi bir art niyet taşıyan eylem cezasız bırakılmamaktadır. Özellikle bu noktada yabancıya yönelik algı ve söylemler dikkat çekicidir, çünkü yabancı, sınır ihlaliyle anılan, vatanın mahrem alanına tecavüz edebilecek tehdit olarak simgelenmektedir.

2.5.“Gri Alan”ın Kaçınılmaz Gerçeği olarak Yabancı

Bauman’ın sıkça vurguladığı bir ayrım olan “biz” ve “öteki” zorunlu sebep olarak birbirine bağlıdır. “Biz”in var olması ötekinin varlığını zorunlu kılmaktadır. Yabancılar ve yabancı olmayanlar da bu bölünmeden payını alarak, birbirini var ederler. Yabancı, birçok açıdan bilinenden farklı olandır. Farklı değer yargılarını, farklı inanç ve uygulamaları gittiği yerlere beraberinde taşır. Bir toplumda artık sorgulanmayanı sorguya açtığından dolayı, kurulu düzenlere yönelik bir tehdittir. Yabancıyı tanımlarken başvurulan açıklamaların yerinde olması, ancak yabancıların bilindik kalıplara sıkıştırılması ile mümkündür. Yabancılık kriterlerine uygun olup olmadığına kanaat getirmek için öncelikle muhatabın bilinmesi tanınması şarttır. Yabancı, esasen hakkında bilgi sahibi olunan bir tehdit olarak, sınırlardan oluşan

dünyanın karşısında konumlanmıştır ve uğrunda mücadele edilen sınırları yıkmaya çalıştığı düşünüldür.

Yabancılar isteğimizden bağımsız olarak bulunduğumuz ortamda bulunan, ortak alanları paylaştığımız kişilerdir. Onları mevzu haline getirmenin sebebi de budur. Bu kadar yakın ve bir o kadar uzak olmaları ne bizim parçamız ne de onların bir parçası olmaları ne tamamıyla siyah ne de beyaz (netlik ifade etmek anlamında) olmaları yabancıların gri bir alanda anılmasına sebep olmaktadır. Yabancı net olarak düşman diyemeyeceğimiz ancak dost da sayamayacağımız, esasında ne düşman ne de dost saymak zorunda olduğumuzdur. Bu belirsizlik, arafta olma hali yabancıya yönelik net bir şeyler söylemeyi engellemektedir. Yabancı, sıkışmışlık içerisinde, hem hemlerin ortasında, gri alanda, biraz da inadına varlığını devam ettirmektedir.

Gri alan belirsizliğin yarattığı korku dolayısıyla, olumsuzlukla eş tutulmaktadır. Faydasız, üstelik de zararlı hem bizden hem de bizden olmayanların alanıdır. Böylece gri alandan arındırılmış net, homojenleştirilmiş alanlar oluşturmak arzusuyla biz ve öteki olanın safının net olması pek çok siyasi otorite tarafından istenen bir şeydir (Bauman, 2009, s.65-69). Arada kalmışlık ve belirsizlik hususları, öteki olanla karşılaşma alanları olmaları sebebiyle, sınır bölgeleri de gri alanlardır.

Yabancıların varlığı, yabancı dışındakilerin kendilerini daha iyi tanımalarına yardımcı olur. Tanındık olanlar, bu noktada şöhretlerini yabancıya borçludur. Yabancıların, yabancı olduğuna kanaat getirmek için onu tanıma aşamasında bireysel kimliklerin daha da bilincine varılır. Çoğunlukla, işe yaramaz, korkutucu olarak görülen yabancı (yanlışlıkla) doğru bir şey yaparak kendimizi tanımamıza da yardımcı olmuştur. Zira insanlar genellikle kendilerini tanıtırken, kim olduklarını söylemekten ziyade kim olmadıklarını, neye benzemedikleri söyleme ihtiyacı hissederler. Gri alanlardan olan sınır bölgelerinde de farklı unsurlar yüz yüze gelmiş, -hatta bu bölgeler güçlerini farklılıkların karşılaşmasından alır- yabancı ve düşman söylemleri sınırın uzuvlarından olmuştur.

Kendi toprakları dışında kalan herkesi “yabancı ve düşman” kabul eden modern sistemde, kendini sürekli olarak yenilemek esastır. Sınırların büyük hızla

silikleştiği bir dünyada, tehlikeli yabancı fantezisi belirginliğini korumaktadır. Bu fanteziye yeni sınır güvenlik mekanizmalarını meşrulaştırmak için de ihtiyaç duyulmaktadır. Yabancılar bilinçli bir şekilde, kaçakla, uyuşturucuyla, silahlarla ve terörizm ile birlikte anılarak, günahın temsili olarak gösterilmektedir. Böylelikle, tehlikeli yabancı bir figür olarak, birbirinden farklı unsurları tek bir bünyede taşıyan korku mekanizmasına, bir canavara dönüştürülmektedir (Brown, 2011, s.138).

Biz karşıtı olarak oluş(turul)muş ve bizim karşımızda konumlandırılmış olan yabancılar, her zaman için tehdit ve tehlikeyi simgeler. Modern ulus devlet, günahlarından kaçmak istediğinde ya da kendi yüzüne bakamaz olduğu zamanlarda bir günah keçisi yaratarak bütün yükü, suçu bu kurbanla yükler ve kurbanlar çoğunlukla yabancılar arasından seçilmektedir. Düzeni bozan, sınırı aşan, çatışmayı yaratanlar yabancılardır. Bu çatışma alanlarını fırsata çeviren modern dünya düzeni, yabancıları kendi idealleri doğrultusunda kullanmaya devam etmektedir.

Bauman, modern ulus devleti çatışmadan beslenen ve yabani ot üreten bir bahçe olarak betimler. Modern devlet ona göre, bahçeci devlettir ve bir bahçıvan gibi bu otların içindeki yabani, zararlı olan otları tanıyarak ayıklar. Ulus devlet diğer otların boy salmasını engelleyen sarmaşıkları kopararak bir seçim gerçekleştirir. Faydalı bitkileri beslemeye devam ederken, zararlı olanlar ise, kökünden sökölüp imha edilecektir (Bauman, 1991, s.12-15). Nüfusun homojen olmasının istenmesi, türdeşlik arzusu aynı zamanda yabancılar söz konusu olduğunda daha bir görünür olmaktadır. Çünkü yabancı da farklıdır ve tehlikeyle bağlantılı olarak hatırlanır. Yabancı var olan toplumsal değerleri, kabulleri sarsacak güçle donanmış her şeyi altüst edecek bir tehdit unsuru olarak görülmektedir. İstenmeyen otlardan kurtulmanın bir yolu kökünden sökmek iken diğer bir yol ise; çeşitli mekanizmalar kullanarak diğer otlar üzerinde bir hegemonya oluşturup, onları asimile etmektir. Yabancılar da böylece kendine de yabancılaşmış, öz kimliğinden habersiz, belki de bir ottan farksız hale getirilir.

Modern dünyanın korkulu rüyası ya da korkulu gerçeği olan yabancı içimizdedir. Bize bizim kadar yakın bir o kadar uzaktır. Bunun en net örneklerinden biri de Türkiye-Ermenistan sınırında yaşanmaktadır. Bu sınırda yaşayan insanlar için yabancı öteki olduğu kadar, berikidir de. Sınır komşusu olduğu kadar, kapı

komşusudur da. Düşman olduğu kadar, yüz yüze bakmak zorunda olduğudur. Bu zıtlıkların en net okunabildiği alanlar olarak sınırlar, insansız alanlar değil ama büyük oranda insafsız saha alanlarıdır. Bu sınır bölgesi de gidip gidip toslanan fiziki sınırın yanında zihinsel bir sınırla yüzleşmeyi mecbur kılmaktadır.

Sınırlara dair kavramsal bir çerçevenin çizilmeye çalışıldığı bu bölümlerden sonra, çalışmanın mihenk taşı kabul edilebilecek saha çalışmasından elde edilen veriler paylaşılmıştır. Türkiye -Ermenistan sınırı, Akyaka ilçesinin sınıra yakın mesafelerdeki köylerinde yapılan görüşmeler ile çeşitli yönlerden ele alınmıştır. Ne de olsa sınır, sosyolojinin de payıdır

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

3.1. Araştırma Yöntemi

Çalışmada araştırma konusuna uygunluğu açısından “Nitel Araştırma Yöntemi” kullanılmıştır. Nitel araştırmalar algılara ilişkin verilerin toplanmasına oldukça elverişlidir. Nitel araştırmada temel amaç; araştırılan konu ile ilgili okuyuculara betimsel ve gerçekçi bir görüntünün sunulmasıdır. Toplanan verilerin ayrıntılı ve derinlemesine olması araştırmanın zenginliği açısından oldukça önemlidir. Nitel araştırmaya konu olan bireylerin görüş ve deneyimleri mümkün olduğunca doğrudan sunulmalıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s.48-49). Bu çalışma için “derinlemesine görüşme tekniği” tercih edilmiştir. Görüşmelerde yarı yapılandırılmış soru formu kullanılmıştır.

Görüşmelere başlamadan evvel araştırmacı olarak güvenin sağlanması için önemli koşullardan olan kendini tanıtmaya dikkat edilmiştir. Kim olduğum, araştırma konum, araştırmayı yapmaktaki amacım mümkün olduğunca net bir şekilde ifade edilmiştir. Görüşme verilerinin güvende olacağı, özel ve mahrem bilgilerin kesinlikle paylaşılmayacağı hususu da görüşmecilere özellikle belirtilmiştir. Üzerinde konuşulacak alanın tedirginlik verici bir alan olduğunun bilinciyle güven kazanılmaya çalışılmıştır. W.Lawrence Neuman, “Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar”(2007), isimli kitabında, sağlıklı bir saha araştırmasında araştırmacının görüşmecileriyle iletişimin önemine sıkça vurgu yapmaktadır. Görüşmeye başlarken, görüşme sırasında ve görüşme sonrasında dikkat edilmesi gereken hususları belirtir. Kendini tanıtmaya, ilişki kurma, güven ve cazibe, direnenlere karşı anlayışlı davranma, ilgili davranma, tarafsızlık mümkün olmasa da zıt görüşlere karşılık tarafların profesyonelce idare edilmesi gibi aşamaların iyi bir araştırmanın ve başarılı bir araştırmacının özellikleri olduğunu ifade etmektedir (s.560-566). Araştırılan alanın hassasiyetine göre de araştırmacılara büyük görev düşmektedir. Sınırlar da hassas yaşam formları sunan alanlar olarak değerlendirilebilir.

3.2. Araştırma Amaç ve Alt Amaçları

Bu çalışmanın temel amacı; Türkiye-Ermenistan sınırındaki farklı etnik gruplardan olan Azeri, Terekeme/Karapapak, Türk ve Kürtlerin sınıra ve sınırın karşısına yönelik algı ve söylemleri üzerinden, ortak bir sınır kimliğinin oluşup oluşmadığını açığa çıkarmaktır. Bu bağlamda aşağıdaki alt amaçlara yanıt aranmıştır:

- a. Sınır, sınır insanları tarafından nasıl tanımlanmaktadır?
- b. Sınır bir imge olarak nelerle özdeşleştirilmektedir?
- c. Sınır insanı olmak nasıl tanımlanmaktadır?
- d. Sınır algı ve söylemlerinde sınırın karşısına yönelik algı etkili midir ve Ermeniler ne kadar tanınmaktadır?
- e. Etnik grupların sınır algısını pekiştiren etkenler nelerdir?
- f. Sınıra bakış açısının belirlenmesinde tarihi toplumsal hafızanın ve anlatıların rolü nedir?
- g. Azeri, Terekeme, Türk ve Kürt görüşmeciler kendi aralarında en çok hangi noktalarda ayrışmaktadır ve bu ayrışma sınır söz konusu olduğunda da devam etmekte midir?

- h. Sınırdaki farklı etnik gruplar, ortak bir sınır kimliği oluşturabilmişler midir?

3.3. Araştırmanın Önemi

Sınırlar çok yönlü olgulardır. Sınır bölgeleri toplumsal etkileşimin güçlü örneklerini sunan alanlardır. Sınır insanları bu olgunun aktörleri olarak anlam dünyasının inşasında önemli bir yer edinmişleridir. Sınırların akademik literatürdeki anlamından, yerinden ziyade sınırı deneyimlemiş insanlar açısından ne anlama geldiği, nasıl imgeleştirildiği ve toplumsal hayatın ne kadarına dahil edildiği sınırı sosyal bilimler için incelemeye değer kılan hususlardır. Teritoryal sınırları çeşitli yönleriyle ele alan çalışmaların sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Sosyal bilimlerin henüz çok yeni

ilgi odağına aldığı teritoryal sınırlar ve bu sınırların oluşturduğu yaşam formları incelemeye değer veriler sunmaktadır. Ulus devletlerin silikleşmeye başladığı günümüz dünyasında bir yandan da ulusun yeniden inşasına katılım çabalarının ivme kazandığı görülmektedir. Sınırlar bu alanın en önemli araçlarındandır.

Türkiye’de sınırlarla ilgili olarak sosyal bilimcilerin gerçekleştirdiği ciddi saha çalışmaları mevcuttur ancak Ermenistan ile olan sınırimızla ilgili yapılan sosyolojik çalışmalar nicelik olarak azdır. Bu çalışma, Türkiye-Ermenistan sınırının Türkiye tarafından, Akyaka ilçesinin köyleri özelinde ele alıp, etnik çeşitliliği odak kabul eden bir çalışması olması sebebiyle önemlidir. Akyaka’nın ilgili köylerinde ve etnik grupları ayrı ayrı ele alan başka bir çalışma mevcut değildir. Böylelikle bu çalışma sınır insanlarının sınıra yaklaşımlarını belirleyen algı ve söylemlerinde etnik çeşitliliği ele alan bir çalışmadır. Etnik çeşitliliğe rağmen ortak bir sınır kimliğinin oluşup oluşmadığı araştırılmıştır. Sınırı homojen kabul eden araştırmadan farklı olarak, sınır kültürünü, insanların yaşayışlarını da ele aldığı için çalışmanın aynı zamanda etnografik bir yönü de vardır.

3.4. Araştırma Grubu

Araştırma, Kars ilinin Akyaka ilçesine bağlı olan, sınıra yakın mesafelerdeki 4 adet sınır köyünü kapsamaktadır. Çalışılan sınır köyleri, Çetindurak (Terekeme/Karapapak), Aslanhane ve Büyükdurduran (Azeri) ve Kalkankale (Türk/Kürt) Köyleridir. Sınırdaki ve sınırdan uzak köyler arasında yalnızca Türklerin yaşadığı ya da yalnızca Kürtlerin yaşadıkları köy mevcut değildir. Bundan dolayı sınır deneyimi olan köy olarak Kalkankale köyü tercih edilmiştir.

Nitel araştırmacılar bir örneklemin temsil gücünden ziyade örneklemin toplumsal yaşamı nasıl aydınlattığı üzerine odaklanırlar (Neuman, 2007, s.320). Evreni temsil gücünden ziyade veri derlenebilecek örneklerle çalışmak önceliktir. Araştırmanın temel parametreleri hakkında fikir sahibi olan, deneyimleri olan kişileri örneklemine dahil etmek amaçlanır. Niteliksel araştırmalar, nicel araştırmalarda olduğu gibi birtakım istatistiksel çıkarımlar yapmayı amaçlamaz. Diğer bir ifadeyle, genellemelere varmaktan çok, küçük ölçekli bir çalışma ile derinlemesine ayrıntılı bir

kavrayış amaçlanmaktadır. Araştırmacı, temel kavram ve temalara en ayrıntılı yanıtları aldığına, yani çalışmanın doyum noktasına eriştiğine kanaat getirdiğinde çalışmayı nihayete erdirir (Kümbetoğlu, 2019, s.97-98).

Bu bilgilerden hareketle görüşmeciler; sınırda yaşayan, sınırı deneyimlemiş Azeri, Terekeme, Türk ve Kürt köylülerdir ve görüşmeciler bu gruplar içinden kartopu örneklem tekniği ile seçilmiştir. Görüşmecileri belirlemek amacıyla öncelikle köy muhtarlarıyla iletişime geçilmiş, muhtarların yönlendirmeleri dahilinde görüşmecilere ulaşılmış, oradan da zincirleme olarak diğer görüşmeciler belirlenmiştir. Dört köyden toplamda 18 kişi ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmecilerin 13'ü erkek, 5'i kadındır. Kadın görüşmecilerin sayısının az olmasının en önemli sebebi; kadınların sınıra yönelik mesafeli yaklaşımlarıdır. “Kadın kısmı sınırı merak etmez, sınırla işi olmaz” yönünde yaygın bir algı vardır. Bu algıdan, görüşmelerin paylaşıldığı bölümde daha ayrıntılı olarak bahsedilmiştir. Sınır kadınlar açısından yaklaşılması, üzerine konuşulmaktan kaçınılması gereken, dokunulmaz bir alan olarak görülmektedir.

Görüşmeler gerçekleştirilirken, ses kayıt alınmasına müsaade eden görüşmecilerin kayıtları aynı gün içerisinde yazıya aktarılmış, ek olarak görüntülü ve sesli görüşmeler esnasında kullandıkları mimikler, anlık tepkiler, aralara sıkıştırılan gülüşmeler, yarım anlaşılır şekilde söylenen iğnelemeler ve ses tonu değişiklikleri kayıt alınırken de not edilmiştir. Çalışmaya ayrı bir zenginlik katan, söylemleri samimiyetle açığa çıkaran bu nüanslar nitel araştırmalar için oldukça büyük önem taşımaktadır. Kayıt için rıza göstermeyen görüşmecilerin ifadeleri ise görüşme esnasında mümkün olduğunca hızlı biçimde not edilmiştir.

3.5. Veri Toplama Araçları

Yarı yapılandırılmış görüşme formu ve araştırmacının kendi gözlemleri veri toplama araçlarındandır. Görüşme esnasında özellikle vurgulanan hususlar ile ilgili yeni sorular oluşturulmuştur. Görüşmeler, Covid-19 pandemi sürecine denk geldiği için sağlık koşulları dolayısıyla bir kısmı sesli arama bir kısmı da görüntülü arama yapılarak gerçekleştirilmiştir.

Nitel Araştırmalarda, araştırmacılara büyük görev düşmektedir. Araştırmacının kendisi bizatihi veri toplama aracı olarak görülebilir. Bu alışma için de araştırmacının Kars'ın sınıra uzak bir köyünde doğmuş ve uzun bir süre Kars'ta yaşamış olması, kültüre, anlam dünyasına aşinalık noktasında önemli bir avantajdır. Sınırdan uzak bir köy olsa da öteki olarak görülen Ermeni'lere, tarihi anlatılara yönelik algı ve söylemler bizatihi deneyimlenmiştir. Zira etnik çeşitlilikten kaynaklı olan bazı söylevler, argo kullanımlar, benzetmeler ve ağız zenginlikleri yalnızca o yörenin kültürüne dahil olanların anlayabileceği türdendir. Ayrıca, araştırma için tercih edilmiş olan köylerden ne 2017 yılında başka bir sınır araştırması için ziyaret gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı sınırdaki ilgili köylerle ilgili pek çok bilgiye sahiptir.

3.6. Çalışmanın Zorlukları

Creswell (2013, s.47) e göre, Nitel araştırmacılar için araştırma süreci zamanla açığa çıkmaktadır. Bunun anlamı araştırma için başlangıç planının kesin bir biçimde belirlenemeyeceği ve araştırmacılar alana girip veri toplamaya başladıktan sonra sürecin her aşamasının yn değişebileceğidir. "*Sorular değişebilir, veri toplama biçimleri değişebilir, çalışılan bireyler ve gezilen alanlar değişebilir.*" Nitel çalışmaların net bir belirlenimden uzak bir Şekilde yola çıkması ve sürecin yolculuk esnasında belirlenmesi, değişimin çalışmaların büyük bir parçasını teşkil etmesi çalışmaları zahmetli kılmaktadır. Bu alışma açısından da nitel araştırma süreci Creswell'in bahsettiği gibi ilerlemiştir. Görüşmeciler, sorular, araştırma yapılacak köyler de dahil pek çok değişim çalışma başladıktan sonra mecburi olarak gerçekleştirilmiştir.

Bazı alışma alanları diğer bazı alanlara nazaran daha hassas ve dokunulmaz olarak algılanır. Bu algı çalışmayı yapacak araştırmacıları da engellemektedir. Araştırmacılar hassas alanlara yönelerek bu engeli aşmaya girişirler ancak bunun birtakım sorumlulukları her zaman mevcuttur. Sınırlar da ulus devletlerinin dokunulmaz bir parçası olarak tehlike ile anılan alanlar olmuştur. Çalışılan alan bu hassasiyetin net olarak görülebileceği bir alandır ve katılımcıları görüşmelere ikna etmek öncelikle bundan dolayı zor olmuştur.

Öte yandan Covid-19 Pandemi sürecine denk gelen bu araştırma, ziyaret edilemeyen köylerle görüşmeleri gerçekleştirmek, araştırmacı açısından oldukça zorlayıcı olmuştur. Görüşmecilere ilk erişim muhtarlar vasıtasıyla sağlanmıştır, ancak bazı muhtarlar görüşmeci önermek konusunda zorluk çıkarmıştır. Araştırılan alanın hassasiyeti ve böyle bir konunun uzaktan iletişim ile araştırılması göz önüne alınınca görüşmecileri ikna etmek ve görüşmeleri gerçekleştirmek beklenenden daha zor olmuştur.

Görüşmeyi kabul eden bazı kişiler, görüşme için randevulaştıktan sonra randevu saatinde telefonlarını kapatmış ve görüşmeyi gerçekleştirmemişlerdir. “Yarım saat sonra arayayım müsait değilim” diyen bazı görüşmeciler de henüz dönüş yapmamışlardır. Bu durumda görüşmecileri değiştirmek, yeni görüşmecileri bulmak gerekmiş ve görüşmeler için ayrılan süre uzamıştır. Görüşme yapmayı zorlaştıran bir diğer sebep de sınır köylerinde az çeken telefon şebekeleridir. Çalışmanın evreni olan köylerin dördünde de telefon şebekelerinin çekim sıkıntısı mevcuttur. Bu nedenle görüşmecilerin hiçbirisiyle ilk aramada görüşme sağlanamamıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. BULGULAR ve DEĞERLENDİRME

Aşıl diyer Kars ayaz
Hava bulut Kars ayaz
Kâtip kurbanın olam
Menim halim Kars'a yaz

Klasik kullanımda kabile, soy, halk, gibi anlamları taşıyan etnisite kavramı, başlangıçta siyasi bir anlam içermemektedir. Zamanla dönüşüme uğramış olan kavram, modern ulus kavramının kılık değiştirmiş hali olarak karşılık bulmaktadır. Ulus devletler, etnik varlıkları kendi özleri olarak görmekte ve bu özü çoğunlukla diğerlerine karşı bir araç olarak kullanmaktan çekinmemektedir. Öz kabul edilen etnik varlık, kendi otoktonluğunu, sayıca diğer topluluklardan fazla olduğunu ispata girişmektedir. Bu girişim aynı zamanda diğer etnik grupların yabancılığını da ispata yöneliktir. Coğrafya ile içindeki toplumsallığı bir bütün olarak örtüştürme isteği etnisite kavramını ideolojik olarak dönüştürmüştür (Aydın, 2012, s.181). Etnik çeşitlilik Türkiye’de bazı illerde daha net olarak görülmektedir. Bu etnik desenin net görüldüğü bir ilimiz de Kars’tır.

Kars ilinin çok kültürlü ve çok kimlikli bir nüfus yapısı vardır. Çeşitli etnik gruplar bir arada yaşamaktadır. Kentin nüfusu; Azeri, Kürt, Terekemeler, Yerli ve Türkmen etnik gruplarından oluşmaktadır. Bu etnik gruplar, kendilerine özgü olan tarihsel, dinsel ve sosyolojik özelliklerini ön plana çıkararak etnik kimliklerini tanımlamaktadırlar. Bu tanımlama ihtiyacı “ötekiler”le aralarındaki farkı belirtmek, ortaya koymak içindir. Kars’ta bu etnik kimlikler öteki ile kurulan ilişkiler özelinde ele alınmaktadır ve bu da Kars’ı sosyolojik olarak özel konuma taşımaktadır (Özyakışır, 2017, s.1131). Kendini tanımlamak isteyen sıkça başka bir kimliğe gönderme yapmakta ve ona ait olmadığını vurgulamak suretiyle kendisini tanımlamaktadır. Kim olduğunuz, kim olmadığınızı tanımlarken açığa çıkarılmaktadır.

Kars’ta sayıları az olmakla birlikte tanınmış bir etnik grup olarak Türkmenler de yaşamaktadır. Türkmenler, Alevi kimlikleriyle tanınmaktadırlar. Anadolu’da genellikle Türkmen dendiği zaman Alevi veya Sünni akla gelmez. *Bir istisna olarak,*

sadece Kars ve Ardahan'da Alevilere, "Türkmen" denilmektedir. Kars ve Ardahan Türkmenleri ifadesinin ilgili etnik kimliğin dışında, inanç olarak da adlandırılması bu bölgeye has bir durumdur (Demir ve Erdoğan, 2011, s.192). Yöre halkı Türkmenlere çoğunlukla "Türmanlar" olarak hitap etmektedir.

Kars'ta temel aidiyet kategorisi Türklüktür. Türkler, tamamen Snni Müslümandırlar ve yörede kendilerinden "Yerliler" olarak bahsedilmektedir. Batı Anadolu'da ve İç Anadolu'da "Manav", Artvin'de "Pallık", Elazığ'da "Gakkoş", Erzurum'da "Dadaş" gibi yöresel sıfatlarla anılan Türkler, Kars'ta ise "Yerli" olarak isimlendirilmişlerdir. Bu niteleme de tıpkı diğer etnik grupların yaptığı gibi Türklerin de Kars'ta yaşayan diğer etnik gruplara karşı kendi otoktonluklarını ifade etme ihtiyacının tezahürü olarak ortaya çıkmıştır (Aydın, 2012, s.192). Yerlilik bazı alanlarda söz sahibi olmak demektir, bu noktada avantajdır ve yabancı olunmadığını da belirtir. Ne olunduğundan ziyade ne olunmadığını anlatmak üzere, başka bir etnik gruba karşı kendilerini tanımlarken ortaya çıkan bu adlandırmalar, Kars merkezde çok yaygın kullanılmamaktadır. Çoğunlukla ilçeler ve köylerde kullanım alanı bulmaktadır. Kendini tanımlama kategorisi olarak ne/kim olduğundan ziyade ne/kim olmadığını söyleme ihtiyacı, farklı etnik gruplar içerisinde oldukça yaygın bir durumdur.

"Yerli olmak" ifadesi Kars ili için Türk olmakla, diğer gruplardan daha önce de o topraklarda var olmakla ilişkilendirilmektedir. Ben yerliyim demek, anlam dünyasında "ben hep buradaydım, sen sonradan geldin" olarak karşılık bulmaktadır. Yerlilik kategorisi dışında kalan herkes otomatik olarak yabancı sayılmaktadır. Kars ili bu farklılıkların sık sık karşılaştığı bir ildir. Karşıtlıklar kimi zaman çeşitli çekişme ve kavgalara sebebiyet verse de yine de Kars'ı Kars yapan şey, bu zenginliktir. Kars ili etnik olarak bir mozaik görünümündedir.

Türkiye Ermenistan sınırı da etnik çeşitliliğin bir sahnesi gibidir. Sınır bölgeleri, sanıldığı aksine homojen oluşumlar değildir; pek çok farklı görüşten insan barındırmaktadır. Yukarıda da bahsedildiği üzere, bu sınır hattı boyunca sıralanmış olan köylerde Yerliler, Kürtler, Azeriler, Terekemeler, Türkmenler (Alevi) bir arada yaşamaktadırlar. Sınırın çok katlılığı olarak ifade bulmuş olan ve bireylerin,

grupların birbirinden farklı söylemlerinin olması anlamında, bu sınır bölgesi de çok katlıdır. Ortak soru formu kullanılarak yapılan görüşmelerde, bahsi geçen gruplar birçok noktada gruplar arasında ve hatta grup içinde de farklı görüşler belirtmişlerdir.

Saha çalışması yapılan köyler; Aslanhane, Büyükdurduran, Çetindurak ve Kalkankale sınıra çok yakın mesafelerdeki köylerdir. Aslanhane ve Büyükdurduran köyleri Azeri, Çetindurak köyü Terekeme/Karapapak ve Kalkankale köyü ise Türkler ile Kürtlerin birlikte yaşadıkları köylerdir. Yalnız Azeri, yalnız Terekemelerin yaşadığı köyler mevcuttur ancak yalnız Türk ve yalnızca Kürtlerin yaşadığı bir köy mevcut değildir. Bu nedenle sınıra mesafe de göz önüne alınarak ilgili köyler tercih edilmiştir. Aynı sınırdaki yaşarken farklı sınır tanım ve tahayyüllerine sahip sınır insanlarının algı ve söylemleri kayda değerdir. Yapılan görüşmelerden elde edilen mülakat verileri, ilgili köylerin ve kimliklerin tanıtılmasının ardından paylaşılmıştır.

4.1. Aynı Sınırın Farklı Sesleri: Azeri, Terekeme, Kürt ve Türk Aynı Sınırdaki

Etnisite tanımlamalarında en belirgin olan aidiyet ve kolektivite faktörleri, etnik kimliğin şekillenmesinde de bir önceliktir. Etnisiteye ilişkin tanımlamalarda bireysel arka plandan daha ziyade toplumsal ve siyasal arka plana atıf yapılmaktadır. Etnik kimlik, aynı gruptan olan kişiler arasında dayanışmayı güçlendirmektedir ve bu işlevi onun sosyolojik gerçekliğidir. Etnik kimliğin grup içi dayanışmayı artırması olumlu bir durum olarak ele alınabileceği gibi, ayrımcılığı besleyebileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu yön, kan veya soy bağı gibi özellikler nedeniyle birçok noktada kaosa kapı aralayabilmektedir (Yanık, 2013, s.229-231). Etnik kimliklere aşırı vurgu yapılması ayrımcılığı ve muhatapları yok saymayı hatta yok etmeyi gündeme getirebileceğinden dolayı dikkat edilmesi gerekmektedir. Gruplar arası etkileşimin sınırı ve dozu oldukça hayati önem taşımaktadır.

Etnik gruplar arasındaki dayanışma belirginleştikçe, grup dışından olanlarla aradaki sınırlar da belirginleşmektedir. Bu belirgin sınırlar, grupları tanımlamakta ve dayanışmanın devamı dahilinde grupların ömrünü de etkilemektedir. Sınır boyunca bu etnik grupların birbirine yakın mesafelerde, biri diğerinin düğününün sesini

duyabilecek mesafede konumlanmaları da oldukça ilginçtir. Buradaki politika sınırın karşısının ortak düşman olduğuyla yakından bağlantılıdır. Sınır söz konusu olduğunda birlik sağlandığını görüşmeciler de ifade etmişlerdir. Ayrıca grup sınırlarının belirgin olması bir arada yaşamaya engel teşkil etmemektedir. Etnik gruplar söz konusu olduğunda etkileşim bir kilit nokta özelliği taşımaktadır.

Kars ili yukarıda bahsi geçen, etnik grupların grup içi istikrarlı bir dayanışma ve aidiyet örneği sergiledikleri bir ildir. Kimlik sınırları belirgindir. Kars ilinin ilgili köyleri özelinde incelenen etnik grupların sosyolojik gerçeklikleri ile ilgili olarak pek çok şey söylemek mümkündür. Etnik gruplar arasında gündelik hayatın akışı içinde birtakım yaygın sorunlar mevcuttur. Azeri ve Terekemelerin birbirleriyle yaşadıkları genel sıkıntı mezhepsel farklılığın yarattığı toplumsal ayrışmadan kaynaklıdır. Azerilerin Şii olmaları ve Terekemelerin tamamının Sünni olması birtakım ayrışmalar doğurmaktadır. Bu nedenle örneğin evlilikler grup içinden yapılmaktadır.

Türkler ile Kürtler Kars'ın hemen bütün köylerinde birlikte yaşamaktadırlar, komşuluk ilişkileri oldukça iyidir, ancak yine de Kürtler özellikle kız çocuklarını Türk ailelerle evlendirmek istememektedir, keza Türk aileler de Kürtlerle yapılan evliliklere olumlu yaklaşmamaktadırlar. Bu karşı duruş, evliliklerin olmadığı anlamına gelmemektedir gençlerin bu husustaki kararlı duruşlarıyla gruplar arası evlilikler gerçekleşmektedir. Gruplar arasındaki sınırlar oldukça belirgindir. Terekemelerin Kürtlere yaklaşımı da benzer bir boyuttadır ve birbirlerinden çok haz etmedikleri bilinmektedir. Farklı grupları bir arada tutan ortak payda sınır ve sınıra yönelik anlayışlarıdır.

Ortak uygulamalar, ortak kimliklere referansla açığa çıksa da aynı grup içerisinde farklı inanç ve bağlılıklara sahip bireylerin varlığı göz ardı edilemez. Ortak mekân, ortak kültür, ortak yaşanmışlıklar herkeste istenen tek bir etki bırakmayacaktır. Sosyoloji disiplini açısından hemen her mevzunun sosyolojik bir konuya dönüşmesi işte bu farklılıklardan, çok katlı görünümünden kaynaklıdır. Aynı bedene üst üste giydirilmiş kıyafetlerin görünen ve gizli parçalarını andıran bu manzara toplumun da çok katlı olmasındandır. Beden ve bedene etki edenler aynı olsa da farklı parametreler dahilinde, bütününde sırttan, kendini belli eden farklı görüntüler oluşturmaktadır. İşte

aynı sınır ili, ilçesi, köyü, aynı etnik grubun üyeleri arasındaki algı ve söylem farklılıkları doğaldır ve ancak farklılığın doğal bir sonuç olmasının kabulü ile anlaşılabilir.

4.2. Sınır Algısının Çok Katlılığı

Sınırlara uzak yerleşim yerlerinde yaşayan insanlar, sınırlarda yaşayan insanların çoğunlukla tek tip, benzer görüş ve düşüncelerinin olduğunu varsayar. Sınır bölgeleri sanıldığı gibi aksine, farklı kültürlerin bir arada yaşaması sebebiyle etnik bir desen görünümü sergileyen alanlardır. Ermenistan Türkiye sınırı da sadece Akyaka ilçesi ele alındığında bile Türk, Kürt, Terekeme, Azeri köylerinin yer aldığı bir sınır bölgesidir. Bazı köylerde bu etnik gruplar birlikte yaşamakta farklı algıları farklı görüşleri sergilemektedirler. Sınırın algılanma biçimleri çeşitli etnik gruplar söz konusu edildiğinde farklılık arz etmektedir.

Türkiye'nin ve dünya üzerinde sınırları olan tüm ülkelerin sınırları sınırın karşısında kalan halklar ile anlamlı hale gelir. Türkiye-Ermenistan sınırı sırf Akyaka ilçesinden araştırıldığında bile birtakım ses, farklı görüş, farklı ifadeler sahne olmaktadır. Bu sınır Kars'taki etnik zenginlikten nasibini almıştır. Aynı gruba dahil olduğu halde farklı düşünen kişiler mevcuttur. Sınır bölgeleri farklı kültür, farklı dil ve farklı etnik grupların birlikte yaşadığı çok katlı bir görünüm sergilemektedir. Bu sınıra çok yakın mesafelerde Yerli, Kürt, Azeri, Terekeme/Karapapaklar yaşamaktadırlar. Bazı köylerde yalnızca Terekemeler, yalnızca Azeriler yaşarken Türk ve Kürtler genellikle birlikte yaşamaktadırlar. Yalnız Kürt veya yalnız Türk(yerli) köyü mevcut değildir.

Çalışmanın daha net sonuçlar verebilmesi adına, Azeri ve Terekeme köylerinin yalnız Azeri ve yalnızca Terekemelerin yaşadığı köyler olarak seçilmelerine dikkat edilmiştir. Görüşmelerin paylaşılmasından önce söz konusu köyler hakkında kısa da olsa bilgi vermek faydalı olacaktır. Ayrıca Terekeme/Karapapaklar birçok kişinin tanıştığı bir grup değildir. Yanlış bir bilgi olarak, Terekemelerin Azeri olduklarını ifade edenler de vardır. Köylerin kısa tanımlarının ardından, bu karışıklığa mahal vermeyecek ölçüde Karapapakların kim olduklarıyla ilgili de bilgi paylaşılmıştır.

4.2.1. Sınırdaki İki Azeri köyü Aslanhane ve Büyükdurduran

Türkiye- Ermenistan arası sınırın Türkiye tarafında birden fazla Azeri köyü mevcuttur. Azerbaycan Dağlık Karabağ meselesinin güncel bir mesele oluşu, Hocalı Katliamının toplumsal hafızadaki diriliği sebebiyle Türkiye tarafındaki Azerilerin sınıra ve Ermenilere karşı söylemleri de bir hayli katı söylemlerdir. Toplumsal hafıza diri bir şekilde aktarılmakta ve nefret canlı tutulmaktadır. Aslanhane köyü sınıra sıfır noktada bir Azeri yerleşkesidir. On hanelik köyün nüfusu kırk beştir. Köyün eski adı “Asdeğani” olup Ermenice “Buralı” anlamına gelmektedir. Köy eski bir Ermeni yerleşimidir (Nişanyan, 2010).

Köy Kars il merkezine 72km, Akyaka İlçe merkezine 12 km uzaklıktadır. Köyün hemen yakınında Arpaçay Barajı vardır, Arpaçay barajı Ermenistan ile ortak kullanılan bir barajdır. Bu barajdan elektrik ve sulama dışında bir de balık tutmak için faydalanılmaktadır. Köyde sınırdaki diğer tüm köylerde olduğu gibi telefon şebekelerinden dolayı sıkıntı yaşanmaktadır. Aslanhane köyü sınır karakoluna yaklaşık 10 km mesafededir.

Büyükdurduran köyü ise, Ermenistan sınırına 1 km mesafededir. Köyün Akyaka ilçesine mesafesi 8 km, Kars iline mesafesi ise 78 km’dir. Köy seksen hanedir ve 2020 Köy Envanteri kayıtlarına göre nüfusu 354’tür. Köy bir Azeri göçmenleri köyüdür, yüz hanedir. Köyde tarım en yaygın geçim kaynağıdır. Büyükdurduran köyünde on beş yıl öncesine kadar sınırı korumak amaçlı Mehmetçik Karakolu adında bir karakol mevcut iken, karakol boşaltılmıştır ve karakolla köy arasında 14 km mesafe mevcuttur.

4.2.2. Kalkankale Köyü (Tiknis)

Kalkankale köyü Kars’ın Akyaka ilçesine bağlı bir sınır köyüdür. Doğu Kapı Sınır Kapısına çok yakın mesafededir. Köy nüfusu 256’dır. Köyün nüfusu çoğunluk Türkler (Yerliler) olmak üzere üç de Kürt aileden oluşmaktadır. Köyde ziyaretçileri kendisine çeken, yüksekçe bir mevkide yer alan Kız Galası isminde bir kale vardır. Kalkankaleye 3 km mesafede bir sınır karakolu mevcuttur.

4.2.3. Sınırdaki Bir Terekeme Köyü; Çetindurak

Çetindurak köyü Akyaka ilçesine bağlı Türkiye- Ermenistan sınırında yer alan bir köydür. Köy günümüzde bir Terekeme/Karapapak yerleşimidir. Köylülerin tamamı Terekemedir. Köy otuz hanedir ve nüfusu 128'dir. İlçeye uzaklığı 15 km'dir. Köyün Çetindurak'tan önceki adı Başşüregel'dir. Daha evvelinde bir Ermeni yerleşim yeri iken ise köyün adı Ermenice "Şirak Kenti" anlamında "Şiragavan" olarak kayıtlara geçmiştir (Nişanyan, 2010). Köyün çok yakınında bir sınır karakolu mevcuttur. Bir terekeme yerleşimi olan köyde Terekeme/Karapapaklar kendi kültürlerini rahatlıkla yaşatmaktadırlar. Karapapaklar yörede zengin bir kültürel birikimleri ile üretken bir topluluk olarak tanınmaktadırlar. Çok ve çeşitli yemek kültürleri, halk oyunları ve Âşıklık edebiyatındaki başarılarıyla tanınmış bir Türk topluluğudur. Akyaka ilçesine bağlı çok sayıda Terekeme köyü vardır ve Çetindurak Köyü de bu köylerden birisidir. Kars'ta sınıra yakın ve uzak mesafelerdeki pek çok köyde yaşamını sürdüren Terekeme/Karapapaklar kimlerdir? Bir sonraki başlık altında Terekeme/Karapapakları tanıtmak amaçlanmıştır.

4.3. Terekeme (Karapapak) Kimdir?

Oğuzdan gelir boyumuz
Karapapaktır soyumuz
Badedir kaynar suyumuz
Ay terekeme balası/ Aşık Dünder

"Terekemeler dünyanın en güzel insanları eye. Azıcık "kaburgası kalın" insanlarık yani sözü biraz geç anlarık ama anlarık. Biraz da inatık. Ekmeğine sadık, mert, komşuluğa dikkat eden birbirini koruyup kollayan kendilerini ezdirmeyen insanlarık." (Samet Doğan, 41, Terekeme).

Asya Hun Devletinin Doğu ve Batı olarak bölünmesinin ardından Oğuz boylarından bir bölümü kuzeyden Kafkasları aşarak "Borçalı" ve "Kazaklı" adıyla Kür ırmağı boylarına yerleşmişlerdir. Bu boylar Karapapak Türkleri veya Terekeme olarak bilinen Oğuz boyu Türklerinin atalarıdır. Oğuz Türklerinin erkekleri, başlarına astragan cinsi kuzu derisinden "siyah papak" giydiklerinden, kendilerini "Karapapaklar" olarak adlandırmışlardır. İslamiyet'in kabulü ile birlikte Araplarla tanışan Karapapak Türklerine Araplar, Oğuz boylarının Türkçe karşılığı çoğul olan

“Terakime” diye hitap etmişlerdir. Bu isimlendirme halk dilinde “Terekeme” olarak vücut bulmuştur (Dündar, 2019, s.19).

Bazı Terekemeler özellikle, Karapapak unvanını öne çıkarmaktadır. Bunun altında yatan sebep, Terekemelerden, Sünni ve Şii olanlar olduğu halde Karapapakların hepsinin Sünni olduğu şeklindeki bilgidir. Sünni Terekemeler genellikle Karapapaktır ve Kars'ta yaşayan Terekemelerin arasında Şii olan yoktur. Hepsi birer Türk boyu olsa da Terekemeler yaygın bilindiği haliyle Azeri değildir. Günümüz Terekemelerinin çok büyük bölümü Müslümandır, diğer dinlere mensup olanlar oldukça azınlıktadır. Bazı Azeriler özellikle Şii mezhebi ile ön plana çıkmaktadırlar. Azeri olduklarını söyleyenler genellikle Terekemelerle ilgilerinin ve akrabalıklarının olmadığını, Azeri vurgusu ile ifade etmektedirler, bunun sebebi mezhepsel farklılıktır. Sünni Terekeme/Karapapaklar da Azeri olmadığını vurgulamaktadırlar. Azerilere yöresel olarak “dil bilmez” anlamında “Tat” adı verilmiştir. Terekeme/Karapapak halkının Türkiye'ye gelişleri 1828 Türkmençay Antlaşması ile başlamış, 1915 “Kaç ha kaç”la yoğun şekilde devam etmiş ve kurtuluş savaşı ile nihayete ermiştir. Yoğun olarak o günkü Kars topraklarına yerleşmişlerdir, 93 Osmanlı- Rus Harbi sürecinde, Kars'ta yaşayan Terekeme/Karapapaklar da Anadolu'nun içlerine doğru göç etmek zorunda kalmışlardır. Günümüzde çoğunlukla Kars, Iğdır ve Ardahan'da yaşamaktadırlar (2019, s.34-43). Terekemeler Kars'ta kültür ve kimliklerine bağlılıkları ile tanınmaktadırlar. Kendi özel söyleyişleri, deyimleri, gelenekleri mevcuttur. Özellikle aşıklık geleneği ile bilinmektedirler.

Türkiye- Ermenistan sınırını Akyaka ilçesi özelinde ele alan bu çalışmanın amacına ulaşabilmesi için, Türkiye tarafındaki sınır köylerinde yaşayan köylülere, sınıra yönelik algılarını ve söylemleri açığa çıkaracak sorular sorulmuştur. Bahsi geçen sorular; Sınırı nasıl tanımladıkları, sınır insanı olmanın ne demek olduğu, sınırın nasıl imgeleştirildiği, Sınırdaki yaşamının nasıl bir duygu olduğu, kendilerine ne hissettirdiği, sınırın karşısında yaşayan Ermenileri nasıl tanımladıklarıyla ilgilidir. Ayrıca, görüşmecilerin sınır kapısının akıbeti hususundaki görüşleri alınmaya çalışılmıştır. Açığa çıkan söylemler uygun başlıklara ayrılarak paylaşılmıştır.

Elde edilen veriler, Azeri görüşmecilerden başlayacak şekilde aşağıda paylaşılmıştır.

4.4. Sınırın, Sınır İnsanlarına Göre Anlamı

Akademik literatürde sınıra dair yaygın tanımlamalara, görüşlere çalışmanın kavramsal çerçeve bölümünde yer verilmiştir. Devlet sınırlarının mevcut akademik literatürdeki yaygın tanımlarından ziyade sınırın, sınırda yaşayan insanlar tarafından nasıl algılandığı ve tanımlandığı meselenin sosyolojik boyutunu göstermektedir. Sınırların sınıra yakın yerlerde ya da sınırda yaşayan “sınır insanları” için ne anlam ifade ettiği oldukça önemli bir konudur. Sınırlarda yaşayan insanların toplumsal, siyasal, kültürel, etnik algıları son derece önemlidir ve bu algı ve söylemler aynı sınır bölgesinde bile çeşitlilik gösterebilmektedir. Tüm bu algı ve söylemler elbette ki sınırda yaşıyor olmaktan kaynaklıdır. Sınırda yaşayan insanları sınırla olan münasebeti, sınıra ve elbette sınırın karşısındakilere yönelik algı ve görüşleri pek çok söylem doğurmaktadır. Her sınır bölgesinin biricik olmasının sebebi de tam olarak farklı bireylerin yaşam formlarını sunmasından kaynaklıdır.

Sosyoloji disiplini için sınırı sosyolojik bir mesele haline getiren şey de tam olarak sınır insanların sınır tanımlamaları, sınırın günlük yaşamın neresinde ve ne kadar mevcut olduğudur. Sınırlar, bölüp ayırdığı ve öteki haline getirdiği topluluklar, gruplar üzerinden bakılınca anlamlı ve araştırılmaya değer pek çok öge sunmaktadır. Türkiye-Ermenistan sınırındaki görüşmecilerin sınırı kendi toplumsal bağlamlarından hareketle nasıl tanımladıklarıyla ilgili veriler paylaşılmıştır. İfadeleri paylaşılan ilk grup Azerilerdir.

Bana göre sınır bir devletin namusudur. Sınırı namus olarak algılamam men. Sınır namus, şeref, onur ve gururdur. Hem devletin hem de insanın şahsi namusudur. Bir insanda namus yoksa ondan hayır gelmez. Namus uğruna ölmeyene de yaşamak haramdır. Bak abla mesela bir mesele anlatılır, Kurban olduğum Hz. Ali savaş vaktinde üç askeriyle sohbet ediyormuş, bir askerine soruyor evine gidince ne gördün? O da diyor ki eşim beni bir adamla aldatmıştı, gördüm öyle de bıraktım geldim diyor. Kurban olduğum Hz. Ali bu adamı diğer askerlerin yanından ayırıyor. Kendi de o adamdan on beş metre geri çekiliyor. Soruyorlar niye o adamdan uzaklaştın diye, diyor ki ben o adama tek bir kılıç sallayacağım o kılıçtan bana tek

bir kan sıçrarsa o kan haramdır. *Sınırdan taviz vermek namustan taviz vermek demektir*² (Nedim Aydemir, 50,Azeri).

Sınırı devletin ve milletlerin tek tek namusları olarak tanımlayan görüşmecimize göre namus uğrunda ölmekle vatan uğrunda ölmek birdir. Çünkü modern ulus devlet anlatısında vatan namusla ve dolayısıyla da kadın bedeniyle eş tutulmaktadır. Hz. Ali'ye ait olduğu iddia edilen bir kıssadan referansla namussuz bir insanın yaşamasının haram olduğu ve sınırdan taviz vermenin namustan taviz vermekle aynı olduğu vurgulanmıştır.

Bir diğer Azeri görüşmecimizin sınır tanımı şöyledir;

Sınır bana göre düşmanlarımızdan bizi ayıran ve çok gerekli bir mekanizmadır. *Namustur be daha ötesi var mı ki?* Sınır Ermeni ile Azerileri ayıran bir lütuftur. Ermeni kim ki sonuçta, elbette onlarla aramızda sınır olacak. Kurban olduğum Türkiye'm nasıl da tüm heybetiyle karşılarında. Tersinden düşün abla, sınır olmasaydı bu gavurlar gücü yeten kimi yakalasa öldürürdü, fena insanlar. Herkes yerini de bilsin, haddini de bilsin. Bu topraklar onların zulmüne doydular da taşı. Sınırdaki işte bizi onlardan ayırıyor (Mert Seven, 43, Azeri)

Sınırdaki ilgili köylerde yapılan görüşmelerde genel itibariyle kadın görüşmecileri görüşmeye ikna etmek konusunda oldukça zorluk yaşanmıştır. Sınırla ilgili araştırma yaptığımızı duyan kadın görüşmeciler ilkökul mezunu oldukları için bir şey bilmediklerini, eşlerinin daha dolu şeyler söyleyebileceğini belirtip görüşmeyi reddetmişlerdir. Görüleceğine dair söz verip de daha sonrasında vazgeçtiğini haber eden kadınlar olmuştur. Bu durumda konuşulmak istenen konunun sınır ve sınırın karşısı ile ilgili olması elbette en büyük etkenlerdendir, ancak onun haricinde kadınların sınırla ilgili şeyleri merak etmemesi, araştırmaması gerektiği yönünde yaygın bir görüş ifade edilmiştir.

Bir görüşmecimizin açıkça ifade ettiği ve diğer köylerdeki kadınların ise hal diliyle söyledikleri bir gerçek olarak kadınlar, sınıra yakın yaşadıkları köyleri dışında sınırla ilgili pek çok şeyden uzak tutulmaktadır. Sınırın bu denli dokunulmaz olması

² Görüşmelerde özellikle dikkat çekmek istediğim cümleler italik yazılarak vurgulanmaktadır. Ayrıca görüşmecilerimizin isim ve soy isimleri güvenlikleri sebebiyle değiştirilmiştir.

elbette büründüğü anlamlarla ilişkili olarak kadınlara mesafeli alanlar olarak kendini göstermektedir. Görüşmeye oldukça zor ikna edilmiş olan Azeri kadın görüşmecimizin ilgili verisi aşağıdadır.

Kadın Kısmı Sınırı Merak Etmez!

Sınır, sınırdır işte balam nesini merak eyleyirsen. Kadın kısmının böyle merakı olmaz, yok sınırmış da Ermeniymiş de Ermeni'nin özü yansın oldu mu şimdi! (Ses tonu aşırı hiddetli, karşısında adeta bir Ermeni var gibi konuştu) Bak evim sınıra yakın ama ne merak edirem ne de gidirem çünkü kadın kısmı sınırı merak etmez. *Bizim köyde kadınlar sınıra yakın tarlalara bile gitmez.* Sanki sınırda merak edilecek ne var ki. Burada bugün sınır olmasa o zalimler gelir gözümüzü deşerler (Melek Tartar,75, Azeri).

Kadın görüşmecimizle ifadeleri dikkate değerdir. Görüşmeye ikna edilme aşamasında çok zorluk çıkarmış olsa da esasında sınır ve elbette hafızasında sınırla bütünleşmiş olarak var olan Ermeniler ile ilgili pek çok şey söylemek istediği açıktır. Kadın görüşmeci, sınırdan ve Ermenilerden bahsederken adeta ateş püskürmektedir. İlgili algı doğal olarak söylemlerine yansımaktadır. Sınırı, sınır olarak tanımlayarak aslında kendisini Ermeni'den ayırarak güvence altına alan bir mekanizma olduğunu da ifade etmektedir. “Kadın kısmı sınırı merak etmez, bizde kadınlar sınıra yakın tarlalara bile gitmez!” bilgisi de kadınların görüşmeye mesafeli duruşunun sebebini açıkça göstermektedir. Merakın bile cinsiyetinin gündeme geldiği bu görüşmede, Ermenilere olan güvensizlik ve beraberinde gelen korku kendisini görüşmeci söylemlerinde dışa vurmaktadır.

Görüşme yapılan kişiler arasında sınırın faydalı olduğunu değil de insanları kısıtlayıcı olduğunu yalnızca bir görüşmeci dile getirmiştir.

Sınır bence insanlar arasında soğukluk yaratan bir şeydir. İki ülke arasındaki bir bariyer. İnsanların birbirini tanımalarına engel oluyor. Yasaklarla birlikte yaşamaktır sınırda yaşamak, insana korkutucu geliyor. Sigara içmek yasaktır deyince nasıl ki insanlar sigarayı daha çok içiyorsa, sınırların yasaklı yerler olması da insanların daha çok merak etmesini sağlıyor bence. Sınır denilince de aklıma geçiş yasağı, insanların birbirini görememesi ve sınır

ihlali durumunda ceza almak geliyor. Ben iletişimin engellenmesinin insanları birbirine düşman ettiğini görüyorum bu sınırdaki (Ali Kalkan, 53, Azeri)

Soğukluk yaratan bir bariyer olarak tanımlanan sınır, görüşmecimize göre yasaklarıyla insanların merakını daha da cezbetmektedir. Bunun yanında sınır, yaratılan düşmanlığın da sebebidir. Bu sınır bölgesinde, sınır düşmanlığı, düşmanlık da sınırı beslemektedir. Görüşmenin devamı şöyledir;

Rusça biliyorum 2005 yılında Rusya’da çalıştım ve orada inşaatta çalışan bir sürü Ermeni tanıdım, valla abla inancın olsun ki bizim aha bu sınır köylerindeki adamlardan daha iyi insanlardı tanıdıklarım. “Kars Cafe” açmışlar işletiyorlardı dedim kafenin adı niye Kars? - Bu size ne hissettirdi?- Dediler ki orası bizim ata toprağımızdır. Bu beni rahatsız etmedi valla yalan değil ki. Bizim köylüler de yazın Ermeni tarlalarından gidip ot çalmanın derdindeler. O kadar gelişmiş bir ülkeyse 17kg bir balya saman için ne diye adamların otunu çalıyorlar. Hırsızlık ettiği şeye bak bir liradan on yedi liralık balya çalıyor, bari hırsızlık ettiğine degecek bir şey çalaydı (Söylediği şeye epey güldü) Yaaa inanın sınırı koruyan tel örgüler var ya o telleri bizim köyün çobanları gidip çalıp getirmişler. Dikenli tele tamahlanıyoruz, işin açığı geçmişte ne olmuşsa olmuş ama biz şimdi hırsızlık! (Ali Kalkan, 53, Azeri).

Görüşmenin devamı sınırın Türkiye tarafındaki köylülere ve kendi kendisine yönelik eleştirileri konu almaktadır. Sınırı koruyan dikenli tele göz dikmek ve zengin bir ülke olmakla övünmek kendisinin eleştirdiği diğer noktalardır. Bu görüşme açısından dikkat çeken en önemli hususlardan biri diyaloga açık olmasının ve sınırın karşı tarafından birileriyle iletişim kurmuş olmasının sınıra bakışını yumuşatmış olmasıdır. Zira sınıra yönelik sert ve aşılmaz söylemler geliştirenlerin büyük bölümü, sınırın karşısından kimseyi bizatihi tanımamış, iletişim kurmamışlardır, bundan sonrası için de iletişim kurmaya önyargılı yaklaşmaktadırlar.

Azeri görüşmecilerimiz, sınırı sınırın karşısına göre tanımlamışlardır. “Hudut Namustur, ötekiyle ayrıldığımız yerdir, düşmandan uzak kaldığımız gerekli bir mekanizmadır” tarzındaki sınır yorumları sınırın Azeri görüşmecilerimizden hareketle sınır, düşmanlık üretici, ötekilik yaratıcı ve öteleyici bir mekân olarak yorumlanabilir. İlgili başlık altında görüşleri paylaşılacak olan ikinci grup Terekeme/Karapapaklardır.

Sınır, memleketin bir uçtan bir ucudur yani bütün memlekettir. Biz de sınırda yaşayanlar olarak bir karış toprağımızın ucundan tutmuşuz. Aslında devletimizin bize maaş da vermesi lazımdır (güldü ve ciddiym ha! diye ekledi) (Samet Doğan, 41, Terekeme).

Memleketin uçları olarak görülen sınır tanımı, bütün memleketi içine dahil edecek şekilde genişletilmiştir. Sınırı namus olarak değerlendiren görüşler sınırdaki farklı etnik gruplarda ortaktır. Sınırı namus olarak tanımlayan ve Ermeniler ile aradaki sınırın lüzumunu dile getiren bir görüşme ifadesi şöyledir;

Sınır tek kelimeyle namustur! Sınıra saldırı namusa saldırıdır ve bu saldırıya anında karşılık vermek gerekir. Sınırına göz dikene müsamaha edenler başlarına gelecek olanları hak etmişlerdir. Mesela Suriyelilerin yaşadıkları bize örnek olsun, vatanlarını korumadılar ve vatansız kaldılar. Sınır çok gerekli bir şeydir. Ermenistan ile aramızda sınırın olması gerekli zaten, karşımızda Türk bir devlet, mesela Azerbaycan olsaydı sınır olmasın derdim ama *Ermenistan'la tabii ki sert bir sınır olacak* (Yunus Can,24, Terekeme).

Görüşmecimiz, tek kelimeyle namus olarak vurguladığı sınırların en ufak bir kaçak bakışı bile kaldıramayacağını, aksi taktirde vatansızlığın hak edileceğini belirtmiştir. Suriyelilerin mevcut pozisyonlarını tezini güçlendirmek için kullanmıştır. Görüşmede dikkat çeken bir diğer nokta da sınır tanımlamasının sınırın karşısında yer alan topluluk üzerinden yapılmasıdır. Karşıda Türk soyundan milleti olan başka bir devletin olması durumunda arada bir sınıra gerek görülmezken; Ermeniler ile aradaki sınırın katı bir halde olması zorunluluk olarak algılanmaktadır.

Bir ulus için bir anavatanın kazanılması ön koşuldur. Anavatan ihtiyacı milliyetçiliğin temel prensibidir. Toprağa sahip olmak ve bir defa elde ettikten sonra onu en iyi şekilde muhafaza etmek Milliyetçiliktir. Ulus inşa etmek de ancak sahiplik ile mümkün olabilir. Etnik üyelerin, siyasal birlik ve toplumsal bağlılık hissetmeleri ancak bir anavatan dahilinde mümkündür (Smith, 2002, ss.211-213).

Bir diğer görüşmecinin sınıra yönelik tanımlamasını içeren paylaşım şöyledir;

Bence sınır burada gereksiz bir şeydir. Ermeni ile arada sınır olmasa ne olur ki! (küçümseyici bir şekilde söyledi) cesaretsiz insanlardır. Bilmeyene Ermeni dediğinde der ki ulaaaa kim bilir nasıl bir millettir ama yıllardır sınırdayım bir ziyanlarımı da görmedim. Arada

sınır olmasa da geçeceklerini falan sanmıyorum. Komşu köy gibi bence Ermenistan da herkes kendi işindedir. Bu sınır hattı üzerinde bir sürü Azeri köyü var mesela bu köylüler Şii'dir, çok uyanıklar. İran'da yedi sene okumayan hocanın peşinde namaz kılmazlar, namazları da bir değişiktir. Diyeceğim o ki Şiiler Ermeni'ye zarar verir, Ermeni Şiilere zarar veremez (Faruk Karlı, 58, Terekeme).

Görüşmecimiz sınırı Türkiye- Ermenistan arasındaki sınırın varlığını gereksiz gördüğünü ifade etmiştir. Sınırın karşısında yer alan insanların cesaretsiz olduğunu ifade etmesi sınırı küçümsediğini, ciddiye almadığını göstermektedir. Ermenilerin birçok kişi tarafından fazla ciddiye alınıp, onlarla ilgili şeylerin boş yere korku yarattığını ifade etmektedir. Sınırdaki yaşadığı süre zarfında Ermeniler ile ilgili herhangi bir sıkıntı yaşamadığını aksine, Azerilerin Şii olmaları sebebiyle –ki uyanık olmalarının sebebi Şii olmaları gibi ifade edilmiştir- Ermenilerden daha tehlikeli oldukları görüşü ifade edilmiştir.

Terekemeler ile Azerilerin aynı kökenden oldukları, hatta Terekemelerin Azerilerden farklı olmadıkları yönünde pek çok bilgiye rastlanılmaktadır ancak esasen farklı iki grup olan terekemeler ile Azeriler mezhepsel olarak farklıdır. Terekemeler Sünni Müslüman iken Sınırdaki Azeriler Caferi mezhebinden olup Şii'dirler. Terekeme görüşmecilerin hemen hepsi Azerilerle ilgili olarak farklı mezhepleri var, Uyanıklar, İran'a bayılıyorlar hâlbuki İran tam bir Türk düşmanıdır! Gibi söylemler kullanmışlardır. Sınırdaki terekemeler ile Azeriler bu noktada birbirleriyle birtakım ayrışmalar yaşamaktadırlar.

Yine kayda değer bir husus olarak görüşmecilerimiz, söz konusu grubun dışındakiler, yani Ermeniler olduğunda birleşebildiklerini, bütün kavgalarını kenara bırakıp birlik olabildiklerini ifade etmişlerdir. Diğer bir görüşmecimiz ise sınırın kısıtlayıcı yani engelleyici yönüne vurgu yapmış ve tamamen insanlık dışı bir uygulama olduğunu ifade etmiştir. İnsanlık dışı olarak tanımlanan sınır, sınırın karşısındaki devlet göz önüne alındığıdaysa gerekli bir mekanizmaya dönüşmektedir. İlgili görüşme verileri şöyledir;

Sınır kısıtlamadır ama kısıtlama da gereklidir. Sınır denilince aklıma bayrak, asker ve biz yani vatandaşlar geliyor. Mesela buradan o tarafa biri yanlışlıkla geçti mi onların sınırdaki

askerler gelip geçen kişinin gözlerini bağıyorlar, başına torba geçiriyorlar ki gittikleri yerin yolunu falan görmesin istiyorlar. Düşününce hiç insanın başına torba geçirilir mi bu bile insanlık dışı bir uygulamadır. *Sınır tamamıyla insanlık dışı bir şey ama sınırın karşısındaki insanlara bakınca da gerekli diyorsun.* (Necdet Ulu, 53, Terekeme).

Sınır denilince akla gelen bayrak ve asker sınırlara yakın yerlerde yaşayan insanların en çok muhatap oldukları, gördükleri ikonlardandır. Bu nedenle sınır denildiğinde insanların akıllarına gelen ilk birkaç imge arasında bayrak, karakol, askerlerin bulunması en çok maruz kalınan şeyin dile getirilmesi noktasında oldukça doğaldır. Terekeme kadın görüşmeci ise sınırı şu ifadelerle tanımlamaktadır;

Tavukları Durdururuz da İnsanı Durdurmak Zor!..

Sınır denilince aklıma asker, bayrak ve tüfek geliyor! Bayrak bağımsızlığı, gücü gösterir. Asker de vatanın sahipsiz olmadığını gösterir, tüfek ise art niyetli insanlara gözdağı vermektir. Sınırların gerekli olduğunu düşünüyorum en basitinden evimizin önünü bile çeper yapıyoruz, taşlarla ayırıyoruz ki komşunun tavuğu, ineği gelip girmesin ya da bizim hayvanımız onların bostanına bahçesine girip de zarar vermesin. ***Tavukları öyle durdururuz da insanları durdurmak daha zor.*** Herkes birbirine zarar vermek istiyor. Öyle bir dünya ki kapı komşuma bile güvenemiyorum. Güven olmayınca da korku olur. Güvenin oluşmasının şartı insanların iletişimde olması birbirleriyle konuşmalarıdır. Benim Ermeni tarafından bir tane bile görüştüğüm insan olsaydı onunla diyalog kursaydım eminim görüşlerimi sana daha sağlam anlatırdım ama *diyorum ki otuz yıldır bir Ermeni bile görmedim, ne demeye hakkım var ki!* (Hülya Karlı, 50, Terekeme).

Kadın görüşmecimize ait olan bu görüşme birçok noktada oldukça dikkate değerdir. Sınır görüşmecimiz için insanların birbirlerine zarar verememesi için bir zorunluluk olarak tanımlanmıştır. İnsanların birbirlerine saldırgan tutumu, birbirlerinin hakkına tecavüze müsait bir hale dönüşmüş olmaları ya da en başından beri öyle olmaları sınırları zorunlu kılmaktadır. Sınır denildiğinde aklına ilk gelen şeyleri asker, bayrak ve tüfek olarak belirten kadın görüşmecimiz, vatanın sahipsiz olmadığını art niyetli insanlara karşı gözdağı verecek güç olarak ifade edilen tüfek ile birlikte gösterilme çabasına değinmiştir.

Diyalog eksikliğinin sebep olduğunu düşündüğü güvensizlik ve güvensizlikten kaynaklanan korkunun, iletişim sağlanması durumunda yerini güvene bırakabileceğini yönündeki yorumu oldukça önemlidir. İki ülke insanları arasındaki iletişimsizlik korkunun sebebi olarak tespit edilmiştir. Görüşmecimiz, otuz yıldır

sınırdaki bir köyde yaşadığı halde bir tek Ermeni bile görmemiş olmasından dolayı konuşmaya bile hakkı olmadığını ifade ederken sitemkâr bir ses tonuyla konuşmuştur. Görüşmenin başında da hiç Ermeni tanıdığının olmadığını belirterek bana yardımcı olamayacağını düşündüğünü belirtmiş olmasına rağmen görüşmedeki tutumu erkek görüşmecilerinkinden farklı olarak daha yapıcıdır, diyaloga kapı aralayan türdendir.

Terekeme görüşmecilerimizden erkek olanlar sınırı namus olarak, taviz verilmeyecek bir kıymet olarak tanımlamışlardır. Kadın görüşmecimiz ise, sınırın gerekliliğini insanların birbirlerinin hakkına tecavüzü engellemek noktasında gerekli görmektedir. Sınırla ve sınırın karşısıyla hiçbir münasebeti olmadığından dolayı da sınır üzerine konuşmaya hakkının olmadığı düşündürmektedir. Görüşmeciler açısından sınır çeşitli yönleriyle asker, karakol, bayrak, sınır insanlarını çağrıştırmaktadır. Sınır, diğer pek çok sınır bölgesinde olduğu gibi sınırın karşısında konumlanmış “ötekine” göre tanımlanmaktadır. İlgili başlık altında aynı soruların sorulduğu ve alınan yanıtların paylaşıldığı bir diğer grup ise Kalkankale köyünde ikamet eden Kürt görüşmecilerimizdir.

Yukarıda araştırmaya konu olan köyler tanıtılırken de belirtildiği gibi sınıra yakın yerlerde yalnızca Kürtlerin yaşadıkları bir köy mevcut değildir. Kürtler ile Yerliler (Türkler) genellikle köylerde birlikte yaşamaktadırlar. Bu nedenle de Kalkankale köyünün hem sınıra hem karakola konumu ayrıca Kürtler ile Türklerin bir arada yaşamaları bu araştırma için tercih edilmesinde önemli bir sebep olmuştur. Kürt görüşmecilerimizin ilgili sınır tanımlarını yaptıkları görüşme verileri aşağıdadır.

Sınır zorlukları olsa da normalde iyi bir şeydir. Herkesin kendi toprağı belli oluyor sınır çekilince. Karşında kimin olduğuna da bağlı tabi. Köyümüz sınırdaki, doğup büyüdüğüm yer diye seviyorum ama bence burası bir mahrumiyet bölgesidir. Birçok şeyden mahrumuz. Kars nasıl Doğunun sonuydu Kalkankale de Kars'ın en son ucu gibi, araçlarla merkezden ulaşım özellikle kışın çok sıkıntılıdır. Doğu kapıya kadar asfalt yol yapıldı da yollar düzeldi. Sınır kapısının vesilesine bizim köyün de yolları yapılmış oluyor. (Metin Gök,57, Kürt)

Sınır Kürt görüşmecimiz açısından, zorluklarıyla birlikte yaşanan, toprakları ayırıp belirginleştiren yönü dolayısıyla da iyi bir şey olarak değerlendirmektedir. Herkesin kendi toprağını tanınmasının gerektiği vurgusu sınır köylerindeki

görüşmecilerin hemen hepsi için ortak kanaattir. Sınıra yönelik görüşlerini ifade eden diğer bir Kürt görüşmecimizin verileri şöyledir;

Sınır demek insanın namusudur. Tüm ülkenin namusudur sınır! Sınır denilince aklıma ilk gelen şeyler; namus, bayrak ve bağımsızlıktır. Sınırın sahibi vardır, sınır sahipsiz olmaz, köylüler de sınırı askerlerle birlikte koruyor. Bu sınır da bazı yerlerde geniş geniş akan ama bizim köyde incelen sudur. Sudan bir şekilde geçilse bile tel örgüler var, askeri devriyeler var *yani sınır geçilemez bir şeydir, Geçilmesinde!* (Ali Sezer, 74, Kürt)

Kürt görüşmeci de sınırı namus olarak tanımlamıştır. Sınırdaki yaşarken aynı zamanda askerlerle beraber sınır köylülerinin ve tabii ki kendisinin de vatanın namusunu koruduğunu ifade ederek sınır köylülerini de özel bir konumda ifade etmektedir. Yer yer geniş akan Kalkankalede incelen su, Kars çayıdır. Kars Çayı, söylendiği gibi bu köyde üzerinden atlayıp karşıya geçmeye müsaittir ama elbette geçtikten sonrasını da göze alabilmek gerekir. Sınır geçilmemesi gerektiği gibi geçilmeyen bir değer olarak görülmektedir. Sınırı namus olarak tanımlayan bir diğer görüşmeci de şu ifadeleri kullanmıştır;

Sınır benim gözümde namustur, bayraktır, devlettir. Yaşadığım yere aidiyet duyuyorum. Herkes doğduğu yere aittir. Ben de kendimi bu sınırı aittir hissediyorum. (Kadir Küçük, 47, Kürt).

Sınırla bütünleşmiş bir tanımlama yapan görüşmeci bu tanımla sınır insanlarını ve kendisini sınır bütününün parçaları olarak görmektedir. Böylece, sınırı aittir olmak yoluyla, adeta sınır olunmaktadır.

Kadın görüşmecinin sınırı yönelik tanımlaması şöyledir;

Bence sınır güvenlidir, güçtür, gururdur. Hem devlet için hem de millet için gururdur. Sınırın karşısına bakınca, o insanların bir zamanlar bu topraklarda neler yaptıklarını okuyup dinleyince, daha da gerekli bir şey gibi geliyor sınır. Sınır denildiğinde aklıma gelen ilk şeyler vatan, bayrak ve askerdir. (Filhan Küçük, 23, Kürt).

Erkek görüşmecilerden çok da farklı bir görüş belirtmemiş olan kadın görüşmeciye göre de sınır bir gurur kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Sınırı Kürt görüşmeci için de diğer etnik gruplarla ortak olduğu üzere sınırın karşısındaki insanlara göre tanımlanmaktadır. Komşu ülkenin dini, dili, kültürü ve doğal olarak da

savunuları farklı olunca bu tanımlar daha net bir şekilde ötekilik söylemlerini açığa çıkarmaktadır.

Böylelikle Kalkankale köyünde yaşayan Kürt görüşmecilerimiz sınırı toprakları ayırarak belirgin hale getiren gerekli bir mekanizma, namus, gurur ve güvenlik olarak tanımlamıştır. Güvenlik açısından gerekli olduğu düşünülen sınır, sınırın karşısında yer alan Ermenilere yönelik algıya göre anlam kazanmaktadır. Sınırın olmadığı ya da sınırın iyi korunmadığı yerler güvenliksiz, korku verici mekanlar olarak görülmektedir.

Türk görüşmecilerin sınıra yaklaşımlarının paylaşıldığı ilgili görüşme verileri aşağıdadır. Kalkankale köyünde Türkler(yerli) sayıca çoğunluktadır. Türklerden Kars iline özel olarak yerli olarak bahsedilmektedir. Köylülere, “Türk müsünüz?” Sorusu yöneltildiğinde Türk görüşmecilerin tamamı “*evet yerliyim*” cevabını vermiştir. Bu husustaki hassasiyetleri gözden kaçmamıştır ve bu nokta dikkate değerdir. Kendisini “Yerlilik” üzerinden tanımlayan grup için kimliğin yerlilik ve yabancılık ekseninde kurulu olduğu aşikardır. Kendisini yerli olarak tanıtan insanlar için grup dışından olan herkes doğal olarak yabancı ya da sonradan gelen konumuna sürüklenmektedir. Türk görüşmecilerin, sınırı nasıl algılayıp tanımladıklarıyla ilgili veriler aşağıda paylaşılmıştır.

Sınır demek, insanların birbirinin hakkına riayet etmesi demektir. Sınır olmazsa zorbalık olur, kimin gücü daha fazlaysa karşısındakini ezer. Biz komşularla bile tarlalarımızın arasına sınır çekiyoruz ki tarla sürümü yaparken insan komşusunun toprağından alıp kendi toprağına katmayı düşünecek olursa o engellensin. *Bak valla bazen kafamdan geçiriyorum, şu Ermenistan tarafına geçip de oradan kürek kürek toprağı kendi tarafıma atayım. Bunu onlar da düşünüyorlardır.* Herkes kendi toprağında, kendi sınırında kalsın ki zorbalık olmasın. Sınır, adaletin simgesidir. Kimse haksızlık yapmasın diye vardır. (Ahmet Polat, 61, Türk)

Görüşmecimize sınırı nasıl tanımladığı sorulmadan önce, yerliliği gündeme getirecek mi diye test etmek amacıyla, Türk müsünüz? diye sorulmuştur. “Evet Yerliyim” cevabının alınmasıyla da ikinci bir soru olarak yerlilik vurgusunun sebebi sorulmuştur. Alınan yanıt şöyledir; “*Yani biz hep buralardaydık kökümüz burada ve hep vardık, diğerleri sonradan geldiler demek anlamına geliyor yerli olmak.*” Şeklinde olmuştur.

Sınırı görüşmecimiz, insanların birbirlerine zarar vermemesi için bir gereklilik olarak görmektedir. Sınır, görüşmecimize göre insanların birbirlerinin hakkına riayet etmesi ve birbirlerinin tarlasından toprak çalmalarını engellemenin aracıdır. Ermeni toprağından kürekle kendi toprağına ekleme yapmayı düşündüğünü itiraf eden görüşmecimiz için uyarıldığında, sınır sınırın her iki tarafı açısından bir güvence, bir güvenlik unsurudur. Bir diğer görüşmeci kadındır ve sınıra yönelik tanımını şöyledir;

Sınır İhtiyaçtır!

Bence *Sınır ihtiyaçtır*. Sınırın karşısındaki devlete baktığında bu insanlar vaktinde ne yapmışlarsa, sınıra bakınca da onları görüyoruz. İlkokul mezunuyum öyle çok kitap okumuşluğum da yok, ama televizyondaki Ermeni zulmünü gösteren belgesellerden, büyüklerimizin bize anlattıklarından biliyoruz. Sınır denilince aklıma gelen ilk şeyler; güvenlik, bayrak ve gözet kuleleridir. (Bir süre sessiz kaldıktan sonra devam etti) Sınır gerekiyor tabii ki (aksi söz konusu bile olamaz ya da bu nasıl soru der gibi kesin bir dille söyledi) Böyle bir zamanda kimseye güven olmuyor ki Ermeni'ye olsun. Ermenistan tarafından başkaları geçebilir bu tarafa, Ermeni sanırsın ama belki terörist geçiyordur, tehlikeli insanlar geçebilir. Her şey olabilir. Genel olarak kimseye çok güvenmiyorum, onlara da güvenmiyorum, yabancıya güvenemem! (Kübra Polat,28, Türk)

Görüşmecinin, sınırın karşısıyla ilgili olarak televizyonda seyrettiği belgeseller ve büyüklerinden kendisine aktarılan bilgi ve anlatılar sınırı oldukça gerekli bir mekanizma olarak görmesinde etkili olmuştur. Sınır bir ihtiyaç olarak yorumlanmaktadır. Sınırın, karşısında yaşayan insanlara göre tanımlandığı ve şekil almış olduğu bir kez daha bu görüşmede de görülmektedir. Yabancıya güvenemeyeceğini sıkça vurgulayan görüşmeciye, “Beni de tanımıyorsunuz, ben de yabancıyım size göre ama benimle konuşup sorularıma cevap veriyorsunuz bu durum da sizi korkutuyor mu?” diye bir soru yöneltmiştir ve “*Sen yabancı değilsin, Elhamdülillah bizdensin!*” yanıtı alınmıştır.

Kültürler farklılıklardan, ayrımlardan beslenmektedir. Bu nedenle de kendi varlığını devam ettirmek adına birtakım farklılıklar kurup sürdürmektedir. Bu ayrımlardan bazıları bizim ve onların, burası ile orasının, içerisi ile dışarısının, yerli ile yabancıların ayrımlarıdır. Kültürler bu ayrımları yaparak, düzenlerinin istikrarını sağlamak ister ve bunun için de rekabetten korumak istedikleri alanın sınırlarını çizer ve belirginleştirirler. Öteki kültüre hoşgörü ve müsamaha göstermenin şartı, bizden uzakta durmaları, uzaklıklarının da kontrol altında olmasıdır. Bu kontrol çoğunlukla

ritüel halini almıştır (Bauman, 2009, s.177). Ötekinin kontrolünün ritüel halini aldığı sınırlar da tam olarak yabancıyla olan ayırım ve mesafeden beslenmektedir. Sosyal bilimlerdeki alan çalışmalarında araştırmacının istediği şeyi bilmesi çok önemlidir. Neyi araştıracağını netleştirmeyen araştırmacılar açısından saha içinden çıkılmaz bir hal alabilmektedir.³ Görüşmecilerin görüşmek istememelerini etkileyen sebeplerin başında güvensizlik ve korku yer almaktadır.

Kadın görüşmecinin sınırı tanımlarken güven duygusuna çok sık vurgu yaptığı, yabancı olarak gördüğü kişilere karşı da korkusunun olduğu görülmüştür. Genel itibariyle kimseye güvenemediğini belirten görüşmecimiz, söz konusu yabancılara hiç güvenemeyeceğini belirtmiştir. Araştırmacı olarak benimle de daha evvelden bir tanışmışlığı olmamasına rağmen sorularına oldukça içten ve samimi yanıtlar vermiş ve beni yabancı olarak görmediğini, “*Elhamdülillah bizdensin!*” ifadeleriyle belirtmiştir. Bu kategoriye göre yabancı olanın Müslüman olmayan olarak karşılık bulduğu anlaşılmaktadır. Araştırmacı kimliğimde yer alan Karanlı ve yerli olduğum bilgisi de bu görüşmede yabancı sayılmamak ve görüşmecinin ikna olması noktasında avantaj sağlamıştır.

Diğer bir görüşmecimiz açısından sınır çeşitli yönleriyle aşağıdaki şekliyle tanımlanmıştır;

Sınır şeref, haysiyet ve namustur. Sınır denince aklıma ilk gelen şeyler vatan, millet ve bayraktır. En önemlisi bayraktır çünkü şehitlerimizin kanıdır ve Ermenistan’a karşı sallanarak onlara korku salar, adeta meydan okur. Sınırdan asla taviz verilemez. Sınırlar çok gereklidir. Herkesin yeri belli olmalıdır (Serdar Güçlü, 60, Türk)

³ Belkıs Kümbetoğlu, *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma* (2019), isimli araştırma yöntemleri kitabında, görüşmecinin görüşme sürecine etkilerinden bahsederken şahsi bir biçimde dahil ve müdahil olmaya değinmektedir. Bu noktada eğer araştırma amacı özel olarak araştırmaya katılan kişilere yardım etmek veya onları güçlendirmek değil de onlardan öğrenme ise, araştırmacının çok fazla müdahil olmaması gerektiğini söyler. Görüşülen kişinin görüşmeci ile paylaştığı duyguları, deneyimleri ve bilgilerinin çok özel ve mahrem yanları dışında, görüşmeci görüşme sırasında oluşan havayı paylaşmalıdır. Burada dahil olma, müdahale etme veya bütünüyle içine karışmaktan farklıdır. Görüşmecinin uzak, mesafeli, duyarsız olamayacağı, aynı zamanda dahil olmanın dengesini iyi koruması gerektiği vurgulanmıştır (2019, s.96) Bu çalışmanın da görüşmecilere fayda sağlamak gibi bir amacı yoktur, amaç görüşmecilerden bilgi edinmektir. Bu nedenle görüşmeler esnasında sınıra ve sınırın karşısına yönelik ağır söylemlere, argo ve küfürlere de müdahale edilmemiştir.

Sınırı namus olarak tanımlayan görüş diğer etnik gruplarda olduğu gibi Türk görüşmecilerde de vurgulanmaktadır. Herhangi bir gruba ait olmayan bu tanım, namusun dokunulmaz olarak algılandığı kültürler için oldukça değerlidir ve vatan toprağı da dokunulmaz olarak görülmektedir. Sınır denildiğinde akla gelen ilk şeyler; vatan, millet ve bayrak olarak ifade edilmiştir. İçlerinde en önemli olan ise bayrak olarak görülmüştür. Vatan ve millet için savaşırken, mücadele ederken şehit olmuş askerlerin kanının Ermenistan'a karşı sallanırken meydan okuduğu imgeleştirilmektedir.

Sıradaki görüşme verileri paylaşılan kişi Aslanhane köyünde yaşamaktadır. Eşi Azeri ama kendisi Türk olan hanımefendinin İlgili sorulara yanıtları şöyledir;

Bence sınır ülkelerin topraklarını birbirinden ayıran gerekli bir sistemdir. Herkes kendi izinde olsun. Ermeni'yle bizim yaşam tarzımız farklı, çünkü dinleri farklı, mezhepleri farklı, edepleri farklıdır. Sınır denildiğinde bir ülkenin kendisi, bayrağı ve namusu geliyor aklıma. Ortak namus gibi bir şey sınırlar. Herkes hem kendini hem de vatanını korumalıdır. Bu dediğim sadece bu sınır için değil tüm sınırlar için geçerlidir. (Şeyda Süzen, 37, Türk)

Sınır kadın görüşmecimiz tarafından ülke topraklarını, farklı yaşam tarzlarını, farklı inançları ve farklı edep unsurlarını bölen gerekli bir sistem olarak değerlendirilmiştir. Tanımda değinilmiş olan ifadelerin tamamı, modern ulus devlet teritoryal sınırlarının çizimi aşamasında hariç tutulan, göz ardı edilen unsurlardır. Farklı ve dolayısıyla yabancı olarak algılanan unsurlar modern ulus-devlet sınırlarının tahammül edemediği unsurları bünyesinde barındırmaktadır. Sınır kadın görüşmecimiz açısından da namus olarak tanımlanırken herkesin ortak namusunu simgelemektedir, dolayısıyla vatanın namusundan bahsedilmektedir.

Genel itibariyle sınır, Türk görüşmeciler açısından, insanların birbirlerinin haklarına riayet etmeleri için bir gereklilik, ihtiyaç, namus, şeref, farklılıkları birbirinden ayıran bir sistem olarak tanımlanmıştır. Sınırın gerekliliği yönünde ifadeler kullanan görüşmecilerin söylemlerinin biz/onlar, yerli/yabancı, dost/düşman kavramlarının karşıtlığında ifade edildiği dikkat çekmiştir. "biz"den olmayan herkes tartışmasız güvenilmez görülmektedir, bu güvensizliğin grup içi üyelere karşı da hissedildiği ifadelerden anlaşılmaktadır. İnsanı insanın kurdu ilan eden, etrafına ve

kendisine yabancılaştıran bu felsefi anlayışın tohumlarının yakın tarihte atılmadığı, güvensizliğin daha köklü bir tarihinin olduğu açıktır.

Bir sonraki başlık, sınırın görüşmecilerin zihinlerinde hangi imge olarak yaşatıldığını, sınırın metaforik anlamını ve dolayısıyla sınır insanların sınıra kendilerince yükledikleri anlamları ele almaktadır.

4.5. Bir İmge (Metafor) Olarak Sınır

İmge (metafor) Yunancada “öteye taşımak” anlamında kullanılan bir kelimedir. Burada taşınan şey, anlamın kendisidir. Dış dünyadan alınmış öğelerin zihinde canlandırılarak yeni biçimlere dönüştürülmüş, yeniden üretilmiş görünümü imgedir. İmge bir tasarım olduğundan dolayı kendisini oluşturanın zihniyet dünyasından parçalar taşımaktadır ve içinde birden fazla sembolü barındırabilmektedir. İmgenin içeriği her zaman açık anlamlar, tasarımlar ve çağrışımlara aralık kapı bırakmaktadır (Durmuş, 2011, s.746-749). İmgeler imgeyi yaratan kişilerin görme biçimlerine de bağlı olarak algılanmaktadırlar.

Bu noktada sınır bölgeleri tam da bu bölgelerde yaşayan insanların imgeleminde canlandırılmaktadır. Sınırlarda sergilenen semboller sınırda yaşayan insanlar tarafından imgeleştirilir ve bu imgeler de anlam dünyasını etkili bir şekilde dışa vurmaktadır. Orada açık bir şekilde duran sembollerden ziyade, görüşmecilerimizin zihinleriyle bütünleşmiş imgelere odaklanmak amaçlanmıştır. Semboller de imgeler de yorumlandıklarında sosyolojik anlamda kıymetli veriler ortaya çıkmaktadır. Zira bir sınırın birden fazla ve birbirinden farklı şekillerde tahayyül edilmesi doğaldır ve bir zenginliktir. Bu başlık, sınırın herhangi bir nesneye, sembole benzetilmesi ve böylece kişiler için anlam ve öneminin anlaşılması açısından önemlidir.

Görüşmeciler sınır üzerine ayrıntılı olarak düşünmeye ve belki de ilk defa bu kadar ayrıntılı düşünmeye sevk olmuşlardır ve bunu itiraf da etmişlerdir. Sınırı sizdeki anlamıyla herhangi bir nesne, duygu vs. benzetecek olsanız neye benzetirsiniz? Bu sınır size göre neyle bağdaştırılabilir? Sorularıyla dikkate değer veriler toplanmıştır.

Valla abla öyle bir soru sordun ki ne bileyim bunca yıldır sınırda yaşıyorum hiç bu kadar ayrıntılı düşünmemiştim.(birkaç dakika düşünmesine müsaade edildi) Diyeyim bak, hani sana sınırın ne olduğunu anlatırken kurban olduğum Hz. Ali'nin kılıcıyla namussuz adamı vurmasından bahsetmişim ya, hah işte *sınır o kılıç gibidir. Hem keskindir hem gereklidir.* Korku salar o zalimlere. Her isteyen kafasına estiği gibi girip çıkamaz, her isteyen çirkin emellerine oyuncak edemez sınırimızı. Bu göndermeler Ermenilerdir ha. (güldü). (Nedim Aydemir, 50, Azeri)

Azeri görüşmeci, sınırı namus olarak tanımladıktan sonra, Hz. Ali'nin namussuzluğu kabullenen askerini kılıcıyla öldürdüğüne dair bir anlatısı sınır imgesini de etkilemektedir. Görüşmeci bu soru üzerine epey bir düşünme payı alarak nihayetinde sınırı Hz. Ali'nin namus için salladığı kılıca benzetmiştir. Türkiye-Ermenistan sınırının mevcut halini özetleyebilecek kıymetli bir benzetme olmuştur. Yaşanılan alan üzerine sorgulama yapmak, her gün görülen bir mekanizmayı zihne başka bir nesne veya duygu üzerinden kodlamak kolay değildir. İnsanlar bilindik olana gözlerini kaparlar ve böylece alan üzerine bir sorgulama yapmak çoğunlukla, alışılmış olanı sorguya açan yabancılar aracılığıyla mümkün hale gelir. Yabancı alışılmış kalıpları yıkıp yeni düşünsel ufukları görünür kılan kişi olarak rutine bir tokat gibi yapışmıştır. Görüşmecimizin kılıç benzetmesi Türkiye-Ermenistan sınır deneyiminde oldukça yerinde bir benzetmedir. Kılıç gibi keskin bir sınır olan bu sınırda, sınır etkisi çok yoğun olarak kendisini hissettirmektedir.

Diğer bir görüşmenin verisi ise şöyledir;

Düşündüm de bu sınır sigaraya benziyor. Sigara çünkü bir yandan biz onu içip bitirmeye çalışırken diğer yandan da o bizi tüketiyor. İçtikçe içesin geliyor, insanların zihinlerindeki anlamıyla sınırından toprağından vazgeçemiyorsun ama öbür yandan da onunla da istediğin gibi yaşayamıyorsun. Şimdi belki içinden diyorsundur ki, seni burada bağlayan mı var be adam, yaşayamıyorsan çek git! ama öyle değil işte hem doğup yaşadığım yer hem de benim gibi düşünen kaç kişi var ki şu sınırda. Düşmanlık üstüne düşmanlık yaşıyor (Ali Kalkan, 53, Azeri).

Azeri görüşmeci, nesne ve öznenin karşılıklı olarak birbirini etkilemesi üzerinden sınırı, tüketeni tüketen “sigaraya” benzetmiştir. Vazgeçmenin aidiyet hissedilen noktada zor olduğu ata toprakları, pek çok yaşanmışlığı, emeği ve mücadeleyi bağrında sakladığından dolayı terkedilememektedir. Ancak sınırda yaşamak da birtakım zorluklarla yüzleşmeyi gerektirmektedir. Ne seninle ne de sensiz! Söylemini görüşmecimizin anlatımına oldukça uygundur. Görüşmede dikkat çeken bir diğer nokta da farklı düşünen çok fazla insanın sınır köylerinde kalmamış

olmasından duyulan üzüntüdür. Bu noktada görüşmecimiz açıkça dile getirmese de kendisinden farklı düşünen insanların arasında farklılıklara kapı aralayarak bir mücadelenin de simgesi olarak görülebilir. Görüşmecimizin görüşleri sonraki bölümlerde çok daha net olarak anlaşılacaktır. Terekeme görüşmecilerimiz açısından sınırın nasıl tahayyül edildiğine dair görüşme verileri değerlendirilmiştir. İlgili veriler şöyledir;

Koca bir dağ var Ermenistan tarafında ve Türkiye'den de çok net görünüyor. Ermenistan'ın en yüksek dağıymış. Alagöz Dağı, hep karlı bir dağdır, güneşi görse bile tepesindeki karları erimiyor. İnanın iki yıldır yazları yine öncesine göre çok sıcaktı ama karlar erimedi. Ben sınırı o dağa benzetiyorum. Karları hiç erimiyor. Durduğu gibi duruyor sınır da ne ilerleme ne ısınma hiçbir şey yok. *Olsun diye demiyorum!* (Samet Doğan, 41, Terekeme).

Sınır görüşmecinin zihninde dağ olarak karşılık bulmuştur ancak dağ tahayyülünü ilginç hale getiren güneşi görse bile tepesindeki karlarının erimemesi ifadesidir. Karları eritemeyen güneş adeta sınıra yönelik istikrarsız adımları ifade ederken, güneşte erimeyen karlar ise sınırın inat ve istikrarlı yönünü ifade etmektedir. Sınır her zaman yeni ve son teknoloji araçlarla korunup gözetlense de bu güncelleştirme söz konusu sınır kapılarının açılmasına da sınırın karşısında konumlanmış olan Ermenilere yönelik algılarda da mevcut değildir. İstikrarsızlığın istikrarı olarak değerlendirilebilecek bu durum sınırda karşılıklı olarak sürdürülmektedir.

Sınırın ilginç bir derinliğini ve enginliğini dile getiren görüşmecinin ifadeleri şöyledir;

Sınırı denize benzetiyorum. Deniz olmayan bir bölgedeki sınırı, denize benzetmeme şaşırдыңız biliyorum, deniz çünkü keşfedilmeyi bekleyen uçsuz bir yer gibi görünüyor bana. Onun dışında bakınca rahat rahat geçilebilir sanılsa da *suya girdiğinizde dibi görünmüyor ve batıyorsunuz*. Bu sınır da öyle birçok yönüyle araştırılması gereken bir yer, merak uyandırıyor. Bence bu sınırla ilgili daha fazla araştırma ve çalışma yapılması lazım. Sınırın karşısını merak etmiyor değilim dürbünle karşı tarafa sürekli bakıyorum. (Yunus Can, 24, Terekeme)

Görüşmecimiz, sınırı derinliği, ucu bucağı belli olmayan, araştırmaya müsait olması noktasında denize benzetmiştir. Bu belirsizlik durumu sınırın tehlikesini de vurgulamıştır. Bilinmez olanın hem tehlikesi hem de merak uyandırıcı oluşunu belirten

görüşmecimiz, sınırın karşısını dürbünle gözetlemeyi, dibini görmediği denize girmeye tercih etmektedir.

Terekeme kadın görüşmeci için sınır;

Ben sınırı dağa benzetiyorum. Dağ aşılması zor bir engeldir, heybettir, güçtür o nedenle sınır benim gözümde bir dağdır. (Hülya Karlı, 50, Terekeme)

Terekeme görüşmecilerin ifadeleri açısından bu dikkat çeken nokta, sınıra ilişkin imgelerin, metaforların doğayla, doğal olanla ilgili olmasıdır. Benzetmeleri insanın doğrudan etkisinin olmadığı doğal oluşumlardır. Bu da sınırı kendileri açısından aşılmaz, üstesinden gelinmez bir şey olarak sunar, oysa doğal olanda merhamet ve bereket vardır bu sınır, görüşmeciler açısından doğanın haşin yüzüne bürünmüştür. Karları erimeyen Alagöz dağı, dibi görünmeyen deniz ve aşılması zor bir engel ve güç olarak sınır hafızada katı bir yer edinmiştir. Burada aşılması zor olarak görülen engeller olarak sınırın, zor yanını esas itibariyle sınırın zihinsel boyutu temsil etmektedir. Hiçbir sınır zihne kazınmış söylemler aracılığıyla yeniden ve yeniden üretilen zihinsel sınırlar kadar güçlü değildir.

Terekeme görüşmecilerin görüşlerinin paylaşılmasının ardından aşağıda sırasıyla Kürt ve ardından da Türk görüşmecilerin sınır imgeleri paylaşılmıştır.

Bence sınır yırtıcı bir canavara benziyor yani benzemez değil. Diyeceksin niye, Ermeni sınırda bizden çekiniyor. Karşımızda Amerika, Fransa, Almanya gibi güçlü bir devlet olsa o sınırı bize zehir eder. Bizi yemeye çalışır. Her türlü zorbalığı yapar. Geçmişte hani Ermeni meseleleri çok anlatılır ya, diyorlar soykırım, asıl soykırımı Ermeniler yapmış. Ermenistan güçsüz bir devlet olduğu için canavar olup da bizi yırtmaya çalışamaz. *Onlar bizi şu anda canavar gözüyle görüyorlar.* Sınırımız çok iyi korunuyor, kulelerimiz var, karakol var, silahlarımız iyidir. *Bizim imkanlarımız Ermenistan'da olsaydı onlar da sınırı bize zehir ederdi!* Güçlü olsalardı gece geçer gelir bizi öldürür giderdi onlar öyle yani! Onların on tane Ermeni askerine bizim bir askerimiz yeter. (Metin Gök, 57, Kürt)

Sınır Ermenilerin karşısına dikilmiş olan her türlü güce ve imkana sahip yırtıcı bir canavara benzetilmiştir. Görüşmecimiz sınırdaki koruma sistemleriyle gurur duyduğundan övgüyle bahsetmiştir. Sınırın Ermeniler tarafından illegal yollardan dahi olsa aşılmamasının nedeni zaten aşılamayacak olmasıdır çünkü ilgili görüşme güçsüz oldukları için buna cesaret edemeyecekleri yönündedir. Ermenistan'a değil de

Almanya, Fransa gibi bir devlete sınır olsa sınırı bize zehir ederdi! Diye belirterek bu durumda Ermenistan ile sınır olmayı da bir şükür sebebi olarak kullanmaktadır.

Ben bu sınırı suya benzetiyorum. Çünkü su da hayat için, yaşamak için çok gerekli bir şey sınır da öyledir! Namustur diyorum işte, insan namusuna leke gelirse yaşayamaz. Devlet de öyle sınırı koruyamazsa lekelenir. Biz de bu sınırdaki yaşayarak aslında koruyoruz da. (Ali Sezer, 74, Kürt)

Vazgeçilmezlik ve hayatın devamı için gerekli olması ortak özellikleri ile sınır suya benzetilmiştir. Buradaki asıl vurgu, namusun uğrunda ölünecek bir değer olarak görülmesindedir. Görüşmecimize göre devletin namusu leke kaldıramaz. Devlet de namusu lekelenirse yaşayamaz. Sınır ile namusun zihinlerdeki bütünleşmiş iç içe geçmiş hali söylemlerde çok net olarak kendisini göstermektedir. Kadın görüşmeci açısından sınır bir metafor olarak bayrağa benzetilmiştir. Sebepleriyle birlikte ifade etmiş olduğu ilgili görüşme aşağıdadır.

Sınırı bir nesne olarak “Bayrağa” benzetiyorum ben, bayrak çünkü bayrak dalgalanır, düşmanlara korku salar. Karakollarda ve sınıra yakın yerlerde hep *dev bayraklar dalgalanır ki Biz buradayız, burası sahipsiz değildir!* Demek isteniyor. Sınır denilince gözümün önüne bayrak ve asker geliyor. (Filhan Küçük, öğrenci, Kürt)

Sınır kadın görüşmeci için bir meydan okuma aracı olarak değerlendirdiği bayrağa benzetilmiştir. Bayrak bir simge olarak oldukça zengin bir içeriğin taşıyanıdır. Güçlü bir anlam dünyasını, tarihi, şahitlikleri, bağımsızlığı, özgürlüğü ve başarıyı simgelemektedir. Devasa Türk bayraklarının karakol ve sınıra yakın bölgelerde dalgalanması görüşmecinin de dikkatini çekmiştir. Vatanın ve sınırın sahipsiz olmadığını, sınırın ve vatanın sahip ya da sahiplerinin olduğunu göstergeler, işaretler ile göstermek bir mecburiyet olarak algılanmaktadır. Kürt görüşmecilerin sınır imgeleri sınırın karşısına korku veren bir canavar, yaşamak için şart olan su ve bayrak olarak belirtilmiştir.

Türk görüşmecilerin sınır imgeleri ise aşağıda paylaşılmıştır.

Sınırı adalet kurallarının yazılı olduğu bir kitaba benzetiyorum. Kitap gibi okunması gerekiyor. (Ahmet Polat, 61, Türk)

Sınır hatırlanacağı üzere görüşmecimiz tarafından insanların birbirlerinin haklarına tecavüzünü engelleyen gerekli bir sistem olarak tanımlanmıştı. Bu sebeple

de sınırı adalet için gerekli olarak görülen kuralların yazılı olduğu bir kitap olarak değerlendirmiştir. Kitap gibi okunması beklenen sınır, görüşmelerden de anlaşıldığı gibi ciddi anlamda zengin içerikler sunmaktadır. Kitabın okunduğu zamanın şartları, okunduğu bağlam da değişime açıktır. Dönem şartlarının değişmesi anlam ve değerlerde birtakım değişimler yaratacaktır. Değişim doğası gereği dinamikdir ve aynı alanda birkaç yıl arayla tekrarlanan çalışmalarda görüşmeciler aynı kişiler olsa bile görüşlerinin farklılaştığı da görülecektir. Diğer bir sınır tahayyülü ise bir engel suretiyle ele alınmıştır.

Sınırı bir dağa benzetiyorum. Büyük bir dağ dağın arka tarafını merak ediyorum. Kız kalesine çıkıp Ermenistan'ı izliyoruz. Karşıda Gümrü kenti var bakıyoruz. Köylüleri görüyoruz, fotr şapta takıyorlar, hayvanları çok besili, dedim ya merak ediyorum ama yine de gitmek istemiyorum. (Kübra Polat, 28, Türk)

Diğer görüşmecimiz ise sınırı yatağa benzetmektedir.

Ben sınırı yatacağım yatağa benzetiyorum! Çünkü bana göre her ikisi de vazgeçilmezdir. Kendimi en rahat teslim edebildiğim yerdir. (Serdar Güçlü,60, Türk)

Sınırın görüşmecimizin zihninde yatak ile özdeşleşmiş olması yatağın rahatlığından değil, vazgeçilmezliğinden dolayıdır. Sınır böylece vazgeçilmez olarak görülmektedir. Sınıra yönelik diğer bir tahayyülde kadın görüşmecimize aittir.

Sınırı bir şeye benzetecek olsam ben bu sınırı tabloya benzetiyorum. Tabloda baraj var, güneş batarken baraja ışıkları vuruyor çok güzel bir manzara oluyor. Bizim köy Arpaçay barajının dibinde arada bu su olduğu için sınırda su görüyorum hep. Gün batımında oturup sınırı izlerim. (Şeyda Süzen,37, Türk)

Kendisi için sınır, sürekli olarak gördüğü Arpaçay barajından ibaret olan görüşmecimiz, sınırı gün batımlarında güneşin son ışıklarının vurduğu ve güzel bir manzara sunduğu için bir tablo olarak görmektedir. Türk görüşmeciler açısından sınır adalet kurallarının yazılı olduğu bir kitaba, vazgeçilmezliği anlamında yatağa, arkası görülemediği için merak uyandıran bir dağa ve Arpaçay barajının gün batımındaki aksiyle de tabloya benzer olarak tahayyül edilmiştir. Sınır insanların sınıra yönelik benzetmeleri, esasen sınır tanımlamalarıyla eşit zeminde izlemektedir. Sınıra yaklaşımı daha ılımlı olan kişilerin benzetmeleri de benzer şekildedir.

Sınır bölgelerini araştırmaya olan merak ve ilgim eğer bir araştırmacı olarak Türkiye- Ermenistan sınırını imgeleştirme müsaadesi verirse, bu müsaadeyle sınırı

“merceklerini hafızanın buğuladığı dürbün” olarak imgeleştirmektedirim. Sınır, sınıra yakın köylerde yaşayan insanların meraklarını gidermek için koştukları dürbündür. Sınırdan uzaktaki merkezi yerleşim yerlerinde yaşayan insanlar için dürbün belki de çok gerekli bir nesne olarak görülmez ancak sınır bölgelerinde pek çok insan evinde dürbün bulundurulmaktadır. Dürbün merakı simgelemektedir. Dürbünde görünen yalnızca gösterilendir. Oysa görünende her zaman gizli kalan şeyler vardır. Birbirleriyle ilgilenmediklerini, birbirlerini umursamadıklarını söylerken bile bir taraftan, (nasıl giyinirler, nasıl arabalara binerler, nasıl binalarda yaşarlar, düğünlerinde nasıl oynarlar, neler yerler, hayvanları besli midir) konuları her zaman merak konusu olmaktadır. Bu merakların bir kısmı dürbünle giderilmektedir. Bu sınır bölgesinde çoğunlukla dürbünün merceklelerini de hafızanın buğusu kaplamıştır. Görünen her nesnede, duyulan her seste hafızanın izi çok açıktır.

Çalışma açısından önem taşıyan bir diğer husus da sınır insanı olmanın nasıl tanımlandığıdır. Sınıra yakın mesafelerde yaşayan insanlar açısından sınırın zahmetli yanları, hissettirdikleri ve sınırdaki yaşamın dikkat çekici yönlerinin neler olduğu da sosyolojik pek çok veri sunmaktadır. Gündelik hayatın akışında sınırla münasebet kurmayı gerektiren işler nelerdir? Bahsedilen hususlara yönelik görüşmeler aşağıda sırasıyla paylaşılmıştır.

4.6. Sınırdaki Yaşam ve Sınır İnsanı Olmak

Sınırı çeşitli boyutlarıyla tanımlayan insanların sınıra çok yakın mesafede yaşıyor olmalarından kaynaklı bir kullanım olan “Sınır İnsanları” kavramı bir ayrıştırma ifadesi olarak algılanmamalıdır. Kendilerini sınırdaki yaşadıkları için sınırlı hissetmeyen ya da sınırlı olarak ifade etmeyen kişiler elbette olabilir. Bu bölümde görüşmecilere sorulan soruların amacı, kullanılan söylemler üzerinden sınırdaki konumlarını, rollerini nasıl değerlendirdikleridir. Sınır insanı kimdir, sınırdaki yaşam ne hissettirir? soruları neticesinde elde edilen görüşme verileri aşağıda sırasıyla paylaşılmıştır.

Sınır insanı vatanın nöbetçisidir. Bu yüzden ben bu sınırdaki yaşayan sınır insanı olarak yirmi dört saat bekçiyim. Bekçiyim ama sınırdaki yaşamak, bence bir miktar da tedirginliktir. İşte sınıra yakın olmanın birtakım zorlukları var. *Kurallar, kurallar, sınırdaki çok fazla kuralla yaşıyoruz.* Mesela bizim çobanın giriş kartı var. Giriş kartı demek sınır bölgesinde hayvan otlatmaya izni var demektir. Herkes kafasına göre hayvan güdemiyor. O kartta on tane falan madde yazıyor; işte sınıra çok yaklaşmayacağım, hayvan geçerse ilk olarak karakola haber edeceğim falan yazıyor. O kartı hep kendisi taşıyor. 15-20 yıl öncesine kadar daha zordu sınır insanı olmak, sınır köyünde yaşamak zordu. Hayvanları sınıra 1 km'ye kadar yaklaştırmıyorlardı, askerlerden dayak yerdik şimdi sıfır noktaya kadar indiriyoruz, yine uyarı yapılıyor ama yeter ki inekler sınırı geçmesin (Nedim Aydemir, 50, Azeri).

Sınır insanı olmak, bekçi olmak olarak tanımlanmış ve devamında sınırdaki yaşamının birtakım kısıtlamalara katlanmayı gerektirdiğine değinilmiştir. Sınıra yakın yaşamının kurallara daha fazla muhatap olmakla yakın ilişkisine değinen görüşmecimiz, bu kuralların esnetilmemesinden yakınmaktadır. Yıllar öncesinin sınırıyla günümüz sınırını kıyaslayarak hafızaya sığınan görüşmecimiz, sınırın şimdi 15-20 yıl öncesine göre daha iyi olduğunu ifade etmiştir. Sınırdaki yaşamaya yönelik tedirginliğin belirgin olduğu diğer görüşme verileri aşağıdadır;

Sınır insanı, düşmanın karşısında dimdik durmak zorunda olduğunu bilen içindeki korkuyu yansıtmamak için uğraşan insandır. Sınırdaki yaşamak eğer iyi bir koruma yoksa gerçekten zordur. Sınıra genelde inekleri ve davalarını sulamak, otlatmak için yaklaşıyoruz onun dışında kimse pek münasebet kurmuyor sınırla. (Mert Seven, 43, Azeri)

Görüşmecimiz, sınıra ve sınırın karşısına dair derin bir endişeyi yansıtmaktadır. Sınır insanı “düşman” olarak tanımlanan grubun karşısında dik durmak, mağduriyetlerini, düşkünlerini gizlemek böylelikle de içindeki korkuya da meydan okumak zorunda olan insan olarak görülmektedir. Sınırdaki yaşamak güvenliğin sağlanması ne zaman başıma ne gelir sınırdan dolayı korkusunun olmaması taktirinde daha güvenli ve rahattır. Ancak bu köyde var olan karakol daha uzak mesafede bir yere taşınmıştır ve görüşmecimizi bundan dolayı köylünün tedirgin olduğunu belirtmektedir. İlgili bu görüşmenin devamında karakolun taşınması ile ilgili ifadeler mevcuttur. İlgili kısımlar “karakola mesafenin söylemlere etkisi” başlığı altında paylaşılmıştır. Bir diğer görüşmecinin ilgili sorulara verdiği yanıtlar;

Sınır insanı olmak, sınırın karşısındaki insanları görüp muhabbet etmeye çekinmek demektir. *Karakollar, askerler görürlerse ceza alırlık*. Onun dışında hiçbir farkı yok, sınıra yakın insanla sınıra uzak insanın. *Sınır insanı sınırlı insandır*. Bazen yapmak istediklerini yapamaz, bazen de yapmak istemediklerini yapmak zorunda kalır tıpkı benim sınırın karşısıyla iletişime geçmek isteyip de çekinmem gibi. Hoş, çok dikkat ederek yine de iletişim kurabilirim belki ama en başta bizim köylüler insanın kafasını şişirirler. Azerilere sınır öcü gibi gösterilmiş, çünkü Ermeni hep kötü anlatılıyor. (Ali Kalkan, 53, Azeri)

Sınır insanı olmak, karakol ve askerlerin korkusundan sınırın karşısındaki insanlarla konuşmaya çekinmek olarak ifade edilmiştir. Sınıra ve sınırın karşısına yönelik ifadeleri daha ılımlı olan görüşmecimiz açısından sınırın Azerilerce “öcü gibi!” görülmesinin sebebi sınırın karşısındaki insanların, hafızalarında kötü kalmış olmasından ve bu durumun bir anlatı şeklide diri tutulmasındandır.

Görüşmecilerimizin yukarıda paylaşılan ifadelerinden anlaşılacağı üzere, sınıra yakın yaşamının gündelik yaşam pratikleri üzerinde bir takım kısıtlayıcı etkileri vardır. Sınıra yakın yaşamak birtakım kurallarla yaşamaya razı olmak demektir. Birçoğu açısından ata toprağı olduğu için kopulamayan topraklarda yaşamak yasak ve kısıtlamalara alışmak demektir. Kuralların varlığı, hayvan otlatmanın, sınıra yaklaşmanın belirli kurallarının olduğu ifade edilmiştir. Azeri görüşmecimizden biri sınır insanı olmayı, sınırı yirmi dört saat koruyan gözetleyen nöbetçi olarak tanımlamıştır çünkü sınır yirmi dört saat korunması gereken yer olarak görülmektedir. Sınır boşluk kaldırmaz, boş bırakılmaz anlayışı eksininde kendisini sınırda yaşamayı sebebiyle daimî nöbetçi olarak tanımlamaktadır. Düşmana karşı içindeki korkuyu bastırmaya çalışarak yaşayan ve sınırın karşısındaki insanlarla muhabbet etmeye çekinen insanlar olarak da tanımlanan sınır insanı ve sınırda yaşamak, sınırın karşısına karşı duyulan derin öfke, nefret ile diyaloga açık olma uçları arasında kalmış söylemler doğurmaktadır.

Aynı başlık altında aynı soruların Terekeme görüşmecilere yönlendirilmesi ile elde edilen görüşme verileri aşağıda paylaşılmıştır. Terekemeler için de sınır insanı olmak çeşitli yönleriyle zorlukları ve yaptırımlarıyla birlikte bakılınca farklılık arz eden tanımlar doğurmuştur.

Su uyur Düşman Uyumaz, Cesur Olmak Gerekıyor

Sınır insanı olmak demek, cesur ve yürekli olmak demektir. Herkes düşmanın karşısında dimdik duramaz hem de her gün. Bizim insanımızda korku yok, Ermeni çobanları sınırdan korkuyorlar bizim çobanlar da sınırı geçmeye çalışıyor. Bizim millet yani Terekemeler biraz ziyankardır, cesur ve ziyankâr. Cesur olmak zorundayız da yoksa ekmeğimizi elimizden alırlar. Sınıra yakın olduğumuz için ezeli düşmanlarımızı sürekli görüyoruz, nefretim de diri kalıyor. Düşman sonuçta ne demişler, *su uyur düşman uyumaz! o yüzden sınırdan yaşamak cesur olmayı gerektiriyor*. Korkak olanlar buralarda duramaz. (Samet Doğan, 41, Terekeme).

Sınır insanı olmak, sınırın karşısındaki düşman olarak tanımlanan gruba karşı dimdik durmak olarak ifade edilmiştir. Çoğunlukla sakin bir sınır bölgesi olmasına karşın yine de sınırın karşısında grup tehlike olarak görülmektedir. Tehlike olarak görülen sınır ve sınırın karşısına karşı her zaman uyanık olmak gerektiği inancı “Su uyur, Düşman uyumaz!” söyleminde hayat bulmaktadır. Düşmanın her an uyanık olduğu inancı da beraberinde tedirginlik doğurmakta zorunlu olarak da tetikte olmaya sevk etmektedir. Yukarıdaki ifadelerde dikkati çeken noktalardan biri de öteki üzerinden kolektif (etnik) kimliğin yüceltilmiş olmasıdır. Ancak bu yüceltmenin arkasındaki temel faktörlerden biri ekmeklerinin ellerinden alınabileceği korkusudur.

Her an saldırabilecek ya da ekmeğini elinden alabilecek vaziyette düşünülen “düşman” tanımı sınırdaki insanları gerektiğinde bir araya getirip birlikte tutabilmektedir. Ortak düşman figürü, kolektif ve örgütlü bir davranış sergilemeyi gerekli kılmaktadır. Sınıra yakın olduğu için düşman olarak tanımlanan Ermenileri sürekli görmenin nefret duygusunu diri tuttuğu yönündeki tespit oldukça yerindedir. Terekemeler görüşmecimiz tarafından ziyankâr olarak tanımlanmıştır. Zarar ziyan vermeyi seven, yaramaz anlamındaki bu benzetme cesaretle ilişkilendirilmiştir.

Benzer ifadelerin biraz daha ayrıntılı olarak ele alındığı bir diğer görüşme de şöyledir;

Bence sınırdan yaşamak güzel bir duygu, Ermenileri sınırdaki tarlalarında çalışırken görüyorum, fakir bir ülke ve onları izlemek hayret uyandırıyor bende! Çok fakirler, makinaları çok eski bizden en az yüz yıl gerideler bence. İnsan gücüyle çalışıyorlar. Görünce diyorum ki yıllar önce Osmanlı’ya, yakın tarihte Türklere ve Azerilere yaptıkları ihanetin bedelini ödüyorlar. Kesinlikle fakirlikleri kendi suçlarıdır. Ermeni toprakları bizim olsaydı o topraklar daha çok gelişirdi. (...) (Yunus Can, 24, Terekeme)

Görüşmecinin Ermenilerin fakir olduklarını ve bunun da yine kendi suçları olduğunu ısrarla vurgulaması “kurbanı suçlamak” tabirini akla getirmektedir. Kurbanı suçlamak, kurban olmayanın sahip olduklarının meşru göstermenin yoludur. Yoksulu yermek de varlığının kendi konumunu meşrulaştırmasına yardımcı olmaktadır. Yoksul eleştirilirken genellikle, başına gelen yoksulluğu hak etmiş kişi olarak anlatılır. Bu görüşe göre de yoksullar kendi ettiklerini çekmektedirler. Yoksul tembel, işten kaçan, yoldan çıkmış, yasaları çiğneyen kişiler olarak akla gelebilecek tüm kötülüklerin ve günahların öznesi olarak tasvir edilmektedir. Bu haliyle bir yüzkarası olarak görülmektedir. Yoksulluğu da bir kader olarak kendilerine seçmişlerdir (Bauman, 2009, s.147). Terekeme görüşmecinin ifadelerinden, mağdur sayılabilecek olanın tarihi hafızaya referansla suçlu ilan edildiği görülmektedir. Fakirlik böylelikle ibret alınması gereken bir durum olarak ifade bulmuştur.

Bizi günlük hayatımızda sınıra yaklaştıran işler; tarlaya giderken, hayvanları otlatmak ve Kars çayından sulamak için bir de su seviyesi yükseldiğinde aradaki ortak barajdan balık tutmak için gidiliyor. Sınırla birebir müşerref olduğumuz çok şey yok aslında. Sınıra yakın olmak ile uzak olmak arasında elbette farklar var. Ben Bursa’da da yaşadım o nedenle daha iyi fark ettim. Sınıra uzak olanların anlamakta zorlanabileceği birkaç pratiği var sınırın. *Mesela sınıra uzak olanlar her yöne doğru seyahat edebiliyorken, bizim doğumuz Ermenistan hoop sınırlı. İç taraflardaki insan yasak bilmez biz her gün yasaklarla yaşıyoruz.* Tampon bölge var mesela sınırda, biraz yaklaşsan askeriye uyarıyor tampon bölge yaklaşma! Sınıra uzak olanlara böyle uyarılar yoktur. Birçok yönden kısıtlayıcı bir şey ama yine de ayrı bir gururdur. (Yunus Can, 24, Terekeme)

Sınırdaki Terekemeler ve diğer etnik grupları sınıra tarla ekip biçmek, hayvan otlatmak-sulamak ve balık tutmak isteyenler için yılın belli dönemlerinde balık tutma gibi işlerden dolayı sınıra daha da yaklaşmaktadırlar. Sınıra yakın olmanın, uzak olanların anlamakta zorlanabileceği ne gibi pratikleri vardır? Sorusuna, sınırdaki insanın kısıtlandığına dair bir açıklama getirilmiştir. Kısıtlamalarına rağmen sınırda yaşamak, yine de gurur verici bir şey olarak görülmektedir. Bu katılımcı sınır insanların belki de en önemli özelliklerinden birine işaret etmektedir: *İç taraflardaki insan yasak bilmez biz her gün yasaklarla yaşıyoruz.*

Terekeme görüşmecilerin içinde son olarak paylaşılan görüşme aşağıdadır.

Sınır insanı sınırın muhafızıdır. O kadar alışmışım ki sınırdaki yaşamaya sınırdaki yaşadığımızı unutuyoruz bazen, sanki sınırdaki yaşamakla uzak yaşamak arasında fark yokmuş gibi geliyor. Sınır köyü deyince sanki çok fakirlik mağduriyet yaşanmış gibi sanıyorlar ama öyle değil, buranın köyleri falan zengin epey, en fakir köylünün bile batıda evi var. Siyasi liderlere göre sınırdaki askerler bazen sıkıntı verebiliyor sınır halklarına, işlerini yokuşa sürüyorlar. Son yıllarda şükür sınır çok rahat, karakola gidip bizim komutanlarla sohbet de ediyorum çay da içiyorum. (Faruk Karlı, 58, Terekeme)

Görüşmecimiz, sınırdaki yaşamaya sınırdaki yaşamaya inandığı için sınır insanının sınır muhafızı olduğunu belirtmektedir. Esasında sınırların daha geçişken olduğu, sınırın iki tarafının birbiriyle iletişiminin olduğu, legal veya illegal yollarla geçişlerin yapıldığı sınırlarda sınırdaki yaşamak çok daha özel bir form halini almaktadır. Geçişliliği olan sınırlar bir mücadelenin sahnesine dönüşmektedir. Türkiye-Ermenistan sınırının belli yeni yasaklar, yeni teknoloji koruma cihazları, nadiren sınırı aşan inekler ve peşi sıra gelen/giden çobanlar dışında ciddi anlamda bir güncellik söz konusu olmamaktadır.

Birbirini tarlada çalışırken görüp sırtını dönen, hiçbir diyalogu olmayan kişiler için sınırın güncel hali hem sebep hem de sonuçtur. Zihinsel sınırın zayıf olduğu sınırlarda fiziki sınırlar çok daha rahat aşındırılmakta, zorlanmakta, uzaklar yakınlaşmaktadır. Türkiye- Ermenistan arasında yalnızca fiziksel sınırdan değil aynı zamanda çok perçinli bir zihinsel sınırdan bahsetmek bir zorunluluk halini almaktadır. Zihinde çizilmiş ve nasırlaşmış olan sınır algısı fiziki sınırlardan çok daha zor ve geç yıkılmaktadır.

İlgili başlık altında görüşme verileri paylaşılan bir diğer grup ise Kürtlerdir.

Sınır İnsanı Olmak Uyanık Olmaktır

Sınırdaki yaşamaktan dolayı gurur duyuyorum. Onur vericidir. Her insan yaşayamaz sınırdaki, sınır cesaret meselesidir. *Sınır insanı olmak uyanık olmak demektir.* Uyanık olmazsan Ermeni gelip geçer buraya. Biz de Mehmetçik gibi tetikte beklemek zorundayız. Karakol yakınımızda diye rahat uyuyoruz. (Ali Sezer ,74, Kürt).

Sınırı cesaret meselesi olarak değerlendirip yaşayabildiği için kendisiyle gurur duyduğunu ifade eden görüşmecimize göre sınırdaki yaşayan insanın uyanık olması şarttır. Sınır insanları tetikte olduklarında düşman olarak görülen Ermeniler sınırı aşamayacaklardır. Karakola yakın olmak sınır bölgesinde bir güvence olarak

görülmektedir. Bu durum söylemlere ciddi bir biçimde yansıdığından dolayı, çalışmanın ilerleyen sayfalarında özel bir başlık altında ele alınmıştır. Sınırdaki yaşamayı gurur olarak değerlendiren bir diğer görüşme verisi aşağıdadır;

Sınırdaki yaşamak bence gururdur. Düşmanın yakınında olduğunu bile bile yaşıyorsun, biz olmasak başkaları olurdu buralarda ve herkes sınırdaki yaşayamaz. Biz sınır insanlarıyız sınıra alıştık ve *Sınır insanı olmak demek iç bölgelerde yaşayanların gördüklerinden daha fazla asker görmek demektir!* Karakol yakın askerle içli dışlıyız. Bayrak için yaşıyoruz bunu *karakol komutanları da söylüyor bize, diyorlar ki siz de burada nöbetçisiniz.* (Kadir Küçük, 47, Kürt).

Kürt görüşmecimizin sınır insanı tanımı olan iç bölgelerde yaşayan insanların gördüklerinden daha fazla asker gören, askerle haşır neşir olan insanlar tanımı dikkat çekicidir. Asker sınırlarda minnet duyulan bir simge olarak vardır. Karakollara yakın olan köylerdeki insanlar çok fazla ve sık sık olmak üzere asker görmektedirler. Karakol komutanlarının sınır köyündeki insanları nöbetçi olarak tanımlaması esasında sınır insanlarında birlik ruhu oluşturmaya yönelik bir söylem olarak da düşünülebilir. Kendisini nöbetçi olarak görmeye başlayan insanlar bu sorumluluğa ve göreve layık olabilmek için karakoldaki askerlerle ve komutanlarla bağlarını daha da kuvvetlendirmeye çalışmaktadırlar. Yorumları destekleyici bir diğer görüşme de de şöyledir;

Karakol Diyor ki; Buranın Asıl Bekçileri Sizsiniz!

Sınırdaki yaşamak şimdi iyi, eskiden doğu kapı askerlerinden çok çektik biz. Tarlalarımıza erken saatte gitmemize müsaade etmiyorlardı, gün batımında hemen asker gelip tarladan çıkın diyordu. Şimdi yeni hükümetle birlikte rahatladık. Erdoğan demiş ki, sınırdaki halkları askerler çok sıkmasın. Ben muhtarlığım zamanında tabur komutanına gittim dedim ki, komutanım siz burada geçicisiniz ben kalıcıyım. *Ben burada bekçi ve korucuyum!* Kalkankale köyü sınır bölgesinin koruyucusudur. *Şimdilerde karakol bize diyor ki buranın asıl bekçileri sizsiniz!* (...) (Metin Gök, 57, Kürt)

Görüşmecimiz sınırdaki yaşamayı bekçilik ve koruculuk olarak görmektedir. Asker millet ilişkisini çok net bir şekilde bu görüşmeler üzerinden de okumak mümkündür. Karakolla ve askerlerle olan iletişim bu ilişkinin sağlam tutulmasını sağlamaktadır. Karakolun daimî bekçilik göreviyle görevlendirdiği, bu algı ve bilincin aşılandığı sınır insanları, sınır söz konusu olduğunda çoğunlukla itaatkâr tek bir bedene dönüşmektedirler. Devletin askerine yakın olarak, karakolu “sahipsiz” bırakmayarak ulus devletin çizdiği makbul vatandaş modeline uygunluklarını da sergilemektedirler.

Sınır insanları, bu noktada devletle aralarını mümkün olduğunca iyi tutmaya çalışmaktadırlar. İktidarın sınırıyla örtüşmüş olan ulusun sınırları, tek tek insanların bütüne eklenmesinin şartı olarak, önce bunu hak ettiklerini ispatlamalarını ve vatandaş sıfatını edinmiş olmalarını öne sürmektedir (Erözden, 1997, s.118).

Görüşmenin devamında sınır insanını tanımlayan görüşmecinin ifadeleri;

Sınır insanı, kuralların farkındaki insandır. Ermenistan ile aradan su akıyor sınırda, biliyorsun ki adımımı fazla atsam sınırı ihlal etmiş oluyorum. Yani sınırı saymıyorum, talaşımda değil demek oluyor. Fazladan adım beni kaçak yapar. *Adımlarını başıboş atamazsın, adımlarının yönü ve sayısı önemlidir sınırda yaşarken.* (Metin Gök, 57, Kürt)

Kürt görüşmeciye göre sınır insanı kuralların farkında olarak ya da olmak zorunda olarak yürümelidir. “Talaş” kelimesi Kars ilinde umursamak kelimesinin yerine kullanılan bir kelimedir. Talaşıma değil demek, umurumda değil, yok sayıyorum, başkaldırıyorum anlamlarında kullanılmaktadır. Görüşmecimiz tarafından -çok da doğru olarak- sınıra doğru fazlaca yaklaşmak ya da sınırı illegal yollardan geçmek sınıra karşı bir başkaldırı ve sınırı yok saymak olarak değerlendirilmektedir.

Latife Akyüz “liminal alan” kavramını açıklarken, hem çok keskin çizgilerle, kurallarla belirlenmiş güçlü bir yapı hem de her an değişmeye, yeniden şekillenmeye açık belirsiz ve değişken bir yapı olduğunu vurgular. Liminal alanlarda yaşayan sınır insanları da bu ‘arada kalmış’ alanda yaşamaktadırlar ve bu durumunun yarattığı tehlikeleri ve bilinmezlikleri deneyimleyen insanlardır. Sınır insanları, arada kalmış bir alanda, kurallar, yasal düzenlemeler ve kendi yaşam deneyimleri arasında mücadele etmektedirler (Akyüz, 2014, s.87). Arada kalmışlığın tehlikesinin bilincinde olan görüşmecimizin ilgili ifadeleri de bu noktada liminal alanı açıklamak için kullanılabilir. Adımların yönü ve sayısı sınırdan uzak yerleşim yerlerinde tehlike çağrışımı yapmazken sınırda yaşayan insanlar için adımlar da kıymetli hale gelmiştir. Görüşmecimiz de fazladan bir adım atması durumunda, isminin iktidarların hiç de hoşuna gitmeyen “kaçak”la anılacağına farkındadır.

Sınırdaki yaşamayı ve sınır insanı olmayı kadın görüşmecimiz şöyle tanımlamaktadır;

Hudut Tekmilini Duymak Gurur veriyor!

Sınırdaki yaşamak bence çok gurur verici bir duygudur. Taa Kars'a girişte büyük yazılarla "Serhat Şehrine Hoş geldiniz!" yazılıdır. Akyaka'da Serhat ilçesine Hoş geldiniz yazısı karşılıyor. Dağların tepelerin üzerinde hep sınırın ne kadar önemli bir şey olduğu yazılıdır. Karakollarda askerler sabahları hudut tekmili⁴ alıyorlar hep bir ağızdan bağırıyorlar bunlar bana gurur veriyor (Filhan, 23, Kürt).

Kadın görüşmecimiz Kars ilinden başlayarak sınıra yaklaşıldığını haber veren yazılardan bahsetmektedir. Kars diğer bütün yaşanmışlıkları ve özellikleri bir yana, misafirlerini "Serhat Şehri" kimliğiyle karşılamaktadır. "Serhat Şehri Kars'a Hoş geldiniz"! Sınır karakolları, karakollara yakın yerlerdeki dağ ve tepeler sınırların yüceliğini ve dokunulmazlığı adeta haykırmaktadır. "Hudut Namustur, Hudut karakolunda görev yapmak herkese nasip olmaz, Serhat Şehri" gibi herkesin malumu olan sloganların görüşmeci üzerindeki etkisi ifadelerden de anlaşılmaktadır. Sınır insanlarının en fazla etkisinde kaldıkları bu söylemler sınırdaki yaşamayı da sınır insanının milli kimliğini de etkilemekte, belirlemektedir. Zira söylemler derin bir anlam dünyasının gösterenidirler. Sınıra yaklaşıldığını, sınıra varıldığını ve sınırın ne olduğunu gururla haykırmaktadırlar. Sınır bu noktada belki en çok da askeri söylem ve marşlarla yaşamak anlamına gelmektedir.

Kürt görüşmecilerimizin sınır insanı olmak ve sınırdaki yaşamakla ilgili görüşlerine yer verilen bu bölümde genel itibariyle, sınırdaki yaşamak bir gurur ve cesaret meselesi olarak tanımlanmıştır. Sınır insanı, kısıtlamaların, sınırlılıkların farkında olan insandır ve sınırdaki yaşamak birtakım kısıtlamaları getirmektedir. Adımlarının sayısının ve yönünün önemli olduğuna dair görüşme verisi oldukça açıklayıcıdır. Sınırdaki yaşamak uyanık olmayı gerektirmektedir çünkü sınırlar bizden olmayanla karşılaşma alanlarıdır ve farklı olanla karşı karşıya olmak bir tedirginlik kaynağıdır. Karakolla, askerlerle yakın ilişkiler algıları ve söylemleri bu doğrultuda geliştirmektedir. Karakola, askere ve sınırın karşısındaki düşman olarak tanınan etnik

⁴ "Asil Türk Milletinin namus ve şerefini, vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğünü sorumluluk bölgemde korumakla görevli gözetleyiciyim. Gözüm sorumluluk bölgemde, kulağım komutanda, vatan ve millet uğruna seve seve can vermeye hazırım komutanım!"

gruba fazlasıyla yakın mesafede yaşıyor olmak, milliyetçiliği açığa çıkarırken, bu durum milli söylemlere de yansımaktadır.

Bu başlık altında görüşme verileri paylaşılan son grup Türklerdir. İlgili ifadeler aşağıdadır.

Ashnda Bizim Gazilikle Ödüllendirilmemiz Lazımdır!

Sınırdan yaşamaktan dolayı gurur duyuyorum. Anadan doğduktan ölene kadar askerim yanındayız. *Bizim gazi olarak ödüllendirilmemiz lazım!* Araziyi çok iyi biliyoruz, kışın askerler tipiden dolayı yolda kalmışlardı ben köylüden birkaç kişiyi topladım gidip küreklerle yolu açıp kurtardık askerlerimizi. Askeri gördüğümüz zaman koltuklarımız kabarıyor. Büyük bayrağı gördükçe gururlanıyorum. Babam yaşarken, taşın üzerine Osmanlıca olarak kabartmalı yazılar yazmış. Ne yazdığını bilmiyorduk bir komutan o yazıyı gördü babamın yazdığını söyledim, okudu: *“Bayrağı bekleyen askerimiz var, Hür ve kahraman ecdadımız var!”* yazılıymış. Komutan dedi ki baban bu kadar bayrak sever bir insan idiye o zaman sizin evin tepesine bir bayrak asalım. Şimdi koca bir bayrak dalgalanıyor! (kendisiyle gurur duyarcasına söyledi) (Ahmet Polat, 61, Türk)

Türk görüşmeci, sınırda yaşamının gurur duyulacak bir şey olduğunu ve sınır insanı olarak da memlekete çok faydasının olduğunu düşünmektedir. Sınırdan yaşarken özellikle karakolla, askerlerle kurulan ilişkinin de etkisiyle gazi olarak ödüllendirilmeleri noktasında bir beklentisini dile getirmiştir. Askerin varlığı bir gurur göstergesi olarak düşünülmektedir. Evlerinin tepesine dev bir Türk bayrağının asılış hikâyesini anlatan görüşmecide milliyetçilik unsurlarının çok belirgin olduğu görülmektedir. Vatan, millet, bayrak, sınır kelimeleri sıklıkla dile getirilmiştir. Bu kelimelerin simgesel olarak çok derin anlamlarına vakıf olduğu görülmektedir. Görüşme boyunca özellikle bayrak ve askerlerden bahsedilirken görüşmecimiz kendinden oldukça emin ve gurur duyarcasına bir ses tonuyla konuşmuştur. Ses tonundaki coşku, benzer temaların tekrarında görüşme boyunca kendini hissettirmiştir. Görüşmenin devamında bir sınır insanı olarak sınırın karşısıyla kurduğu iletişimden doğan bir anısını paylaşmıştır. İlgili ifadeler şöyledir;

Türkler Yalan Söylemez Ya, İnanmışlar Dediğime!

Ben de sınırda yaşayan bir sınır insanıyım, sınır insanı olmak gurur verici bir şey. Vatanımızı koruyoruz. Yanından karga uça korkanlar, canını çok sevenler köyden göçtüler. Aldırış etmiyoruz, korkmuyoruz, çocuklarımızdan bile bellidir. Çocuklarımız askeri görüce gururlanıyorlar. Beni buralarda çok severler, sözüme itibar edilir, araştırmayı falan çok severim o yüzden karakol komutanları da benimle iletişim kurarlar. Köye herhangi bir araştırma için kim gelse beni arıyorlar, amca yardımcı ol diyorlar, ben de elimden geleni yapıyorum. Mesela birkaç ay kadar önce sınırda hayvan otlatmak için çobanlar gitmişler, bizim karakol demiş ki aklı başında bir iki kişiyi alsınlar yanlarına yoksa o kadar yakında otlatmaya izin vermem. Muhtar bana da haber etti, dedi ki amca sen de git çobanların yanlarında dur. Baktım Ermeni askerleri sınırdaki tellere yaslanmışlar meraklı meraklı bizi izliyorlar. Türkçe biliyor çoğusu, onlara dedim ki, ne çok baktınız öyle, *Ermeni'yle Türk artık kardeş dost oldu*. Biz de buradan hayvanları böyle salıp sizin taraftan kestirme geçireceğiz, inanmışlar hee valla inanmışlar (keyifle güldü) *Türkler Yalan Söylemez Ya!* inanmışlar gitmiş komutanlarına söylemişler. Baktım birkaç dakika sonra komutanları geldi tel örgüye yaklaştı, yanlarında da tercüman getirmişlerdi...

Sınıra karşı oldukça cesaretli olan görüşmeci, paylaşımında söylediklerine inanan Ermeni sınır askerlerinin inanma sebebi olarak “Türkler yalan söylemez ya! İfadesini dikkate değerdir. Görüşmenin devamı ise şöyledir;

Karakollar Arası Bayrak Sallama İşareti Var!

Bir baktım bizim tarafın karakolundan bayrak sallanıyor, bunlar da bayrak sallıyorlar. Bizim komutan da geldi yanımıza, dedi ki ya Ahmet amca, siz burada ne yaptınız da bunlar bize bayrak salladılar. Bayrak sallama işaretleri var, bayrağı sağa sola sallıyorlarsa gelin görüşme yapalım demek, aşağı yukarı sallıyorlarsa vukuat var, demek oluyor. Onlar bayrağı görüşme yapmak istedikleri için sağa sola sallıyorlardı. Bizim komutan bana sorunca dedim ki bunların askerler bize bakıyordu ben de onlara dedim ki; Ermeni'yle Müslüman dost oldu artık hayvanımızı sizin taraftan süreceğiz. Yani ben şaka yaptım onlar ciddiye almışlar, inanmışlar. Üstümde takım elbise vardı diye beni yetkili kişi sanmışlar, sonra komutanlar konuştular mesele anlaşıldı. Ben denk geldikçe selam veriyorum onlar verilerse alıyorum. (Ahmet Polat, 61, Türk)

Sınırlar, birbirinden farklı sembollerin farklı zamanlarda farklı anlamlara geldiği mekanlardır da. Sınırı kendine has formasyonu içerisinde anlamlı ve özel kılan noktalardan biri de bu yönüdür. Bayrak bağımsızlık, özgürlük ve bu sınır için ifade edilmiş olduğu gibi güç göstergesi iken, bayrağın karşılıklı olarak sallanma şekilleri ise farklı anlamları ihtiva eden birer şifreye dönüşmektedir. Sınırlar, söylemsel olduğu kadar sembolik olarak da birden fazla şeye karşılık gelmektedir. Sınırları araştırmaya değer kılan faktörlerden birisi de budur. Sınırlar sınırda yaşayan herkesin farklı farklı deneyimlediği, birbirinden farklı yaklaştıkları alanlardır. Görüşmecimizin sınır ile

kurmuş olduğu ilişkinin rahatlığında, karakol tarafından tanınıp güvenilmesinin referansı da rahatlıkla sezilmektedir. Bir diğer Türk görüşmecimizin sınırda yaşamak ve sınır insanı olmakla ilgili tanım ve ifadeleri ise şöyledir;

Sınır insanı olmak demek hem sınırın karşısını merak etmek hem yine de gitmek istememektir. Korkularla yaşamak demektir. Ben sınırın karşısına güvenmiyorum. Sınıra yakın olmak ile uzak olmak arasındaki fark, sınıra yakın olmak tehlikelidir. Yarın bir gün oradan bir ateş açılrsa, sınırdaki bizler ilk tehlikede oluruz. Karakol var diye şükür daha güvenliyiz. Karakol var yakında her an gözetleme var. Güven veriyor karakol bize. Şehirden birileri gelince şaşırıyorlar, siz sınırdan korkmuyor musuuuz! diyorlar. Bizim köyde Kız Kalesi var tepede, oraya çıkıp Ermenistan'a bakıyor şehirden gelenler, biz de bakıyoruz. (Kübra Polat, 28, Türk).

Sınır insanların merakını ve merakla birlikte engelleyici bir dürtü olarak korkuyu bir arada yaşayan görüşmecimiz için sınıra yakın olanlar tehlikededir. Herhangi bir saldırı durumunda ilk zarar görecekt kişiler sınıra yakın olan kişilerdir ama karakola yakın olmak bu noktada da bir güvence adeta bir hayat sigortasıdır. Sınıra uzak yerleşimlerden, şehirlerden gelen insanların, sınırda yaşayan insanlara, sınırda yaşayabiliyor olmalarıyla ilgili şaşkınlık ve hatta hayret içinde kaldıkları, ifadelerden anlaşılmaktadır. Sınır, sınırdan uzakta yaşayan insanlar için hem merak uyandırmaktadır hem de bazen gerçekte olandan çok farklı ve abartılı olarak tahayyül edilmektedir.

Bütün sınır bölgelerinde var olduğuna ve gerek olduğuna inanılan mayınlı arazilerin, "Dikkat patlayabilirsiniz!" tarzında uyarıların yazılı olduğu levhaların, elektrikli tellerin hayaliyle sınıra yaklaşan/yaklaşamayan insanlar, bu noktada hayal kırıklığına da uğrayabilmektedirler. Zira bazı sınırlarda -ki Ermenistan- Türkiye sınırı böyledir- bu tür can yakıcı mekanizmalara çok da gerek kalmaz. Nefret ve nefret söylemi öyle özel bir boyuta ulaşmıştır ki, insanlar sınırın karşısındakileri de sınıra ilgisi olan insanları da bakışlarıyla, sözleriyle, imalarıyla yani sosyal kontrolün sağlandığı geleneksel metotlarla zaten yaralamaktadırlar.

İlgili ifadelerden sınır insanların suçlandığı yönünde bir anlam çıkarılmamalıdır çünkü bu nefret söylemlerinin, güvensizlik ve korkunun tek müsebbibi sınır insanları değildir, sınırlar çoğunlukla iktidarların sistematik propaganda alanları olarak yönlendirmeye açık alanlardır ve çeşitli politik emeller uğruna kullanılmaktadırlar. Sınır bölgeleri, unutmaya karşı bir savaş ilanının

mekanlarıdır. Böylelikle unutulmaktan çıkarılmış insan/nisyan unutmak ile mücadelesinde hayatını şekillendirmektedir. İlgili başlık altında paylaşılacak bir diğer görüşme verileri şöyledir;

Bir Gün Sınırdaki Sana da İhtiyaç Olsa Sen de Koşup Geleceksin!

Bence sınırda yaşamak çok gurur verici bir şeydir Sınır insanı olmak gurur demektir. Tüm ülkeyi, Türkiye'yi temsil etmektir. Ben burada sınırda yaşarken ülkeme faydalı olduğumu düşünüyorum. *Buraları koruyoruz biz de adeta nöbet tutuyoruz.* İç bölgelere yaşıyor olmanız tatbikide bu ülkeye faydan olmadığı anlamına gelmez, bak mesela sen de okuyup araştırarak bu ülkeye fayda sağlıyorsun. Bu sınırı araştırarak, bizi dinleyerek fayda sağlıyorsun. *Haaa yarın bu sınırda sana da ihtiyaç olsa sen de koşup gelecek ve sınırını koruyacaksın!* (Son cümleyi öğüt verir gibi söyledi, doğru mu? diye sorup onay bekledi) (Serdar Güçlü 60, Türk)

Sınırdaki yaşamak gurur duyulacak bir şey olarak ifade edilmiştir çünkü sınırda yaşayarak nöbetçi olduğuna inanılmaktadır. Ülkeye faydalı olmanın farklı farklı yolları arasında, görüşmecilerimize sınırda yaşayarak nöbetçi olmak görevi düşmüştür. Bazı cümleleri diğerlerinden daha vurgulu bir şekilde söylemiştir. Görüşmecimiz, görüşme sırasında araştırmacıyı da teste tabii tutarcasına sorgulamıştır, aynı sorular için araştırmacının da görüşlerini almaya çalışmıştır. Bazı cümlelerden sonra bir süre bekleyerek dönüt alamadığı noktalarda kaldığı yerden konuşmasına devam etmiştir. Kümbetoğlu, görüşme sürecinde kullanılacak yardımcı yollardan bahsederken, gereken durumlarda sessiz kalmak, gerektiğinde soruyu tekrarlamak, bazı örnekler vermek, görüşülen kişinin ifadesinin tam anlaşılmadığı durumlarda tekrar sormak, görüşülen kişilerin düşüncelerini özetlemek ve neyin kastedildiğinin sorulması yoluyla kontrol etmek gibi yardımcı yollar hakkında ipucu vermektedir (Kümbetoğlu, 2019, 103).

İlgili görüşmelerden de anlaşılacağı üzere, saha çalışmalarında alana hâkim olduğunu düşünen araştırmacılar da görüşme yapılan kişilerce birtakım testlere tabi tutulabilmektedir. Bu nedenle nitel araştırmalarda soru sorma tekniklerinin, ince nüansların bilinmesi görüşmeleri devam ettirebilmek adına çok kıymetli bir avantaj olmaktadır. Araştırılan bölgeye ve kültüre her ne kadar hâkim olursa da bireylerin kişisel farklılıkları, ruhsal durumları, hassasiyetleri bilinemediğinden dolayı çalışmalar zorlaşabilmektedir. Bu hususta Neuman, saha araştırmacısının bildik çevrelerde araştırma yapmasının zor olduğundan bahseder, çünkü tanıdık olana

gözlerini kapatmak kolaydır. Kişinin kendi kültürüne çok yakından aşinalığının körlük de yaratabileceği hususu hatırlatılır. Bu körlüğü önlemek ve kültür şokunu avantaja çevirmek isteyen araştırmacıların benimsedikleri “Yabancılık Tutumunu” hatırlatır.

Yabancılık tutumu sıradan ayrıntıları fark etmemiz, sorgulamamız ya da sıradan olana bir yabancıнын gözüyle bakmamız demektir. İnsanların sorgulamadan kabul ettikleri adetleri nadiren fark ettiklerinden dolayı yabancılık tutumuyla, örtülü kültürün açığa çıkarılabilmesi de mümkün hale gelecektir. Yabancılık, bizi kendi toplumsal dünyamız üzerine tekrar dönmeye, bilindik sanılan hususları yeniden değerlendirmeye teşvik etmektedir (Neuman, 2007, s,560-572).

Görüşmenin devamında görüşmeci, sınıra yakın olmanın yasaklarla yaşamak olduğunu şöyle ifade etmiştir;

Sınıra yakın olmakla uzak olmak arasında farklar var, sınırlarda yasaklar çok belirgin, bu topraklar ata dede toprağı bırakmak gitmek istemiyorum o nedenle de yasaklarla yaşıyoruz ama bu bizim iyiliğimiz için olduğundan rahatsızlık vermiyor. Askerin yasakları huzuru sağlamak içindir. (Serdar Güçlü 60, Türk)

Bu başlık altınca paylaşılacak son görüşme kadın görüşmeciye aittir ve oldukça detaylıdır. Yaygın görüşlerden farklılık arz ettiği için de ayrıca önemlidir. Görüşmenin ilgili kısımları asker- millet ve militarizmle daha yakından ilişkili olduğu için ilgili başlıkların altında paylaşılmıştır.

Hiç Ermeni Gördün mü?

Sınır insanı olmak demek, çok bir şey değil, hatta hiçbir şey yaptığımız yok farklı olarak. Sadece sınırın karşısına karşı çok şiddetli bir merak ve beraberinde tanımadığın insanlara karşı korku duymak demektir. Sınırdan yaşarken öyle bir fedakarlıkta falan da bulunmuyoruz, Azerilerin ve sınırdan yaşayan çoğu insanın bilinçaltları çok doldurulmuş. Şehirden falan arkadaşlarım geldiklerinde bana soruyorlar “hiç Ermeni gördün mü?” diyorlar, onlar da benim gibi merak ediyorlar ama öyle bir soruyorlar ki *sanki Ermeni dört eli olan bir şeymiş gibi*. (Şeyda Süzen,37, Türk)

Kadın görüşmeci, sınırdan yaşamayı güvenli bulduğunu, yıllardır bir vukuatın söz konusu olmadığını belirtmiştir. Merak ve korkunun iç içe olduğu bir alanda yaşamak zorunluluğu görüşmecimiz açısından sınırın bir eksiği olarak görülmektedir. Sınır insanı olmak da dolayısıyla sınırdan uzakta yaşayan bir insandan çok farklı değildir çünkü görüşmecimize göre, sınır insanların farklı pratikleri mevcut değildir.

Şehirden gelen arkadaşlarının kendisine sordukları “hiç Ermeni gördün mü?” sorusu da sorunun aktarıldığı ses tonu da birbiriyle bağlantılı olarak anlamlıdır. Soruyu sorma tarzından, Ermenilerden insandan bahseder gibi değil de farklı bir yaratıktan bahsedercesine konumlandıkları anlaşılmaktadır.

Sınır insanı olmak, Türk görüşmeciler açısından gurur verici bir görev olarak değerlendirilmiştir. Asker, bayrak, karakol sınır insanının kendisini tanımlamasında kullandığı sembol ve simgelerdendir. Sınır insanları kendilerini asker, vatanın bekçisi gibi gördüklerini belirtmişlerdir. Kadın görüşmecilerimizin birisi sınırda yaşamayı tamamıyla güvensizlik üzerinden okumaktadır ve sınırda bir çatışma çıkması ihtimaline karşı en büyük zararı sınıra yakın yaşayan insanların alacağını düşünmektedir. Karakol kendisi için bir sığınak gibidir.

Diğer kadın görüşmeci ise yıllardır sınırda herhangi bir vukuatın olmadığını, sınırda yaşayan insanların kendi kendilerini dolduruşa getirdiklerine dikkat çekmiştir. Sınır insanı olmak da sınırda yaşamak da sınırın karşısında yaşayan ve düşman olarak görülen gruba göre anlamlı hale gelmektedir. Sınırın karşısında konumlanmış olan milleti, bir bütün olarak Ermenileri, görüşmecilerin ne kadar tanıdıkları ve nasıl tanıdıkları önemli bir mevzudur. Sonraki başlık buna yönelik oluşturulmuştur.

4.7. Sınır Komşularımız Olan Ermenileri Tanımak ve Anadolu’da Bir Damga Olarak “Ermenilik” Kavramı

Bu başlık altında, araya katı bir fiziki ve zihinsel sınırın inşa edildiği sınırın karşısında yaşayan Ermeniler ile ilgili olarak, sınır insanların görüşlerine başvurulmuştur. “Ermeni” denilince insanlar neyi algılamakta ve bu durum söylemlerde nasıl karşılık bulmaktadır. Her fırsatta olumsuz ifadelerle derecelendirilen Ermeni milletinin nasıl ve hangi faktörler üzerinden tanımladıklarına dikkat çekilmektedir. Aynı zamanda acaba onlar bize karşı nasıl düşünüyorlardır? Sorusunun yanıtı da olumsuz görüş bildiren görüşmeciler için bir sığınak görevi görmektedir. Bir halkın nasıl tanımlandığı ile ilgili öne çıkan hususların neler olduğu kuşkusuz sınıra bakışı da etkilemektedir ve sınır algıları da bir etnik ve kültürel grubu tanımlamada oldukça etkilidir. Ermenilerin Türkiye tarafında sınır köylerinde ne

olarak, nasıl tanımlandıkları ve bununla ilgili oldukça ilginç söylemlerin olduğu görüşmeler aşağıda paylaşılmıştır.

Çalışma esnasında görüşmecilerin yoğun bir biçimde vurguladıkları “Ermenilik” kavramının gündelik kullanım alanları, anlamları ve kasıtları da ayrıca ele alınmaya çalışılmıştır. Kars ili ve çevresinde “Ermenilik!” tabiri bir küfür olarak kullanılan, kalıplaşmış bir kullanımdır. Henüz küçük yaşlardan itibaren fiziki olarak bir Ermeni tanımayan çocuklara Ermeni, çocuktan yapılması istenen/istenmeyen şeye karşılık bir tehdit aracı olarak kullanılmaktadır. Uyumayan çocuklara “Ermeni geldi seni götürecektir, sözümü dinle yoksa seni Ermeni’ye veririm” gibi tehdit içerikli söylemler kullanmak çocuklarda caydırıcı bir etki bırakmaktadır. Zira hiçbir çocuk canavar hikayelerinden bahsedilirken sesin aldığı o korkunç tınıyla bahsedilen Ermeni’ye verilmek istemeyecektir. Böylelikle birçok aile bilinçli veya bilinçsiz bir biçimde bütün çocukluk dönemi ve ileriki dönemlerini de kapsayan bir düşmanlığın tohumlarını ekmektedir. Bu tohumun adı ötekileştirme ve damgadır.

Ermenilik bir damga olarak ilgili bağlamda bir ilişki türünü tanımlamaktadır. Goffman’ın sabit bir nitelikten ziyade, bir ilişki türü olarak gördüğü damganın çeşitleri vardır; ırk, ulus ve din gibi damgalar etnolojik damgalar sınıfına dâhil edilir. Bu damga türünün soy bağıyla aktarıldığı, aile bireylerinin tamamına bulaştırıldığına vurgu yapılmaktadır (2019, s.31).

Sınırdaki yaşayan farklı grupların Ermeni’yi tanımlarken kullandıkları özenle seçilmiş ve hiçbirisi alelade söylenmemiş olan kelimeler, algının ve hafızanın dışı vurumu gibidir. Sınırdaki olup da Ermeni ile ilgili en köklü sıkıntıları yaşayan grup da yine Azerilerdir. Azerilerin Ermeni ve Ermeniliği tanımladıkları ilgili görüşmeler aşağıda paylaşılmıştır.

Ezeli ve Ebedi Düşman!

Ermeni, Ermenidir! Kalleştir. Ermeni düşmandır tabii ki, ezeli ve ebedi düşmandır. İnsanı sırtından vurandır. Türk düşmanıdır. Ermeni'nin acıma duygusu yoktur, acımasızdır. Bunları tarih açık açık göstermiştir. Şimdi ellerinde fırsat olsa yine aynı şeyleri yaparlar. Kendileri nasıl Türk düşmanlırsa çocuklarını da öyle yetiştiriyorlar. Ermeni denildiğinde aklıma gelen ilk şeyler; tarih, kalleşlikleri ve Hocalı Katliamıdır. Ne unutturum ne de affederim. Ermenilik acımasızlıktır, acımasız ama bir o kadar da korkak bir millettir. Mağdur düşmezsen onlar hiçbir şey yapamazlar. Sınırdan görünce onlara selam vermem selam verecek olsa asla almam açık söyleyeyim belki de küfür ederim, Ermeni'ye asla güvenmem. (Nedim Aydemir 50, Azeri).

İlgili bu görüşme, tarihi toplumsal hafızanın baskın olduğu bir görüşmedir. Ermeni ve Ermenilik tamamıyla ötekileştirilmiş, düşman ilan edilmiş bir grubu temsil etmektedir. Ebedi olarak düşman kalacaklarına dair derin bir inanç vardır ve bu da değişime fırsat vermemektedir. Tarihe gönderme yaparak, geçmişte yaşananların tekrarının muhtemel olduğuna inanılmaktadır. Acımasızlığın adı Ermenilik, acımasızın adı ise Ermeni'dir. Sınırın karşısı düşmanlık, acı, mağduriyet ile tanımlanmaktadır. Benzer ifadeleri diğer görüşmecinin ifadelerinde de görmek mümkündür;

Ermeni ezelden beri kudurmuş bir millettir. Allah ellerine fırsat vermesin hiç iyi bir şeylerini görmedik. Kalleşler bunlar ne olacak. Vaktinde bu toprakların ekmeğini yediler sonra kalktı yakıp yıktılar. İnsanlara eziyet ettiler. Ermeni nankördür, yüz balsa bugün de aynısını yapar. *En iyi Ermeni ölü olanıdır!* Ermenilik tabiri bizim buralarda çok kullanılır. Bir insan en nefret ettiğin bir şeyi yapar ya, işte ona kullanılır. En kötü şeylere karşılık geliyor, zaten de öyle olması lazım iyi bir şeye denk gelmez. Diyelim ki kavga var biri çok büyük bir hırsla saldırıyor ona Ermeni gibi! derler. (Mert Seven,43, Azeri).

Azeri görüşmeci tarafından Ermeniler, aralarında herhangi bir ayırım yapmaksızın kalleş, nankör, güvenilmez bir millet olarak tanımlanmaktadır. Ermenilik kavramı, nefretle ilişkilendirilen davranışlara, kötülükle bağlantılı şeylere karşılık gelmektedir. Kavga çıkarmakla, acımasızca saldırmakla yani düzen bozuculukla eşit kullanılmaktadır.

Ermenilere yönelik algıların ve Ermenilik olarak kullanılan kalıbın fazla abartıldığını, onların da bizim gibi insanlar olduklarını söyleyen bir görüşmecimizin ifadeleri şöyledir;

İnsan insandır. Her ırkın hem iyi hem kötü insanları vardır. Bize Ermenilerin anca kötülüklerinden bahsedilmiş. Nenelerimiz çocukları yaramazlık etmesinler diye “Ses

etme Ermeni gelir seni keser, bak seni Ermeni'ye vererem, aha öcü Ermeni geldi!" diye korkuturdular. Uyumayan bebeklere bile böyle şeyler söylerlerdi. Halbuki onlar da bizim gibi insanlar. Etnisitesi farklı diye bu kadar düşmanlık fazladır. Ben sınırdan niye korkmuyorum biliyor musun hanım abla, çünkü ben Ermeni'den korkmuyorum, kötü düşünen insan korkar, kin besleyen insan sanır ki Ermeni de bana karşı kötü düşünüyor. (Ali Kalkan, 53,Azeri)

İnsanı genellemeyen bir bakış açısıyla tümünü birden silen ya da tümünü mutlak iyi kabul eden anlayışa tepki gösteren görüşmecimiz açısından Ermeni, farklı bir etnik gruba ait birinden başka bir şey değildir. İnsanların tepkisel yaklaşımlarının temelinde yatan sebeple ilgili tespiti ise henüz küçük yaşlardaki çocuklara bile farklı olmanın kötü bir şeymiş gibi aşılmasındır. Ermeniler, görüşmecimize göre, hafızayla bağlantılı olarak, kötü, korkunç, uykuları kaçırıcı bir tehdit sebebi olarak anlatılmakta olduklarından dolayı insanlarda sınıra ve karşısına yönelik korku körüklenmektedir. Ermeni'yi öteki, yabancı, düşman, zalim, güvenilmez olarak tanımlayan yaygın görüşler sınırın etkisini de gözler önüne sermektedir.

Azeri görüşmecilerimiz Ermeni'yi tanımlarken kendisinden uzak durulması gereken adeta lanetli bir şeyden bahsediyormuşçasına tasvirler yapmışlardır. Nefret, öfke, en yoğun hissedilen duygulardır ve hoşgörüsüzlük görüşmelerde çokça dikkat çekmektedir. Ermenilik kavram olarak, toplumun kınadığı, kabul etmediği, hoş görmediği tutum ve davranışlara ve bu davranışları sergileyenlere karşılık kullanılmaktadır. Bir görüşmecimiz ayrımcılık yapmayı, ötekileştirmeyi ve değersizleştirmeyi eleştirerek, kendisi için yalnızca farklı bir ırktan başka bir şey olmadıklarını belirtmiştir. Bu söylemler sıkça tekrarlandıkları için gündelik dile fazlaca yerleşmiştir. Aynı soruların yöneltildiği Terekeme/Karapapakların ilgili görüşleri aşağıda paylaşılmıştır.

Ermeniler bizim mecburi komşularımızdır! İsteyerek komşu olmuş değiliz. Atalarımızı katletmişler onlar. Düşmanımızdır esasında. Ermenileri düşman olarak tanımlıyorum ben. Ermeni deyince aklıma tarih geliyor, kilise geliyor bir de onlara karşı aslan gibi duran askerimiz geliyor. (Samet doğan, 41, Terekeme).

Görüşmecimiz Ermenileri ezeli düşman ve zorunlu komşu olarak tanımlamıştır. Ermeniler ile olan münasebetin komşuluğun mecburi yönüne değinmiştir zira istek dahilinde komşusunu seçebilecek olması halinde böyle bir komşu ve komşuluğu tercih etmeyeceği söylemlerinden açıkça anlaşılmaktadır.

Ermeni denildiğinde akla gelen tarih savaşın, mücadelenin ve elbette mağduriyetlerin tarihidir. Bir başka görüşme aşağıdadır.

Unutmayın, Kalleşler İhaneti Sever!

Ermeni Osmanlıya ihanet eden bir topluluktur. Genelde kalleş insanlardır. Ben hep şunu savunurum, bir insanın aslı ne ise asaleti de odur! Yani bugün Ermenilerin sessiz durması hep böyle duracakları anlamına gelmiyor. Kalleşlik kanlarında var bu insanların, o yüzden de ellerine fırsat geçerse kullanırlar. Unutmayın *Kalleşler ihaneti sever!* Dedeleri ihaneti miras bırakmış onlara, onlar da ihaneti miras olarak taşıyorlar. Bu nedenle Ermeni'ye fazla müsamaha gösterilmez! Ha benim düşmanım bile olamazlar o ayrı. (Küçümseyici bir tavırla güldü) Yaaa Ermenistan dediğiniz nedir ki, bir avuç bir toplum, Kars'taki arkadaşarımdan bir tabur toptasam onların tüm orduya yeteriz. (Yunus Can, 24, Terekeme)

Tarih anlatısının bir propaganda aracı haline dönüşmüş olması, kuşkusuz modern ulus devlet anlatılarının zaten böyle bir amaca hizmet ediyor oluşundandır. Görüşmecimizin, "Ermenilere fazla müsamaha gösterilemez, yüz vermemek lazımdır çünkü her an ihanet edebilirler" ifadeleri bastırılmaya çalışılan bir tedirginliği de ele vermektedir. Görüşmede, araştırmanın yöneldiği gruba karşı, yok sayma, muhatap almama, küçümseme gibi psikolojik baskı mekanizmaları işletilmiştir. Görüşmenin devamında kendisine Ermeni komşularınıza güvenir misiniz? Sorusu sorulmuştur ve alınan yanıt şöyledir;

Kesinlikle güvenmiyorum. Geçenlerde facebook'ta denk geldim Ermeniler karşıdan bizim köyün fotoğrafını çekip paylaşmışlar, altına da bir sürü yorum yapmışlar. Diyorlar ki; *dede toprağım!* (alaycı bir şekilde güldü) Biz onlara nasıl ki güvenmiyorsak onlar da bize güvenmiyorlar bence, adamlar daha bu toprakların derdindeler. Bu topraklarda yaşayıp da sonra gittiler ya çok koymuş bunlara. (Yunus Can, 24, Terekeme)

Ermenilere yönelik görüşlerin çok değişmediği ve benzer ifadelerin yer aldığı diğer görüşmeler şöyledir;

Ermeni zulümkârdır, katliamcılar, Türk'ten de çok korkuyorlar. Türk'te korku yok, Türk korkmaz! (vurgulayarak ve gururlu bir ses tonuyla söyledi) -Ermeniler'den korkmadığını belirten görüşmeci, -Ermeni komşularınıza güvenir misiniz?- Sorusuna ise, Ermeni'nin nesine güveneyim abla, rahat rahat güvenemem. *Türkün Türk'ten başka dostu yoktur!* Her tarafımız düşmanla dolmuş. Ermeni denilince aklıma farklı bir ırk ve düşmanlık geliyor. Onlar bizim düşmanımızdır. (Samet Doğan, 41, Terekeme).

Görüşmecinin ifadelerinde Türklüğü yüceltici ve Ermenileri küçük görücü, basitleştirici ifadeler dikkat çekmektedir. “Türk korkmaz ama Türk'ten korkulur” ifadesi bu ilişkinin anahtar kelimesinin “güç” olduğunu göstermektedir. Sınırdaki sakinliğin sebebini güçlü olan tarafın Türkiye olmasına bağlamaktadır. Güvensizliğin istikrarlı bir biçimde devam ettirilmekte olduğu görülmektedir.

“Türkün Türk'ten başka dostu yoktur”, “Üç tarafı deniz, dört tarafı düşmanlarla çevrili vatan” söylemleri denizin olmadığı üçüncü tarafta da her an tetikte olmaya mecburiyet vurgulanmaktadır. Bu söylemlerle teritoryal sınırların zihinlerde katı duvarlara dönüşmesi ve gerektiğinde düşünmeksizin sınırlar için canların feda edilmesi amaçlanmıştır (Tekin, 2014, s.248). Bir tehdidin olmadığı durumlarda tehdit yaratılır, tehdit algısının farklılıkları toparlayıp birleştirici özelliği vardır. Sınır insanların kendi aralarındaki husumetleri söz konusu sınır ve vatan olduğunda bir kenara bırakıp, birlik oldukları yönündeki ifadeleri tehdit algısının ulusal birliği sağlamlaştırıcı yönünü göstermektedir. Öte taraftan, sınır insanların çeşitli topluluklar olarak farklılıklarını ve husumetlerini ulus için kenara bıraktıkları manevi bağ da çok önemlidir. Benedict Anderson, “Hayali Cemaatler” (2015), çalışmasında bu bağın hayali kardeşlik imgesi olduğunu ifade eder. Milyonlarca insanın, ortak sınırlı bir hayal uğruna can verebilmelerini ancak bir kardeşlik imgesi mümkün kılmaktadır. Ulus, eski tip cemaatlerin yerini almış olan, hayal edilmiş bir topluluğa karşılık gelmektedir (s.22).

Bir diğer Terekeme görüşmecinin ifadeleriye;

Ermeni denilince aklıma farklı ırkı farklı dini farklı mezhebi olan insanlar geliyor. Sınırdan da Ermeni'den de korkmuyorum. Onlar bizden korksun! (Kahkaha attı) Ermeni nedir sanki ya, sapanı bilir misin abla hani ucundaki lastiğe taş koyup fırlatırlar hah işte çocuklar sapanla taş atıyorlar onlara, çocuklarımızda bile korku yok. Tarlaya gitmişim oğlumla, Ermenilerle aramızda yaklaşık yirmi metre falan vardı, el kaldırıp bize selam verdiler biz de el kaldırıp selamlarını aldık. *Selam Allah'ın selamı sonuçta mecbur alacağız*. O el kaldırıp selam vermese valla ben selam vermezdim. Zaten tek bir defa öyle bir selamlaşma oldu, normalde onlar da selam vermiyorlar. Ermenilere karşı biz ne düşünüyorsak onlar bize karşı daha kötüsünü düşünüyorlardır bence. Çünkü onlar diyor ki bizim ata topraklarımızda oturuyor şimdi bunlar o yüzden bizi düşman görüyorlardır. (Faruk Karlı,58, Terekeme)

Bu görüşmede de sınır ve Ermenilerle ilgili ilişkiler güç kıyaslaması üzerinde okunmaktadır. Türklükten ve Türkiye'nin sınırdaki gücünden bahseden görüşmecilerimizin vurguları ses tonlarıyla daha belirgin bir hal almaktadır. Sınırın karşısına yönelik söylemlerin ise küçümseyici ifadeler barındırdığı görülmektedir. Terekeme çocuklarının sınıra ve karşısındaki insanlara sapanla taş atıyor olmaları, sınırın karşısına yönelik algının çocukluktan itibaren oluşturulduğu ve kemikleştiğini göstermektedir.

Terekemelerin Ermenileri tanımlarken kullandıkları söylemlerin pek çoğunun temelinde tarihi hafızanın etkisi görülmektedir. Ermeniler, "kalleş", "güvenilmez" ve "katliamcı" olarak tanımlanmışlardır. "Zorunlu komşuluk" ifadesi mevcut durumu özetlemesi bakımından yerinde bir söylem olmuştur. Görüşmecimiz seçme şansının olması durumunda komşu olarak Ermenileri seçmeyeceğini ifade etmektedir. Olumsuz ve kötü olan her şey görüşmecilerimiz tarafından adeta genetik bir faktör gibi değerlendirilmiştir. İlgili ifadelerde Türkün ve Türklüğün gücü yüceltilirken, Ermenilerin korkak oldukları gibi ifadelerle ötekileştirildikleri görülmektedir. Tanımlamalarda milliyetçiliğin çok belirgin olduğu görülmektedir. Ötekine karşı tahammülsüzlük söylemlere hakimdir.

Kürt ve ardından Türk görüşmecilerimizin Ermeni ve Ermenilik ile ilgili görüşleri aşağıda paylaşılmıştır.

Sınırın karşısındaki Ermeni'dir, Azerbaycan'a çektirdiklerini göz önüne getirdiğimde çok zulüm insanlardır derim ama bize şahsi bir yaşatmışlıkları yoktur. Ermeni denilince Osmanlıya ziyan vermişler, soykırım yapmışlar diye aklıma onlara güvenmemek geliyor, sınır geliyor. Ermeni'leri hep kötü anlatıyorlar ama şimdi günümüzde Ermenileri öyle çok kalles olarak görmüyorum ben. İki bin altı yılında Gürcistan üzerinden Ermeniler gelmişlerdi, onlarla muhabbet ettim, karı koca çok samimi konuştular, gruplarında on, on beş Ermeni vardı, bir kallesliklerini görmedim. Bana göre onlar Azeri milletinden, İran'dan daha dürüsttür. İran Müslüman bir devlettir, Ermenistan ise Hristiyan bir devlet yalnız onlar bana göre İran'dan daha iyidir. İranlılar Şia'dır, çok kallesitirler. Sınırdaki Azeri köylüleri de Şii'dir ve bana göre Ermeniler öyle çok kötü insanlar değiller Şii Azeriler daha kötüler. (Metin Gök, 57, Kürt).

Kürt görüşmeci, Ermeni tanımını yaparken hafızayı işin içine katınca olumsuz şeyler söylemeye mecbur hissetmektedir. Bizatihi tanışıp sohbet ettiği Ermenileri düşününce de tarihi hafızadan uzaklaştığı görülmektedir. Bire bir sohbet ettiği, Türkiye'ye turistik amaçlı gelen birkaç Ermeni ile tanışmış sohbet etmiş olduğu için Ermeni turist grubundan oldukça memnun ifadelerle bahsetmiştir. İletişimin söylemleri de sınırı da yumuşattığına daha evvel de dikkat çekilmiştir. Sınırdaki Azeri köylerinde yaşayan Azerilerin büyük kısmı Caferi mezhebine bağlı Şii'lerdir. Görüşme neticesinde sınırdaki Azeriler ile Terekemeleri ve Azeriler ile Kürt ve Türkleri birbirinden ayıran husus da mezhepsel farklılığın ayrışmaya sebep olmasıdır. Kürt görüşmecimiz, Azerileri Ermenilere göre daha tehlikeli gördüğünü belirtmektedir. Bu durum üzerinde Azeri ve Ermeni bireylerle tanışıp karşılaşmasındaki olumsuz ve olumlu izlenimin etkisi vardır. İlgili görüşmenin devamında bu durum daha net anlaşılmaktadır;

Azerbaycan'da da iyi insanlar var, gerçi bizim Türkiye'mizde de öyledir iyi insanlar da kötüler de var ama Azerbaycan'dan gelenler vardı onlarla da konuşurdum. Bence Ermeni, Azerbaycan Azerilerinden daha sadıktır. *Ermeni birine dost dediği zaman onu sırtından vurmaz.* Ama Azerbaycan vatandaşlarından ben darbe yemişimdir.

Kendisine Ermeni komşularınıza güveniyor musunuz? Sorusunun yöneltildiği üzerine alınan yanıt;

Ben Babama Güvenmemişim ki Ermeni'ye Güveneyim!

Ermeni'yle alakası yok ben hiç babama güvenmedim ki başkasına güveneyim (bir süre güldü ve güven problemi olduğunu detaylı anlattı) Babama güvenmemişim, Ermeni'nin nesine güveneyim' Ermeni'yi bırak yakın komşuma bile güvenemiyorum. Çok iletişime geçemiyoruz konuştuğumda görsem ki sohbeti temiz, o zaman güvenirim Ermeni'ye, sırtımı dönerim. Sınıra barajdan su taşkınları olunca balık tutmaya gidiyoruz. Gittiğimizde karşıda onların vatandaşı ya da askeri görünce aynı bölgede oturmuyoruz. Onlardan 50-100 metre ya aşağı ya yukarı gidiyoruz çünkü yaklaşsan neyin ne olacağını bilemezsin. *Belki de istihbarattırlar güven olmaz!* Şimdi sınırda bir olay çıksa büyük devletlerin hepsi Ermenistan'ı tutar, destekler, haklı çıkaracaklar biz de bunu bildiğimiz için tehlikeye girmeye hiç gerek yoktur. (Metin Gök, 57, Kürt).

Görüşmeci, güven hususunda insanlara, en azından tanıdığı insanlara çok güvenemediğini belirtmiştir. Ermeni'nin nesine güveneyim! Söylemi ve bunu ifade ederken ki vurguda açıkça ifade etmemiş olsa da hafızadaki olumsuzluklarla örtüşmüş Ermeni'nin dışa vurumu görülmektedir. Tanırsam sırtımı dönerim ifadesindeki sırt dönmek ifadesi güveni ifade etmek amacıyla kullanılmıştır. Öteki kategorisindeki insanlar birer “yabancı” olarak her zaman tedirginlik yaratmaktadır. Yabancı ile aynı yerde uzun süre oturmak, bir arada vakit geçirmek bir korku yaratmaktadır. “Belki de istihbarattır!” cümlesindeki tedirginliğin belirginliği ve “başımı belaya sokmaya değmez sınırda bir iki Ermeni tanımak” diye düşünüldüğünden dolayı sınır üzerinden bir iletişim sağlanamamaktadır.

Bu çalışmanın yapılması aşamasında özellikle Azerilerle görüşmeler devam ederken Azerbaycan ve Ermenistan arasında Dağlık Karabağ için sıcak çatışmalar başlamıştır. Böyle bir süreç, görüşmecilerin bir araştırmacıdan da “belki istihbaratçıdır” diye düşünerek tedirgin olma ihtimali doğurmuştur ve görüşmeye ikna konusunda birtakım zorluklar yaşanmıştır. Sınır çalışmalarında araştırmacıların da görüşmecilerin de benzer korkuları mevcut olabilmektedir.

Ermeni'yi tanımlayan diğer bir Kürt görüşmecimizin ifadeleri şöyledir;

Ermeni dediğin zalim insandır kızım. Ermeni'ye güven olur mu hiç (Onay bekledi, cevap alamayınca devam etti), olmaz! Elimden gelse Ermeni'nin kulağını keser geçmişin öcümü alırım. Tarlalara giderken, hayvan güderken falan görüyoruz onları ama hiç iletişim kurmadım. Bazı Ermeniler tek olduklarında elini kaldırıp selam veriyor, yakınlarında asker olduğunda selam vermiyorlar, ben de selam vermiyorum. Oralardan hiç tanıdığım falan yok, *Eeeh ne tanıyacam Ermeniye!* En büyük düşman Ermeni'dir. Onlara hiç güvenmiyorum. (Ali Sezer,74, Kürt)

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere Kürt görüşmeci, sınırın karşısından herhangi bir tanıdığı olmadığı halde kendisine aktarılmış olan öğretiler ve söylemler vasıtasıyla Ermeni güvenilmez, selam verilmeyecek kadar zalim insanlar olarak tanımlanmıştır. “Elimden gelse geçmişin öcünü onlara zarar vererek alırım” cümlesi sınırın burada, insanları birbirlerinin şiddetinden ve yağmasından koruyan bir yönünü de gündeme getirmeyi gerektirmektedir. Bu da en nihayetinde sınırın zorunlu bir sebebi ve yine sınırın zorunlu sonucudur. Sınır düşmanlığı, düşmanlık da sınırı var etmektedir. Kendisine, “bir Ermeni sınırın yakınına kadar gelip size kıpkırmızı, güzel bir elma uzatsa alır mısınız? ya da alırsanız yer misiniz?” Sorusu yöneltilmiştir ve alınan yanıt oldukça ilginç olarak şöyledir;

Güvenip de Elden Ele Elma Almayacaksınız!

Almam da yemem de. Ya elmanın içine enjektörle zehir akıtmışsa! Ermeni'den uzak değil ki bu dediğim şey. Vaktinde ne ziyankarlıklar etmişler. Unutma elden ele elma almayacaksınız! (ciddi bir uyarı yaparcasına söyledi) Ermeni denilince güvensizlik, kalleslik, düşmanlık geliyor aklıma. Ellerinden gelse bizi kazırlar. Ağzında Ermeni diyorsun da ER-ME-Nİ!(Heceleyerek ve heceleri vurgulayarak söyledi) (Ali Sezer,74, Kürt)

Kürtlerin ikramda bulunma ve ikram edilen şeyin geri çevrilmemesi ile ilgili hassasiyetleri göz önüne alınarak sınırın karşısından bir elma ikramı gelmesi durumunda alıp almayacağı ya da alırsa yiyip yemeyeceği sorulmuştur. Güvensizliğin boyutunu çok net olarak gösteren yanıt kayda değerdir. Normal koşullarda bir elma ikramının içine zehir enjekte edilebileceği düşüncesi bir ihtimal bile kabul edilmezken, elmanın sınırın karşısından gelmesi, yabancından gelmesi onu ürkütücü bir şeye dönüştürmüştür. “Unutma, elden ele elma almayacaksınız!” cümlesindeki vurgulu söyleyiş, ciddi bir uyarı mahiyetindedir. Uyanık olmak gerekmektedir çünkü “Ermeni diyorsun da Er-me-ni!” Aynı mekânda yaşamış insanların anlatıları ve korkuları da çoğunlukla benzer olmaktadır. Sınırlarda yaşayan insanların her fırsatta hafızaya sarılmaları, benzer söylemleri ezberletilmiş gibi tekrar etmeleri de bundandır.

Kadın görüşmecinin Ermeni tanımı ise şöyledir;

Ben üniversite okuyorum, babam dedem onları, kendilerine anlatılanlardan biliyor olsa da ben tarih kitapları okudum lisede okutulan derslerimizde Ermenilerden hiç de iyi insanlar gibi bahsedilmiyordu. Osmanlı'ya attıkları kazığı, kendilerine sahiplik etmiş bir devlete yaptıkları zulmü okuduk hep. Ermeni soykırım yapan, zalim insanların ırkıdır. Ermeni denilince aklıma ilk gelen şeyler, yabancı, düşman, kötü niyetlidir. Ermenileri yalnızca tarih kitaplarında okuduklarımız, hocalarımızın anlattıkları ve dedelerimizin bahsettikleri kadarıyla tanıyorum. Onun dışında şahsi bir tanışmışlığım yoktur. (Filhan Küçük, 23, Kürt)

Görüşmecimiz, Ermenilerle ilgili bilgileri dedesinin anlatımları ve daha çok da lise tarih kitaplarından edinmiştir. Lise ders kitaplarının görece güvenilirliği öğrencilerin ileriki hayatlarında da izler bırakmaktadır. Tarih ders kitaplarında Ermeniler, tam da görüşmecimizin anlattığı gibi ezeli düşman, kalles, sırtımızdan vuran insanlar olarak tanıtılır. Bir zamanlar Millet-i Sadıka olarak tanınan bir milletin düşmana dönüşme süreci oldukça trajikleştirilerek aktarılmaktadır. Genç zihinlerde belirli bir aidiyet duygusu yaratmak için iç mekânın iç tarafı vatan, dışı ise vatandan kopmuş, ayrılmış ya da hiç içeri olamama noktasında ayrışmaktadır (Durgun, 2018, s.300). Bu aidiyet yüklemesi için de okullar ve ders kitapları büyük rol üstlenmektedir.

Kürt görüşmecilerin Ermenileri nasıl tanıdıkları, hafızalarında nasıl yer etmiş oldukları ele alınmıştır. Görüşmecilerin birbirinden ilginç söylemleri, söylemlerdeki vurgular oldukça önemlidir. Ermeni'ye güven olmaz!, Ermeni'ye güvenip elden ele elma alınmaz, Ermeni nankördür, Ermeniler zalimdir, bozguncudur gibi söylemler kullanılmıştır. Bir görüşmeci ise, Ermenilerin günümüzde bahsedildiği kadar zalim veya kalles insanlar olmadıklarını, aksine Şii Azerilerin Ermenilerden daha tehlikeli olduklarını düşündüğünü ifade etmiştir. Bu görüşmecimiz turistik amaçlı gelmiş olan birkaç Ermeni ile tanışıp muhabbet kurduğu için önyargısı büyük oranda kırılmıştır. İletişime olumlu bakan kişiler için sınır daha yumuşak, daha geçirgen bir alana dönüşebilmektedir. İletişimin sonucu burada belirleyen olmaktadır çünkü bir şekilde muhabbet kurup da olumsuz bir durumla karşılaşanlar için zaten var olan zihinsel sınır daha da dokunulmaz kanlı bir hal almaktadır.

Bu başlık altında son grup olarak, Türk görüşmecilerin görüşleri paylaşılmıştır.

Ermeni denilince benim de aklıma da bu sınırda yaşayan kişilerde olduğu gibi mezalim geliyor. 1915 yılındaki meselelerin karşılıklı olarak abartıldığını düşünüyorum. İngiliz ve Fransızların gaz vermesiyle Güneydoğudaki Ermeniler ayaklanmışlar ve yakıp yıkmışlar. Yine de her halükârda dikkatli olmakta fayda vardır. Yarın bir gün Ermeni PKK'ya yataklık edebilir. Sınırdaki teröristlerle başımız belaya girebilir. Bence Ermeniler güneydoğuyu falan terk edip girmişler ya, burada da bir tarafta Azerbaycan bir tarafta Türkiye'nin arasında sıkışmış kalmışlar. Büyük bir kinleri var. Sınırdaki bizi gördüklerinde sırtlarını dönenler var, yani Türklerin yüzüne bakmak istemiyorlar. (Ahmet Polat, 61, Türk)

“Sınırdaki yaşayan insanlarda olduğu gibi” cümlesi algının oluşumunda sınır bölgelerine has birtakım güdüleyicilerin olduğunu itiraf etmektedir. Ermenilere karşı her halükârda temkinli olmak gerektiğini ifade eden görüşmecimiz, PKK'ya yardım ve yataklık yapacak olması durumunda sınırdaki yaşayanlar olarak kendi canlarının yanacağını düşünmektedir. Bir başka görüşmecimizin Ermenilere yönelik tanım ve yakıştırmalarının olduğu ifadeler şöyledir;

“Mevzu Sınır ve Ermeniler Oldu Mu Herkes Birleşir”

Ermeni, Allah'ını, Peygamberini bilmeyen, gâvurdur. Peygamber Efendimiz ne demiş, demiş ki Ermeni'yle konuşma, konuştuğunda tedbiri elden bırakma! -Emin misiniz böyle bir sözün Peygamber Efendimize ait olduğundan?- Tabii eminim. Tarlada çalışırken falan görüyoruz ama hiçbir muhabbetim iletişimim olmadı, olamaz da. *Selamlaşma da yok, içlerinde Türk yok, Türk olsaydı onlarla selamlaşma, muhabbet olurdu.* Ermenilere hiç güvenmiyorum, düşmana güvenilir mi hiç! (öfkelenmiş, düşmana güvenilir mi hiç, derken sesi çatallaştı) Ermeni denilince hissettiğim şeyler, öfke, nefret ve kindir. Ben onları nasıl ki sevmiyorsam onlar da bizi öyle sevmiyordur. *Sınırdaki bizi gördüklerinde düşman gibi bakıyorlar!* Ellerinden gelse kanımızı akıtırlar. Askeriye bize burada güvence sağlıyor, karakol olmasa da yine de onlardan korkmuyoruz. Sınır hattında Azeri, Terekeme, Türk ve Kürt köyleri var ve bunların kendi içlerinde veya birbirleriyle anlaşmazlıkları oluyor. *Mevzu sınır ve Ermeniler oldu mu herkes birleşir.* Ulusal, milli bir sorun olunca hep birleşiriz. (Serdar Güçlü, 60, Türk)

Ermenileri tanımlayan görüşmecimiz, tanımını evvela “gavur” ifadesini vurgulayarak yapmış ve Allah'ını, Peygamberini bilmeyenler olarak tanımlamıştır. İfadelerini güçlendirmek amacıyla Hz. Muhammed'in Ermenilerden özellikle uzak durulması gerektiği yönünde bir öğüdünün olduğunu iddia etmiştir. Görüşmecimizin, söylediği şeye oldukça inanarak söylediğini de belirtmek gerekmektedir, ısrarla böyle bir sözün bir peygambere ait olup olmadığı sorulduğunda aynı ısrarlı tavrı sergilemiştir. Dini referans kullanarak yapılan ırk, etnik sınıf tanımının ardından, çelişkili olarak “tarlada falan görünce selamlaşma olmuyor, içlerinde Türk yok olsa

selam veririm” ifadesini kullanmıştır. Etnik ve dini hassasiyetlerin birbirine geçtiği, yer yer birbiriyle çeliştiği dikkat çekmektedir.

Azeri, Terekeme, Kürt ve Türk köylüler arasında birtakım sorunlar olsa da sınırdan yaşamaktan kaynaklı olarak, sınır söz konusu olduğunda kişisel kavgaların ve çekişmelerin bırakıldığı vurgulanmıştır. Sınırın kimlik oluşturma boyutuyla da yakından ilgili olan ifadelerdir. Sınır bölgeleri yeri geldiğinde farklılıkları tek potada toplayıp, ortak bir güç elde edebilmek noktasında başarılı alanlardır. Bozkurt’un “ötekiyle yönetmek” olarak kavramsallaştırdığı üzere, grubun veya farklı grupların ortak bir amaç etrafında kenetlenmesi, ortak düşmanın, ötekinin varlığıyla mümkün kılınmaktadır (Bozkurt, 2012, s. 157).

Sınıra yakın tarlalarına gittiklerinde Ermeni köylülerini gören görüşmecimizin ilginç bir ifadesi de “*düşman gibi bakıyorlar*” ifadesidir. Düşman gibi bakmak, Ermenilerin tamamını düşman olarak tanımlayan birisi için Ermeni gibi bakmak olarak da ifade edilirse yanlış olmaz. “Ermeni gibi bakmak” ifadesi kalıplaşmış bir söylem olarak Doğu Anadolu’da, Kars’ta yaygın bir kullanım halini almıştır. Ermeni gibi bakmak, tam karşılığı olmasa da kindar, bakışlarıyla karşısındakini öldürmek isteyen, art niyetli insanların takındığı bakış olarak yörede karşılık bulmaktadır.

‘Ermeni’ kelimesi bazı yörelerde yerleşmiş bir küfrün adıdır⁵. Ermenilik yapma, çok Ermeni bir adam, senin yaptığını Ermeni yapmaz, Ermeni gibi bakma bana, Ermeniler gibi, Ermeni gibi vuruyor, bu ne zalimlik sanki Ermeni, Ermeni tohumu, zulüm Ermeni, bu Ermeni’yle başım belaya girmiş” gibi pek çok kullanım mevcuttur. Ermenilik bir ırktan, farklı bir dine mensup insanlardan ve kültürden de öte bir küfür olarak da kullanılmaktadır, elbette bunun altında toplumun canlı tutulan ve canlı tutturulan hafızasının çok büyük bir payı mevcuttur. Birbirine husumetli insanların bilinçli olarak birbirlerinin karşısında tutulmaları bu hoyrat ilişkiyi iyice kötüye götürmektedir. Birine İngiliz, Alman, Fransız demek kavga sebebi değilken; Ermeni demek, kavga çıkarmaya yeter de artar bir sebeptir.

⁵ Ermeni kelimesinin küfür anlamında kullanılmasına dair paylaşımını kullanmama müsaade ettiği için Sümeyye Kantarcı Hanımefendiye katkısından dolayı teşekkür ederim.

“Biz” ve “onlar” zıtlıkları yansıttığı oranda ayrımı ifade etmektedir. Farklı uçlardaki zıt konumlanmış duygular biz ve onları tanımlamak için kullanılır. Aidiyet hissettiğimiz ve öteki olandan ayırıştığımız grup biz grubudur. Bu grup içinde doğal davranır, kendimizi bu gruba teslim edebiliriz. Biz grup, içinde huzurlu olduğumuz ortamı ifade etmektedir. “Onlar” ise herhangi bir aidiyet duyulmayan, isminizin birlikte anılmasını istemediğiniz ama yine de biz grubunu anlamlı kılan gruptur. Ait olunan grup üyeleri için bir tehdittirler ve onların da tıpkı bizim onlara yaklaştığımız gibi bize hınç besledikleri düşünülür. Onlar, her türlü kötülüğü kendilerine yakıştırdıklarımızdır. Bu nedenle, bireysel ve kolektif çıkarlarımızı zedeleyecek davranışlarda bulunmaları, zarar vermeyi kafalarına koyduklarına inanmayı, iyi olmamızı düşünmelerine tercih ederiz. Başımızı belaya sokmayı arzulamaları ve ıstırabımızla mutlu olmaları kendilerine en çok yakışan şeydir (Bauman, 2009, s.51).

Türkiye- Ermenistan sınırında hafızanın yeri diğer pek çok faktöre nazaran çok daha baskındır. Hafızanın etkisinin çok belirgin olduğu bir diğer görüşme verisi ise şöyledir;

Onların bize karşı kötü düşünmemesi lazım çünkü biz onlara onların bize yaptıklarını yapmamışız ki. Atalarının yaptıklarına bakılınca nasıl zalim oldukları ortadadır. Bunlar katil dedelerinin kat kat torunlarıdır, zulüm işkence hep onlardaymış. Zalim milletmiş. *Şimdi bizim elimizdeki imkanlar onlarda olsaydı hiç sükût durmazlardı.* (Kübra Polat,28, Türk)

Dayanak olarak geçmiş zamanı tercih eden görüşmecimiz, Ermenileri bir bütün olarak, mezalim sürecine gönderme yaparak tanımlamaktadır. Kaçakça olaylarının yaşandığı 1915 yılında yaşananlar toplumun hafızasında derin bir yarık oluşturmuştur. Sınırdaki herhangi bir taşkınlığın olmamasının sebebi olarak, Ermenistan’ın elinde Türkiye’deki kadar imkânın olmaması gösterilmektedir. Başkalarının bizim hakkımızda düşündüğünü hayal ettiğimiz şeyler, esasen bizim onlar hakkındaki görüşlerimizden ibarettir.

Aşağıda paylaşılan ve oldukça uzun ama bir o kadar da dolu olan görüşme, kadın görüşmecimizle yapılmıştır. Genel söylemlerden farklılaşan, kullandığı söylemlerle başka bir savunuyu temsil eden görüşmecimizin ilgili ifadeleri parçalar halinde paylaşılmıştır.

Sanki Onların Dört Elleri mi Var!

Bence sınırın karşı tarafındakiler de bizim gibi insanlar. Eskiden buralarda çok kıyım yapmışlar Ermeniler, ama ben hepsinin kötü olduğunu düşünmüyorum. Onları çok da merak ediyorum. Arada baraj olduğu için hiç Ermeni görmedim ben bu yaşıma kadar. En çok da Ermeni insanlarını merak ediyorum. Bazen eşime diyorum Ermenileri çok merak ediyorum diye, bana diyor ki *Ermeni'nin nesini merak ediyorsun sanki onların dört elleri mi var! Boşuna merak etme (...)* (Şeyda Süzen, 37, Türk)

Genellemeli bakışla herkesi aynı kefedeye değerlendiren görüşmeci profilden ayrılmayı başaran görüşmecimiz, sınır komşularına yönelik tanımlamada, günümüzde herhangi bir sıkıntı yaşamadıkları için olumsuz bir şey söylemeye kalkışamayacağını bildirmiştir. Kendi sıkıntıları, istekleri, gayretleri olan insanlar olarak görülen Ermenilere karşı merak içinde olduğunu belirtmiştir. En çok da Ermeni insanını merak ettiğini söyleyen görüşmecimizin, eşinden aldığı dönüt, tarafımızca oldukça ilginç bulunmuştur. “Nesini merak ediyorsun, sanki onların dört elleri mi var!” diyerek hanımefendinin merakına ket vurmaya çalışmıştır.⁶ Basite indirgeyerek yok sayma mekanizması işletilmektedir. Görüşmenin ilgili kısmına bakarak, merakın aşırıya giden boyutunun insanı insanüstü bir seviyeye çıkardığı ve aynı zamanda da diğer uçta yok saymaya kadar götürdüğü görülmektedir. Görüşmenin devamında yakınlarının Ermenileri düşman olarak görmelerine sebep olan şeylere rağmen, kendisinin bu noktada farklı düşünmesinin sebeplerini paylaşmıştır;

Babannemin annesi falan Azerbaycan'dan Ermeni'nin elinden kaçıp gelmişler, onları dinleyince Ermeni düşmandır diyorsun ama benim devrimden bakınca hiçbir zararlarını görmedim ve onları deli gibi de merak ediyorum. Balık tutarken ağ atıyorlarmış ve Türkler de ağ atıyor bizim ağlarımıza hiç zarar vermiyorlar mesela, kötü niyetli olsalar bizim ağları parçalarlar. Valla ben sınırdaki Türklerden ve Azerilerden daha çok güveniyorum Ermenilere, çünkü burada tanıyıp da tanıdığıma çok pişman olduğum insanlar var ama Ermeni'nin hiç zarar verdiğini duymadım. Onların inekleri bu tarafa geçince bazı sınır köylüleri inekleri alıp ahıra kapatıyor ama onlar hiç öyle yapmıyorlar. Eşime bunları kabul ettiremiyorum, *tartıştığımız zamanlarda bana hep Ermeni diyor, ben de ona diyorum ki sensin asıl Ermeni!* (Güldü) (Şeyda Süzen, 37, Türk)

⁶ Kadın görüşmeci ile görüşme yapabilmek için ilk olarak hanımefendinin Azeri olan eşiyile görüşülmüştür. Hanımının telefon numarasını paylaşırken bir yandan da “eşime zor sorular sorun ki bilemesin, benden daha iyi sanmasın kendini” diye araştırmacıyı tembihlemeye çalışmıştır. “Eşinize de size sorulan soruları soracağım, zor muydu sorularım?” deyince de “bazı sorularınız beni kekeletti, yıllardır sınırdan yaşamama rağmen sınır üzerine hiç bu kadar düşünmemiştim” cevabını vermiştir.

“Aşinalık yalnızca sorgulayıcılığın ve eleştirinin değil, aynı zamanda yenilik arayışının ve değiştirme cesaretinin de en amansız düşmanıdır” (Bauman, 2009, s.24). Sınıra yakın mesafede yaşayan görüşmecilerin çoğunun yaşanan alan üzerine dönüp düşünmedikleri, sınırın ne olduğunu, neye benzediğini, hayatlarının ne kadarında ve nasıl var olduğu muhakeme etmedikleri, sorgulamadıkları anlaşılmıştır. “Birileri böyle uygun görmüş, biz de kurallara uyuyoruz”, mantığıyla hareket edildiğinden dolayı bu sınırın sıkı kurallar olmadan nasıl bir sınır olabileceğinin çoğu kimse tarafından hiç düşünülmediği fark edilmiştir. Başka türüsünü görmediklerinden ve o düzenin, o pratiklerin içerisine doğmuş olduklarından dolayı dışarıdan bir bakış açısıyla bakmalarını beklemek onları zorlamak ve hatta çok zorlamak olabilir. Bu noktadaki açığı ise çalışma aşamasında kendi anlam ve değerlerine yabancı gibi yaklaşmaya çalışan sosyologlar gün yüzüne çıkarmaktadır. Yaşadığı alan üzerine dönüp düşünerek, merakını sınıra ve sınırın ötesine yönlendirerek genel kabulleri aşan kişiler de yok değildir. Bu durum, kadın görüşmecinin ifadelerinin devamından çok net anlaşılmaktadır.

Ne merakın ne de engellerin ardı arkasının gelmediği aynı görüşmenin devamı şöyledir;

Acaba Ermeni Kadınları da Çeçil Peynir Yapmayı Biliyor mu?

Pek çok şey merak ediyorum görümcemle oturup konuşuyoruz diyoruz ki mesela onların kadınları da bizimki gibi çeçil peynir, tel peyniri yapmayı biliyor mu? Babannemler anlatırdı, Kars yöresine peyniri Malakanlar ve Urumlar getirmiş derdi. Benim doğduğum köyüm Kayaköprü köyü, eski adı da İslam Erginesi'dir. Köyün hemen yanındaki köy de Ermeni Erginesi köyüdür. Yaşlılar daha eski adlarıyla anarlar. Bizim köy İslam Erginesi ama köyde iki tane kilise kalıntısı var hep merak ederdim bu nasıl İslam köyü derdim. Köyüm sınırda değildi Akyaka'nın iç kısımlarındaydı Ermenilere bizim köyde “Ermeni” demezlerdi “Urum!” derlerdi, sadece sınırdaki köyler Ermeni ve Yezid olarak bahsediyor bunlardan. Neyse *Babaannem bize kızdığı zamanlarda af edersin ama şey derdi; “Urum tohumları!”* Kötü bir davranışta bulunanlara “*sen Urum musun?*” derlerdi. Köyde çocuğun biri caminin yanına çişini yapmıştı onu görenler hep dediler ki, “*sen kesin Urumsun, Urumun oğlu!*”

Görüşmecimizin ifadelerinde merak unsuru çok baskındır. Kars'ta ve köylerinde yapılan çeçil peyniri Ermeni kadınlarının da bilip- bilmedikleriyle ilgili meraklarını ifade etmiştir. Kadınlarla bir araya gelip toplandıkları zamanlarda mevzunun sınırın karşısında yaşayan köylü kadınlara kaydığı sohbetlerinin olduğu

anlatılmıştır. Malakanlar Kars'ta peynir yapımıyla ilgilenen bir grup olarak tanınır. Moloka Rusça'da süt demektir. Kars'ta uzun zaman peynir sektörünü Malakanlar yönetmiştir. Ermenilerin de Türklerle birlikte yaşama deneyimlerinde peynir yapımıyla ilgilendikleri bilinmektedir. Görüşmecimiz de günümüz Ermeni kadınlarının peynir yapmayı bilip bilmediğini merak etmektedir.

Kadın görüşmecinin ifade ettiği gibi sınırdan uzak köylerde Ermeni için “Urum” ifadesi çok yaygın bir kullanımdır. Dünyaya geldiğim köy olan Büyük Oluklu Köyü Kars'ın sınırdan uzak bir köyüdür, o köy ve çevresindeki köylerde de Ermenilerden “Urum” olarak bahsedilmektedir. Çocuklara kızmak, onları korkutmak ve tehdit etmek gibi durumlar için sınır köylerindeki benzer ifadelerle, Urum tohumu, Urum evladı, Ahanda Urumlar geldi yat uyu yoksa seni veririm alıp götürsünler, Urum gibi vuruyorlar, Bunlar nasıl kardeş Urum gibiler! vb. pek çok ifade konuşma dilinin parçası olmuştur. Görüşmecinin sınıra ve sınırla ilgili olan şeylere yönelik sitemini paylaştığı görüşme aşağıdadır.

Barajın Şamandırası Suyun Sınıridir!

Sınırın karşısını da çok merak ediyorum, çayımızı demleyip benim gibi meraklı birileri varsa inip tam Arpaçay barajının dibinde içiyoruz, *belki Ermeni görürüm diye bakarım!* Dürbünleri de yanımızda götürüyoruz izlemek için. Ben gördüğüm kadarıyla evleri çok güzel, derli toplu yapılmış, bizimkiler gibi dağınık değil. Büyük taş evler hep. *Valla eğer arada bir yol olsaydı ben kocamı hiç dinlemezdim o yoldan geçer Ermenilere bakardım.* Kadınlarını ya da kızlarını görseydim mutlaka konuşurdum ama aradaki baraj her şeyi engelliyor. Baraj çok geniş erkekler balık tutuyor. *Suyun ortasında seviye şamandırası var o da suyun sınırı, yani burada suyun da sınırı var!* (İç çekti) (Şeyda Süzen, 37, Türk)

Sınırın karşısına karşı oldukça içten bir merakının olduğunu belirten görüşmecimiz Arpaçay Barajının arada olması sebebiyle ya da yüzünden hiç Ermeni göremediğini üzülenek belirtmiştir. Engel yalnızca eşi değil, aynı zamanda fiziki bir başka engel olarak iki ülkenin ortaklaşa faydalandığı Arpaçay barajı da görüşmecimiz açısından bir engele dönüşmüştür. Görüşmecimiz dürbünle sınırın karşısını izlemeye çalışarak hiç değilse Gümrü şehrinin mimarisi hakkında bilgi sahibi olmuştur. “Dürbün” bu sınır bölgesinde merakın simgesine dönüşmüştür. Hemen tüm görüşmecilerimiz sınırın karşısını dürbünle gözetlediklerini bildirmişlerdir.

Ermeni bir araştırmacı olan Sayat Tekir ise, Ermenistan’da sınır üzerine gerçekleştirdiği araştırmasında Ermeni kymlerinin özellikle Iğdır ilinin köylerini dürbünle gzetlediklerini ifade etmiştir. Yaptığı saha çalışmasından çıkan görüşme verileri arasında ışıkları artan, yolu asfaltlanan ve çok katlı evler yapılan Iğdır köylerinin geliştiğine dair veriler paylaşılmıştır. Köylerdeki yenileme işlemlerinin sırf Ermenistan’a gösteriş olsun diye yapıldığını düşünen ve bunu ifade eden görüşmecilerin verilerini paylaşmıştır (Tekir, 2014, s.97). Sınır, farklı etnik grupların birbirini gizli gizli izlediği, takip ettiği, gördükleri üzerinden yorumladığı ve tanımladığı katı disiplin kuralları olan, aynı zamanda karşının merak da edildiği bir mekndır.

Bu sınırdaki sınırın karşısına illegal yollardan geçmeyi düşünmek, düşündüğünü ifade edebilmek bir yana, görüşmecimiz açısından sınırın karşısından birileriyle konuşabilmek bile bir hayal olarak görülmektedir. Görüşmecimiz, *yani burada suyun da sınırı var!* derken aslında açık açık dile getirmese de sınırlı olan şeylerden dolayı bir sitemde bulunmaktadır. Görüşme esnasında sınırın karşısına yönelik merakını dillendirirken sık sık i çekmiş ve konuşurken yer yer duraklamıştır.

Genel itibariyle, Türk görüşmecilerimiz de Ermeni komşularını hafızalarında ve hayatlarında nasıl konumlandıklarıyla ilgili genel bir izlenim oluşturmuşlardır. Sınır sınırın karşısına göre anlamlı olduğundan dolayı, Ermenilere bakış açısı da sınır görüşleriyle yakından ilişkilidir. Görüşmecilerin genel itibariyle, Kaçakaç olaylarına referansla hafızanın yarığına gizlendikleri görülmüştür. Günümüzde şahsi olarak sınırın karşısından herhangi birini tanımamış, paylaşımda bulunmamış ve hatta selam vermemiş pek çok kişi vardır. İletişimsizliğin sürüklediği noktada da öbürüyle kurulan/kurulamayan bağ, geçmiş zaman üzerinden okunmaktadır.

Ermenilere yönelik söylemlerin katı bir ayrımcılığı, tekiliği yansıttığı görülmektedir. Düşüncelerini desteklemek adına başvurulan yollardan biri de “onlar bize karşı daha kötü düşünüyorlardır!” yönündeki yaygın kanaattir. Onlar bize karşı bizden daha betelerini düşünüyorlardır inancı, kötü düşünmeye meşriyet kazandırmakta ve kendilerini haklı hissetmelerini etkilemektedir. İnanmaya bu kadar

inanmış sınır insanları için Ermeniler, güvenilmez, düşman, zalim, mezalim yapan olarak görülmektedir.

İstisna sayılsalar da yine de yaygın inanışların, kabullerin, söylemlerin arasında farklı düşünerek kendilerine farklı bir alan yaratan insanlar da mevcuttur. Bu kişiler açısından iletişimsizlik mevcut durumun süreğenliğini sağlamaktadır. Farklı düşünmenin sancısını çevreleriyle ve hatta aile bireyleriyle çeşitli noktalarda çatışarak, uyumsuz yakıştırmalarıyla çekmektedirler. Sınırın karşısına yönelmiş merak ve istek, diğer tarafta engeller ve korku ile bir mücadele sergilenmektedir.

Sınıra ve sınırın karşısına yönelik tanımlarda muhatap alınan devlet ve milletin hafızadaki yeri çok belirleyicidir. Hemen her yanıt Kaçakaç olayları, Hocalı Katliamına referanslıdır. Elbette güncel tarih dahilinde Ermenistan- Azerbaycan arasındaki Karabağ savaşının da çok büyük etkisi olmuştur. Sivil yerleşim yerlerinin Ermenistan tarafından vurulması ve Türk medyasının ilgili görüntüleri canlı olarak televizyonlarda sunması da bütün dünyanın gözünü bu mücadeleye çevirmesini etkilemiştir. Siyasi liderlerin yargı ve tutumları, Ermenistan ile ilgili halkın algıları üzerinde derin bir etki bırakmıştır. Siyasi liderlerin ağızlarından çıkan her kelimenin toplum üzerinde tesiri, harekete geçirici etkisi vardır. Liderlerin farklılıklara yönelik hoşgörüsü veya hoşgörüsüzlüğü tebaa üzerinde de ciddi tesir bırakmaktadır.

Aynı başlık altında Ermeni için sınıra yakın yerlerde Ermeni, Gavur ve Yezid isimlendirmelerinin, sınıra biraz daha uzak yerlerde Urum isimlendirmesinin kullanıldığı paylaşılmıştır. Türkler arasında da olumsuz bir durumla karşılaşıldığında, kötü bir şeyi anlatmak için küfür anlamında kullanılan “Ermeni gibi” ifadesi yaygın kullanılmaktadır. Bu sözcük öbeği görüşmeciler için Ermeniliğin ne demek olduğunu da açıklamaktadır. Ermeni gibi bakmak, Ermeni gibi davranmak ve “gibi”liklerin sayısının arttığı türev düşmanlık söylemleri mevcuttur. Olumsuz bir durumla karşılaşılnca düşünülmeden, dile yerleşmiş kalıplar olarak “Ermeni parmağı var bu işte, Ermeni işine dönmüş” gibi cümleler kullanılmaktadır. Sınıra yakın yerlerde bu tarz söylemler hiç etkisini yitirmemektedir.

Sınırla mesafenin ve sınırı karşıdaki “düşmana” karşı aralıksız koruyan karakolların köylere yakın mesafelerde olması bir hatırlatıcı olarak etkisi göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir. Görüşmecilerin sınıra ve sınırın karşısına yönelik söylemleri üzerinde güdüleyici faktörler mevcuttur. Algı ve söylemler üzerinde belirleyici olan başlıca faktörler ileri çıkmaktadır. Bir sonraki bölüm ise görüşmeler neticesinde ağırlıklı olarak vurgulanan hususlardan yola çıkarak, ilgili faktörleri ve görüşme verilerini paylaşıp yorumlamak amacıyla oluşturulmuştur.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. SINIRA DAİR ALGI VE SÖYLEMLERİ ETKİLEYEN TEMEL FAKTÖRLER

Algı ve söylemlerin var olmak için bir kaynağa ihtiyacı vardır. Söylemlerin ömrünü belirleyen, etkileyen önemli hususlar bu kaynağı teşkil etmektedir. Bu noktada Türkiye- Ermenistan sınır bölgesinde de söylemlerin kendisinden güç aldığı etkenler mevcuttur. Dördüncü bölümden itibaren paylaşılan görüşme verileri ışığında söylemlerde farklılaşma, değişim ve istikrar belli temalar, belli faktörler etrafında yoğunlaşmaktadır. İlgili faktörler görüşme verileriyle birlikte paylaşılmıştır. Her sınır bölgesinde görmezden gelinemeyecek kadar önemli ve sınır bölgelerinin kendine has toplumsal siyasal formasyonuna uygun temalar açığa çıkmaktadır. Örneğin; bu sınır bölgesi için sınırda kaçakçılık mevcut değildir ve köylüler böyle bir şeyi gerekli görmediklerini ifade etmektedirler, dolayısıyla söylemler bu minvalde gelişmektedir. Ancak kaçakçılığın bir geçim kaynağı olduğu farklı sınır bölgeleri için kaçakla ilgili üretilen algı ve söylemlerin içeriği değişkenlik göstermektedir. Özetle, etkileşim hangi kanallar üzerinden sağlanıyor ise algı ve söylemler de paralel bir gelişim göstermektedir.

5.1. Karakola Konumun Söyleme Etkisi

Görüşmeler yapılırken katılımcı söylemlerinin karakola yakınlık- uzaklık gibi bir değişkene göre farklılaştığı fark edilmiştir. Karakola yakın olmak sınıra bakış açısı da sınırın karşısına yönelik algı ve söylemleri de etkileyen bir unsurdur. Çalışmanın başında karakol faktörünün söylemleri bu kadar etkileyebileceği tahmin edilememiştir, ancak katılımcılarımızın hemen hepsinde aynı durumun kendini açığa vurması bu değişkeni ayrıca ele almayı gerektirmiştir. Sınır köylerinde aralıklı mesafelerle birçok sınır karakolu inşa edilmektedir. Sınırın sahipsiz olmadığını belli etmek, sınıra karşı kendi halkının desteğini de kazanmak, kaçak geçişleri ve herhangi bir kalkışmayı yakından gözetlemek, anında müdahale etmek için karakollar vardır.

Sınırın karşısına yönelik herhangi bir vukuatın resmi karşılama durağı karakollardır. Sınırdan geçen çocukların da ineklerin, koyunların da ilk karşılaştığı

karakoldur. Karakollar bir takım resmi protokoller ile sınırdaki aksaklıkları çözmektedir. Devlet, sınırı karakollara emanet etmiştir. Bununla da kalmayıp, emanetinin en iyi şekilde koruması için, karakolları son teknoloji koruma ve gözetleme sistemleriyle taçlandırmıştır. Karakollarda tüm gün kayıt tutan kameralar, gece görüşü kolaylaştıracak dürbünler ve daha pek çok aygıt mevcuttur. Karakollar pek çok noktada köylüler için bir nimet gibi algılanmaktadır.

Karakola yakın olan köylerin sınıra yönelik tedirginlikleri, uzak olanlara göre daha azdır, bunun sebebi sınırın Ermeniler veya teröristler tarafından aşılması durumunda, askeri müdahalenin kolaylıkla yapılacağına olan inanç ve güvendir. Sınır karakollarına uzak olan köylerde ise tersi bir durum söz konusudur. Hiç gerçekleşmemiş olsa da bir gün herhangi bir art niyetli kaçak geçişin olması durumunda, karakolun haberi olmadan ya da asker sevkiyatı yapılana kadar zarar görebileceklerine dair endişeler söz konusu olmaktadır.

Sınır karakolları sınırdaki köylüler için bir güvence, huzur için bir teminat hatta bir hayat sigortası olarak görülmektedir. Ata, dede topraklarını bırakıp gitmek istemeyen, bırakamayan insanlar için sınırdaki askeri güvenceye sığınmak da bir ayrıcalık olmuştur. Karakola yakın olan köylerdeki insanlar için bir nimet olarak görülen sınır karakolu, uzak olanlar açısından mesafe bir ceza olarak algılanmaktadır. Karakola yakın olmak aynı zamanda devletin hizmetine de yakın olmak demektir. Karakol varsa yol asfalttır, ulaşım, haberleşme daha kolaydır.

Saha çalışması yapılan köylerden Kalkankale köyü, Çetindurak, Büyükdurduran, ve Aslanhane köyü sınıra çok yakın mesafelerdeki köylerdir. Kalkankale köyü sınır karakoluna 3 km mesafede ve Çetindurak köyü ise karakolun olduğu tepenin hemen dibinde yer alan bir köydür. Aslanhane köyü sınır karakoluna 10 km kadar mesafededir ve Büyükdurduran köyü ise en yakın sınır karakoluna 16 km mesafededir. Karakola uzak olan köyler Azeri köyleridir. İkinci Azeri köyünün araştırmaya dahil edilmesinin bir sebebi de bu mesafenin söyleme nasıl yansıdığını daha net görebilmektir. Esasında karakola yine de çok uzak mesafelerde olmamalarına rağmen, görüşmecilerimiz bu durumu bir problem olarak değerlendirmiştir. İlgili görüşme örnekleri aşağıdadır;

Karakola Öyle Bir Cihaz Koymuşlar kiii!

Karakol çok yakın, Askeriye yakın olduğu için korkumuz yok. Askeriye olmazsa köylü kolay kolay durmaz bu köyde, dursalar da herkes silah barındırmak zorunda olurdu. Karakol olmasaydı bu köyde katliam olurdu. (Abartılı bir vurgu, daha ne olsun! der gibi söyledi) Karakolu yeni sistem teknolojiyle donatmışlar, *öyle bir cihazlar koymuşlar kiii karakola*, gece görüşü vaaar, ses hassasiyeti de olan bir alet bırakmışlar her şeyi görüyor ve duyuyor. Yav ayak seslerine bile duyarlıymış. Termal kamera var. Sahipsiz olsa köy, sabahısı oradan buraya terörist geçer gelir eve girer. *Allah askeriyeinin yokluğunu göstermesin!* (Samet Doğan, 41, Terekeme)

Sınır karakolu, köylüleri sınırda tutan sebep olarak değerlendirilmiştir. Sınırdaki yaşamayı gurur olarak tanımlamış olan görüşmecimiz için bu ifadenin çelişkisi görülmektedir. Zira sınırda yaşamayı gurur olarak değerlendirip karakolun olmaması durumunda sınırda kimsenin yaşayamayacağı görüşü kendi içinde tutarsızdır. Karakolun olmaması durumunda köyde katliama kadar gideceği düşünülen bir durumdan bahseden görüşmecimizin son söylemi, askeriyeinin yokluğunu görmemek yönündeki duasıdır. Bu dua, araştırmacıya yönlendirilmiş bir istek olarak da yorumlanabilir. “Aman ha karakolumuzu almasınlar, onsuz yaşayamayız!” mahiyetinde bir istek olarak tarafımızca yorumlanmıştır. Evvela karakolun olmaması durumunda yaşanacağı düşünülen şeylerin bir fragmanı biraz da abartılı ifadelerle sunulmuştur.

Sınır karakolunun güvenlik ve gözetleme mekanizmalarından övgüyle bahseden görüşmecimiz aslında bahsettiği mekanizmalar cansız mekanizmalar olmasına rağmen görüntü ve sese çok hassas cihazlar olduğunu belirtirken bu cihazlardan adeta korku verici bir yaratıktan bahsediyormuşçasına konuşmuştur. Korku verici yönü bir yana, görüşmecimiz açısından karakoldaki cihazın meziyetleri bir insanda olanlardan çok farklı çok daha üstündür. Her şeyi görüp, duyması yönündeki vurgusuyla cihazı adeta yaratıcı, tanrı konumuna çıkarmıştır. Görüşmenin devamında sohbetin akışına göre kendisine, sınırın karşısında Ermeni tarlalarının yandığını görerseniz insanlık namına müdahale eder misiniz? diye bir soru yöneltilmiştir. Bunun üzerine “*eye yardım etmek isterim ama karakolun teknolojik aletleri beni görür, yasaktır o yüzden yardım edemem devlet iki ülke arasında sınır koymuş bizim de ihlal etmememiz lazım geçersen bu da bir suçtur. Sahap çıksın tarlasına tarlası yanmasın yardım edemem*” demiştir.

Görüşmecimize “insanlık namına” vurgusuyla sınırın karşısındaki Ermeni komşularının ihtiyacı olması durumunda yardım edip etmeyeceğiyle ilgili sorulan soru, az evvelinde çokça övülen cihazların kendisini göreceği ve ceza alabileceği yönündeki endişesiyle olumsuz yanıtlanmıştır. Sınırlarda sınır karakolları bu yönüyle hem güvenlik hem de birer baskı mekanizması olarak da değerlendirilebilir. Katı sınır bölgelerinde vicdan ile kurallar arasında kaldığımızda vicdandan vazgeçmemiz hayrınıza olarak yorumlanabilir.

Çetindurak, Terekeme köyünden sınır karakoluna yakın olmakla ilgili görüşünü belirten diğer bir görüşme örneği şöyledir;

Benim sınırdan yana hiç tereddüdüm yok, sınır karakolu zaten çok yakın, hemen tepemizedir. Bir şey olacağı yok, hoş yakın olmasa da biz korkmuyoruz. (Yunus Can, 24, Terekeme).

Kalkankale Köyü de sınır karakoluna oldukça yakındır. Kalkankale köyündeki görüşmecilerimizin karakola yakın olmanın güvencesi ile ilgili ifadeleri şöyledir;

Karakola yakın olduğumuz için daha güvenlidir köyümüz. Karakol olmasa Sınırdan Ermenileri kullanarak teröristler girebilir ya da içerden teröre yardım edecek birileri olsa yine Ermeniler sınır kapalıyken bile rahatlıkla girebilirler ama sınır köylerinde böyle şeylere müsamaha yoktur, *konu sınır olunca herkes birbirine destek oluyor*. Karakol yakın olan köylerde hizmet daha rahat ulaşıyor. Mesela hizmet derken, önceleri Kalkankale'nin yolu asfalt değildi kışları çok zorlanırdık. Köy minibüsleri kara, çamura saplanıp kalırdı. Karakol yapıldığı için yolu karakola kadar asfalt oldu. (Metin Gök, 57, Kürt)

Karakol Kürt görüşmecimiz açısından da güvence olarak yorumlanmıştır. Karakol olmasa bunu fırsat bilecek teröristler de sınırdan geçebilir diye düşünülmektedir. Sınır köylülerinin söz konusu sınır olduğunda birlik olabildikleri belirtilmiştir. Bunun yanında karakolun yakın olduğu köylerin, yol, su, kanalizasyon gibi alt yapı hizmetlerinin daha rahat ulaştırıldığı, karakol vasıtasıyla köylerin de bu imkanlardan daha fazla faydalandıkları yönünde görüş bildirilmiştir. Diğer bir görüşmecimizin ifadeleri şöyledir;

Ben öğrenciyim, genelde Kars'ta yurtlarda kalıyorum. Şimdi virüsten dolayı okul kapandı geldim sınırdan hiç tedirgin edici bir şey yok valla. Annem babam kardeşlerim buradalar. Karakol yakın ve ben de bundan dolayı sınırdan hiç korkmuyorum. Güvenli hissediyoruz. Ola ki bir saldırı falan olacak olsa zaten karakol bizi korur. Yoksa rahat rahat okula gidemezdik (Filhan, 23, Kürt).

Görüşmecimiz, ailesinin karakola yakın oturmasıyla rahat bir şekilde okula gitmek arasında ilişki kurmaktadır. Sınırdan korkmamanın nedeni karakola ve askere olan sınırsız güvendir.

Karakol yakın bu bize gurur veriyor. Karakol olmasa bizim taraftan geçip gidip hırsızlık ederler, duyuyoruz yazın Ermenilerin otlarını falan çalanlar oluyor sınır köylerinde. Askeri görünce koltuklarımız kabarıyor. Köylüler karakola gidip komutanla çay içiyoruz komutanlarımızı severiz. Çocuklarımız asker araçlarını gördüklerinde selam duruyorlar çok seviyorlar. Karakola yakın olmak teminattır.

Terekeme görüşmecimize sorulan Ermeni tarafında herhangi bir musibet olsa örneğin yangın çıksa söndürmek için yardım eder misiniz? sorusu Türk görüşmecimize de yönlendirilmiştir. Alınan yanıt Terekeme görüşmecimizin cevabından farklıdır;

Hee karakol bişey demese yardım ederim insanlık öldü mü sanki, hatta bir keresinde dediğin şey oldu Ermeni tarlaları yanmaya başladı, ekinler yanıyor yazık yani rızıklarındır. Biz de römorku kum doldurduk yaklaştırıp kum attık çabuk sönsün diye. Artık gittiği yere kadar gitti. -Peki sınırı geçtiniz mi kum atarken?- Yok abla sınır geçilir mi, geçmeden kum attık. (Ahmet Polat, 61, Türk)

Karakola yakın olmanın hemen her gün asker görmelerine sebep olduğu ve bunun da gurur verici olduğu ifade edilmiştir. Karakolun varlığı karşılıklı olarak olası hırsızlık olaylarını engelleyici ve caydırıcıdır. Karakola uzak olan köylere Ermeni tarlalarından ot çalındığını örnek veren görüşmeci için karakol hem bir ihtiyaç hem de psikolojik rahatlama vesilesidir. Ayrıca Türk görüşmeci sınırın karşısında bir musibete şahit olduğunu ve sınırı geçmeden yardımcı olmaya çalıştığını belirtmiştir. Bir diğer Türk görüşmecinin karakola yönelik görüşmeleri aşağıdadır;

Karakol yakın olduğu için güvenli burası, yoksa sınıra bu kadar yakın olunca insan ürker. Babamı karakola gelen komutanlar tanyorlar çok da seviyorlar. Onların sayesinde bir güvendeyiz. Karakola uzak olan köylerdeki insanlar elbette korkarlar. - Ermenilerin yardıma ihtiyacı olsa yardım edebilecek olsan eder misin?- Yardım etmem çünkü korkarım nasıl güvenip yardımına koşayım, *ya beni tuzağa çekiyorsa...* (Kübra Polat, 28, Türk).

Kadın görüşmecimiz yabancıya, sınıra ve sınırın karşısına karşı oldukça önyargılı olmasına rağmen karakolun yakında olmasını bir güvence olarak görmektedir. Karakol burada bir sığınak gibi algılanmaktadır. Yine görüşmede dikkat çeken başka bir nokta da kendisine ihtiyacı olması durumunda bile Ermenilere yardım etmeyecek olması ve bunda güven probleminin oldukça belirgin olmasıdır. Sınır

karakoluna uzak olan Aslanhane Azeri köyünde ikamet eden Türk görüşmecimizin ifadeleri genel algıdan farklı bir boyuttur.

Sınırdaki bu köyde kendimi güvenli hissediyorum, köy karakola uzak ama yine de güvenlidir. Gözetleme kulesi var ama içi boş demek ki lüzum görülmedi. On sekiz yıldır bu köyün geliniyim Ermenilerle ilgili hiçbir vukuat olmadı. En nihayetinde insanız ve bazen su seviyesi düştüğünde ben de korkuyorum, ya kötü niyetli Ermeniler gelir de bize zarar verirlerse! diyorum. (Şeyda,37, Türk)

Görüşmecimizin karakola uzak olduğu halde köyde kendini güvenli hissetmesi Ermenilere yönelik görüş ve söylemlerinin daha yumuşak olmasındandır. Ermenilerden korkmadığı ya da diğer görüşmecilerimiz gibi onları ötekileştirmedeği için de kendisini sınırda güvenli hissetmektedir. Kadın görüşmecimizin eşi karakoldan uzak olmayı eleştirirken, kendisi ise güvenli olduğunu düşünmektedir. Görüşmenin sonunda eklenen en nihayetinde insanız bazen korktuğumuz oluyor ifadesi ise “ne olur ne olmaz yine de güven olmaz” önerisine yakın bir cümledir. Sınırlarda yollar en nihayetinde korkuya uğramaktadır.

Karakola yakın olan köylerdeki durum söylemlere yukarıdaki mülakatlarda olduğu gibi yansımıştır. Sınır karakoluna uzak olan Azeri köylerindeki durum ise tam tersidir. Karakolun yakın olduğu köylerdeki güvence yerini korku ve terk edilmişlik, sahipsizlik hissine bırakmıştır. İlgili bazı görüşme verileri aşağıda paylaşılmıştır;

Kim Vurduya Gideriz, Kimsenin Ruhu Duymaz!

Bizim köyde birkaç yıl öncesine kadar “Mehmetçik Karakolu” isminde bir karakol vardı. Karakol sonradan taşındı. Taşınmadan evvel biz kendimizi daha güvenli görüyorduk. Hudut boş kalmamalı kızım, hudut çok boş bırakılıyor (hem yakınma hem şikâyet) Karakol gittikten sonra da korku sardı iyice içimizi. Yani gece gelip geçseler buradaki kimsenin ruhu duymaz, öldürür giderler, belli bile olmaz kimin yaptığı, kim vurduya gideriz. *Ermeni işte ne beklersin ki!* Geçiş de çok kolay, yani gelmek isteseler rahatlıkla geçerler, biz de istersek rahat geçeriz. Yedi kilometreye kadar rahat girilebiliyor. Zaten gözetleme kulelerimiz bu tarafta boş, karakol da gitti, tel örgüler çobanlar tarafından kesilmiş biz ne yapalım peki! Geçenlerimiz de var zaten, ben de geçtim ama kaybolmuştum ben, *bile isteye geçmem o gâvurların içine.* Göç edep gidenler de korkularından dolayı göç ediyorlar. (Mert Yılmaz, 43, Azeri)

Büyükdurduran köyündeki bir görüşmecimizin ifadelerinden anlaşıldığı üzere, karakolun köyden taşınması kendisi için korku ve endişeyi yerleşik hale getirmiştir. Karakolun gittiği günden beri herhangi bir sıkıntının yaşanmamış olduğu öğrenilmiştir ancak görüşmecimize göre bu durum yaşanmayacağı anlamına gelmemektedir çünkü

yine görüşmecimize göre, Ermenilerden her şey beklenir. Görüşmecimiz bir defasında tipiden dolayı sınırın Ermenistan tarafına geçtiğini anlatırken, bile isteye gitmeyeceğini vurgulamıştır. Güvende olmadıkları için köylülerin göç edip gittikleri noktası da dikkate değerdir. Konuyla ilgili paylaşılacak bir görüşme örneği ise sınır karakolundan 10 km kadar uzaktaki Aslanhane köyünden bir görüşmecimize aittir;

Sınır Türkiye tarafından çok iyi korunmuyor bence. Karakol uzakta, termal kamera var diyorlar o kameranın gördüğü yer var görmediği yer var. Sınır sanki boş gibi. Askerlerimiz gündüz devriyesine çıkıyor, hayvanlarımızı sulamaya götürüyoruz sınıra doğru, ona bile bizim askerler uyarı yapıyor inekler sınırı geçmesin diyorlar, başında bekliyorum yine uyarı var. (Nedim Aydemir, 50,Azeri)

Karakolun uzakta olmasından yakınan ve aynı zamanda termal kameranın göremeyeceği yerlerin olduğunu söyleyen görüşmecimiz, görüşme sırasında, sınırın iyi korunmadığını düşündüğünü belirtmiştir. Askerlerin gündüz devriyesine çıktıkları sırada, hayvanlarını sularken sınıra fazla yaklaşmama hususunda uyarıyor olmalarından dolayı da sıkıntı yaşadığını ifade etmiştir. Azeriler arasındaki genel görüşe aykırı görüş bildiren yalnızca bir görüşmeci vardır. Bu görüşmecimiz diğer köylerdeki görüşmecilerden de farklı düşünmesi noktasında ayrılmaktadır.

Karakol uzak ama ben tehdit görmüyorum çünkü sınırın karşısındaki insanların bize bir zararları yoktur. Kötü düşünen insan herkesi kendi gibi bilir. Bana karakol yakın da olsa uzak da olsa fark etmez çünkü ben iyi düşünüyorum. Bizden onlara zarar veren olur onlardan olmaz. Yıllardır buradayız kime ne yaptılar. Karakol daha yakın olsa hiç olmasa çok korkanlar için daha iyi olur ama uzakta olması da birşey değiştirmiyor benim için. (Ali Kalkan, 53, Azeri)

Görüşmecimiz sınırdan korkunun ya da karakol olmaksızın yaşamının zorluğunu ifade eden kişiler için kendilerinden korktuklarını düşünmektedir. Kendi kalbinin kötülüğünden korkan insanların herkesi kendileri gibi bildiklerini bu nedenle korktuklarını düşünmektedir. Karakolun yakın ya da uzak olmasının kendisi için ekstra bir anlamı yoktur. Görüşmecimize göre, karakolun yakına gelmesi yalnızca çok korkan kişileri rahatlatacağından, onların lehine olabilir.

Yukarıda paylaşılan ilgili saha verilerinden hareketle, karakola yakın olmakla sınır insanların söylemlerinin de mahiyeti arasında bir ilişkinin olduğu söylenebilir. Karakola yakın köylerde sınıra yönelik söylemler daha üstünlük, güç, korkusuzluk eksenindeyken; karakola uzak köylerde ise bir güvensizlik ve tedirginlik hakimdir. Araştırma sürecinde görüşmecilerimizden, sınır karakoluna yakın olmak ve uzak

olmak noktalarında farklılıkların ifade edildiği pek çok cümle kurulmuştur. Sınır algı ve söylemlerinin katılığında da bu hususun da göz önünde bulundurulmasında fayda vardır. Türk görüşmecilerimizden bir kadın görüşmecimiz, Azeri görüşmecilerden de bir görüşmecimiz sınır karakoluna uzak olmasına rağmen, yine de kendilerini güvende hissettiklerini belirtmiştir. Zaten bu iki görüşmecimizin de sınıra ve sınırın karşısındaki gruplara yönelik çok katı söylemleri yoktur.

Karakollara yakın olmak yalnızca bir sebep olmak üzere, Türkiye- Ermenistan sınırı Akyaka ilçesinde kaçakçılığın yapılmasını engelleyen bir unsurdur. Elbette bu durumun birden fazla sebebi vardır. Neden kaçakçılık yapılmadığı ile ilgili sebeplerin ele alındığı bir sonraki başlık da çalışma için oldukça kıymetli veriler sunmaktadır.

5.2. Kaçakçısız Sınır: Burada Kaçakçılık Olmaz!

“Yüz yüze iletişimde sessizlik söylemi kaydeden, diyalog ise, sessizliği bozan bir süreçtir. Diyalog söylemi açığa çıkarandır. Söylemin kurulması için diyalog şarttır. Sessizlik de bir diyalogdur. Esas olan anlamların mübadelesidir” (Sözen, 1999, s.13).

Kaçakçılık, sınır bölgelerinde devletin müsaadesi olmadığı halde bir yolunu bulup ürün alışverişi yapmaktır. Sınır ihlali ile ilintili olarak anlamlı hale gelen kaçakçılık, sınırı ihlal ile birlikte “biz” ve “onlar” arasındaki keskin ayrımı aşmaya yönelik bir adım olarak karşımıza çıkmaktadır. Devlet ve sınır insanları arasında zaman zaman karşılıklı meydan okumalar yaşanır. Kaçakçılık ve sınırlardan kaçak geçişler, sınıra meydan okuma biçimidir, bir başkaldırıdır. Sınır insanların belli hükümet değişikliği dönemlerinde devlet tarafından yok sayılıp, görmezden gelindikleri olmuştur. Bu yok sayılmaya karşı sınır insanları kolektif bir tutum sergileyerek, kaçakçılık yaparak kendilerini, varlıklarını devlete hatırlatmış ve kanıtlamış da olurlar. Sırf devlete bir başkaldırı hali ve sınır tezahürü olarak da kaçakçılık yaygınlaşabilmektedir.

Sınırlar ile ilgili Türkçe literatür incelendiğinde, sınırların çoğunlukla ekonomik birer aktör olarak ele alındıkları ya da ekonomik fonksiyonunu kenarda tutan pek fazla çalışmanın olmadığı görülmektedir. Sınır, bir sosyal yaşam tarzı olarak

kabul edildiği takdirde, sınırın ekonomik fonksiyonunu göz ardı etmek mümkün değildir. Sınır ekonomisi denince de akla gelen ilk şey “Kaçakçılık” tır.

Kaçakçılık, basit bir illegal alışverişten ziyade sosyolojik bir mevzudur. Akyüz’e göre kaçakçılık, sınır insanların kendine özgü yaşam kültürünü oluşturan özgürleştirici bir eylem anlamına gelir. Kaçakçılık, pek çok sınırdaki sınır insanların kendi hakları olarak gördükleri, aile ekonomisine katkı sağlama yolu kabul edilen, asıl olarak da devletlerin karşılıklı olarak koydukları kuralları ve yasakları yok saymak anlamına gelmektedir (Akyüz, 2014, s.92).

Kaçakçılık bir ritüel olarak değerlendirildiğinde sadece ekonomik kazanç sağlamak için değil, aynı zamanda da kültürel kodların etkisi ile yapılmaktadır. Kaçakçılık yapıp da yakalanmayan kişilerin kahraman gibi görüldüğü kültürler mevcuttur. Ramazan Aras, *Mayın ve Kaçakçı* (2015) eserinde kaçakçılığın erkeklige geçiş ritüeli olarak algılanmasına değinmektedir. Erkek olmak, delikanlı olmak ile özdeşleşen kaçakçılık işi aynı zamanda yaşanılması ve geçilmesi gereken bir test ya da deneyim olarak da algılanmaktadır. Kaçakçılık erkeğe, toplumda üst bir statü kazandıran ve kimliğinin tanınmasını sağlayan bir pratik olarak değerlendirilmektedir (s.91). Sınırlardan kaçak yollarla genellikle büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar, araç yakıtları, çay, sigara ve silah gibi ihtiyaç malzemeleri ve ekonomik değeri olan mallar geçirilmektedir. Sınırların fırsat koridoruna dönüşmüş olduğu sınırlarımız mevcuttur.

Sınırlar üzerinde önemli çalışmalar yapan Anderson’a göre, sınırlar ve sınır bölgelerinin çeşitliliği, keyfi değişkenliği ve çelişkili doğası ile büyüleyici mekanlar olarak değerlendirilmektedir. Sınırlar engeller veya filtreler olarak dış dünyaya karşı, bir korumadırlar ama aynı zamanda köprüler veya ana ağ geçitleridir. Sınırların bariyer, köprü, fayda, sembol gibi yönleri vardır ve bu farklı yönleri birbiriyle çelişebilir. Sınır köprü iken birbirini tamamlar ve güçlendirir, bariyer yönüyle engelleme ve reddedilmeye karşılık gelir. Bariyer sınır, gösterişli olduğu gibi büyük sembolik öneme sahiptir (Anderson, 2001, s.220). Sınırların fırsat koridorlarına, kültürler arasında köprüye dönüşmesi görmezden gelinemeyecek kadar önemlidir. Köprüyü yapan, bağları kuran sınır insanları sınırın karşısında yer alan kimliklere göre etkileşimini sürdürür ya da etkileşimi tamamen keser. Kaçakçılık, sınırlarda yaşayan

halklar için geçim kaynağı olmuştur ancak bütün sınır bölgeleri için bu durumdan bahsetmek mümkün değildir.

Ulus devletin hudutları, küresel entegrasyon güçlerince şekillendirilmiştir, aynı zamanda, belki daha gizli bir şekilde, sınır olduğu için var olan ve sınırlara varoluş nedenini veren gayri meşru faaliyetler tarafından da şekillendiği ifade edilmektedir. Bu görüş, sınırların var oluş nedenlerini gayrimeşru faaliyetlere bağlayan bu görüştür. Sınırlardaki yasadışı faaliyetler olarak görülen, kaçakçılık, fuhuş ve sınırdan kaçak işçi akışı faaliyetlerinin akademik değerlendirmelerin dışında tutulduklarına dikkat çekilmektedir. Donnan ve Wilson'a göre bunun nedeni devletler tarafından küçük çaplı görülmelerinden, üzerinde çalışma yürütmesi zor olduğundan ve doğası gereği "görünmez" olmaları ya da görünmezliğe çok yakın olmalarından dolayıdır (Donnan ve Wilson, 2002, s.158-59). Görünmezliğe yakın olmaları sebebiyle devletin gözünden kaçtığı belirtilen kaçak faaliyetlerin, temelde sosyal sermayenin zenginliği ile çok daha ilişkili olduğu açıktır. Sınırın karşısıyla sosyal sermaye hacmi sınırlardan kaçak geçişlerde kaçak kişinin görünmezliğine katkı sağlayarak devletin gözünden kaçabilmesini kolaylaştırır ifadesi de doğru olacaktır.

John Field, "*Sosyal Sermaye*" (2008), isimli çalışmasında, Bourdieu, Coleman ve Robert Putnam gibi yazarların "Sosyal Sermaye" kavramına yönelik yaklaşımlarıyla ilgili tartışmaları kapsamlı olarak ele almıştır. Çalışmada, sosyal sermaye için gerekli unsurlardan olan sosyal ağların önemine vurgu yapılırken, sosyal sermayenin karanlık yönlerini ve olumsuz yönde sonuçların kanıtlarını da ileri sürmektedir. Genel kaniya göre, insanların sosyal ağları, onların hedeflerini sürdürmelerine izin veren ve aynı zamanda toplumu bir arada tutmaya yardımcı olan ilişkiler ve normlar kümesinin bir parçası olarak görülmektedir. İnsanlar birbirleriyle ilişki kurarak ve bunun zaman içinde devam ettirilmesini sağlayarak kendi başlarına başaramayacakları ya da sadece büyük zorluklarla başarabilecekleri şeyleri gerçekleştirmek için birlikte çalışırlar. Sonuçta daha fazla insan tanıyan, sosyal sermaye açısından o kadar zengindir. Kaçakçılık da sosyal sermayeyle bağlantılı ele alınabilecek bir eylemdir. Kaçakçılık tek başlarına başarılı olmakta zorlanacak ya da devletin sınırdaki gözüne takılacak olan insanlar için sosyal sermayeye ihtiyaç duyan

bir eylemdir. Sınırın karşısındaki tanıdıklar, karşı tarafla olan ilişki biçimi hem eylemin başarılı olmasında hem de kaçakların kendilerini güvende hissetmelerinde önemlidir. İletişimin olmadığı sınırlarda kaçakçılık yapılmamaktadır.

Türkiye- Ermenistan sınırı Akyaka ilçesinden incelendiğinde kaçakçılığın olmaması büyük oranda bu etkileşim yoksunluğundan kaynaklıdır. Karşıda tanıdık, akraba, arkadaş olmadığı, karşılıklı iletişim çok sınırlı olduğu için sınırda kaçakçılık mümkün olmamaktadır. İlgili görüşme örneklerinde dikkat çeken asıl nokta ise, kaçakçılık yapmama sebebi olarak sınırın karşısına yönelik küçümseyici söylemler dikkat çekmektedir. “Fırsat olsa dahi yapmayız” türevi cümleler kullanılmıştır. İlgili görüşme notlarından birkaçı aşağıdadır;

Sınır kapısı kapanmadan önce Ermenistan’da büyükbaş hayvan daha ucuz olduğu için oradan ucuza inek alırlarmış, koyun, keçi de getiriyorlarmış. Bizim taraftan da onlara pahalıya mal satıldığı zamanlar olmuş. Şimdi kapı kapalı ve kaçakçılık falan hiç duymadım. En fazla onların tarlalarından bazı köylülerin otları çaldıklarını duydum. Bir de onların inekleri sınırı geçince bazı kişilerin alıp kendi ahırlarına bağladıklarını duydum. Ermeniler açlar zaten, oradan ne getirilir ki, onlar da buraya geçemiyorlar (Mert, 43, Azeri).

İki ülke insanları arasında sosyal sermayenin, sınırın karşısına yönelik tanıdık insan faktörünün olmaması sınırda kaçakçılık yapılmamasında etkilidir. Türkiye-Ermenistan sınırıyla ilgili olarak insanların aşamadığı sınırları ineklerin aştığı kaydedilmiştir. Sınırı ihlal eden inekler normal şartlarda bir takım dosya kayıt işlemleri karakol tarafından yapılarak geri gönderilmektedir. Görüşmecimizin verdiği örnekte hayvanın Türkiye tarafındaki bazı köylerde kapatıldığı, köylü tarafından el konulduğuna dikkat çekilmiştir. Sınırın karşısı, görüşmecimiz açısından kaçakçılık gibi illegal bir uygulamaya dahi layık görülmemektedir.

Kaçakçılık için etkileşim iletişim olmalıdır, öyle çok etkileşime girmiyor ki kimse, o nedenle kaçakçılık falan da yaşanmıyor. (Ahmet Polat,61,Türk)

Kaçakçılık için karşılıklı iletişim ve etkileşimin olması gerektiğinin farkında olan görüşmecimiz, bu sınırda kaçakçılığın olmamasını sınırın karşısında tanıdık, sözün geçeceği kimsenin olmamasına bağlamaktadır. Bu sınırda kaçakçılığın olmamasıyla ilgili çok doğru bir tespittir. Sosyal sermayenin olmaması paylaşım yapmayı engellemektedir. Böyle bir sermayenin yoksunluğu dert edilmediğinden dolayı açık hiç kapanmamaktadır. Birbirlerine selam vermekten bile kaçınan

insanların mal ve hizmeti devletten gizlice taşımaları beklenilir şey değildir. Bu sınırdaki sessizlik de bir diyalog şeklindedir. Hem de sanıldığı aksine çok şeyi söylemektedir.

Hiç kaçakçılık falan yapıldığını duymadım. Arazi kaçakçılığa müsait değil, hem sonra Ermenistan’da ne var ki gele. Kendileri açlar, bana ne faydası olacak. (Metin Gök, 57, Kürt).

Kürt görüşmecilerimiz de kaçakçılığın yapılmamasını genel itibariyle, yer şekillerinin kaçak geçişlere elverişsiz olmasına bağlamıştır. Paylaşılan görüşmede asıl dikkat çeken nokta ise, “Ermenistan’da ne var ki bize gele” ifadesi ve sonrasına eklenen aç oldukları yönündeki kanaattir. Oradan gelecek bir şey olmadığı düşünüldüğünden, Türkiye tarafından da bir şeyler verilmek istenmediğinden dolayı kaçakçılık yapılmamaktadır.

Sınırdaki kaçakçılık falan yok abla zaten yer şekilleri dümdüz, karakol hemen her yeri gece gündüz izliyor. İğdir’da kaçakçılık yapıyormuş diye duydum orası daha engembeli çünkü Akyaka’da öyle bir şey yoktur (Faruk Karlı, 58, Terekeme).

Bu sınırdaki hiç kaçakçılık yapıldığını duymadım, yapılsa mutlaka duyulur, sınır insanları kulağı delik insanlardır. Hele de Terekemeler bir laf duysalar hemen birbirlerine yetiştirirler. Hem zaten karakol bölgede kuş uçurtmuyor. (Yunus Can, 24, Terekeme)

Kaçakçılık yapmaya engel sebeplerle ilgili olarak yer şekillerinin düz olması ve karakolun gece gündüz her yeri gözetlemesi elbette geçerli sebeplerdir, ancak kaçakçılık yapmayı bir defa aklına koymuş insanların ne yer şekilleri ne gözetleme sistemleri durdurabilir. Kaçakçılık yapmaya uygun sınırlar ya da kaçakçılığın daha kolay yapılabildiği sınırların özellikleri arasında yer şekillerinin engembeli yapısı ortaktır. Kaçakçılar için yer şekillerinin engebeleri saklanmaya ya da ürünü saklamaya elverişli olduğundan, kaçakçılara avantaj sağlamaktadır.

Kaçakçılık, paylaşım yapmaktır. İnsanlar ellerindekilerini, yalnızca faydalanmasını istedikleri, mağduriyetinin giderilmesini diledikleri insanlarla paylaşırlar. Bu sınırın ürettiği sistematik nefret kendisini sürekli olarak söylemler üzerinden yenilediği için kaçakçılık yapılmaması bile Ermenilerin kendi kendilerine bile yetemiyor olmaları sebebine bağlanmaktadır. Sınır kapısının açılmasını, en çok da ekonomik gelişme, iyileşme sebebinin ileri sürerek isteyen görüşmecilerimizin bile sınırdaki kaçakçılığa yönelik bir girişimleri olmamıştır. Bunda devlete bağlılık ve asker-

millet bilinçlilik seviyesinin yüksek olması da etkilidir. Sınır aktörlerinin birbirleriyle ilişkileri sert ise sınır duvara dönüşür. Eğer ilişkiler yumuşak ise sınır silikleşir. Bu sınır sert ve kaskatı bir hal alarak adeta meydan okuyan bir duvara dönüşmüş durumdadır.

Sınır görüşmecilerin tamamına yakını için bir gereklilik olduğu için sınırı aşmaya yönelik bir adım da Ermenilere yönelik hafızayı da aşmaya yönelik olarak görülmektedir. Sınırı aşan hafızayı da aşar. Hafızayı aşmaya yönelik bir adımın da vatan hainliği ile vefasızlık ve kalleşlikle suçlanacağı, dışlama mekanizmasını bu defa içeriye doğru çevireceği aşikardır. Sınırdan kaçak geçiş ve kaçakçılık vatanın, namusun, kutsalın çiğnenmesi olarak görülmektedir. Sınırlar, uzamlar arasında bağ kurması noktasında hem bir köprü hem de bir engeldir. Bu nedenle sınırların aşılması da hem teşvik edici hem engelleyicidir, fırsatlar yaratabildiği gibi var olan fırsatları ortadan kaldırmak için de kullanılabilir. Sınırı aşanlar biz ve onlar arasındaki keskin ayrımı da aşındıracaktır bundan korkulmaktadır (Donnan ve Wilson, 2002, s.188-89). Sınırı aşmak haddi aşmak, kalkışılmaması gereken bir şeye kalkışmak demektir. Bu nedenle de haddi aşanlar, en ağır şekillerde cezalandırılmaktadır.

Bu sınır için sınır kapısının varlığına bir başkaldırı olarak dahi olsa, bir kaçakçılık hikayesi bildirilmemiştir. Kaçakçılık ve kaçak geçişler Akyaka sınırı için söz konusu değildir. Tipiden dolayı yolunu kaybedip yanlışlıkla sınırın karşısına geçmiş ve köylülerin dilinde mitolojik bir ögeye dönüşmüş birkaç kişinin dışında sınırdan kaçak geçenler de yoktur. Kaçak geçişler bu sınırda, inek ve koyunlara has bir eylemdir. Sınır bölgesinde kaçakçılığın ve kaçak geçişlerin olmaması iki devlet arasındaki güncel problemlerden daha çok toplumsal hafızanın engeline takılmalarından kaynaklıdır. Ermenistan'ın fakir bir ülke olması bir yana; tarihi-toplumsal hafıza keskin olması insanların kaçağa yaklaşmamasının temel sebebidir.

5.3. Sınırın Hafızası, Toplumsal Hafızanın Sınırı

Hafıza kelimesi Arapça “hıfz” sıfatından türetilmiş bir kelime olup, kişinin sosyal hayatta işiterek, duyarak ya da okuyarak almış olduğu verileri saklaması, zihinde muhafaza etmesi anlamında kullanılmaktadır. Hafıza kavramı pek çok

disiplinin ilgi alanına girmektedir. Sosyoloji disiplini ise hafızanın toplumsal görünümlerini konu edinir. Toplumsal hafıza bireyler ve gruplar arası etkileşimden oluşmaktadır. Hatırlamak kadar unutmak da hafızanın unsurudur. Hatırlama ve unutmaya tarihin hemen her döneminde dışarıdan müdahale olmuştur. Siyasi erkler, güç odakları bir şekilde toplumların hafızasını silme ya da yeni hafıza inşa etme hususunda atılımlar gerçekleştirmişlerdir.

Hatırlamak kendisini hatırlatacak birtakım göstergelere ihtiyaç duyar ve bu göstergeler de ulus devletlerin ellerinde her zaman hazır bulundurulur. Bu çalışma açısından görüşmelerin ulaştıkları nihai noktada algı ve söylemler üzerindeki temel belirleyici etkenlerden biri ve en baskın olanı, toplumsal hafızadır. Sınır insanları için bir gösterge konumundaki semboller hatırlamayı sağlarken, unutmaya bir müdahaledir. Semboller, ritüeller bir anlam dünyasını yansıtır. Sınırlar bizatihi bir hafıza mekanıdır. Hafıza mekanları ise müdahaleye açık alanlardır.

Karaarslan'a göre toplumsal hafıza, politik alanın her türlü müdahalesine açık bir kognitif dünyadır. Bu kognitif dünya kolektif tutum geliştirmeye yardımcı olan, duygu, düşünce ve değerlerle kurulmuştur (Karaarslan, 2019, s.63). Toplumsal hafıza alanının mücadele alanına dönüşümü, hatırlama üzerinden olduğu kadar unutmaya üzerinden de okunabilir. Zira iktidarlar, bir alanda hatırlatmayı da unutturmayı da şahsi menfaatleri doğrultusunda güdüleyebilirler. Hafızanın müdahaleye açık olması değişime de açık olduğunu gösterirken; değişmesi ise hafızanın canlı olduğunu ve içinde bulunduğu toplumsal şartlardan, süreçlerden etkilendiğini göstermektedir.

Sosyal koşullara bağlı olan bellek canlıdır. Kolektif hafıza bireylerin hafızaları üzerindeki belirleyici güce sahiptir. Bireysel belleğin oluşması ve korunması için sosyal çerçeve vazgeçilmez unsurdur. Hatırlamak kadar unutmamanın da sosyal bir ölçü olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bellek yeniden kurulduğundan dolayı geçmişin bellekte olduğu gibi kalması mümkün değildir (Assmann, 2018, s.45; Halbwachs,2018, ss.34-39).

Paul Connerton, toplumsal belleğin toplumların maddi ve manevi tüm yaşamışlıkların bir parçası olduğu görüşündedir. Toplumsal belleği, anma törenleri

ve bedensel pratikler üzerinden ele alan yazara göre törenler, daha çok olanın dillendiricisi olan eylemlerdir. Törenler düzenli aralıklarla tekrar edildiklerinden dolayı geçmişe hiç aralık bırakılmamış ve geçmiş aralıksız sürdürülmüş gibi görülmektedir. Bir bakıma geçmişin uzantısı olan törenler vasıtasıyla tarihi anlatılar ölümsüzleştirilmiş olur. Ulusal seçkinler uygun gördükleri geçmişi uygun törenler icat ederek sürdürmektedir (Connerton, 2014, ss.77-90). Görüldüğü üzere bellek ve hafızaya dair bir şeyler söyleyen düşünürlerin bulunduğu noktalar, hafızanın toplumsal boyutu, bireysel bir hafızanın toplumsallık ile birlikte mümkün olabileceği ve hafızanın müdahaleye açık olmasıdır. Hafızanın dili olan eylemler çok ve çeşitlidir. Bedensel ve dilsel pratikler, geleceğin hafızasına yönelik bir yatırım olarak görülebilir. Bu yönüyle hafıza sadece geçmiş ile alakalı olmaktan çıkmaktadır.

Sınırlara yakın yerleşim yerlerindeki insanların, sınıra ve sınır ötesine yönelik hafızaları, toplumsal hafızadan, dolayısıyla da modern ulus devletinin hafızasından bağımsız olamaz. Bu noktada sıkça başvurulan bir araç olarak söylemler, anlatılar hafızayı kurucu ve taşıyıcı olarak pek çok anlam üretmektedir. Türkiye- Ermenistan sınır bölgesinde sınırla birlikte anılan Ermeni baskınları, köy yağmalamaları gibi toplum nezdinde yaralayıcı olan yaşanmışlıklar, devlet tarafından bilinçli olarak diri tutulmaktadır. Unutmanın önüne geçmek adına her yıl düzenlenen anma törenleri, marşlar, dikilen anıtlar, harp müzeleri, etkileyiciliği arttıran balmumu müzeleri ve daha pek çok simge hafızaya yönelik bir denetim, bir baskı aracı olarak kullanılmaktadır.

Hafızanın sosyoloji disiplini açısından ele alınış biçimine dair genel bir çerçeve yukarıda çizilmiştir. Bu çerçeveden hareketle, toplumsal hafızaya müdahale biçimleri arasında yer alan ve bir sınırın kaderinin kalıplaştığı daha özel bir alana yolculuk yapılmıştır. Doğu Anadolu'da, özellikle de Kars ili ve köylerinde 1915 yılında Ermenilerin köy baskınlarını konu edinen ve halkın kendi arasında "Kaçakaç!" olarak kodladığı sürece dair anlatılar kayda değerdir. Sınırla ilgili güncel söylemlerin de zorunlu olarak uğradığı durak işte bu hafıza durağıdır.

5.3.1. Hafızaya Açılan Derin Yarık, Kaçakaç! (1915)

Ermenilerle Türkler, Türklerin Anadolu'ya girmesinden itibaren diğer etnik gruplarla beraber yaşamışlardır. Ermeniler, Osmanlı Devleti bünyesinde özellikle ekonomik alanda etkin bir grubu temsil etmişlerdir. Osmanlı Devleti Ermenilerin sadakatlerine olan inancından dolayı onları, Millet-i Sadıka olarak adlandırmıştır. Fransız İhtilali'nin gerçekleşmesi, Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan azınlıkların bağımsızlık düşüncesine sahip olmasını etkilemiştir. Ermeniler de bağımsızlıkları kazanmak için ayaklanmalar çıkarmışlardır. Bağımsız bir Ermenistan Devleti kurmak hususundaki hayalleri Fransa, İngiltere ve Rusya tarafından desteklenmiştir. Eski gücünü kaybeden Osmanlı Devleti'nin İtilaf devletleri tarafından parçalanarak paylaşılma projesi gündeme gelmiştir. Şark Meselesi olarak adlandırılan ve ilerleyen süreçte ise Osmanlı Devleti'nin parçalanmasında etkili olan mesele olarak açığa çıkmıştır.

1914-1915'ten bir süre önce Hınçak ve Taşnak komitelerinin, Ermeni zararlı örgütlerinin Doğu ve Güneydoğuda başlayan Ermeni ayaklanmaları lobi faaliyetleri sonucunda iç karışıklıklar çıkmış ve körüklenmiştir. Ayaklanmalar ile birlikte özellikle Kars, Ardahan, Iğdır başta olmak üzere Ermenilerin çoğunlukta bulunduğu Türk toprakları, kanlı eylemlere sahne olmuştur. Bağımsız bir Ermenistan Devletini Doğu Anadolu Bölgesinde kurmayı hedefleyen ve bu hedef doğrultusunda Ermeni çetelerinin Muş, Van, Erzurum, Kars, Ardahan, Iğdır'da köylülere yönelik baskınları hafızada yer etmiştir. Süreci sınırın çizilmesi ve anlatılar ile meşrulaştırma politikası takip etmiştir.

Anlatılar, kendilerini inşa eden toplulukların anlam ve sınırlarının inşasında kilit rol oynarlar. Ortak olan deneyim, tarih ve anılar sağlayarak, toplulukları birbirine bağlamış olurlar. Anlatılar, sosyal yaşamın zorunlu sonucu olarak ortaya çıkmaktadırlar. Bu dünya, anlatılar yoluyla tanımlamakta, anlaşılmakta ve anlamlandırılmaktadır (Paasi, 1999b, 75). Türkiye- Ermenistan sınırındaki toplumsal zihniyet ve algı da doğal olarak, anlatılardan beslenmektedir. Sınıra dair algının oluşumunda önemli olan olaylardan biri kuşkusuz "Ermeni Tehciri"dir. Ermenistan da Türkiye de tehcir dönemine dair yaşantıları canlı tutmak, ölümsüzleştirmek adına şehir

merkezlerine anıtlar kurmuştur. Türkiye’de, Iğdır ilinde 1999 yılında inşa edilmiş olan “Ermeniler Tarafından Katledilen Şehit Türkler Anıt ve Müzesi” bir tanık niteliğindedir. Geçmişin bir yaraya dönüşüp kaldığı yerlerde yaranın kabuk bağlaması bilinçli olarak engellenir ve düşmanlık istikrarlı bir biçimde yaşatılmaktadır. Anıtların şehir meydanlarına, herkesin görebileceği yerlere dikilmesi tam da bunu yansıtmaktadır.

Ermeni Tehciri öncesinde ve tehcir sırasında Anadolu’da Türkler ve diğer kimliklerle beraber yaşayan Ermenilerin, Türk köylerini yağmalamaya giriştikleri, sistematik bir zulmün gerçekleştiğine dair bilginin yer aldığı pek çok kaynak mevcuttur. Bölge halkının “Kaçakaç” dediği olay ismini, Ermeni çetelerinin Türk köylerini bastığı duyulunca köylülerin birbirlerine haber vermek suretiyle; -Kaç ha kaç! kötü Ermeniler geliyor!- oluşturulmuş bir kodlamadır. Tarihi olayların isimlendirilmeleri ve ismin kabulü de oldukça girift bir hal almaktadır. Türkiye’de 1915 süreci genellikle “Kaçakaç Baskınları ve Mezalim” olarak ifade edilmektedir.

Çalışmadaki bu başlığın amacı, Kaçakaç olaylarının hafızada yarattığı kırılma ve süreğenliğin, Türkiye tarafındaki görüşmeciler için ne anlama geldiğini, anlatı ve söylemlerin ışığında açığa çıkarmaktır. Sınıra bakış açısını etkileyen en kuvvetli faktörlerden biri kuşkusuz bu tarihi anlatılar ve dolayısıyla toplumsal hafızadır. Benzer bir çalışmanın Ermenistan tarafından yürütülmesi durumunda, benzer anlatılarda öznelerin yerini değiştirmeyi gerektirecektir. Bahsedilen bu durumun örneği, toplumsal hafızayı Ermeni gençleri üzerinden imkânsız aktarım olarak ele alan bir çalışma üzerinden aşağıda paylaşılmıştır.

Fatma Özkaya, “İmkânsız Aktarım: Ermenistan ve Türkiye’de Ermeni Genç Kuşakların 1915 Belleği” (2016), başlığını taşıyan tez çalışmasıyla, Ermenistan’da ve Türkiye’de yaşayan Ermeni gençlere ulaşmış, 1915 olaylarının hafıza aktarımıyla ilgili görüşmeler yapmıştır. Ermeni literatüründe çoğunlukla “Felaket” olarak adlandırılmış olan 1915 sürecinin ailede aktarımının etkisi, gündelik yaşamda hatırlama anları, gençlerin sürece dair okuma ve araştırmalarına yönelik eğilimleri ele alınmıştır. Aile belleğinin okul ve ders kitapları belleğinden daha tesirli olduğunu tespit eden Özkaya,

görüşmecilerinin 1915'e dair ilk bilgilerinin genellikle aile içinde edindiklerini, aktarılan anlatılarla bu hafızanın güçlendirildiğini belirtmektedir (s.51-61).

Kaçakaç olayları Türk- Ermeni hafızasında bir kırılma noktası teşkil etmektedir. Hafızada bir yarık olarak kalmış olan anlatılar aktarım yoluyla canlı tutulmaktadır. Unutulması durumunda tekrar yaşanacağı endişesi, hükümetler tarafından hatırlama ve hatırlatma kanallarını güçlendirmeyi gerektirmektedir. Kaçakaç öncesinde köylerde birlikte yaşayan Türk, Kürt ve Ermenilerin birbirleriyle çok iyi komşuluk ilişkilerinin olduğu görüşmeciler tarafından ifade edilmiştir. Kaçakaç öncesi ve sonrasını birlikte ele almayı amaçlayarak, görüşmecilere, sosyal, kültürel, ekonomik ilişkilere dair hafızayı açığa çıkaracak birtakım sorular sorulmuştur. Ermenilerin Müslüman komşularına kirvelik yaptığı anlatısı, Ermenilerle ortak kültürel unsurların varlığına dair ifadeler mevcuttur. İlgili birkaç görüşme verisi aşağıda paylaşılmıştır;

Ermeniler vaktinde bu topraklarda bizim atalarımızla yaşamışlar. Elbette ortak kültürümüz, adet geleneklerimiz var. Mesela Ermeniler Türkler ile yaşarken bildiğimiz kadarıyla birbirlerine kirvelik ederlermiş. Yani Türklere kirve olurlarmış. Dügünlerinde bizim oyunlarımıza benzer halayları da var. Patatese (kartol) diyoruz onlar da kartol diyor. Çekirdeğe (sımışka) diyorlar biz de öyle diyoruz. Onların kıyafetlerinde de kadınlar başlarına kofik denilen bir çember takıyorlarmış eskiden. Yemek olarak, onlar da lor peyniri biliyor, ayran aşını bildiklerini söylemişti birisi, lavaş ekmeğini de biliyorlar. Hatta lavaş, bizim ekmeğimiz olmasına rağmen Ermeni bunda da Ermeniliğini gösterip lavaş bizim diyormuş. Bunların kendilerine ait hiçbir şeyleri yok anca geçmişlerinde ortak bir şeyler olduğu için bizim kültürel değerlerimizi sahiplenmek istiyorlar tıpkı topraklarımızı istedikleri gibi. Bizi tarlada falan görünce sırtlarını dönüyorlar (Mert, 43, Azeri)

Ermenilerle ortak hafıza ve ortak kültürel değerlerin varlığına değinen görüşmecimiz, ortak kullanılan kelimelerden bildiklerini aktarmıştır. Ortak kültürel unsurları aktarırken, Türk kültürüne ait olanlara da sahip çıkmaya çalıştıkları yönünde bir eleştiri getirmiştir. Sahiplenici ve milliyetçi bir tavırla, Ermenilerin kendilerine özel herhangi bir şeylerinin olmadığını, var olan şeyleri de Türklere çaldıkları ifadeleri kayda değer bir ötekiliği sergilemektedir.

Ermenilerin bir musibete uğradığını duysam hak etmişlerdir der sevinerem. Özleri yansın. Onlar bize üzülmediler heç balam. Ele gamsız bir millet onlar! Onlarla heeç sanmam ki ortak bir şeyimiz ola. Allah bizi onların eline bırakmaya. Dağ taş dile geler onların ettiklerini hatırlayanda. Özümüz onları sevmez, özleri bizi sevmez ne güzel işte, yüz verecek olsak kim bilir neler yaparlar. Bugün buralarda, oturup kafana göre bir yeri kazsan oradan bile o gavurların yaptığı mezalimin izleri olan kemikler çıkar. Neler neler yaptılar milletin başına. Heeç hatıra getirmek istemirem. (Melek Tartar, 75, Azeri)

Azeri görüşmecilerimizde dikkat çeken ortak bir husus olarak, düşmanlık söylemlerini devam ettirdikleri görülmektedir. Kadın görüşmecimiz de söylemlerinde erkek görüşmecimizden aşağı kalmamaktadır. Hiddetli bir şekilde dile getirilen duygular, sınırın yıkıcı tarafına dair çok şey söylemektedir. Bazı Sınırların savaşıla özdeşleşmiş yapısına değinen Alagöz, Türkiye- Ermenistan arasındaki sınırı incelemiş olan bir başka araştırmacıdır. Ermenistan sınır bölgesinde yapılan görüşmelerin içeriğinde, savaş, kötülük, kavga gibi yıkıcı kelimelere fazlaca yer verildiği belirtilmektedir (Alagöz, 2020, s.122). Azeri görüşmecilerimizin genel itibariyle sınıra karşı fazlaca dolu oldukları, Ermenilerle ilgili konuşulmasına dahi tahammül edemedikleri görülmektedir. Söylemler genel itibariyle kavga, nefret, muhatabı yok sayma, küçümseme minvalindedir.

Kürt görüşmecilerimizin ilgili hafızayla ilişkisinin analiz edildiği görüşme örnekleri ise şöyledir;

Ermeni geçmişte yaptıklarından dolayı gözümüzde katliamcıdır. Ben bildiğim soykırım anlatımlarını bu köylülerden falan duydum ailelerimiz özellikle alıp da Ermeni böyle vurdu böyle yaptı gibi şeyler anlatmadı. Tek bildiğim zalimlikleri, köyleri içindeki insanlarla yakmalarıdır (Metin Gök, 57, Kürt)
Buralarda özellikle İncedere ve Kayaköprü köylerini ateşe vermişler Ermeniler. Ben bir Kürt aile reisi olarak çocuklarıma anlatmıyorum gerek yok, niye huzursuz olsunlar. Zaten okulda falan anlatıyorlarmış. Kızım hep okuldan öğrenmişti (Kadir Küçük, 47, Kürt).

Kürt görüşmecilerimiz Ermenileri soykırım yapanlar olarak değerlendiren genel yargıya ters düşen ifadeler kullanmamışlardır. Ancak anlatılarla ilgili hafızayı aktarma noktasında Türk, Terekeme ve özellikle de Azerilerden ayrılmaktadırlar. 1915 sürecine yönelik detaylı bir anlatım paylaşmamışlardır. Türk görüşmecilerimizin 1915 öncesine ve sürece yönelik bilgileri çok ve detaylıdır. İlgili bir görüşme detaylı olması sebebiyle parçalara ayrılarak aşağıda paylaşılmıştır.

Dedem derdi ki, komşulukları vaktiyle çok iyiymiş. Kirvelik aralarında resmen kanun gibiymiş. Kaçakaç olayı oluyor ve Ermeni birlikleri gelip herkesi bir yere topluyorlar. Sesiniz çıkmazsa kimseye bir şey yapmayız diye bizimkileri kandırıyorlar. Sonra kadınları ve erkekleri birbirinden ayırıyorlar. Bir tane Ermeni varmış bir de bakıyor ki, o esir aldıklarının içlerinde kirvesi olduğu aile de var, sonra gidip arkadaşlarına diyor ki, bak bunların içinde benim kirvem de var ona bir şey yapmayın, ben onu aradan çıkarayım diyor, onlar da kabul ediyorlar. Sonra Ermeni gelip Türk kirvesini çıkarıyor ve adama diyor ki, eşini ve çocuklarını da bul al git. Adam da çoluk çocuk kim varsa hepsini toplayıp alıp gidiyor. Sonra aniden bağırışlar gelmeye başlıyor, Türkleri canlı canlı yakıyorlar (sesi ağlamaklı bir hal aldı, titredi) (...) (Ahmet, Polat, Türk)

Ermeni ve Türk ailenin kirvelik ilişkisinin paylaşıldığı anlatı, görüşmecimizin dedesinden kendisine aktarılmıştır. Görüşmecimizin “Türkleri canlı canlı yakıyorlar” ifadesiyle birlikte ses tonunda farklılaşma, titreme olduğu fark edilmiştir. Yaşanan olayın üzerinden geçen zaman göz önünde bulundurulunca, insanların bizatihi yaşamadıkları veya şahit olmadıkları bu anlatılarla hala daha hisleniyor olmaları toplumsal hafızanın diriliğini ve gücünü göstermektedir.

Ermeniler ile ilişkiler çok iyiymiş. Un bitince çuvallarla un verirlermiş birbirlerine. Sonra ananın anlattıklarından hatırladığım kadarıyla Ermeniler hasta ziyaretine de çok önem verirlermiş. Ermenilerin genç kızları, hastası olan Türk evine sırtlarıyla su taşırlar, boşgaları doldururlarmış. Hayvanları yemler, hatta bazen gelip evi bile temizlerlermiş. Yani bizim meşhur bir lafımız vardır; *İtlikleri varsa, insanlıkları da varmış!* Evvelden çok iyilermiş ama sonra.... (Sessizlik)

Türk görüşmecinin, Ermenilerin 1915 öncesinde birlikte yaşarken komşuluğa, yardımlaşma ve paylaşmaya çok özen gösterdiklerini ifade ettiği görüşmede ifade ettiği Boşga kelimesi Rusça kökenli bir sözcüktür. “Boşga” su deposuna karşılık gelmektedir. Deponun büyüklüğünü ifade etmek için özellikle kullanılmaktadır. “*Yani itlikleri varsa insanlıkları da varmış*” ifadesi iyiliğin inkâr edilmediği, kötülüğün de unutulmadığı bir ifade olarak karşımıza çıkmaktadır. ...Ama sonra...dan sonrası sessizlik, hem de en gürültüsünden.

Ermenilerle ilgili ortak kültür öğelerinin ifade edildiği bir diğer görüşme örneği ise aşağıdadır;

Ermeniler ile ortak kelimeler de kullanıyoruz. Ermeniceden dilimize geçmiş çok da sahiplenmişiz. Örneğin; harman yerine “kom” dememiz, ayakkabıya “galoş”, ipe “organ” deyişimiz, kibrite “evza” mutfağa “aşhana” deyişimiz ortaktır. Dilimize öyle bir yerleşmiş ki Ermenice olduğunu söylediğimizde bizim bazı insanlar tepki gösteriyorlar. Tabi artık bu kullanımlar yeni nesillerde yok (...)

Ortak dil öğelerini hatırlatan görüşmeci, Ermenice kelimelerin Ermenice olduğunu kabul etmemekte direten kişilerin olduğunu belirtmiştir. Yapılan görüşmeler sırasında aynı durum tarafımızca da tespit edilmiştir. Görüşmecimiz, Kaçakaç sırasında “Kakdağan” Ermenilerinin mezalim yaptığına dair bir anlatıyı paylaşmıştır. Komşularımızdan olan Ermenilerin mezalim yapmadığı yönünde bir iddiayı dile getirmektedir; Görüşmecimiz bütün bir Ermeni ırkını aynı kefedede değerlendirmedini, Kakdağan Ermenilerinin zalim olduklarını özellikle belirtmiştir;

Kakdağan Demek; Kalkar, Yakar, Yıkar Demektir!

(...)Kaçakaç vaktinde Türklere çok zulümler yapılmış, merelere doldurup canlı canlı yakmışlar insanları. Anlatırlardı, öküzlerin üzerine ot sermiş ve otları ateşe vermişler, hayvanlar can havliyle merelerdeki insanların üstlerinden geçmiş, hepsini ezmiş. Ama yine de söylüyorum bunu yapan Ermeniler, bizim komşumuz olanlar değillerdi. Yezidin soyundan olan “Kakdağan Ermenileri” katliam yapmışlar. Katliamı yapanlar Muş tarafından gelen Ermenilerdir. Yoksa bütün Ermeniler birden ayaklanıp da hadi biz şu Müslüman Türkleri kırıp geçirelim dememişler. Akyaka köyleri var yol kenarında, Kaçakaç zamanında Ermenilerden bazıları, Türk komşularını uyarıyorlarmış; Kötü Ermeniler geliyor yol kenarını boşaltın diyorlarmış. Yani hepsi kötü olsa bu uyarıyı yapmazlardı. Sonra Türkler de yol kenarındaki köyleri boşaltabildikleri kadar boşaltıyorlar ve Ermeni giderken köyü yaksa da içindeki insanlara bir şey olmuyor. Demirciler Köyü o zaman Ermeni'nin dediğine güven olmaz diye yerinden ayrılmıyor ve Ermeniler de giderken bu köyde büyük bir kıyım yapıyorlar. (Ahmet, Polat, Türk)

Görüşmenin devamında özellikle Kakdağan Ermenileri tasvir edilmiştir.

Sınırdaki yaşamayı zorlaştıran bir faktör olarak görülmektedir.

Kakdağan Ermenileri hiç unutmazlar. *Kakdağan demek, kalkar yakar yıkar!* demek anlamına geliyor. Ancak buralardaki bazı insanlar yanlış bilip de sanki bütün Ermeniler katliam yapmışlar gibi konuşuyorlar, hoş çoğu kendi soyunu bilmiyor ki Ermeni'yi bilsinler! *Sınırdaki Yezidin soyundan olan Ermeniler çok kindar öbürleri öyle değiller.* Kakdağan olmayan Ermeniler mesela ineklerimiz sınırdan geçince inekleri herhangi bir zarar vermeden ya da uğraştırmadan geri çeviriyorlar. *Türk sevmeyen Ermeniler denk gelince çok uğraştırıyorlar.* İşaret fişeği atıyorlar sınırdan uzaklaş anlamında. (Ahmet, Polat, Türk)

Kakdağan Ermenileri ifadesi Yezidin soyundan olduğu iddia edilen, kindar ve yağmacı olarak görülen Ermeniler için yörede kullanılmaktadır. Kakdağan kelimesini

kalkar, yakar, yıkar olarak tanımlayan görüşmecimiz özellikle 1915 yılında Kars ve civarında yaşanan Ermeni baskınlarının failleri olarak bu tanımın muhatabı Ermenileri görmektedir. Açıkça belirtmek gerekir ki, tarihi kaynaklarda Kakdağan Ermeni'si gibi bir tabir ya da sınıflama mevcut değildir. Bu kodlama da yöredeki Kaçakaç kodlamasına benzer bir şekilde oluşturulmuştur. Sınırdan uzak köylerde dahi bilinmemektedir. Sınırı zorlaştıran kişilerin, Türk sevmeyen Ermeniler olduğu belirtilmiştir.

Kategorilendirme yalnızca öğrenmeyi kolaylaştıran bir faktör değildir; aynı zamanda sınır bölgeleri gibi farklı pratiklerin muhatabı olan alanlarda da yaşamayı kolaylaştırmaktadır. Burada da zihinsel kategoriler içerisinde sınırda yaşamı kolaylaştırmak adına birtakım yollara başvurulduğu görülmektedir. Görüp de sırtını dönenler Yezidi soyundan, verilen selamı alanlar ise iyi Ermeni olarak sınıflanmaktadır. Aynı kişinin her iki gruba dahil olduğu günlerin denk gelmesi de pek tabii mümkündür. Ermenilerin Türklerle birlikte yaşam deneyimlerinden aktarılan tuzlu ekmeğin sembolik anlamından bahsedilen ve tarafımızca oldukça ilginç bulunan bir başka görüşmecimizin ifadeleri aşağıdadır;

Ermenilerin bir kültürü varmış onlar gagala ekmeğin arasını ayırır içine tuz koyar öyle yerlermiş. Bu da onların adetleriymiş. Nenem anlatırdı ekmeğin ve tuz göstermek onlarla biz dostuz, anlamını taşırmış. Tuz ekmeğin göstermek ben dostum mesajı vermiş. Mezalim sırasında köyleri kötü Ermeniler basınca bu tuz-ekmeğin adetini bilen bir köylü de baskın yapan Ermeni'ye ekmeğin arasına tuz doldurup uzatmış. Öldürmüşler (Kübra Polat,28, Türk)

Gagala ekmeğin, Kars'ın köylerinde hamurun yuvarlak, kalınca ve ortasında bir delik olarak şekillendirildiği bir ekmeğindir. Ekmeğin ortası açılarak içine tuz dökülmesi Ermenilerin yapmış oldukları bir uygulama olarak paylaşılmıştır ki sembolik bir anlam da ihtiva etmektedir. Bir gösterge olarak, tuz-ekmeğin, bir kültürün, anlam dünyasının dışavurumudur. Yalnızca bu kültüre dahil olanların bilebileceği ve anlamlandırabileceği bir içerik sunmaktadır. Anlatılardan yola çıkarak denilebilir ki, "Ben dostum beni vurmeyin, zarar vermeyin" mesajı taşıyan bu sembol, Kaçakaç sırasında hayatta kalmaya yetmemiştir.

Terekeme görüşmecilere ait görüşme notları aşağıdadır;

Eye men Ermeni'nin şimdi nesine güveneyim. Ermeniler Kaçakaç döneminde insanları merelere doldurup yakmışlar. Yav ne vahşettir. Burada hep köyleri ve insanları yakmaları biliniyor. Yakındaki köyleri yakmışlar. Şimdi hiç güç yetirebilirler mi bizlere. Akıllarından geçiremezler. Türkleri korkutamazlar. (Faruk Karlı, 58, Terekeme)

Ermeniler camileri yıkıyorlarmış, o kadar düşkün insanlar. İnsanları da yakmışlar ama şimdi Türk'e güç yetiremezler. Ermenilerin yaptıkları zulmü anlatmaya bile gerek görmüyoruz bilmeyen biri bizi korkar sanır, ama ne sınırdan ne de sınırın karşısından korkarız. (Yunus Can, 24, Terekeme)

Terekeme görüşmeciler Ermeniler ile ortak kültürel öğeleri paylaşmayı tercih etmemişlerdir. Hatta “düşkün düşman” pozisyonundaki Ermenilerle ortak bir unsurun olmasına yönelik tedirginlik sezilmiştir. Görüşmecilerin Kaçakaç döneminde yaşananlarla ilgili çeşitli anlatımlardan bilinçli olarak uzak durdukları gözlenmiştir. Söylem güç ilişkisinin kendilerinin lehine olduğu şekilde yürümektedir. Türkleri korkutamazlar vurgusu diğer terekeme görüşmecilerimizin ifadelerinde de mevcuttur, ancak benzer ifadeler olduğundan dolayı görüşmelerin tamamını paylaşmaya lüzum görülmemiştir.

Yukarıda paylaşılan görüşmeci verilerine bakılarak denilebilir ki; en nihayetinde birlikte yaşamanın zorunlu olarak açığa çıkardığı ortak yaşam pratikleri inkâr edilemez. Türk köylerinde Ermeniler ile birlikte yaşandığı dönemlerde, Anadolu'da Türklerin ve Kürtlerin Ermeni isimlerini kendi çocuklarına verdikleri örnekler vardır. “Nubar, Almasd, Abidet, Tamara” bu isimlerden bazılarıdır. Anlatılar, tarihe tanıklık etmeleri noktasında önemli bir görev ihtiva etmektedirler. Hafızayı diri tutan, dededen toruna adeta bir miras olarak aktarılan bu anlatılardır.

Hafıza sınırı karşı da sınırın çekildiği toplumsal gruba karşı da genetik bir faktörün aktarımı gibi aktarılmaktadır. Bu durum araştırmaya tabii tutulan gruplardan özellikle Azeri ve Türklerde, Kürt ve Terekemelere nazaran çok daha belirgindir. En azından görüşme yapılan kişilerin söyledikleri ve görüşmecinin alandaki tespitleri üzerinden böyle bir sonuç çıkarılabilir. Kaçakaç olayları, anıtlar, anma törenleri ciddi bir algı oluşmasında ve güncel söylemlerdeki düşmanlığın devamlılığında önemli hatırlatıcılardır.

Zehra Ayman'a göre de geçmiş, Türkiye-Ermenistan sınırında geçmemiştir. Geçmişin bugün üzerindeki etkisi Kars'ta bir belirsizlik olarak zuhur etmektedir. Bu

belirsizlik, Kars'ta dışa vurulan ve Erivan'ında dahil olduğu bir karşılıklı düşmanlıkların ürünü olarak açığa çıkmaktadır. Böylece bir döngü gibi düşmanlıkla beraber belirsizlik, bununla ilgili korku beslendikçe düşmanlık da beslenmektedir. Sınır düşmanlığı, düşmanlık da sınırı var etmektedir. Bu kısır döngüden çıkmanın şartı, iki tarafın da karşılıklı olarak temelli, milliyetçi söylemleri aşması ve gözlerini sınırla ilgili başka alanlara çevirmesiyle mümkün olabilir (Ayman,2006, s.183).

Ayman'ın geçmişin bugünde yaşamasıyla bağlantılı olarak ifade ettiği belirsizlik durumu ilgili bu çalışmamız açısından, sınırın karşısına yönelik tehdit algısını ifade etmek için de kullanmaya uygundur. Zira görüşmeciler açısından Ermenistan, sınırı ihlal etmeye, saldırıya cesaret edemeyecek bir devlet olarak tasvir edilirken; diğer taraftan da görüşmecilerin son cümle olarak ekledikleri “ne olur ne olmaz, güven olmaz!” ifadeleri kayda değerdir. Bu durum da esasen bir belirsizlikten duyulan korkuyu ifade etmektedir.

Türkiye-Ermenistan sınırı fiziki sınır olmasının yanında, ideolojik sınırdır. İdeolojik sınır zihinsel sınırla yakından ilişkilidir. Bu iki ülke arasında fiziki, coğrafi, teritoryal sınırın dışında aşılması daha güç bir sınır vardır: Zihinsel sınır. Zihinsel sınırlar, düşünüldenden çok daha zorlu sınırlardır. Dozerlerle yıkılabilecek bir duvar değildir, çekilip koparılabilecek bir dikenli tel değildir, hatta ölüm tuzağı sayılan ama imha olablen mayınlar da değildir. Zihinsel sınırlar algılara yerleşmiş, söylemlere yerleşmiş, ritüele yerleşmiş, rutine dönüşmüş kalıplaşmış sınırlardır. Düşmanlık karşılıklı olarak var olduğu müddetçe, sınır da düşmanlıktan beslenerek kök salmaktadır. Yeryüzündeki bütün sınırların realitesi budur; altı ideolojik olarak doldurulmayan, başına korkuluk dikilmeyen, karşısındakine gövde gösterileri yapamayan sınırlar silikleşir. Türkiye-Ermenistan sınırı da bu ideolojik yüklemekten payını almış bir sınır bölgesi olarak yaşamaktadır. Kendini askerle bütünleşik olarak tanımlayan, sınıra yakın yaşamayı nöbet tutmakla bir gören görüşmecilerimiz de bunun kanıtı olarak görülebilir.

5.4.Militarize Edilmiş Sınır: “Burada Hepimiz Askeriz”

Saha çalışmasından elde edilen görüşme verileri neticesinde asker- millet faktörünün görüşmeciler tarafından sıkça dile getirilmesi üzerine özel bir başlık açarak bu faktörü değerlendirmek gerektiği kanaatine varılmıştır. Saha çalışmasından elde edilen verilerde, sınır insanların sınırda yaşamakla ilgili görüşlerinin alındığı başlıkta farklı etnik grupların ortak olarak, sınırda yaşamayı nöbetçilik, askerlik ve bekçilik olarak gördüklerini ifade etmeleri çalışma açısından da dikkate değer bir veridir. Askeriyenin gündelik hayat içerisinde bu kadar belirgin var olması ve halkla olan diyalog militarizmi gündeme getirmektedir. Bu militarizm de beraberinde vatan toprakları uğruna can vermek için yarışmayı kıymetli hale getirir. Asker -millet ilişkisi toplumsal hayatın derinlerine nüfuz etmiştir. Gündelik hayatta askerle, orduyla hatta onları simgeleyen karakollar, kışlalar ve üniformalar ile oldukça duygusal bir bağ kurulmaktadır.

Militarizm en genel tanımı ile, askeri değerlerin yüceltilmesi ve sivil alanı biçimlendirmesi demektir. Kavram, orduculuk ya da askercilik olarak da karşılık bulmaktadır. Her Türk’ün asker doğduğu kabulü ve Türklerin asker-millet olmaları militarizmin Türkiye’de içselleştirilmesinin anlaşılabilirliğini kolaylaştırmaktadır. Militarizmin yaygınlaştığı süreçler çoğunlukla askeri darbe süreçleri olsa da militarizm, sivillerin aktif katılımı ve rızasını içeren süreçlerle yaygınlaşmaktadır. Gönüllü katılım militarizmin yayılmasında askeri zorlamalardan daha etkili olmuştur.

Hiç de zorlamayla olmayan pek çok gündelik hayat ritüelinde militarizmi görmek pekâlâ mümkündür. Eğitimden, siyasete, dini ritüellerden, ideolojik anıtlara, anlatılara kadar toplumsal hayata nüfuz etmiş asker-millet birlikteliğinden bahsetmek mümkündür. Okullardaki beden eğitimi derslerinde askeri marşlar eşliğinde yürüyüş yapılmakta, askeri ve siyasi liderlerin isimleri üniversitelere verilmektedir. Düğün ve mevlit programlarında çocuklara asker kıyafetleri giydirmek çoğunlukla bir gelenek haline gelmiştir. Kent meydanlarına dikilen heykel ve anıtların büyük çoğunluğu askeri liderleri temsil etmektedir. Örneklerinin daha da arttırılabileceği bu manzara sivil-asker ayrımının somut bir gerçekliğinin olmadığını gösterir. Yalnızca Türklere has olmayan militarizm ve milliyetçilik esas itibariyle, 20.yy boyunca ulus devletleşen

dünyada bir biçimlendirici görevi görmektedir. Türkiye’de Militarizm büyük oranda içselleştirilmiştir (Altınay, 2014, s.1247- 1256).

Askerlik manevi alanla ilişkilendirilerek, kutsal postuyla da toplumun hemen tüm kesimini kucaklamaktadır. Şehitlik makamına layık olmak, aziz vatan toprakları, peygamber ocağı, namus söylem ve yakıştırmaları Türkiye’de zaten zorunlu olan askerliği daha da zorunlu hale getirmektedir. Bu bakımdan, askerlik yapmak toplumsal baskıdan kurtuluşun zorunlu bir yolu olarak da değerlendirilebilir. Vatan borcu görülen askerlik, yaşadığı toprağa nankör olmadığını kanıtlamak isteyen erkekler açısından da bir fırsat olarak algılanmaktadır. Anadolu’da, “askerlik yapmayana kız verilmez”, “askere gitmeyene adam denmez” gibi pek çok söylem ve yaygın kabul mevcuttur. Zorunlu askerlik uygulaması da militarizm için farklı bir iktidar unsurudur ve bu uygulamayı “zorunlu adam etme talimi” olarak yorumlamak yanlış olmayacaktır.

Militarizm Türkiye’de, özellikle zorunlu askerlikle birlikte, erkeklerin toplumsallaşma süreçlerini şekillendirmekte önemli bir konumu işgal etmektedir. Türkiye’de mevcut erkekliğin tanımlayanı ve erkeklik sınırlarını çizen etkili gerçeklik militarizm ve askerliktir. Askerlik bir bakıma devletle ve erkeklikle tanışma ritüeli olarak da değerlendirilebilir (Sünbuloğlu, 2013, s.15-17).

Askerlik vatan borcu algısından hareketle, aynı vatani paylaşan herkesin asker olmasının gerekliliği üzerine tartışmalar yapılmıştır. Kaptan, bu noktada askerlik ve annelik arasında bir ilişki kurmaktadır. İkisinin de adanmışlığı simgelemesi noktasında aralarında sıkı bir bağ görmektedir. İkisi de kendinden üst olan bir rütbenin emri, tahakkümü altında vazife bilinciyle yaşamını devam ettirmektedir (Kaptan, 2013, s.345-348). Adanmak, sorgusuz sualsiz teslim olmak, ulus devletin istediği profildeki vatandaşın özellikleridir. Kadın aile yaşamını devam ettirmek, erkek de vatani borcunu öderken bir yandan da kendini topluma kanıtlamak için birtakım imtihanlardan geçirilir. Bu kadar zorlu bir imtihandan geçebilmek, ancak maddi ve manevi bir menfaat ummaksızın gönülden bağlı olmakla mümkün olacaktır.

Militarizm ile milliyetçilik, toplumsal cinsiyet açısından oldukça önemlidir. Atatürk'ün "Biz asker bir ulusuz. Yedisinden yetmişine, kadınından erkeğine asker yaratılmış bir ulusuz " sözünden hareketle, Sabiha Gökçen bu söyleme bir gerçeklik kazandırmış, kadınların da savaş pilotu olabileceğini kanıtlamıştır. Ayrıca, kadınların da asker olmalarını isteyen Gökçen, bu isteğini her fırsatta dile getirmiş, meseleyi güncel tutmaya çabalamıştır. Kadınların da asker-ulusun bir parçası olabilecekleri ve asker olabilecekleri yönündeki söylemde Gökçen, bir ikon olmuştur (Altınay, 2013, s.288 -290).

Sınır bölgeleri, karakollarla, askeri uygulama ve yaptırımlarla çok fazla içli dışlı olmak durumundadır. Bu iletişim, sınırda yaşayan farklı etnik grupların kendilerini korumasından ötürü askerlere minnet duymalarının da yolunu da açmaktadır. Sonuçta sınır bölgeleri tehdide açık alanlar olarak kodlanmıştır. Sınırlarda yaşayan halklar, militan bir vatanseverliğin sıkı bir örneğini sunmaktadır. Modern ulus devletin arayıp da bulamadığı, arayarak bulamayınca baştan yarattığı vatansever, milliyetçi halklar sınırlarda oldukça önemli unsurlardır. Türkiye-Ermenistan sınırında da asker-millet söylemi görüşmeciler tarafından sıkça dile getirilmiştir.

Görüşme yapılan farklı gruplar, hâkim söylemi destekler türden görüşler belirtmişlerdir. "Hepimiz bekçiyiz, burada hepimiz askeriz, vatan nöbetçisiyiz, biz yaşayarak da koruyoruz, asker eksik olmasın, karakol olmasa biteriz" gibi pek çok görüş bildirilmiştir. Aşağıda ilgili görüşme verilerinden birkaçı paylaşılmıştır.

...Biz de sınırda yaşarken bekçi gibiyiz. Sınırlarda yasaklar çok belirgin ve bu yasaklarla erkekler kadınlara nazaran daha fazla karşılaşıyor. Çünkü babamlar, dayımlar hayvanları sulamak için, tarlada çalışmak için falan sınırın yakınlıklarına gidiyorlar, kadınlar biraz daha evin içi, kapının önü ve yan komşularla sınırlı gün geçiriyorlar. Bence sınır insanı olmak aynı zamanda bekçi olmaktır! *Her birimiz askeriz!* (Filhan Küçük, 23, Kürt).

Karakola, askere ve sınırın karşısındaki düşman olarak tanınan millete fiziki olarak fazlasıyla yakın mesafede yaşıyor olmak, milliyetçi damarı da beslemektedir. "Hepimiz askeriz" ifadesi Asker-millet ilişkisinin kadınları da kapsayan bağıni sergilemektedir. Anlaşılan sınırla kurulan bağ cinsiyet üstü bir bağdır. Görüşmecimiz, bir kadın olarak, sınırda yaşarken kendisini de bekçi, asker gibi gördüğünü ifade etmektedir. Oysa, kadınların sınırla erkeklere nazaran çok az müşerref olduklarını

kendisi de belirtmiştir. Nöbetçi olarak ne yapıyorsun peki? sorusunun yanıtı yoktur. Görüşmecimiz nezdinde, sınıra yakın yaşamak, nöbetçi sayılmak için yeterlidir.

Sınırdaki yaşamayı gurur verici ve kendisini de vatan nöbetçisi olarak ifade eden bir görüşme verisi de şöyledir;

Sınır insanı olmak gurur vericidir çünkü biz Nöbetçi gibiyiz hem yaşıyor hem de koruyoruz. Karakolun üstünde bayrak dalgalandıkça göğsümüz kabarıyor. Günlük hayatımızı sekteye uğratan bir şey var ki telefonlarımız çekmiyor. Sınırdaki bütün köylerin durumu böyle, şebekelerle ilgili devletin bir şey yapması lazımdır. *Sonuçta sınırdayız ve vatan nöbetindeyiz* (Necdet Ulu, 53, Terekeme)

Sınırdaki yaşamak birtakım sınırlılıklar getirirse de beraberinde gelen gurur bu imkansızlıkları değersizleştirmektedir. Görüşmecimiz, bu sınırdaki köylerde var olan ciddi bir problem olarak, telefon şebekeleriyle ilgili problemi sınır nöbetçisi olmak referansı ile dile getirip, yardım çağrısında bulunmuştur. Görüşmeler, görüşmeciler için hem isteklerini hem şikayetlerini hem de hayallerini dillendirme fırsatı olarak da değerlendirilmiştir. Başka bir Terekeme görüşmecimizin ilgili görüşleri aşağıdadır;

Sınır insanı olmak demek gerektiğinde asker olmak demektir. Sınır insanı sınırın muhafızıdır. Sınır köylerinin devlete çok faydası var, sınır boş değil, sahipsiz değil demiş oluruz. Biz de sürekli asker gibiyiz. Türk Silahlı Kuvvetleri burada olsa da olmasa da uyanık olmak gerekir. *Sınırdaki her erkek bir asker gibidir!* (Peki ya kadınlar?) Ne kadınları, kadınlara gelinceye kadar sahipsiz kalmadı sınır (öfkelenmiş bu soruya, sonra pişman olmuşçasına toparlamaya çalıştı) Yani kadınlar asker doğuruyor ya, erkekler asker olsa yeter! (Yunus Karlı, 24, Terekeme).

Sınır insanı olmak genç görüşmecimiz açısından, asker olmak demektir. Erkekler sınırdaki askerler olarak kadınlarının ve bütün vatanın namusundan sorumlu görülmektedir. Kadınların vazifesi ise, vatani savunacak, vatani anavatanı dönüştürecek ve dolayısıyla kutsallaştıracak olan askeri doğurmak olarak sınırlandırılmıştır. Görüşmecimiz açısından vatan, henüz kadınların savunusuna kalacak kadar erkeksizleşmemiştir. Sınır savunmasında kadına düşen, asker doğurmak ve sınırı mümkün olduğunca merak etmemektir. Bu görüşme, vatanın anavatan kurgusuyla yeniden katılıma dahil oluşu söylemini net olarak açıklamaktadır. Azeri bir görüşmecimizin konuyla ilgili görüşü şu şekildedir;

Sınır insanı nöbetçidir. Bu yüzden ben bu sınırdaki yaşayan biri olarak yirmi dört saat bekliyorum. Sınırdaki olmak bana gurur veriyor. Düşmanın karşısındayız. Sınır boş bırakılmaya gelmez biz de boş bırakmıyoruz (Nedim, 50, Azeri).

Azeri görüşmeci, asker-millet öğretisini destekler ifadelerle nöbetçiliğini ilan etmektedir. Sınır yirmi dört saat korunması gereken yer olduğu için kendisi de yirmi dört saat nöbetçidir. Sınırın boşluk kaldırmaz, boş bırakılmaz olduğu anlayışı, Azeri görüşmecimiz açısından da bir kez daha açığa çıkmaktadır. Bu başlıkla “asker millet” olmak ile ilgili söylemlerin sınırdaki köylülerde karşılık bulduğu görülmektedir

Sınır insanı olmak nöbetçi olmak ile bir görülmektedir çünkü sınırda yaşarken aynı zamanda sınıra ve dolayısıyla da vatana göz kulak olunduğu yönünde güçlü bir kanaat vardır. Sınırın karşısıyla korkunun olmadığı bir ilişkinin hayali dahi uzak görülmektedir. Sınır insanının nöbet mesaisinin 24 saat olması da tam olarak bu görüşün yansımasıdır. Kapalı sınır kapıları olan bir sınırın aralıksız, dinlenmeye fırsat vermeyecek biçimde korunması Dino Buzzati'nin “*Tatar Çölü*” (2020), kitabını akla getirmektedir. Tatar Çölü, herhangi bir tehdidin olmadığı bir sınırı neyi beklediğini bilmeden, ısrarla beklemenin ve bir ömrü heba etmenin ne kadar basit olduğunu anlatmaktadır. Ulus devlet sınırları için bireysel bir ömrü feda etmenin olumsuz hiçbir anlamı yoktur, aksine, adanmak kendinden geçmeyi gerektirmektedir. En çok adanan, kabule en değer olandır.

Görüşmecilerin genelinin vurgulamış olduğu durum sınırda bekçi, nöbetçi ve asker olmak minvalindedir. Bir kadın görüşmecimizin konuyla ilgili görüşü, genel kabulden bariz bir şekilde farklılaşmaktadır.

Bilmeyen de Elimizde Silahla Sabah Akşam Nöbet Tutuyoruz Sanır!

Sınır köyünde yaşamak bana ekstra bir gurur falan gibi gelmiyor, buradaki insanlar bence meseleyi çok abartıyorlar yok burada yaşamak gurur duyulacak bir şey falan diyorlar ama bence sınırdan uzak yaşayanla bir farkı yok. *Ne yapıyoruz ki sanki burada, bilmeyen de köylülerin hepsi ellerinde silahla gece gündüz nöbet tutuyor sanır*, halbuki asker sınırı koruyor biz de evimizde yatıp keyfimize bakıyoruz. Sınırdaki yaşarken öyle bir fedakarlıkta falan bulunmuyoruz, Azerilerin ve sınırdaki yaşayan çoğu insanın bilinçaltıları çok doldurulmuş (Şeyda Süzen, 37, Türk)

Kadın görüşmecimizin eşi Azeri'dir ve eşiyle de görüşme yapılmıştır. Eşiyle aynı sorulara verdikleri yanıtlar, neredeyse taban tabana zıttır. Beyefendi, sınırda yaşamayı gurur olarak görmektedir. Kendini bu gurura nail olmuş bir nöbetçi olarak tanımlamaktadır. Oysa hanımefendi açısından nöbetçiyiz demek, sınırdan uzak olanlardan farklı bir şeyler yapmayı gerektiğinden ve bunu yapmadıklarından dolayı,

çok iddialı ve ezbere bir söylemdir. Abartılı söylemlerin sınırda çok fazla olmasının sebebi olarak da ideolojik yüklemeye vurgu yapılmaktadır. Bilinçaltının anlatılarla fazlaca dolu olması, bakış açılarını etkilemektedir.

Genel olarak benzer şeyleri söyleyen görüşmecilerimiz arasından seçilen bazı örneklerle açıklamaya çalıştığımız asker- millet ilişkisi sınır insanları açısından görmezden gelinecek bir mevzu değildir. Farklı etnik, sosyal grupların sınırda yaşamakla disipliner askeri bir bağ kurdukları görülmüştür. Kürt, Türk, Terekeme ve Azeri görüşmecilerimiz genel itibariyle, sınırı sınırda yaşayarak koruduklarını ifade etmişlerdir. Sınırdaki olası bir çatışma çıkması durumunda kendilerinin de askere destek vereceklerini çünkü zaten kendilerinin de asker sayılacağı inancı ifade edilmiştir. Görüşmecilerimize göre, anavatanın diğer kesimleri rahat uykularını sınırlardaki bu sınır insanların korumasına borçludur. İlgili tutum vatanın sınırlardan uzak olan diğer kesimlerine, üstü kapalı bir minnet borcu hatırlatması olarak anlaşılabilir.

Karakolları, dağların tepelerin yazılarını sürekli gören, güne çoğunlukla hudut tekmilleriyle başlayan insanların kendilerini asker olarak görmesi, bekçi olduklarını düşünmeleri şaşırılacak bir durum değildir; aksine oldukça doğaldır. Karakolların yerleşim yerlerine çok yakın mesafelerde olması mevcut algının kendini her an yenilemesinde oldukça etkili bir sebeptir. Çalışmanın saha kısmını oluşturan başlıkların hemen hepsinin birbirine bağlı olduğu görülmektedir. Sınır kapılarının akıbeti ile ilgili ele alınmış olan bir sonraki başlık da sınır algısı, Ermenilere yönelik algı ve söylemler ile bizatihi ilgilidir. İlgili görüşme verileri aşağıdaki başlık altında paylaşılmıştır.

5.5. Sınır Kapısının Geleceğine Yönelik İhtilaflar ve Kapıların Açılmasının Olası Ekonomik Etkileri

Sınır kapıları, insanların, diğer canlıların ve materyalin ülke sınırlarına giriş ve çıkışlarını kontrol ve kayıt altında tutmak için devletin sınır hatlarında kurmuş olduğu mekanizmalardır. Kara ve demiryolu sınır kapılarından geçişler bir yığın denetime tabii kılınmıştır ve devlet iktidarının gözle görülür hissedildiği işaretlerdendir. Sınır kapıları, devletin resmî ideolojisinin sergilendiği, dil, din ya da seküler anlayışının

gösterildiği, kimlik ve kültürel yapıyla da ilişkili göstergelerin olduğu mekanlardır (Aras, 2015, s.67). Bu haliyle basit bir kapıdan ziyade esas olarak bir işaret, bir göstergedir. Sınır kapılarıyla olan münasebetin her zaman farklı boyutları söz konusu olmuştur, iktisadi boyut bunların en önemlilerindedir. Sınır kapıları geçiş bölgelerinde iktisadi serüvenin izlenebildiği alanlardandır.

Mevcut dünya düzeni göz önüne alındığı takdirde virüsler, hastalıklar, savaşlar kapalı sınır kapılarının aslında hiç açılmaz olmadığını gözler önüne sermiştir. Elbette tersi durum da söz konusudur, kapanmaz sanılan sınırlar salgın hastalıklarla birlikte ivedilikle kapatılabilmektedir. Paslandı sanılan kapı kilitlerinin siyasi erkin müsaadesi dâhilinde aşılabildiği yakın zamanda “Corona” virüs sebebiyle gözlenmiştir. Söz konusu süreçte belki de varlıkları dahi unutulmuş sınır kapıları ve sınırlar tekrar gündem olmuştur. Böylelikle 1993 yılından beri Dağlık Karabağ meselesindeki devlet tutumu, “Soykırım” iddialarındaki karşılıklı inatlaşma ve Kars Antlaşmasının ilgili hükümlerinin Ermenistan tarafından dikkate alınmaması gibi sebeplerle kapalı tutulmaktadır. Akyaka sınır kapısının da Alican kara sınır kapısının da sosyal platformlar üzerinden araştırılması durumunda “Süresiz olarak kapatıldı!” ifadesiyle karşılaşılabilecektir.

Türkiye- Ermenistan arası kara sınırı 1993 yılı itibariyle süresiz olarak kapatılmıştır. Kars ve Iğdır illerinde bulunan sınır kapılarının kapalı olması ve Ermenistan- Azerbaycan sınırının da kapalı olması dolayısıyla Ermeni ekonomisi sıkıntı çekmektedir. Bu bağlamda Ermenistan, dış dünya ile karayolu bağlantılarını Gürcistan ve İran toprakları vasıtasıyla sağlamaktadır. Dış dünya ile demiryolu bağlantısı ise yine doğu ve batı sınırları kapalı olmasından dolayı sadece Gürcistan aracılığıyla sağlanmaktadır. Ermenistan denizlere kıyısı olmamasından dolayı, Gürcistan limanlarını kullanarak dış dünya ile denizyolu bağlantılarını gerçekleştirebilmektedir. Bu sınırın kapalı olması sadece Ermenistan için değil aynı zamanda Türkiye için de özellikle de Doğu Anadolu illeri için büyük kayıp oluşturur. Türkiye'nin Kafkasya'ya oradan da Orta Asya'ya ulaşımı uzun güzergâhlardan sağlanmakta, bu durum da taşıma maliyetlerini artırmaktadır.

Ulaşımın sağlanamamasından dolayı da Kars ve Iğdır illeri turizm ve sınır ticaretinden elde edilebilecek olası gelirlerden mahrum kalmaktadır. Söz konusu şehirler ile Türkiye'nin batı şehirleri arasında ciddi anlamda bölgesel gelişmişlik farklılıkları bulunmaktadır. Bölgesel anlamda geri kalmanın nedenlerinden birisi de Türkiye-Ermenistan sınır kapılarının kapalı olmasıdır. Bu durum, Kars'ın dış dünyaya açılımındaki tek sınır kapısı olma özelliği taşıyan Doğu Kapı sınır kapısının kapalı olmasından dolayı, bilhassa Kars için daha fazla geçerlidir. Başta sınır ilçesi konumunda olan Akyaka olmak üzere Kars'ın tamamı sınırın kapalı kalmasının ekonomik etkilerini ciddi anlamda hissetmektedir.

Ermenistan'a yoksulluğun azaltılması, demokratik yapının güçlendirilmesi, düzenleyici reformların ve idari kapasitenin oluşumu için özellikle Avrupa Birliği tarafından yardım edilmektedir. Çeşitli ülkelerden kalkınmak için para yardımı alan ülke dışa bağımlı durumdadır. Bu bağlamda, Türkiye-Ermenistan ve Ermenistan-Azerbaycan sınırlarının açılması Ermenistan'ın komşularıyla direkt olarak bağlantı sağlayacak olması nedeniyle, ekonomisini birkaç yıl içerisinde rahatlatarak dışarıdan aldığı desteklerle gerçekleştirebildiği projelerin bir kısmını kendisinin gerçekleştirebilmesine olanak sağlayabilecektir (Bulut, 2010, s.22).

Türkiye- Ermenistan arası sınır kapılarından olan Akyaka sınır kapısı, henüz açık olduğu dönemlerde, karşılıklı olarak özellikle hayvan ticaretinin yapıldığına şahit olmuştur. Sınır kapısının açık olduğu dönemlerde özellikle ilçeye ve köylere iktisadi anlamda bir rahatlama sağladığı görüşmeciler tarafından ifade edilmiştir. Bu başlık ile kapalı sınır kapısının açılıp/açılmamasıyla ilgili olarak görüşmecilerin ilgili verileri sırasıyla paylaşılmıştır.

Sınır kapısı falan açılmasın böyle iyidir. Ne men oraya gitmek isterem ne de onlar buraya gelsinler. Bazıları sanır ki sınır kapısı açılrsa ekonomimiz düzelecek hangi ekonomi gelişecek onlar gelince! (Adeta, kapılar açılırsa ekonomi düzelecek diyen kişi benmişim gibi hiddetlendi) Bizim tarafın en fakir köyü onların en zengin şehrinde daha iyiymiş. *Açlıktan nefesleri kokur onların*. Gelirlerse ancak parayı götürürler buradan, onlardan bir şey geleceği yok. Sınır kapısı açıkken onların garıları süslenip püslenip buraya geliyorlarmış. Açılırsa yine onlar gelir (Nedim Aydemir 50, Azeri)

Sınır kapısının kapalı kalması gerektiği yönündeki görüşünü belirten görüşmeci, Ermenistan'ın ekonomik durumunun zayıf olması dolayısıyla, sınır

kapısının açılması durumunda Türk parasının değer kaybedeceği yönündeki endişesini dile getirmiştir. Sınır kapılarının açık olduğu dönemlerde kadın ticaretinin yapıldığı ve açılması durumunda bunun tekrarlanabileceğine dair korku açığa vurulmuştur. Bu korkunun altında, aile düzeninin bozulması, çocukların, gençlerin kötü örnek almaları ve huzurun bozulması gibi gizil endişeler sezilmiştir. Bir diğer Azeri görüşmecimizin ilgili konudaki görüşleri oldukça ayrıntılı ve ilginçtir. Bu nedenle parçalara bölünerek paylaşılmıştır.

Kapı Açılrsa Anca Aç Ağızlarının Kokusu Gelir Buraya!

Çok fakirler onlar kılık kıyafetleri eski püskü, sınır açılacak olsa ancak eskilerini getirebilirler bize, yoksa ne faydası olur ki onların! *Açlıktan ağızlarının kokusu sınırın bu tarafına geliyor, bir de tutturuyor insanlar sınır kapısı açılсын diye.* Sınır açılrsa ancak fuhuş artar, içki, uyuşturucu artar, *ahlaksızlar onlar bize temiz bir şey veremezler çünkü temiz bir şeyleri yok ki ablam.* Ermeni'nin on lirası olsa votkaya yatırırlar yine de Batılı devletler Ermenileri destekliyor çünkü din faktörü batılı büyük devletlerle ortaktır. İkisi de dinsiz! Sınırdaki gördüğüm kadarıyla, tarım aletleri falan çok ilkel. Bizimki gibi herkesin ayrı traktörü, patosu, biçerdöveri yok, bir tane büyük biçerdöver giriyor tarlalarına, ortaklaşa herkes birbirine yardım ederek yapıyorlar işlerini. Mesela bir gün toplanıp bir tarlaya giriyor herkes, bitirince yanındaki tarlalara geçiyorlar. Galiba o biçerdöver de devlete ait. Arpa, buğday, mısır falan ekiliyorlar onlar da. Onların su kanalları var ama bizim su kanallarımız yok bu köyde. Ama yine de onlardan çok çok iyiyiz.(...) (Mert Seven, 43, Azeri)

Görüşmecinin ifadelerinden hareketle, sınırın karşısına yönelik sıkı gözlemler yapıyor olduğu anlaşılmaktadır. Devlete ait olduğunu düşündüğü tarım aletlerinin tarlalarda sırasıyla işlem yaptığı belirtilmiştir. Ekilen ürünlerin iklim ve toprak türünün benzer olmasından kaynaklı olarak benzer ürünler oldukları ifade edilmiştir.

Görüşmenin devamında ilginç bir yaklaşımla Ermenilerin Allah'ın işine karıştığı olarak tanımladığı bir örnek sunmuştur.

Bak mesela bizde Allah'ın işine karışılmaz demi, ama onlar bakıyorlar ki bu tarafa dolu yağıyor, bulutlar oraya gitmeden hemen buluta bir bombaları var, atıyorlar ve bulut dağılıyor dolu oraya yağmıyor. *Kafaları ancak böyle allem kullem işlere çalısır onların!*

Allah'ın işine karışmak olarak değerlendirilen ve allem kullem iş olarak görülen uygulama esasında teknolojik bir uygulamadır. Türkiye'de de kullanılan bir yöntem olan dolu bombası ya da diğer adıyla basınç bombası bulutları dağıtarak yağmur ve dolu yağmasını, ekinlerin zarar görmesini engellemeye çalışmaktadır.

Velhasıl Ermenistan tarafından kullanılan bu teknoloji Azeri görüşmecimiz tarafından eleştirilmiştir. Görüşme sırasında en çok dikkat çeken hususlardan birisi de sık sık kıyaslamaya başvurulması ama en sonunda Ermenilerin yetersiz, başarısız, kötü ve korkunç insanlar oldukları yönündeki yakıştırmalar olmuştur. Karşısındaki kişiyi ikna etmeye, aynı zamanda sınır ve karşısına dair epey bilgisinin olduğunu kanıtlamaya çalışırcasına konuşurken ses tonunun inandırıcılığı arttırmak için ustaca aniden kısılıp, yükseltildiği dikkatten kaçmamıştır.

Ekonomik durumları kötü gerçekten ama evlerinin mimarilerine, düzenlenişine baksan bunlar çok zengin dersin ama öyle değil. *Sınırın açılmasını biz istemiyoruz ama onlar isterler çünkü para burada, rahat burada.* Bir de bu ülkeden menfaatleri var, bu ülkeden giderken yüklü gömüleri bırakıp da kaçmışlar (Sesi adeta bir sır vericesine kısıldı) Gömülerini çıkarabilme sevdaları var onların o yüzden istiyorlar. Allaha büyük konuşulmaz ama açlıktan öleceğimizi bilsem çocuklarımızın boğazından Ermenilerin lokmasını geçirmem! (Mert Seven, 43, Azeri)

Görüşmecimiz, sınır kapılarının açılmasını kesinlikle istemediğini açıkça belirtmiştir. Neden açılmaması gerektiği noktasında hararetli bir ikna ediş çabasına girişmiştir. Kapıların açılmasının ekonomik iyileşme değil ekonomik çöküşü tetikleyeceğini düşünmektedir. Görüşlerini ifade ederken diğer yandan da oldukça katı söylemlerde bulunarak Ermenilerin aç, ahlaksız, alkolik, Allah'ın işine karışan, akılları allem kullem işlere çalışan bir millet olduğunu vurgulamıştır.

Sınır kapısının açılmasını kesinlikle istemediğini belirten görüşmecimiz bir tahminde bulunarak Ermenilerin sınır kapısının açılmasını istediklerini ifade etmiştir. Bunun sebebi olarak Doğu Anadolu bölgesinde pek çok kişice malum olan Ermeni gömüleri, giderken bıraktıkları iddia edilen altınlar, kıymetli mallar mevzusuna yani menfaatlerinin olduğuna değinmektedir. Kapıların açılması durumunda Ermenilerin doğu illerine hiçbir katkılarının olmayacağını, ilk fırsatta metropol şehirlere gideceklerini, iş imkanlarının daha da kısıtlanacağı gibi sebepler sınır kapısının açılmasını istememelerinin sebeplerindendir.

Diğer bir görüşme verisi olarak kadın görüşmecimizin ifadeleri de dikkate değerdir. Sınır kapısının açılmasını istemek “başına bela istemek” olarak görülmüştür. İktisadi yönü bir yana büyük oranda hafızayı vurgulayan görüşmecimizin ilgili görüşleri ise şöyledir;

Ay balam senin özüne kurban, sınır iyi ki de kapalı, bizim Ermeni mermeni ile ne işimiz olur! Gelmesinler de gitmem de. Türkiye’de hiç eşya kalmadı mı ki ben gidip Ermenilerden alışveriş yapayım. Vallah heç de gitmem. *Özüme bela mı araram men!* Onların kendilerine bile faydaları yok eğer çok giyecekleri yiyecekleri varsa kendilerinde kalsın. Men özümü değışmem. Sınırlar da açılmasın zaten devletimiz en güzelini yapıyor. *Ermeniymiş, salakana⁷ başlarına toprak döküm onların!* Allah bizi onların eline bırakmasın! (konuşma boyunca öfkesi hiç dinmedi) (Melek Tartar, 75, Azeri).

Bu görüşmede de dikkat çekildiğı üzere Ermenilerden bir bütün halinde gavur olarak bahsedilmiştir. Zalimlik ve gavurluk genel olarak birbiri ardınca kullanılmaktadır. Hafızaya yönelik cümleler kullanılırken gavur ifadeleri diğerk görüşmecilerde de sıkça kullanılmıştır. “Biz” ve “onlar” tanımlamaları çok keskin ve doğal olarak kabul edilmiş bir ayırım gibi kullanılmıştır. Farklılık vurgulanırken adeta kimlik unsurları açığa çıkarılmaktadır. Bizden olan onlardan değildir, onlardan olan bizden olamaz. Ayrıca imgesel olarak derin bir anlam taşıyan “Salakana” kelimesi bir argo olarak kullanılmaktadır. Kars’ta özellikle Azeri ve Terekemeler tarafından kullanılan salakana kelimesi, küpesiz, aşısız, sahipsiz gezen sokak köpekleri için kullanılmaktadır. Sürekli kavga çıkaran, her an birilerine saldırabilir görülen, amaçsızca dolaşan kişiler için de “salakana salakana dolanıyor” ifadesi kullanılmaktadır.

Bir süre boyunca birbiriyle etkileşimde bulunan insanlar, ortak semboller ve terminoloji geliştirirler. Yeni kelimeler yaratır ve sıradan sözcüklere yeni anlamlar yüklerler. Yeni kelimeler, belirli olaylar, varsayımlar ve ilişkilerden doğmaktadır. *“Dili bilmek ve kullanmak, ayrı bir alt kültüre üyeliğın işareti olabilir. Bir saha araştırmacısı, özelleşmiş dili, yani argoyu öğrenir”* (Neuman, 2007, s.572). Neuman’ın da belirttiğı gibi ortak ilişkiler, muhataplarının haberdar olduğı yeni anlamlar ve anlamlar barındıran sembol ve söylemleri açığa çıkarmaktadır.

Sınırın ve sınır kapısının on dört yaşında bir çocukta nasıl bir izleniminin olduğunu gösteren aşağıdaki veri hayret uyandırıcıdır. Kendisinden yaşça büyük kişilerin söylemeye çekindiğı pek çok şeyi rahatça ifade etmiştir. Okulda öğretmenin Ermeniler bizim topraklarımızı kendi toprakları içinde gösteriyorlarmış bilgisinden,

⁷ Salahana kelimesi Orta Anadolu’da serseri, tembel, işsiz güçsüz anlamlarında kullanılmaktadır. Kars’ta Salakana olarak kullanılan bu kelime, Orta Anadolu’da kullanılan anlamına ilaveten, saldırgan tutumları olan, kendisinden uzak durulması gereken kişiler için de kullanılmaktadır.

Ermenistan’da yaşayan herkesi Yezidi olarak adlandırmasına, yalnızca vatanımızı değil dinimizi de ziyan etmek istediklerine dair geniş bir çerçevede veri sunmuştur. Algılarının doğurduğu söylemler o denli kalıplaşmıştır. İlgili görüşme şöyledir;

Abla sen bu Ermenileri çok araştırma, bunlara hiç güven olmaz! Ben sınır kapılarının açılmasını istemem çünkü onlar at eti, domuz eti yiyorlar, hatta bazen onların taraftan buraya da domuzlar geliyor. Sınır açılırsa bu Ermeniler bizi de alıştırlar onları yemeye. Dinimizi çalarlar onlar. Sınır kapısı açılsın istemiyorum onlar bizim dedelerimizi öldürmüşler. Yezidi onlar bizim dinimizi yıpratırlar. Bir de bizim hocamız demişti ki onların coğrafya kitaplarında Ağrıyı, Ağrı Dağını, Kars’ı falan Ermenistan’ın kendi şehirleriymiş gibi gösteriyorlarmış. Hiç öyle şey olur mu? Sınır kapıları açılmadan bunlar bizim toprakları sahiplenmişler bir de sınır açılsa bizim evi de tapulu malları gibi kullanmak isterler! (Kerem Dilli, 14, Azeri)

Sınır kapılarının açılması durumunda Ermenilerin kendilerine domuz eti yemeye alıştıracığı, dinlerinin yıpranacağı yönünde bir korku sahibidir. Görüşmecimizin ifadelerinde gavur, Yezidi kelimelerinin sıkça kullanımı dikkat çekicidir. Okulda öğretmenin söylediğini ifade ettiği mevzu da oldukça tesirli olmuştur. Okullar ve ders kitapları ideolojik bir aygıt olarak hâkim öğretinin istekleri doğrultusunda hareket eder. Öğretilerin içselleştirilmesi sürecinde de bizatihi rol alan bu aygıtlar, vatani her an saldırılara açık olarak tezahür etmektedir. Görüşmenin devamında;

Ermeni Gibi Vuruyorsun!

Biz sürekli gidiyoruz sınıra tarla zamanı da tarlamızdayken görüyoruz onları ama bizle halkları da görüşmüyor. *Biz sanki onların meraklısı mıyız!* Onların tarlalarında kullandıkları aletler bizimkilerden biraz daha farklı, büyük onlarınkiler ama bizimkiler daha yeni ve güzeldir. Hiç o aletlerle ne iş yaptıklarını bile anlamadık. Türkiye’imiz daha zengin ve güzel ben kapının açılmasını onlarla yaşamayı hiç istemezdim.

Görüşme esnasında yanında bir arkadaşı da olan görüşmecimizin ilgili ifadesinin üzerine, yanındaki arkadaşı Kerem’in ensesine sert bir şekilde vurmuştur ve *“Bir de isteseydin, tabi istemeyeceksin. Gavur olurdun sen de onlar gibi, cehenneme giderdin. Ölüne leş derdik o zaman!”* demiştir. Bunun üzerine arkadaşından hem tokat hem de azar yiyen görüşmecimiz canının acısını belli etmek için kendisine vuran arkadaşına; *Ermeni gibi vuruyorsun!* diye karşılık vermiştir.

Ermenilerle ilgili hafızanın yanında sınıra çok yakın olmanın da yarattığı bir hafızanın varlığı ve bu hafızanın diriliği çocukların dillerine yerleşmiş kalıp

cümlelerden de net olarak anlaşılmaktadır. Yezidi, Gavur! adlandırmaları, Ermeni'ye güven olmaz, aman abla bunları çok araştırma sağları solları belli olmaz, biz sanki onların meraklısı mıyız! Tarzındaki söylemler hafıza ile mekânın ayrılmaz ilişkisini de göstermektedir. Hafıza mekanlarına yakın yaşamak ve bizatihi düşman olarak görülen insanları görüyor olmak, sınırın koparıcı-ayırıcı yönünü pekiştirmiştir. Düşmanlaştırıcı, ötekileştirici, ayırıcı, öteleyici bir dil ve katı bir sınır etkisi hâkimdir. Tek başına ele alındığında “Ermeni gibi vuruyorsun!” kalıp söylemi bile Ermeni vurur, Ermeni sert vurur mesajı ile güçlü bir psikolojik zeminin, algının dışavurumudur.

Sınır kapısının açılmasıyla ilgili olarak genel görüşe aykırı bir görüşme verisi mevcuttur. Görüşmecimiz, Kars'ın sınır kapısının kapalı olması sebebiyle cezalandırılmış olduğunu düşünmektedir. Gürcistan üzerinden Ermenistan'a tırlarla eşya gönderildiği için Kars'ın kaybettiğini dile getirmiştir. İlgili veriler şöyledir;

Kars sınırdan dolayı cezalandırılmış gibi. Sınır kapıları kapalı ama Gürcistan üzerinden bir sürü tır Ermenistan'a gidiyor. Ticaret yapılıyor. Olan Kars'a oluyor. Sınır kapısı açılmalıdır. Hiçbir şey için değilse ticaret için. İletişim olursa aradaki tabular yıkılır. Sınır kapanmadan önce tarlama gidince Ermenilerle sohbet ederdim, onlardan Türkçe bilenler var konuşurduk. Bizim kibrit kutuları süslü onlarınki düzdü, sigara paketleri de düz merak ederlerdi süslü paketi görünce, birkaç defa sigara verdim onlara, onlar da kendi sigaralarını verdiler bana. (Ali Tartar, 50, Azeri)

Kars'ın cezalandırıldığını düşünen görüşmecimiz için sınır kapılarının kapalı kalması bu cezanın sürdürülmesinden başka bir şey değildir. Resmiyette küs olduğunuz bir ülkeyle mal alışverişinin farklı bir güzergahtan yapılması bu noktada bir eleştiriye açılabilir. İletişimde fayda vardır ve düşmanlık iki ülke insanlarına da fayda sağlamayacaktır.

Azeri görüşmecilerimizin sınır kapısının mevcut durumuna dair görüşleri paylaşılmıştır. Bir görüşmecimiz dışındaki görüşmecilerimiz sınır kapılarının açılmaması gerektiğini, devletin bu konuda sınırı açmayarak, geçişe müsaade etmeyerek en doğru şeyi yaptığını ifade etmişlerdir. Bu noktada görüşler oldukça net ve kesindir. Terekeme görüşmecilerin sınır kapısıyla ilgili görüşleri aşağıda paylaşılmıştır.

Sınır Kapısı Açılsın Tabii !

Doğu kapı açık olsa ticaret yapılırdı ekonomik gücümüz artardı. Kapının açık olduğu vakitler yük treniyle oradan buraya koyun getiriliyorlardı. Biz de hayvanlarımızı burada sattığımızdan çok daha fazlasına onlara satıyorduk. Sınır kapısı açılırsa ekonomik olarak iyi olurdu ama onun dışında ben kapılar açılrsa da oraya gitmek istemem onların da buraya gelmesini istemem. (Samet Doğan, 41, Terekeme)

İlgili görüşme verisinden anlaşılacağı üzere sınır kapısının açılması ekonomik iyileşme söz konusu olduğunda istenmektedir. Ekonomik etkileşim dışında sosyal sermaye mevzuu edildiğinde kesinlikle alışveriş istenmemektedir.

Diğer terekeme görüşmecimiz şöyle yanıtlar vermiştir;

Doğu Kapı açılrsa aslında ticaretin daha da canlanacağını düşünüyorum. Türkiye Ermenistandaki taş yataklarından faydalanmalı bence. Ekonomiler zayıf olduğu için başka bir şey gelmez oradan ama babamlar anlatırlar sınır kapısı kapanmadan evvel onlar bize koyun satarlarmış, koyunları ucuza satıyorlarmış, bizimkiler de buradan inek satarmış onlara. Bir de sınır insanları aslında içten içe meraklı insanlar olur, ben mesela onların kültürlerini, oyunlarını, yemeklerini merak ediyorum. Belki kapıdan geçişe izin verilse belki ben de gezi için giderim. (Yunus Can, 24, Terekeme)

Sınır kapısının açık olduğu vakitleri babasından dinlemiş olan görüşmecimiz, sınırın karşısının imkanlarından faydalanmak adına kapının açılmasını kendi lehlerine görmektedir. Sınır kapısını açılması tek taraflı pragmatik bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Sınır kapısının açılması durumunda bir faydanın da bir zararın da olmayacağı yönündeki ifadeler şöyledir;

Sınır kapısı açık olsa çok fakirler onlar faydası olmaz ama zararı da olmaz bence. Açarlarsa açılsın ben değişecek bir şey olacağını sanmıyorum. Karşı da değilim. (Faruk Karlı, 58, Terekeme)

Diğer bir görüşme verisi de şöyledir;

Sınırın kapıları açılrsa köylere de ilçeye de ile de illaki faydası olur. Sınır kapısı açık olan yerler hep kapalı yerlere göre daha gelişmiştir. Hiç değilse Ermenistan'a giden tırlar Gürcistan üzerinden gitmek yerine direkt olarak buradan geçer ve onun bile faydası olur. Sınır kapısı açık olsa ekonomik açıdan faydası olur. Kapı açık olsa gelip gitseler iletişim olsa, bugün olduğu kadar düşmanlık olacağını da sanmıyorum. (Necdet Ulu, 53, Terekeme).

Görüşmecimize göre, kapının açılması Ermenistan'a Gürcistan üzerinden giden tırların yol güzergahını Kars ilinin lehine değiştireceğinden dolayı, kapının açılması sınır bölgesini geliştirecektir. Aynı zamanda kapıların açılması diyalog geliştirecek bir hadise olarak da görülmektedir. Kadın görüşmecimiz açısından da sınır

kapısının açılması istenmektedir. Bunun iletişime ve dolayısıyla düşmanlığı azaltacağı ifade edilmiştir.

Sınır olmalı, belli de olmalı ama sınır kapısı açılmalıdır. Maddiyat yönünden bakınca buralar daha fazla gelişir. Sınır kapısı açılırsa iletişim kurulur ve düşmanlık da azalır. (Hülya Karlı 50, Terekeme)

Terekeme görüşmecilerimizin tamamı, sınır kapısının açılmasının her iki ülkenin de lehine olacağı kanaatindedirler. Kapıların açılması bölgenin ekonomik kalkınma düzeyini geliştirecek ve diğer yandan da arada bir iletişim bağı kurulacağından dolayı düşmanlığın da azalacağı kanaatindedirler. Terekeme görüşmecilerimiz, sınırın gerekliliğini, Ermenilere yönelik katı ve bölücü söylemlerde özne konumundayken, ekonomik gelişmişlik açısından olsa da kapıların açılmasını istemeleri kapının açık olduğu vakitlerde elde edilen gelir ile bağdaştırılabilir. Ayrıca sınır kapısının açılması durumunda da karakol kontrolü devam edeceğinden dolayı sorun oluşmayacağı yönünde bir rahatlık da söz konusudur.

Kürt görüşmecilerimiz ve ardından Türk görüşmecilerimizin sınır kapılarına yönelik arzu ve beklentilerini içeren görüşme verileri aşağıdadır.

Sınır İyidir Kapısı Açık Olsa Daha İyi Olur!

Sınır iyi bir şeydir ama kapıları açık olursa çok daha iyi olur. Sınır kapısı açıkken Ermenistan'dan tren gelirdi, araba geliyordu, tırmık, pamuk, kömür, deri, ipek gelirdi onların vagonlardan bizim vagonlara aktarım olurdu, bizim köyden de köylüler gider çalışırdı. Kapı açık olunca ekonomi geliyordu. Kapı açık olsa onlar gelsin biz de gideriz. Onlar gelirse bizim ekonomimiz güzelleşir. Bizden alıp götürürler, paramız çalışır. Esnaf rahatlar. Ben bu kapının açılmasını çok isterim. Sınır kapısı açık olsa çok faydalı olur. Giriş çıkış olursa Türkiye ekonomisi çok etkilenirse de Kars'ın Akyaka'nın ekonomisi çok güzel gelişir. (Metin Gök, 57, Kürt)

Sınırın iyi bir şey olduğunu belirten görüşmecimiz açısından sınır kapısının açık olması sınırdan çok daha iyi bir şey olarak görülmektedir. Sınır kapısının açık olduğu dönemlere şahit olmuş görüşmecimiz, sınır köylerinin ekonomik anlamda bugün olduğundan daha iyi bir profile sahip olduklarını belirtmiştir. Kapıların açılması durumunda esnafın da köylünün de rahatlayacağı yönündeki inancı dile getirmiştir.

Bir diğer görüşmecimizin ifadeleri şöyledir;

Aslında Sınır kapısı açılın istiyorum çünkü sınıra yakın ilçeler ve köyler kalkınır. Sınırın karşısındaki şehirleri de merak ediyorum. Yetmiş dört yaşındayım karşıya sadece dürbün ile bakmışlığım var. *Gümrü şehrini merak ediyorum.* (Ali Sezer, 74, Kürt)

Görüşmecilerin sınır kapısının açılması ile benzer olan ifadeleri;

Mevzu sınır kapısıysa açılmasının ekonomik kalkınma için daha iyi olabileceğini düşünüyorum. Kapı açılın gelsinler bizleri, ülkemizi görsünler ama tabi kötü niyet gütmedikleri sürece gelsinler. (Filhan Küçük, 23, Kürt)

İyi niyetli olma şartı koşulmuş olmakla birlikte, sınır kapısının açılmasının ekonomik rahatlamayı getireceği düşünülmektedir.

Diğer bir görüşmecimizin ifadeleri şöyledir;

Fakirler, Üstleri başları Dökülüyor Eskilikten!

Sınır kapısı açılın isterim, ekonomik olarak gelişiriz. Sınır köyleri bazı şeylerden mahrum kalıyor, Kars merkeze bir saatten fazla sürüyor köyün yolu, kışın ulaşım daha da zorlaşıyor. Telefon hatları zaten sıkıntılı siz de anladınız, gün içinde üçüncü arayışında ancak hattı düşürdüğünü söyledin. Bu sıkıntıların düzelmesi için ekonominin iyileşmesi lazım. Sınır kapısı açık olduğu yıllarda o tarafa koyun satardı babamlar, hayvanı da eşyaları da daha pahalıya satardık iyi gelirimiz olurdu. Şimdi sınır kapısı kapalı, hoş Ermenistan dediğin de öyle güllük güneşlik yaşamıyor fakirler çok fakirler. Köylülerini tarlada çalışırken görüyoruz *üstleri başları dökülüyor eskilikten resmen.* Kapı açılırsa turizm ve ticaret amacıyla gelsinler ama diyelim ki amaçsız olarak öylesine gelmeye çalışmasınlar. Ben de turizm amaçlı gitmek isterim. (Kadir Küçük,47, Kürt)

Görüşmecimiz sınır kapısının açılmasını isterken diğer yandan da sınırın karşısındakilerin güllük gülistanlık bir hayatlarının olmadığını ifade etmiştir. Birbirine yakın mesafelerdeki tarlalarda çalışırken Ermeni köylülerini gördüğünü ve kıyafetlerinin çok eski olduğunu, çok fakir olduklarını vurgulamıştır.

Kürt görüşmecilerimizin tamamı sınır kapısının açılmasına yönelik bir özlemi ifade etmektedir. Sınır kapısının açık olması, zaten iyi olan sınırı daha iyi bir mekanizmaya dönüştürecektir. Kapının açık olduğu dönemlerde iyi kazanç sağlamış olan görüşmecilerimiz bu hafızanın da etkisiyle kapının açılmasını temenni etmektedir. Bu başlık altında son olarak; Türk görüşmecilerimizin konuyla ilgili görüşlerine yer verilmiştir. İsteklerin şartlarla beraber dile getirildiği ilgili verilerin bazıları aşağıda paylaşılmıştır;

Sınır Kapısına Şartlı Açılış

Sınır kapısı açılışın isterim aslında, diyalogda her zaman fayda vardır. Ama sınır da çok gereklidir. Kapı açık olsa ve karşıda da Türk seven bir komutan olursa gidip gelmek isterim. (Ahmet Polat, 61, Türk)

Sınır Kapısının açılmasının diyaloga faydası olacağını düşünen görüşmecimiz kapının açılması durumunda karşıda Türk seven bir komutan olursa sınırdan geçebileceğini, aksi takdirde kapı açılrsa dahi geçmeyeceğini ifade etmiştir. Güven hususundaki sıkıntı kendisini, ileri sürülen Türk seven komutan şartında da göstermektedir. Diğer görüşmecimizin ifadeleri;

Sınır kapısı açılrsa ekonomik olarak buralara faydası olur malları gelsin ama ben kendilerinin gelmesini istemiyorum. Oraları merak ediyorum ama kapı açılrsa yine de gitmem. Geçişlere müsaade edilirse eğer Ermeni değil de teröristler de gelebilir. Nereden bileceksin ki kimdir, sen Ermeni sanırsın aslında teröristtir. Huzur muzur kalmaz aslında ama ekonomik olarak gelişir mi bence daha da gelişir bu köyler. (Serdar Güçlü, 60, Türk)

Sınır kapısının açılmasının sınır köylerini ekonomik olarak daha rahatlatacağını ifade eden görüşmecimiz hemen ardından da kapı açılınca terör olaylarının patlak verebileceği yönünde bir endişesini dile getirmiştir. İsteklerin yanı başında hep bir endişe ve korkunun olduğu gözlenmektedir. Sınırdan geçişe müsaade edildiğinde geri dönüşü olmayan bir hataya düşmekten çekinilmektedir.

Sınır kapısının akıbeti hususunda fikir belirten bir diğer görüşmecimizin ifadeleri şöyledir;

Ermenistan ile aradaki sınır kapısı olan Doğu kapının açılması ekonomik olarak her iki tarafı da rahatlatılabilir ama Dağlık Karabağ Azerilere teslim edilmelidir, başka türlü olursa kapı açılmasın. Bu şartlar altında kapı açılmasın. (Kübra Polat, 28, Türk)

Sınır kapısının açılmasını Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'a geri verilmesi şartına bağlayan görüşmecimiz mevcut şartlar dahilinde sınırın açılmasını istemediğini belirtmiştir. Bu başlık altında son olarak sınır kapısıyla ilgili görüş belirten kadın görüşmecimizin ifadeleri şöyledir;

Sınır kapısı açılışın isterim zaten kapı açılrsa da askeriye her türlü orada olacağından dolayı hiç sıkıntı olmayacaktır. Açılışın (Şeyda Süzen,37, Türk)

Sınır kapısı açılrsa dahi askerlerin her halükârda kontrol ve denetim amacıyla sınırdan ve sınır kapısında olacakları yönünde haklı bir bakış açısı getiren görüşmecimiz

açısından sınır kapısının açılması sınır köylerinin faydasına olacaktır. Sınır kapısının açılması yönünde fikir belirten görüşmecilerin bu kararlarını şarta bağladıkları görülmektedir. Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'a teslim edilmesi ve sınır kapısında Türk seven bir Ermeni komutanın olması, iyi niyetli olmak, ekonomik amacı olmak gibi durumlarda sınır kapısının açılması ve sınırın karşısına geçilebileceği belirtilmiştir.

“Biz”, “öteki”, hafıza, milliyetçilik ve vatan söz konusu olduğunda sınırın zihinlerde kas katı kesildiği, ekonomik getiri söz konusu olduğunda ise sınır kapısının açılmasına olumlu yaklaşıldığı görülmektedir. Bu durum, karşı tarafla ekonomi dışındaki herhangi temasa geçit vermeyen bir zihniyete işaret ederek bu temasın da yerel ekonomiye yapacağı katkıyla sınırlanmaktadır. Görüşmeciler, kapıların açılmasının diyalog kurulması ve düşmanlıkların azalması için de bir kapı aralamak olduğunun bilincindedirler. Ekonomik iyileşme için Kars ili genelinin, özellikle de sınır köylerinin karşılıklı olarak daha çok gelişebileceği yönünde görüş belirtmişlerdir. Yalnızca Azeri köylerindeki görüşmeciler sınır kapısının kapalı kalmasını istemek noktasında ısrarcı bir tavır sergilemiştir. Kapının aralanması mevcut düşmanlığın silikleşmesi ve zamanla da kaybolması noktasında oldukça önemli bir adım olabilir. Aksi taktirde birbirlerini görmezden gelen ve korkuyla beraber yaşamak durumunda olan iki yakın ve bir o kadar da uzak halk olarak sınırı yaşatacaklardır.

Hrant Dink'in hayatını kaybetmesinin ardından basılan *İki Yakın Halk İki Uzak Komşu* kitabında “Kilidin İlk Şifresi: Sınırın Açılması... Diplomatik İlişkilerin Kurulması” başlığı altında Dink, Türkiye ve Ermenistan arasındaki diyaloga önem ve öncelik verilmesinin gerekli olduğunu belirtmiştir. Sınırla birlikte aradaki uçurumun gittikçe belirginleştiğine, nefret içerikli söylemlerin artışını engellemenin ilk adımı olarak sınır kapılarının açılması gerektiğine değinilmiştir (Dink, 2018, s.39-42). Sınır kapıları ve diğer türlü yaptırımlar sınır insanlarını etkilediği için bu hususta da elbette sınır halklarının karşılıklı görüş ve istekleri dikkate değerdir.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Köklü bir geçmişi olan devlet sınırları, geçmişte olduğu gibi günümüzde de mevcut vazifesini yerine getirmektedir. Modern öncesi sınırlar site devletlerini saldırılarından korunmayı amaçlayan basit oluşumlar iken; modern dönemin sınırları keskin, görünür, ideolojiktir ve korunma amacı dışında işlevleri vardır. Ulus devletin mülki çerçevesini tanımlamak için kullanılan sınırlar, modern oluşumlardır. Modern sınırlar karmaşık olgular bütünüdür. Sınırlar uğruna can verebilir değerlere dönüşmüş, algı ve söylemler teritoryayı kutsallaştırmak için kullanılan araçlardan olmuştur. Sosyoloji disiplini de modern bir disiplin olması sebebiyle teritoryal sınırları araştırma konusu yapmaktadır.

Sınırlar sosyolojik olarak; sınır kimlikleri, sınır bölgelerinin kolektif kültürleri, sınır insanları ve sınırla yaşayış biçimleri, sınırların karşısıyla kurulan iletişim veya iletişimsizlik ve nedenlerini problem edinmektedir. Sınırlar, sosyo- ekonomik boyutlarıyla pek çok çalışmada ele alınmaktadır. Bu çalışmada Türkiye- Ermenistan sınırının; Azeri, Terekeme, Türk ve Kürt görüşmeciler tarafından nasıl tanımlandığı, nasıl anlamlı hale geldiği ve gündelik hayatın ne kadarında sınırın olduğu, algı ve söylemler üzerinden incelenmiştir. Bu noktada, farklı etnik grupların bir arada yaşarken, bir sınır kimliği oluşturup oluşturamadıkları anlaşılmaya çalışılmıştır.

Türkiye- Ermenistan sınırı, Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'ı işgaline karşı Türkiye'nin tavrı, Ermenistan'ın Kars Antlaşması'nın hükümlerini yok sayma girişimi ile Türkiye topraklarına ilişkin hak iddiaları, siyasi tavırlar gibi sebeplerden ötürü nasırlaşmış ve sınır kapıları da karşılıklı olarak "süresiz" ibaresiyle kapatılmıştır. Süresiz kapatma, sınıra ve sınırın karşısına dair bir ümit beslemenin de yolunu tıkamaktadır. 1993 yılı itibariyle kapalı tutulan Akyaka (Doğu Kapı) demiryolu sınır kapısı, Ermenistan ile direkt demir yolu ulaşımını engellemektedir. Alican sınır kapısı ise direkt kara bağlantısını kesmektedir.

Sınır kapılarının kapalı olması sınır il, ilçe ve köylerinin ekonomik olarak gelişimini yavaşlatan faktörlerdendir. Sınır kapılarının açık olduğu 1993 yılı öncesindeki hareketliliği hatırlayan bazı görüşmeciler Ermenistan'a büyük baş hayvan

satışı yapıldığını, Ermenistan'dan kıyafet, deri ve çeşitli elektronik eşyaların alındığını ifade etmiştir. Ermenistan'a Gürcistan üzerinden giden Türk ürünleri ve yine Ermenistan'dan dolaylı yoldan gelen ürünler yolu uzatıp maliyeti arttırmaktadır. Bu durum bazı görüşmeciler tarafından "Kars'ın sınırdan dolayı cezalandırılması" olarak yorumlanmıştır. Sınırlar devlet otoritesinin en belirgin olduğu alanlardandır. Bu otorite sınırlarda güvenlik mekanizmaları, sembol ve simgeler ve söylemler üzerinden meşrulaştırılmaktadır. Devletlerin milletlerine aktardığı söylemlerin yanında bir de aile büyüklerinin çocuklarına aktardıkları ve kişisel deneyimlerden doğan söylemler oldukça dikkate değerdir.

Söylem, insanın dil kullanmasından kaynaklı oluşan toplumsal anlamlandırma bütünüdür. Toplumsal pratikleri anlamlı hale getirmektedirler (Sancar, 2005, s.579). Sınırlar, çeşitli pratiklerin anlamını vermeye yarayan söylemlerin sıkça kullanıldığı alanlardır. Sınıra yakın yerlerde yaşayan kişilerin sınıra, sınırın karşısına, sınırın içerisine yönelik pek çok çeşitte söylemleri mevcuttur. Sınırlardaki söylem zenginliğinin bir sebebi de sınırların çok katlı görünümüdür. Görünenin altında yatan görünmez sebepler, sınırları gizemli ve merak uyandıran alanlara dönüştürmektedir. Çok katlılık sınırın sürprizlere açık olma özelliğinin yanında bir de etnik zenginlik alanları olmasından kaynaklıdır. Türkiye-Ermenistan sınırı da Azeri, Terekeme, Kürt, Türk, Türkmen grupların aynı hat üzerinde yaşadıkları ve kendi kültürel değerlerini yaşattıkları bir alandır.

Türkiye-Ermenistan arasındaki sınır ve bu sınıra yakın köylerdeki köylülerle yapılan görüşmelerden elde edilen veriler ışığında; bu sınırda sınır etkisinin çok yoğun olduğu söylenebilir. Sınır kapısının kapalı olması, sınır güvenlik mekanizmalarının gücü, karakolların kesintisiz takibi, köylülerin sınırın karşısıyla iletişimin olmamasını etkilemektedir. İletişimin kısıtlı olması da bu sınırda nesilden nesle aktarılan korkunun ve nefretin diri kalmasına sebeptir. Bu sınırda 1915 yılında yaşanan, yöre halkları tarafından Kaçakaç olarak kodlanmış sürece referansla güncel tutulan bir nefret vardır. Bu nefret söylemleri nesilden nesle adeta miras gibi aktarılmaktadır. Bunun en belirgin olduğu etnik grup Azerilerdir.

Karşı karşıya yaşayan ama birbiriyle sessizlikle diyalog kuran iki ülkenin vatandaşları arasında da söylemler oluşmaktadır. Sessizliğin de bir dili vardır ve sessizlik bu sınırdaki sınırın karşısına dair pek de iyi şeyler söylememektedir. Tarlada çalışırken, barajdan balık avlarken, hayvan güderken birbirini görüp sırtını dönen, selam alışverişinden kaçınan iki milletin bu mesafeli hali bile pek çok şeyi dile getirir. Sınır ve sınırın karşısına ilişkin ötekileştirici söylemlerin sığmağı, görüşmecilerin ifadelerine “onlar bize karşı daha kötüsünü düşünüyorlar, biz onları sevmiyoruz ama onlar da bizi sevmiyorlar, biz selam vermiyoruz ama onlar da vermiyorlar, versek de zaten almazlar” olarak yansımaktadır. Bu yansıtma psikolojisi, muhataplara yönelik söylemleri sürdürmek notasında zihinsel bir meşruiyet zemini sağlamaktadır. Önemli bir diğer nokta da ilgili etnik grupların “biz” ve “onlar” olarak kutuplaşmış söylemleri içselleştirmiş olmalarıdır. Sınırın karşısındaki Ermeni milleti ile ilgili söylemler; ötekileştiren, muhatapı görmezden gelen, aşağılayıcı türde söylemlerdir.

Görüşmeciler açısından Ermeniler, güvenilirmez, tarihte Osmanlıyı ve Türkleri mağdur etmiş, yüzüstü bırakmış bir millet olarak, en çok da 1915 olaylarına referansla anılmaktadırlar. Bu noktada çalışmada en baskın olan husus olarak, tarihi- toplumsal hafıza ve bu hafızanın söylemler aracılığıyla aktarımı açığa çıkmıştır. 1915 tehciri sürecinde Doğu Anadolu’da “Kaçakaç” olarak adlandırılan süreç hemen her anlatının, her söylemin zorunlu olarak uğradığı bir durak vazifesi görmektedir. Güncel yönüyle Ermenistan devlet başkanlarının Türkiye toprak bütünlüğü ile ilgili olan söylemleri, sosyal medyada Ermeni gençlerinin Türkiye topraklarının kendilerine ait olduğu yönündeki paylaşımlar var olan algının süreğenliğini etkilemektedir.

Ulus devletin toplumun hafızasına bir müdahale aracı olarak çalışan tarih anlatıları ve anlatıların sistemli tekrarları ile istikrarlı düşmanlıklar üretmektedir. Söylemlerin katılığında sınıra, sınırın katılığında da söylemlere sıçrayan husumet, hiç kuşkusuz hafızanın aktarımıyla ilgilidir. Bu noktada hafıza ile mekânın ayrılmaz ilişkisi sınıra yakın illerde göze çarpmaktadır. Sınırlar esasında hafıza mekanlarıdır. Hafıza mekanlarına yakın yaşamak ve bizatihi düşman olarak görülen grupları görüyor olmak sınırın ayırıcı, ayırıştırıcı etkisini pekiştirmektedir.

Bu sınırdaki ilgili gruplarda gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde söylemlerde baskın olan belli duygular vardır. Sınırın karşısına yönelik söylemlerde kin, nefret, tahammülsüzlük ve önyargı ağır basmaktadır. Sınıra yönelik söylemler, sınırın güvenlik için bir ihtiyaç olması, sınırın yaşamak için mecburiyet olması ifadeleri baskındır. Burada sınır; savaş, düşmanlık, kavga ile beraber anlaşılmaktadır. Bütün bu yaygın kabullere rağmen farklı görüşlere sahip olan görüşmeciler de mevcuttur; diğer görüşmecilerden farklı olarak sınırın varlığını vatandaşlar için zillet, baskı, ambargo, bariyer olarak gördüğünü ifade eden kişiler de olmuştur. Türkiye-Ermenistan sınırında nefret söylemleri ve sınırın ömrü birbirinin zorunlu koşulu olarak yorumlanabilir. Nefret söylemleri sınırı var ederken, sınır da nefret söylemlerini var etmektedir. Diyaloğsuzluk bu sınır bölgesi için bir faildir.

Kars kırsalında yaşayan Türkler, kendilerini “yerli” olarak tanıtmaktadırlar. Yerlilik ifadesi kırsalda diğer gruplara nazaran daha köklü olmayı ifade etmektedir. Böylelikle yerlilik ve yabancılık arasında otomatik bir bağ kurulmaktadır. Azeriler ile Terekemeler arasında mezhepsel farklılıktan kaynaklı birtakım anlaşmazlıkların var olduğu ifade edilmiştir. Sınır köylerinde yaşayan Azeriler Şii’dir, Terekemeler ile Sünni’dirler. Diğer bölgelerdekinden farklı olarak “Türkmen” ifadesi Aleviliği belirtmek için kullanılmaktadır. Kars’a özel olan bu etnik farklılıklara ve kimi zaman farklılıklardan kaynaklı tartışmalara rağmen görüşmeciler, sınır söz konusu olduğunda birleşebildiklerini, bir araya gelebildiklerini, ortak bir davranış sergileyebildiklerini belirtmişlerdir. Sınır ile ilgili konularda kişisel kavgalar, çekişmeler bir kenara itilerek birlik olabildiklerini vurgulamışlardır. Bu noktada ortak düşman inancı, sınırdaki farklı etnik gruplardan insanları bir arada tutmakta, ortak tavrı mümkün kılmaktadır.

Yapılan görüşmeler neticesinde sınırın kimlik oluşturma fonksiyonu dikkat çekmektedir. Sınır bölgeleri “öteki” ile karşı karşıya getirerek farklılıklar arasında kimliğin farkına varmayı kolaylaştırmaktadır. Sınırlar, kimliklerin bilincine varılmasına yardım etmektedir. Ayrıca sınırlı olmak, sınır insanı olmak da bu noktada bir kimlik ibaresi olarak değerlendirilebilir. Sınırı tanımlayan, sınırın zihnindeki imgesini sunan, sınır insanı olmayı tarif eden görüşmeciler, sınırla birlikte kendilerini de tanımlamaktadırlar.

Sınır bölgesi, farklı etnik kimliklere rağmen ortak bir sınır kimliği oluşmaktadır. Sınır söz konusu olduğunda sınırın karşısına yönelik kolektif bir tutum sergilenmektedir. Bu sınır bölgesinde de sınırda yaşamaktan, sınırlı olmaktan ve sınır insanı olmaktan kaynaklı bir kimlik vardır. Ulus devlet sınırlarının, sınır halklarına uyarladığı kimliği bu sınırda da görmek mümkündür.

Görüşmecilerin tamamına yakını, sınırın gerekli bir mekanizma olduğunu, namus, iffet, adalet, güvenlik gibi gerekçeler ile belirtmişlerdir. Sınır ötekenden korunmanın zorunlu şartı olarak değerlendirilmiştir. Sınırın karşısından birileriyle herhangi bir vesile ile tanışmış olan ya da tanışmayı isteyen kişiler açısından ise, gereksiz bir bariyer olarak değerlendirilmektedir. Sınır, ilgili etnik gruplardan görüşmecilerin zihinlerinde çeşitli yönleriyle, karları erimeyen dağa, dibi görünmeyen denize, içeni tüketen sigaraya, keskin kılıca, adalet kurallarının yazılı olduğu bir kitaba, vazgeçilmez bir yatağa ve gün batımının izlendiği tabloya benzetilmiştir. Sınır metaforları görüşmecilerin sınırla kurdukları özel iletişimi simgelemesi noktasında önemlidir. Sınırları olduklarından farklı boyutlarıyla gündeme getiren ve disiplinler arası bir alana dönüştüren de bu farklılıklardır.

Bu sınır devlete bakan yönüyle, isyankâr sınır bölgeleri gibi değildir. Aksine devletçi perspektiften bakıldığında itaatkâr bir sınırdır. Kaçakçılık, kaçak geçişler, karakola rağmen çatışma durumları mevcut değildir. Sınır ihlali, inekler ve koyunlar dışında bir de yolunu şaşırın ve yanlışlıkla geçen çobanlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Karakol ile köylüler arasında sıkı bir ilişki olduğu kaydedilmiştir. Asker- millet ilişkisinin çok belirgin olduğu bir sınır olarak dikkat çekmektedir. “Sınır insanı yirmi dört saat bekçidir, sınır insanı nöbetçidir, sınırda yaşayarak sınırı korumak, hepimiz askeriz” minvalindeki söylemler ve karakollarla kurulan ilişki, militarizmin sınırda yoğun olduğunu göstermektedir.

Karakola yakın olmak faktörünün başlangıçta söylemlere etkisinin olabileceği tahmin edilememişken, görüşmeler esnasında farklı grupların söylemlerini etkileyen bir faktör olduğu dikkat çekmiştir. Karakola yakın olan köylerden Terekeme köyü Çetindurak ile Türk ve Kürtlerin beraber yaşadıkları Kalkankale köylerinde görüşmeciler sınırdan yana herhangi bir korkularının, tedirginliklerinin olmadığını

çünkü karakolun kendilerine güven verdiğini belirtmişlerdir. Karakola bu iki köy kadar yakın mesafede olmayan, Azerilerin yaşadığı köylerden Büyükdurduran ve Aslanhanedeki görüşmeciler ise, güvende hissetmediklerini, ani bir saldırı durumunda zarar görebileceklerini, sınırın güvenli olmadığını belirtmişlerdir. Ayrıca karakola yakın köylerdeki görüşmeciler sınırın karşısına dair söylemleri muhatabı küçümseyici iken, karakola uzak köylerde sınırın karşısına dair güvensizlik ve korku söylemleri ağır basmaktadır.

Türk, Kürt, Terekeme görüşmecilerin sınırlara yönelik tanımlama ve söylemleri çok kararlı iken; sınır kapısının açılması noktasında kapının açılmasını yalnızca ekonomik kalkınma sebebiyle istediklerini belirtmişlerdir. Azeri görüşmeciler, sınıra yönelik tutumlarını sınır kapısının akıbetiyle ilgili noktada da sürdürmüştür. Sınır kapısının açılmasını kesinlikle istemediklerini çünkü zaten Ermenilerin kendilerinin çok fakir olduklarını, hayırlarının dokunamayacağını ifade etmişlerdir. Bir Azeri görüşmeci ise sınır kapısının açılmasının hem ekonomik hem de iletişim sağlanması noktasında olumlu bir gelişme olabileceğini belirtmiştir.

Bu çalışma neticesinde, sınır etkisinin yoğun hissedildiği, ötekilikler sınırı olan Türkiye- Ermenistan sınırı için şu değerlendirmeyi yapmak oldukça yerinde olacaktır; bu sınırdaki fiziki sınırın yanında kendisini ziyadesiyle hissettiren bir zihinsel sınır mevcuttur. Bu katı sınır Türk, Kürt, Terekeme ve en çok da Azeri görüşmecilerde ortak bir vaziyettir. Bunun sebeplerinden en açık olanları ise sınırın karşısıyla karşılıklı diyalogsuzluk, ön yargılar, toplumsal hafıza ve hafızanın gölgesiyle beslenen korku olarak yorumlanabilir. Sınırın karşısından birileriyle iletişim kurmuş olan kişiler açısından sınır hafızada diğer görüşmecilere nazaran daha ılımlı bir alanı temsil etmektedir.

KAYNAKÇA

Abdulla, N. (2009). *İmparatorluk Sınır ve Aşiret: Kürdistan ve 1843-1932 Türk-Fars Sınır Çatışması*. İstanbul: Avesta Yayınları.

Agamben, G. (2002). *What is a Paradigm?* 04 25, 2021 tarihinde Max van Manen: <http://www.maxvanmanen.com/files/2014/03/Agamben-What-is-a-paradigm1.pdf> adresinden alındı

Alagöz, R. (2020). *Ötekinin İnşa Edilmesinde Sınırların İşlevleri: Ermenistan-Türkiye Sınırı*. (Yayınlanmamış doktora tezi) Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Altınay, A.G. (2009). Tabulaşan Ordu ve Yoksayılan Militarizm: Türkiye'de Metodolojik Militarizm Üzerine Notlar. Ö.Laçiner (Dü.) içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 9/Dönemler ve Zihniyetler* (s.1245-1257). İstanbul: İletişim.

Altınay, A. G. (2013). *Vatan, Millet, Kadınlar*. İstanbul: İletişim.

Altınay, A.G. (2013): Ordu- Millet- Kadınlar: Dünyanın İlk Kadın Savaş Pilotu Sabiha Gökçen. A.G. Altınay (Dü.) içinde *Vatan, Millet, Kadınlar* (s.261-295). İstanbul: İletişim.

Anderson, B. (2015). *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması (Çeviren: İskender Savaş)*. İstanbul: Metis Yayınları.

Anderson, J. (2001). Towards A Theory of Borders: States, Political Economy and Democracy. *Annales. Ser. hist. social.* 11, 2(26), 219-232.

Aras, R. (2015). *Mayın ve Kaçakçı: Türkiye-Suriye Sınırını İnşâ ve Bozma Pratikleri*. Konya: Çizgi Kitabevi.

Aslan, A. (2016). Modern Dünyada Sınırlar. *Düşün-ü-yorum*(Sınır Özel Sayısı), 8-10.

Assmann, J. (2018). *Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Polemik Kimlik* (A. Tekin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Ateş, S. (2020). *Osmanlı-İran Sınır Bölgeleri: Bir Sınır Yapmak, 1843-1914*. (D. Kaya, Çev.). İstanbul: Küre.

Aydın, S. (2012). Türkiye'nin Etnik Yapısı. F. Alpkaya, & B. Duru (Dü) içinde, *1920'den Günümüze Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim* (s. 181-229). Ankara: Phoenix.

Ayman, Z. (2006). Bellek Mekânı Olarak Sınır ve Ötekilik: Kars Şehri. *Toplum ve Bilim* (107), 145-189.

Barth, F. (2001). Giriş. (F. Barth) içinde, *Etnik Gruplar ve Sınırları: Kültürel Farklılığın Toplumsal Organizasyonu* (A.Kaya ve S.Gürkan, Çev.). (s. 11-41). İstanbul: Bağlam Yayınları.

Bauman, Z. (1991). *Modernlik ve Müphemlik*. (İ. Türkmen, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Bauman, Z. (2009). *Sosyolojik Düşünmek*. (A. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Brown, W. (2011). *Yükselen Duvarlar ve Zayıflayan Egemenlik*. (E. Ayhan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Brunet-Jailly, E., & Dupeyron, B. (2007). Introduction: Borders, Borderlands, and Porosity. E. Brunet-Jailly içinde, *Comparing Border Security in North America and Europe* (s. 1-19). Ottawa: University of Ottawa Press.

Bozkurt, V. (2012). *Değişen Dünyada Sosyoloji: Temeller, Kavramlar, Kurumlar*. Bursa: Ekin.

Buzzati, D. (2020). *Tatar Çölü*. (H.U. Tanrıöver, Çev.). İstanbul: İletişim.

Cohen, A. P. (1994). Culture, Identity and The Concept of Boundary. *Ravista de Antropologia Social*(3), 49-61.

Connerton, P. (2014). *Toplumlar Nasıl Anımsar?* (A. Şenel, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Creswell, J. W. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. (M. Bütün, & S. Demir, Çev.). Ankara: Siyasal.

Çelik, H. ve Ekşi, H. (2008). Söylem Analizi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 27(27), 99-117.

Demir, T. ve Erdoğan, K. (2011). Kars ve Ardahan Türkmenlerinin Dünü ve Bugünü (Milli Mücadeledeki Yerleri). *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 58, 191-212.

Diñer, S. (2014). Ya Sev Ya Terket'in Ermenicesi: Osmanlı Devletinde Tabiiyet ve Sınırdışı Uygulamalarından Bir Fasıl. D. Danış ve İ. Soysüren (Dü.) içinde, *Sınır ve Sınırdışı: Türkiye'de Yabancılar, Göç ve Devlete Disiplinlerarası Bakışlar* (s.322-354). İstanbul: NotaBene.

Dink, H. (2018). *İki Yakın Halk İki Uzak Komşu*. İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları.

Donnan, H., & Wilson, T. M. (2002). *Sınırlar: Kimlik, Ulus ve Devletin Uçları*. (Z. Yaş, Çev.). Ankara: Ütopya Yayınevi.

Durgun, S. (2018). *Memalik-i Şahane'den Vatan'a*. İstanbul : İletişim Yayınları.

Durmuş, M. (2011). İmge-Sembol Kavramlarını Yorumlama Projesi ve Melih Cevdet Anday Şiirinde İmge. *International Peridical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6(3), s. 746-762.

Dündar, S. (2019). *Terekemeler: Karapapak Türkleri*. Eskişehir: Dorlion Yayınları.

Erözden, O. (1997). *Ulus- Devlet*. Ankara: Dost Kitabevi.

Field, J. (2006). *Sosyal Sermaye*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Foucault, M. (1999). *Bilginin Arkeolojisi*. (V. Urhan, Çev.). İstanbul: Birey .
- Foucault, M. (2015). *Hapishanenin Doğuşu: Gözetim Altında Tutmak ve Cezalandırmak*. (M.A. Kılıçbay, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Gellner, E. (1992). *Uluslar ve Ulusçuluk*. (G. G. Özdoğan ve B. E. Behar, Çev.). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Giddens, A. (2008). *Ulu Devlet ve Şiddet*. (C. Atay, Çev.). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Goffman, E. (2019). Damga ve Toplumsal Kimlik. E. Goffman içinde, *Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*. (Ş. Geniş, L.Ünsaldı, S.N. Ağırnaslı, Çev.). (s. 27-77). Ankara: Heretik Yayınları.
- Green, S. (2014). Sınır Araştırmaları: Alanla İlgili Bazı Düşünceler. *Toplum ve Bilim*(131), 32-44.
- Halbwachs, M. (2018). *Kollektif Hafıza* (B. Barış, Çev.). Ankara: Heretik Yayınları.
- Hrant Dink Vakfı (2013). Sınırlar Ajandası. İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları.
- J.J.Rousseau. (1990). *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine Bir Konuşma*. (R. N. İleri, Çev.). İstanbul: Say.
- Kaptan, S. (2013). Çatlakların Gölgesinde Militarizm: Türkiye'de Askerlik, Anelik ve Toplumsal Cinsiyet. N.Y. Sünbuloğlu (Dü). içinde, *Erkek Miller Asker Millet: Türkiye'de Militarizm, Milliyetçilik, Erkek(lik)ler* (s.337-369). İstanbul: İletişim.
- Karaarslan, F. (2019). *Toplumsal Hafıza: Hatırlamanın ve Unutmanın Sosyolojisi*. İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Karpat, K. (2009). *Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*. (G. Ayas, Çev.). İstanbul: Timaş.
- Karpat, K. (2019). *Kısa Türkiye Tarihi (1800-2012)*. İstanbul: Timaş.
- Kondiyoti, D. (2013). *Cariyeler, Bacılar, Yuttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*. (A.Bora , F. Sayılan, Ş. Tekeli , H. Tapınç, & F. Özbay, Çev.). İstanbul: Metis.
- Krukoski, R. (2008). *Frontier and Boundaries*. <http://info.Incc.br/wrmkkk/artigo.html> adresinden alındı.
- Kümbetoğlu, B. (2019). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Lacoste, Y. (2014). *Coğrafya Her Şeyden Önce Savaş Yapmaya Yarar* (S. Sezer, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Lewis, B. (1993). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. (M. Kıratlı, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Neuman, W. (2007). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar* (Cilt I-II). (S. Özge, Çev.). İstanbul: Yayınodası Yayıncılık.

Newman, D. ve Paasi(b), A. (1998). Fences and Neighbours in the Postmodern World: Boundary Narratives in political Geography. *Progress in Human Geography*(22), 186-207.

Newman, D. (2003). On Borders and Power: A Theoretical Framework. *Journal of borderlands studies*, 18(1), 13-25.

Newman, D. (2006). The lines that continue to separate us: borders in ourborderless' world. *Progress in Human geography*, 30(2), 143-161.

Nişanyan, S. (2010). *Index-Anatolicus:Türkiye ve Rumeli Yerleşim Birimleri Envanteri*. 04. 02.2021 tarihinde nisanyanmap.com. adresinden alındı

Okur, M. (2011). Gümrü, Moskova ve Kars Antlaşmaları Çerçevesinde Ermeni Sorunu Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (8),73-90.

Özbey, K. (2018). *Sınır Kapitalizmi: Gürcistan'dan Türkiye'ye Günübürlük İşgücü Göçü*. Ankara: Siyasal.

Özgen, H. N. (2004). Sınır Kasabaları Sosyolojisi Araştırma Projesi:2001-2004,İzmir: TÜBİTAK

Özgen, H.N. (2010). Sınır Ticareti ve Şırnaktaki Etkileri. *Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu Bildirileri*. Şırnak: Şırnak Üniversitesi Yayınları.

Özgen, H. N. (2013). Sınırın Vatandaşlık Burcu: Roboskinin Ölümleri Neden Kalplerde Yatar? *Birgün Gazetesi* (6 Ocak 2013).

Özkaya, F. (2016). *İmkânsız Aktarım: Ermenistan ve Türkiye'de Ermeni Genç Kuşakların 1915 Belleği*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Özyakışır, D. (2017). Göç Olgusuna Etnik Kimlik Açısından Bir Yaklaşım: Kars Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(52), 1129-1138. doi:Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2017.1966>

Paasi, A. (1998a). Boundaries as social processes: Territoriality in the world of flows. *Geopolitics*, 3(1), 69-88.

Paasi, A. (1999a). Boundaries as Social Practice and Discourse: The Finnish-Russian border. *Regional Studies*, 33(7), 669-680.

Paasi, A. (1999b). Boundaries as Social Processes: Territoriality in the word of flows. *Geopolitics*, 3(1). 69-88.

Poggi, G. (2016). *Devlet: Doğası, Gelişimi ve Geleceği*. (A. Babacan, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Prescott, V. ve Triggs, G. (2008). *International Frontiers and Boundaries:Law, Politics and Geoprasy*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers.

Sancar, S. (2005). Söylem. F. Başkaya (Dü.) içinde, *Kavram Sözlüğü: Söylem ve Gerçek* (s. 579-587). Ankara: Maki Basım Yayın.

Sennett, R. (2013). *Kamusal İnsanın Çöküşü*. (S. Durak ve A.Yılmaz, Çev.). İstanbul : Ayrıntı.

Scott, E. B. (2009). "*Sınır Etkisi*". Patika Yolcuları (wordpress.com): <https://patikayolculari.wordpress.com> adresinden alındı

Smith, A. D. (2002). *Ulusların Etnik Kökeni*. (S. Bayramoğlu ve H. Kendir, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.

Smith, A. D. (2004) *Milli Kimlik*, (Bahadır Sina Şener, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Sözen, E. (1999). *Söylem: Belirsizlik, Mübadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite*. İstanbul: Paradigma.

Sünbuloğlu, N.Y. (2013). Türkiye'de Militarizm, Milliyetçilik ve Erkek(lik)lere Dair Bir Çerçeve. N.Y.Sünbuloğlu (Dü). içinde *Erkek Millet Asker Millet: Türkiye'de Militarizm, Milliyetçilik, Erkek(lik)ler* (s.9-45). İstanbul: İletişim.

Tekin, F. (2014a). *Sınırın Sosyolojisi: Ulus, Devlet ve Sınır İnsanları*. İstanbul: Açılımkitap.

Tekin, F. (2014b). Türkiye'de Sınır Sosyolojisi Çalışmaları: İlgisizliğe Dair Eleştirel Bir Yaklaşım. *Sosyoloji Divanı*(4), s. 243-268.

Tekin, F. (2021). Modern Sınırlar ve Teritoryal Toplum. *Sosyoloji Divanı*(16), s. 117-132.

Tekir, S. (2014). Ermenistan Sınırdan Türkiye'ye Bakmak: "Kapalı" Sınırdan Yaşamak. *Mühürlü Kapı: Türkiye-Ermenistan Sınırının Geleceği* (s.93-105). İstanbul: Hrant Dink Vakfı.

Üstel, F. (2019). *Makbul Vatandaşın Peşinde: II.Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yanık, C. (2013). Etnisite, Kimlik ve Milliyetçilik Kavramlarının Sosyolojik Analizi. *Kaygı*(20), 225-237.

Yeşiltaş, M. (2015). İç Savaşa Komşu Olmak Türkiye'nin Sınır Güvenliği Siyasi. *SETA Analiz* (136).

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin.

EKLER

Ek-1: KATILIMCI LİSTESİ

Çetindurak ve Büyükdurduran Köyleri Görüşmecisi Listesi

Nedim Aydemir, 50, Azeri, Ortaokul Mezunu, Çiftçi

Mert Seven, 47, Azeri, Lise Mezunu, Çiftçi ve Ticaretle uğraşiyor.

Melek Tartar, 75, Azeri, Okuryazar Değil, Ev Hanımı

Ali Kalkan, 53, Azeri, Lise Mezunu, Seyyar Satıcı

Kerem Dilli, 14, Azeri, Ortaokul Öğrencisi, Öğrenci

Çetindurak Köyü Görüşmecisi Listesi

Samet Doğan, 41, Terekeme, Lise Mezunu, Çiftçi

Yunus Can, 24, Terekeme, Lise Mezunu, Çiftçi

Faruk Karlı, 53, Terekeme, İlkokul Mezunu, Çiftçi

Hülya Karlı, 50, Terekeme, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı

Necdet Ulu, 53, Terekeme, İlkokul Mezunu, Çiftçi

Kalkankale Köyü Görüşmecisi Listesi

Metin Gök, 57, Kürt, İlkokul Mezunu, Çiftçi

Ali Sezer, 74, Kürt, İlkokul Mezunu, Çiftçi

Kadir Küçük, 47, Kürt, İlkokul Mezunu, Çiftçi

Filhan Küçük, 23, Kürt, Üniversite Öğrencisi, Öğrenci

Ahmet Polat, 61, Türk, Ortaokul Mezunu, Çiftçi

Kübra Polat, 28, Türk, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı

Serdar Güçlü, 60, Türk, İlkokul Mezunu, Çiftçi

Şeyda Süzen, 37, Türk, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı

Ek-2: Nitel Görüşme Soruları**Sosyodemografik Bilgiler**

1. Adınız?
2. Yaşınız?
3. Mesleğiniz?
4. Medeni durumunuz?
5. Kaç yıldır bu köyde yaşıyorsunuz? (kadınlara)Bu köye gelin olarak mı geldiniz, buralı mısınız?
6. Eğitim durumunuz?

Sınıra Dair Algılara Yönelik Sorular

1. Bu köyde yaşamaktan dolayı memnun musunuz? Neden?
2. Köyünüzün sınıra bu kadar yakın olması size ne hissettiriyor?
3. Sınır size göre nedir? Sınır sizin için neyi ifade ediyor?
4. Sınır denildiğinde aklınıza ilk gelen şeyler nelerdir?
5. Sınırı bir şeye benzetecek olsanız, bu sınır sizce hangi sembol olur? Neden?
6. Sınır insanı olmak ne demektir? Kendinizi sınırdaki yaşamaktan dolayı sınırlandırılmış hissediyor musunuz?
7. Sınıra yakın olmak ile uzak olmak arasındaki farklar nelerdir? Sınırlara uzak yaşayanların anlamakta zorlanabileceğini düşündüğünüz ne gibi pratikleri vardır?
8. Günlük hayatınızda sınırla ne şekillerde muhatap oluyorsunuz? Sizi sınıra yaklaştıran durumlar, işler nelerdir?

9. Birisiyle tanışırken, yaşadığınız yerden bahsederken sınır ile bağlantılı olarak anlattığınız oluyor mu? (Ben sınırlıyım, Ermenistan sınırına çok yakın köyümüz vs.)

Sınırın Karşısına Dair Sorular

1. Sınırın karşı tarafındakiler kimlerdir? Ermenileri siz nasıl tanımlıyorsunuz?
2. Ermeni denilince aklınıza gelen ilk 3 şey nedir? Hislerinizi birkaç kelime olarak ifade edecek olsanız onları nasıl ifade edersiniz?
3. Sınırın karşı tarafında tanıdığınız birileri var mı?
4. Tarlada çalışırken ya da yılın farklı zamanlarında sınırın karşı tarafından birileriyle iletişime geçiyor musunuz? Selamlaşma, sohbet, alışveriş vs. oluyor mu?
5. Ermeni komşularınıza güveniyor musunuz? Neden? (Sondaj soru: Sınırın karşısından size güzel kırmızı bir elma uzatsalar alır mısınız, alırsanız yer misiniz? Hayırsa Neden?)
6. Sizce Ermeniler Türkiye vatandaşları hakkında neler düşünüyor?
7. Sınırın karşısında yardımınıza ihtiyaç duyulan bir musibet, kaza olsa insanlık namına yardım eder misiniz? Cevap hayır ise yardım etmenizi engelleyen esas unsur ne olur?
8. Kaçakça zamanında yaşananlarla ilgili olarak hafızanızda yer alan anlatılar var mıdır? Varsa size kim anlattı, siz de çocuklarınıza anlatıyor musunuz? Neden?
9. Sınır kapısının açılmasını ister misiniz? Kapılar açık olsa bölge ekonomisine etkilerinin nasıl olacağını düşünüyorsunuz? Ermenilerin buraya gelmelerini ister ya da oraya gitmek ister misiniz? Hayırsa Neden?

Etnik Gruplar Arası Etkileşim ve Söylemlerle İlişkili Sorular

1. Sınır köyleri arasında bir iş birliği var mı? Farklı etnik gruplar arasında anlaşmazlıklar mevcutsa bu anlaşmazlıklar sınır mevzu olduğunda bir kenara bırakılabiliyor mu, sınır için birleşebiliyor musunuz?
2. Sınıra yönelik bir duyum olduğunda bunu komşu köylere de söyler misiniz?
3. Sınır karakollarıyla köylüler olarak iletişiminiz nasıldır? Askerlerin yardıma ihtiyacı olursa yardımlaşma oluyor mu?
4. Sınır kapısı kapalı olduğu halde sınır karakoluna yakın olmak ya da uzak olmak arasında bir güvenlik farkı olduğunu düşünüyor musunuz?
5. Sizce sınır kapılarının açılmasının bu köy, Kars ve en genelde Türkiye için getirileri olur mu? Olursa ne gibi getirileri olur? Getirilerini düşündüğünüzde sınır kapılarının açılmasını istiyor musunuz? (Cevap hayır ise Neden?)
6. Sınırdan kaçak yollarla geçişler oluyor mu? Kaçak olarak buradan oraya ya da oradan buraya ürünler getiriliyor mu? (Yapılmıyorsa neden?)